

Título: Congres Internacional sobre l'èxiti als paisos catalans. 1939-1978

Autor: Gabriel Cardona

Fecha: 01/01/1989

Número: 0640

Congrés Internacional sobre l'exili als Països Catalans 1939-1978

BARCELONA, OCTUBRE 1989

HEUS ACI ELS TEXTOS PERVINGUTS A TEMPS DE SER RE-
PRODUITS PER AQUEST SISTEMA. HI HA PART DE LES PO
NENCIES, ALGUNES COMUNICACIONS I TESTIMONIS DELS
QUI VISQUEREN HORES DE L'EXILI QUE ARA COMMEMOREM.

MES TARD, APLEGATS TOTS ELS MATERIALS D'AQUESTA
MANIFESTACIÓ, ANIREM A L'EDICIÓ DE LES ACTES.

BARCELONA, OCTUBRE DE 1989

EL ÉXILIO MILITAR

Gabriel Cardona,
Universidad de Barcelona

LA GRAN RETIRADA.

El exilio masivo de los catalanes republicanos se inició, entre finales de enero y la primera mitad de febrero de 1939. Todavía con la frontera de la provincia de Gerona cerrada, una primera evacuación civil a través del mar, hasta que el 28 de enero las autoridades francesas permitieron el paso a las mujeres y niños, y tres días después a los heridos, aunque prohibiéndolo a los militares ileses. El Ejército Popular se había replegado hacia Francia en bastante orden, por unidades completas, con sus mandos, material y más de 2.000 prisioneros hechos en las batallas de Teruel y el Ebro. Desde el 5 de febrero las autoridades francesas autorizaron el cruce de los militares, aunque en muchos casos imponiéndoles pasar desarmados e individualmente, hasta que se levantaron las últimas restricciones el 9 de febrero, dada la proximidad de los franquistas, que llegaron a Le Perthus a las dos de la tarde de aquel día y a Cerbère y Bourg-Madame al siguiente. Sin embargo, como la bolsa de Nollé resistió unas jornadas, hasta el 14 salieron por ella militares y civiles, mientras otros lo hacían por las alturas, sobre todo el collado de Arés, que fue franqueado por 20.000 combatientes. Con excepción de unos 35.000 hombres capturados en los valles cercanos a la frontera, prácticamente todo el Grupo de Ejércitos de Cataluña pasó a Francia, donde fue inmediatamente desarmado e internado en campos del departamento de los Pirineos Orientales, aunque se permitió que los mandos superiores continuaran el viaje hacia poblaciones del interior.

En la época de su caída, Cataluña daba refugio a un millón de evacuados republicanos y su Grupo de Ejércitos englobaba muchas unidades llegadas de otros frentes. Rubio evalúa el porcentaje de catalanes en la emigración militar a Francia en un 36,5 % y considera

que, a principios de marzo, entre los refugiados había unos 600 soldados y milicianos.

Los exiliados desde Baleares y el País Valencià fueron muchos menos. La rápida rendición de Menorca sólo permitió evacuar a Maternilla unas seiscientas personas en el crucero *Devorshire*, y a Argelia setenta y cinco en el velero *Carmen Fico*, que eran, en su mayoría, responsables políticos y militares con sus familias mientras el grueso de la guarnición quedaba en la isla. El exilio militar desde Valencia tuvo dos vías: los soldados desplazados a Cataluña, no muy considerables numéricamente, que fueron integrados en el Grupo de Ejércitos de la Región Oriental con el que pasaron a Francia, y los huidos desde puertos valencianos y alicantinos, cuya singladuras finales fueron la partida, el 28 de marzo y desde puerto de Alicante rumbo a África, del *Stanbrook*, abarrotado de pasajeros, entre ellos el general Mangada, y la del *Maritime* apenas con dos docenas de fugitivos; seguidos del *Galatea*, que zarpó el 30 de Gándia rumbo a Inglaterra, con el coronel Casado, algunos miembros del Consejo y mandos militares a bordo. Al África francesa ya habían llegado anteriormente 4.132 refugiados con la flota de guerra que eran casi todos oficiales y marineros, desembarcaron en Bizerta y fueron concentrados en el campo de Maknassy; y, a finales de marzo llegaron varios embarques desde Levante, cuyo volumen desconocemos. Seis meses después había en Argelia 10.000 españoles, de ellos 3.429 en el departamento de Argel, la mayoría en el campo de Boghari, que sumados a los llegados con la flota totalizaban unas 15.000 personas.

LOS MILITARES CATALANES DE LA REPÚBLICA.

Si bien había bastantes militares isleños y valencianos, en 1936 eran escasos los militares catalanes y la sublevación de julio los redujo a casi nada, porque la mayor parte de los oficiales se sublevaron. Con ellos se alzaron las guarniciones catalanas y baleares, mientras las valencianas quedaban a medio camino con un saldo global de escasos jefes y oficiales profesionales en los filas de la República, aunque gran parte de los suboficiales fueron integrados y ascendidos. En

En consecuencia, los republicanos, Pío Baroja, los Guarnier, Escudé, Arriaga, etc. y los leales al poder constituido, Vilano de la Escobedo, Aranguren, Briones, Escobé, etc. continuaron en activo, aunque el final de la guerra sorprendió a muchos fuera de Cataluña. También algunos jefes y oficiales valencianos quedaron en filas en 1936, y fueron englobados en la columna Mija contra Córdoba o en fuerzas destinadas a otros frentes. En cambio, en Menorca, apenas sobrevivió el mando de la escala activa después del primer verano de guerra.

El pequeño número de oficiales profesionales en el Ejército Popular fue marcado por las bajas de guerra, las depuraciones y los pasados al otro bando como García Rebull, Thomas o Nadal, mientras un exiguo número de indiferentes sobrevivió como profesor en las Escuelas Populares de Guerra o en destinos poco relevantes. Se dice que, por uno u otro motivo, casi desaparecieron los antiguos oficiales mientras los suboficiales y cabos promocionaban y acababan la guerra como capitanes y tenientes.

Entre nuevos mandos se amalgamaron con los de milicias, comisarios y alumnos de las Escuelas Populares, mientras que la necesidad de reponer a los diezmos marinos y la progresión de la aviación, con sus premuras de pilotos de caza, hicieron el resto, de manera que, en 1939, existía un cuerpo de oficiales republicano muy numeroso, de graduación inferior a comandante, con escasos mandos superiores. Rubio calcula que de 150.149 hombres refugiados en Francia 2.372 podían considerarse militares profesionales. Por otra parte, la formación de sargentos, subalternos de marina y aire, guardias nacionales, de asalto y carabineros proporcionaron una gran base militar profesionalizada, añadida a los miles de milicianos y soldados forzados.

LA REPATRIACION

Hasta después de la caída de Barcelona, el gobierno francés no rehusó al exiliado y número embajador a Pétain, mientras legueros franceses para formar donde se repleta Laval, entonces partidario de

formar un bloque autoritario con España, Portugal, Italia y Francia. El 25 de febrero de 1939 se firmó el convenio de evacuación de los milicianos, el gobierno francés se comprometió a evitar las acciones de los refugiados españoles cerca de la frontera y repatriar al oro, armas, material de guerra, ganado, barcos, patrimonio artístico, dinero, alhajas, y vehículos llevados a Francia durante la guerra.

El gobierno español no deseaba el regreso de los refugiados, a los que consideraba enemigos que podían agravarle el problema alimenticio, en cambio el francés deseaba desembarazarse de ellos, a pesar de que algunos de sus funcionarios, preferían no devolver a España el material de guerra, precioso ante el peligro de guerra con Alemania, ni tampoco el oro depositado en Mont de Marsan, con el cual podían sufragarse los gastos que los refugiados ocasionaban. Sin embargo, durante la retirada de Cataluña, los funcionarios franceses de la frontera ofrecieron a los fugitivos la vuelta a España por Irún. Los antiguos oficiales profesionales rechazaron un viaje que les habría llevado ante un consejo de guerra, pero muchos suboficiales y cabos que, aunque ascendidos a oficial del Ejército Popular no estaban comprometidos políticamente, y los soldados o guardias sin militancia aceptaron volver a España. Según los datos franceses, fueron repatriados en febrero 254 oficiales, 55.790 milicianos y soldados y 2.367 prisioneros de guerra. También el 31 de marzo, 1.000 marinos fueron trasladados a Bizerta para regresar a España con la flota. Pero el gobierno español no aceptó la repatriación masiva de sus enemigos derrotados.

PERMANENCIA Y ABANDONO DE LOS CAMPOS

Al llegar los españoles a Francia, como los altos mandos fueron normalmente dejados en libertad, únicamente ingresaron en campos de concentración los oficiales de milicias y comisarios de media y pequeña graduación, milicianos, guardias, carabineros y soldados. A comienzos de agosto, Francia devolvió el oro y el gobierno español debió aceptar el regreso de los excombatientes en gran número y, ante el temor de que se opusieran, Pétain propuso obligarles a elegir entre

La marcha al otro lado de la frontera y la incorporación a batallones de trabajo franceses. La cuestión no fue precisa y la repatriación de personas fue tan importante que, de los 600.000 españoles que estaban refugiados en Francia en marzo, cuatro meses después habían regresado a España unos 270.000.

Quiénes no deseaban volver lograban abandonar los campos alistándose en la *Légion Etrangère* o las compañías de trabajo. De manera que, terminada la guerra de España, muchos republicanos no pudieron alejarse de las actividades militares o cercanas al ejército. Muy pronto los destacamentos de reclutamiento de la *Légion Etrangère* comenzaron a visitar los campos y lograron atraer a soldados muy jóvenes y poco comprometidos políticamente, que deseaban salir a toda costa, a otros de mayor edad ya familiarizados con el oficio de la guerra, veteranos con experiencia y hasta con mando; y a algunos suboficiales y cabos profesionales del ejército y la armada. De manera que en junio de 1939 ya había unos 5.000 españoles encuadrados como *Legionnaires*.

Las primeras compañías de trabajo fueron organizadas en los campos en abril de 1939 con el fin de realizar trabajos de fortificación y castromentación. Al frente de cada una figuraba un capitán francés pero el resto de los mandos eran españoles. Resultaron un medio muy utilizado para dejar los campos personas aptas para el trabajo físico, aunque en bastantes casos no se trató de voluntarios sino de enganchados a la fuerza. Mayoritariamente marcharon a la línea Maginot y la frontera italiana, aunque también a otros frentes y obras de retaguardia. Especialmente dura fue la vida en las compañías del norte de África, enviadas a trabajar en las obras del ferrocarril sahariano.

LOS EXILIADOS EN LA URSS.

La Unión Soviética acogió unos 4.000 adultos a los que se dio trabajo en las fábricas excepto los funcionarios de la Komintern y quienes debían cursar estudios en la escuela política y las academias militares K.E. Voroshilov y M.V. Frunze.

Todos los seleccionados para la escuela militar habían desempeñado mandos importantes en la guerra de España, pero en la mayor recibieron distinta consideración los oficiales profesionales y los de milicias, y no fue reconocido el ascenso a general de Córdón, Modesto y Casado ni a coronel de Márquez. Francisco Galán y Lister, condecorados en los últimos días del gobierno Negrín y que no habían llegado a publicarse en el Boletín Oficial a causa del final de la guerra.

La Academia K.E. Voroshilov era la escuela de estado mayor y fueron enviados a ella Ciutat, Márquez, Francisco Galán, Prados y el marino Rodríguez Sierra, encabezados por Antonio Córdón, que fue siempre el militar español más relevante en la URSS y mantuvo su prestigio entre los oficiales comunistas.

La M.V. Frunze era de rango inferior y actuaba como escuela destinada a formar los mandos y planes mayores de batallón, regimiento y división. A ella fue enviado un grupo de 25 mandos de milicias procedentes de todas las armas, incluida la marina, encabezados por Modesto y seleccionados con criterios más subjetivos que técnicos; de manera que fue alegido alumno El Campesino, a pesar de haber sido separado del mando durante la batalla del Ebro. Los españoles fueron distribuidos en tres secciones, a cargo respectivamente de Soliva, Lister y Tagueta, se les asignaron personalidades rusas y nuevos nombres con sus iniciales auténticas, y fueron asimilados a categorías militares de la URSS, de manera que Modesto resultó comandante de brigada, Lister coronel y el resto mayores.

En el grupo de la Frunze son identificables bastantes catalanes, Soliva, Carrasco, Boixó, Carión, ya que el PSUC fue favorecido en la selección al considerársele independiente de PCP. La enseñanza resultó dificultosa para algunos antiguos luchadores obreros, cuya cultura era muy limitada dado que el único con título universitario era Tagueta, profesor de instituto en 1936, mientras que Pedro Mateo Marino y Artemio Precioso eran estudiantes. Sin embargo, el alumno más aventajado resultaba el catalán Soliva. Pronto quedó marcado el grupo por pugnas internas, la actitud personalista de El Campesino, algunos retrasados en los estudios, y la rivalidad entre Modesto y Lister, que

afilió al grupo catalán porque los partidarios de Modesto, intentaron desgastrar a Soliva.

LA SEGUNDA GUERRA MUNDIAL

En los primeros momentos del conflicto, la repatriación no se detuvo y a mediados de diciembre de 1939 habían regresado a España unas 340.000 personas. Es decir que en 1939 habían vuelto las tres cuartas partes de los refugiados a raíz de la campaña de Cataluña. Por otra parte, marcharon a México unos 2.000 refugiados y en total a América unos 15.000; en Inglaterra se refugiaron aproximadamente un millar de adultos, además de los niños, que fueron pronto repatriados; a la URSS viajaron unos 4.000 adultos desde Francia y África francesa, además de los 2.000 niños evacuados con anterioridad, mientras otros países europeos recibieron contingentes menores. De manera que, según Rubio, a finales de 1939 quedaba en España 140.000 refugiados, en África francesa 25.000, en Hispaña 15.000, y en la URSS y otros países europeos 10.000.

LOS EXILIADOS EN FRANCIA.

La guerra modificó la postura francesa ante los refugiados porque se necesitaban trabajadores para sustituir a los movilizados y también podían ser útiles como soldados los españoles con experiencia militar. Así, además del alistamiento en compañías de trabajo, se fomentó la integración en los regimientos de marcha del Ejército francés, destinados a fortificaciones y el alistamiento voluntario en el ejército.

A principios de 1940 había unos 15.000 españoles en la *Légion étrangère* que, en años sucesivos, recorrerían las campos de batalla de Noruega, Oriente Medio, África y Europa. Entre ellos se contaban militares y marinos profesionales, el más relevante de los cuales, el voluntario Miguel Ruiz pasó desde Bizerta a Francia y luego a Argelia para servir en la *Légion étrangère* donde llegó a ser capitán.

La última entrada en guerra correspondió a la incorporación en el Regimiento Legionario de Argelia, llamado 150.º Regimiento de la *Légion étrangère*, una fuerza de 2.000 hombres y la cuarta parte españoles. Se organizó un cuerpo expedicionario formado por el *Brigade*, formado por unidades alpinas de la *Légion* y la *Brigade*, trasladado desde Argelia a Francia para ser equipada y enviada para la guerra de montaña. Poco tiempo después el cuerpo expedicionario fue trasladado a Inglaterra desde cuya base desembarcó en Noruega, con el nombre de la División Ligera de Cazadores. Los legionarios combatieron en Narvik, con muchas bajas, hasta que fue ordenado su regreso a Francia, cuando ya había comenzado la ofensiva alemana del frente este. Recién llegados a Francia entraron en combate, ya en plena debilidad del ejército rojo. El comportamiento de la *des-brigade* fue heroico hasta la retirada de sus supervivientes a Inglaterra, donde trescientos legionarios españoles se negaron a ser reincorporados al ejército francés en Marruecos, en lugar de Argelia donde estaban sus bases. Como resultado de las tensiones, algunos fueron transportados a Casablanca y otros quedaron en Inglaterra donde acabaron por unirse a la Francia libre.

El Régimen de Vich supuso cambios para los exiliados en territorio francés. El gobierno de Petain no reconoció a los entre 10.000 y 20.000 españoles alistados, la condición de miembros de su Ejército regular por carecer de nacionalidad francesa. Entonces, los alemanes propusieron a Franco su repatriación pero el general no los aceptó mientras sus agentes recorrieran la Francia ocupada en busca de republicanos destacados que devolver a España para enfrentarlos a consejos de guerra. Ante la situación, el gobierno mejicano ofreció al francés, en agosto de 1940, acoger a todos los refugiados españoles que lo desearan.

También se endureció la vida en las compañías de trabajo y parte de sus hombres fueron enviados a trabajar a Alemania, a pesar de que fueron desmilitarizados y pasados a la administración civil. El primer ministro de Interior y luego a trabajo los españoles del norte de África, en su mayoría anarquistas y republicanos, fueron enviados

tratados por los mandos franceses, tanto en los campos de concentración de Argelia y Marruecos como en la *Légion Etrangère*, acusándolos de rojos. Vicens Guàrdier, un militar menorquin colaborador de la Generalitat, fue detenido en Marruecos y solo le libró de la deportación a España, la mediación de su antiguo profesor el general Nogué.

Quiénes habían abandonado los campos de concentración en regimientos de marcha destinados al Oriente Medio, tras el armisticio fueron encuadrados en el 62 regimiento de *Légion Etrangère* con base en el Líbano, pero otros fueron enviados a compañías de trabajo por temor a represalias nazis. La *Légion* actuó en la campaña de Oriente Medio, con españoles encuadrados en las unidades de Vichy y de la Francia Libre. Por otra parte, en Durbán se había organizado una fuerza aliada que contaba con *légionnaires* españoles a los cuales se sumaron los hombres de la 13ª *domi-brigade* llegados de Inglaterra. La unidad actuó en Eritrea, Libano y Siria con el nombre de Brigada Francesa de Oriente. Luego, sus hombres pasaron a la 1ª Brigada Francesa que combatió junto a los ingleses y acabaron confluyendo con los que se habían unido a Leclerc en África.

Efectivamente, muchos *légionnaires* españoles, hartos del mal trato de los oficiales de Vichy, desertaron para unirse a Leclerc cuando amplió sus fuerzas y, de cara a las futuras operaciones en Europa, se desprendió de los senegaleses y otros coloniales y para sustituirlos por soldados europeos.

Militares de mayor edad también pretendieron contribuir a la derrota alemana, así Enrique Pérez Farrás, exiliado en México desde 1939 intentó, sin éxito, la formación de una unidad catalana que luchara junto a los aliados. Aunque mayor alcance tuvo el intento de los generales Miaja y Aensio Torrado, que lograron del director de la OSS, coronel William J. Donovan, la aceptación de su plan de desembarco en Canarias, que llegó a ser examinado por Roosevelt, así como la formación de un frente subversivo en España, con antiguos miembros de la brigada Lincoln y militares republicanos. Finalmente, las propuestas de Churchill frustraron sus proyectos.

La conjunción aliada del norte de África supuso la libertad para las compañías de traslado. Más adelante, en la II División Blindada de Leclerc, algunos catalanes alcanzaron grados, como el alférez Constantino Fubol, el sargento Fermín Pujol o el cabo Pascual Vidal y fue significativa la participación española en la 9ª compañía que entró la primera en París. Sin embargo, no eran los únicos en la campaña europea pues hubo catalanes en las fuerzas francesas de los desembarcos de Provenza, Italia y Normandía.

El mayor campo de aplicación bélica de los catalanes fueron las guerrillas de Francia, donde se integraron hombres muy jóvenes con instrucción militar, procedentes en su mayoría de las compañías de trabajo y, frecuentemente, con jefes que habían sido oficiales de milicias o comisarios de poca graduación en España. A los campos nazis de concentración y de exterminio fueron a parar, sobre todo, personas de las compañías que se opusieron al nuevo régimen de trabajo, otras con relevancia política, miembros de regimientos de marcha cercanos a la frontera, alistados voluntarios del Ejército francés y relacionados con el maquis.

A principios de 1944 el XIV Cuerpo de Guerrilleros, que tomaba el nombre de una unidad de la guerra española, contaba con 6.379 hombres. El maquis español alcanzó importancia creciente en el sur, primero con pequeñas acciones que, a partir del desembarco de Normandía, tomaron volumen. En agosto, los combatientes españoles en Francia eran 12.231 y el XIV Cuerpo se había fusionado con los *Franc-Tireurs Partisans* y luego con las *Forces Françaises de l'Intérieur*. Tras la liberación de París, pasó el tiempo de la guerrilla que se reintegró a la vida civil o marchó tras la unidades armadas regulares.

LA GUERRA EN LA URSS.

Cuando los alemanes invadieron la Unión Soviética la colonia española, aunque era numéricamente insignificante, fue muy combativa y los exiliados partieron desde las fábricas a los frentes. En julio de 1940 se creó en Moscú la 4ª Compañía Especial, mandada por Felipín Pérez y

del Comandante colectivo Alamo, ambos procedentes del 25 Regimiento de Milicias Populares. En ella sirvieron como soldados antiguos oficiales del Ejército Popular y algunos catalanes, como Gabriel Abad, que había ido a Madrid en la columna de 1936. El 16 de octubre la compañía marchó al frente donde colaboró con otra sección española, en los combates de Klin-Kalinita, hasta que todos fueron retirados del frente a principios de noviembre. En la zona de descanso se reclutaron voluntarios para las guerrillas cuya instrucción comenzó enseguida.

Sin embargo, raramente los militares con graduación, que estaban en las escuelas, fueron autorizados a tomar parte en operaciones, aumentando que se les reservaba para España. Cuando Moscú estaba a punto de caer los alumnos de la Frunze comenzaron a ser mezclados con mandos rusos e incorporados a unidades que no estaban en fuego. Tras emplearlos en misiones de enlace, los examinaron de los estudios cursados pero continuaron un tiempo en Moscú. A consecuencia del repliegue ruso hacia el interior, la academia fue trasladada a Tishkent en Uzbekistán, donde resumió sus cursos, en los que algunos los españoles se integraron como profesores, cinco fueron incorporados a los guerrilleros y el resto se mantuvo inactivo.

La entrada en combate de los pilotos españoles fue escasa hasta 1942 y algunos debieron esperar y combatir en las guerrillas hasta conseguir plaza en la aviación. Un primer núcleo se había formado en 1941 y en agosto comenzó los vuelos de entrenamiento pero, hasta el verano de 1942 los españoles no fueron requeridos para el servicio aéreo. Entonces se reclutó a pilotos que habían combatido en España, como los catalanes Carbonell, Pallares y Giebert; a los aviadores que estudiaban en la Escuela Superior de Oficiales de Aviación desde 1936; a los alumnos de la escuela de vuelo de Kirovabad llegados durante el último período de la guerra española y a antiguos miembros de las columnas infantiles. Un hombre destacado fue el tarraconense Manuel Orozco Rovira, instructor de regimiento y división aéreos, que formó numerosos pilotos de caza nocturna.

En toda la guerra no llegaron a mil los españoles alistados. Sin embargo, murieron unos 300 y lograron capturar una decena de grupos guerrilleros. Jesús Hernández procuró aprender a sus compañeros la protección y en edad militar, alistándose en el batallón español de la NKVD, unidad en la que se formaron muchos partisanos que actuaron luego tras las líneas alemanas.

Los primeros destacamentos de guerrilleros españoles fueron trasladados a Rostov en el otoño de 1941 y algunos lanzados en paracaidas cerca de donde actuaba la División Azul. Un grupo con Francisco Guillón al frente, fue destacado durante el invierno de 1941-1942 al oeste de Rostov, y luego enviado tras las líneas alemanas en el frente de Kalinita, al norte de Moscú, para cortar las comunicaciones de los alemanes que estaban Leningrado, el grupo quedó aislado y únicamente sobrevivieron Guillón, que recibió la Orden de Leningrad, y otro hombre. Otra partida de españoles, con Alcalde y Diego Pastor, fue lanzada en paracaidas al noroeste de Moscú pero cayó desplazada sobre los alemanes que la aniquilaron.

En 1942 se formaron nuevas unidades de guerrilleros españoles por obra de Domingo Ungria, antiguo jefe en España del XIV Cuerpo y perteneciente a la NKVD, que no había sido enviado a la Frunze sino a una fábrica. En total entraron en combate más de 700, muriendo unos 200. En mayo de 1942, un grupo de quince españoles fue integrado en el destacamento guerrillero del coronel Radvedev en Ucrania, entre ellos estaban el barcelonés Jesús Rivas, teniente mecánico de aviación en la guerra de España, el tarraconense José Gros y otros catalanes como Gabriel Abad, Enrique Fabregas, Paco Freix y Joaquín el Catalán. Gros, el más destacado, llegó a ser jefe de estado mayor de un batallón guerrillero y recibió la Medalla al Valor.

Un grupo de siete hombres mandado por Pusimán, con los catalanes Boixé y Poné cayó por error en una playa de Crimea, cerca de una aldea de tártaros, que los denunciaron a los alemanes que los capturaron y mataron tres días después de combate. En el Cáucaso murió Fabrega, antiguo jefe de operaciones del Ejército del Ebro. Otro alemán, el médico José María Fina, comandante de unidad militar en la zona de

España, llegado a la URSS al cuidado de los niños evacuados, se integró también en las guerrillas. Sin embargo, hubo pocos españoles en unidades regulares, con casos excepcionales como los tenientes Rubén Ruiz Ibarruri y Santiago de Paul Welker, muertos en 1942, que pertenecían a aerotransportados y artillería. La guerra de la mayoría fue el angustioso mundo de los partisanos de Kubán (Alto Cáucaso), Crimea, Bielorusia, región de Moscú, zona del Báltico, lagos y frente de Leningrado.

En abril de 1943 cuando la Frunze comenzó a regresar a Moscú y Lister, Modesto y Córdón fueron nombrados generales soviéticos mientras otros alumnos ascendían un grado, pero tampoco entonces fueron enviados al frente sino designados para prácticas en unidades de reserva e instrucción.

DESPUES DEL CONFLICTO

A llegar la paz a Francia, los exiliados más combativos pretendieron trasladar a España su pesado guerrillero. Especialmente los comunistas lo capitalizaron y el PCF articuló sus cuadros para intentarlo. Otros grupos se apartaron de nuevos episodios guerreros y un pequeño número de exiliados que se había acomodado a la vida de la *Légion étrangère*, prefirió permanecer en ella y fue destinado nuevamente a las colonias donde poco después empezaron las guerras de liberación nacional.

En la URSS, comenzó a concederse autorización a algunos exiliados para abandonar el país pero los antiguos alumnos de las academias militares encontraron dificultades en una primera época hasta que, finalmente, comenzaron a concedérseles permisos, en primer lugar a Guillón, seguido por el coronel Manuel Márquez, Tagüña, Artemio Precioso y otros. El propósito era enviarlos a Francia, como base de partida para la acción en España. La vía elegida pasaba a través de Yugoslavia, donde ya estaba Córdón como huésped de Tito. En febrero de 1946 partieron Tagüña, Francisco Ortega y un grupo de españoles del batallón NKVD que fueron muy bien acogidos en Yugoslavia donde muchos dirigidos eran antiguos brigadistas. La mayoría fueron luego enviados

a Francia clandestinamente, convencidos de que su día final era la lucha en España, y únicamente permanecieron en Yugoslavia dos españoles, encabezados por el coronel Márquez y bajo la dirección de Córdón que había logrado no desgastarse en la lucha intestina del partido.

Tras el fracaso de los maquis en el valle de Arán, ya no se pensó en enviarlos a su país y los españoles fueron empleados como consejeros militares, junto con los oficiales soviéticos. En 1948 pasaron a integrarse en las plantillas del ejército yugoslavo y, cuando se produjo la ruptura entre Tito y Stalin y los rusos fueron llamados a Moscú, algunos españoles ocuparon sus puestos en el Estado Mayor Central. Como casi todos mantuvieron la fidelidad al partido, acabaron por pasar a Checoslovaquia, donde les esperaba Modesto, recién llegado de París. Sus órdenes fueron de regresar a la URSS con la excepción de Tagüña, que abandonó la condición militar, por sus discrepancias con el estalinismo, y pasó a trabajar en la Universidad Mayaryk de Brno. El regreso a la URSS no fue, sin embargo, glorioso para los españoles que fueron enviados mayoritariamente a fábricas, excepto un pequeño número que pasó a trabajar en la propaganda radiofónica en español.

Para quienes permanecían en Francia, las posibilidades de trasladarse a Hispanoamérica desde la Europa devastada, se revelaban favorables, aunque en el Viejo Continente permanecieron muchos, y el más destacado de los catalanes que se quedaron fue Fedetiv Escofet quien residió en Bélgica hasta su muerte. Sin embargo, entre 1947 y 1951 dejaron Europa, 99.497 refugiados españoles, de ellos unos 12.000 hacia México donde, entre unas y otras migraciones, se instalaron muchos militares vinculados, por uno u otro motivo, a los Países Catalanes. Entre otros, vivieron allí el Contralmirante Mariano González Ubieta, último comandante militar de Menorca; el General Francisco Llano de la Encomienda, jefe de la IV División en elile le

(1936 - 1939)

PERE GRASES

I.- L'emigració republicana, 1939.

La guerra civil peninsular (1936-1939) produí a Catalunya una allau d'emigració en massa, potser la més important i nombrosa de la seva història. Dels ports de la costa i dels Pirineus, vertaderes riuades de gent cercaven més enllà de les fronteres la possibilitat de refer ~~la seva vida~~ destruïda per la violència desfermada al llarg de tres anys de conflicte bèl·lic i pel fet consumat d'haver passat el poder en mans de les forces dictatorials. Donada la situació política d'Europa, en vigílies de consumar-se l'amença d'una nova guerra general provocada pels estats feixistes i nazis, quedar-se a França era córrer un risc segur de més tragèdia.

Per això, la il·lusió de recuperar la llibertat es situava, principalment, en algun racó de qualsevol república americana. Deixaven la pròpia terra mirant el continent colombi, lloc de promissió per a refer una existència normal, amb llibertat. Per a la immensa majoria dels emigrats, Amèrica era el nord anhelat d'aquells que empraven el camí de l'exili. La diversitat de règims polítics en els estats americans presentava reals matisos quan a les possibilitats d'acolliment als refugiats de la guerra civil espanyola. Els països de parla anglesa tenien establertes normes molt rigoroses per admetre nous emigrants. Es feia, doncs, difícil i complicat aconseguir un visat d'acceptació, més encara donada la urgència requerida per una població esparcida i pocs recursos. Les restriccions imposades eren pràcticament insalvables.

En les nacions de parla hispànica el panorama era més temptador, però molt diferenciad d'un país a altre, segons les simpaties polítiques locals envers les ideologies enfrontades en la tragèdia peninsular. No quedaven gaires opcions per escollir el lloc d'Amèrica on l'emigrat podia recomençar el seu treball, fos de senzillà mà d'obra o d'un ofici qualificat o per exercir una preparació professional (metges, advocats, mestres, o especialistes en determinades activitats). Per això el destí cobejat per aquells que s'havien decidit pel desterrament era confiat a l'atzar, oblidant les preferències personals. No era fàcil ni possible pensar en una selecció de cap mena. L'anada a Amèrica es va produir en forma tumultuosa i indiscriminada. Els organismes que es van crear per la República en produir-se l'esfondrament del país, no podien tampoc oferir alternatives als futurs emigrats.

Sortien cap on podien.

De fet, ~~els~~ repúbliques hispàniques que van acceptar un nombre més considerable de refugiats van ésser Mèxic - la nació més generosa i comprensiva -, Xile, l'Argentina i l'Uruguai. Les altres reberen exiliats en menor proporció: Cuba, Venezuela, Colòmbia, Equador i Bolívia. Molt poca aportació en els països restants. El cas de la República Dominicana fou molt particular. El Dictador Leonides Trujillo cobrava un tant per persona, com si fos un arancel, contribució que era abonada ~~molta~~ gent desesperada, amb la intenció d'abandonar el més aviat possible la terra dominicana per un altre destí en la geografia americana. Son nombrosos els casos de refugiats que poc després d'haver arribat a l'illa sortien cap a Mèxic, Venezuela. Estats Units ~~d' punts que els acoïllen.~~

No coneixem dades ni crec que hi hagin estadístiques segures sobre la quantitat ni el tipus o condicions dels expatriats, ni tan sols l'emigració a Mèxic que és la més documentada, ens donarà xifres precises. Les referències que consten en alguns estudis oscil·len en assenyalant el nombre d'aquella que anaren a la nació azteca: quingé mil o dizet mil o vint-i-dos mil. No hi ha cap estimació confiable.

Encara que no tinguem cap informació exacte, pot assegurar-se que aquesta fou l'emigració més multitudinària que s'ha produït en la història de la península, i per tant, a Catalunya. ~~No pot comparar-se en volum a l'emigració liberal a Anglaterra i a França, al primer terç del segle XIX, durant el règim absolutista de Ferran VII. No sé si podem saber mai, ni amb relativa aproximació les xifres reals de l'exode republicà de 1939 per l'evident manca de documentació i per què la majoria no va passar pel control de cap organisme, sinó que va ésser resultat de decisions i acords individuals. que estableixen la identificació d'emigrats polítics. Cal esperar que a cada República es realitzin les investigacions adequades, per poder assajar les interpretacions quantitatives i qualitatives del conjunt. No es pot oblidar que amb molta freqüència ha predominat el desig dels exiliats per a diluir-se i escamotar la condició d'emigrat polític al incorporar-se en una nova terra. Molt pocs pensaven en el retorn, a l'iniciar una etapa més o menys definitiva. Haurien fet a la pròpia terra la creu per sempre. O així ho pensaven.~~

II.- Antecedents d'emigració catalana abans de 1939.

Dispersats per terres americanes trobem la presència de catalans "transferrats" des del segle XVI. No pas en la proporció que hauria

potgut ésser la d'un poble de mariners, amb llarga tradició de navegants pel Mediterrani, o al septentrí d'Europa, o pels mars del Sud per les costes africanes. Les restriccions de la monarquia espanyola a la participació catalana a terres americanes des de la prohibició d'Isabel la Catòlica, és segurament la causa de la relativa escassetat de pobladors catalans al continent colombi des dels dies del descobriment fins al Decret de Lliure Comerç de Carles III, que obrí els ports de la nostra costa al tràfic amb les regions americanes.

De fet, a la fi del segle XVIII, l'establiment d'emigrants catalans és una autèntica llavassada de gent mediterrànea per tot Amèrica des dels EEUU fins a Xile i l'Argentina. Podria dir-se que s'espe- rava aquesta nova ordenació com un alliberament, donat el munt de persones que es traslladà a tota la geografia americana.

Les guerres d'independència són un sotrac violent al desenvolupament de l'emigració pacífica. Es sobreix a Amèrica amb dificultats, donat el toranà dels emigrants (navegants, mercaders i homes d'ofici). Tots intervenen en la lluita emancipadora en un o altre bandol. Acabades les guerres d'emancipació a tot el continent - llevat Cuba i Puerto Rico - els catalans es veuen afectats per les ordres d'expulsió d'espanyols. Molts es refugiaven als països que restaven sota el domini de la península. Altres retornaven, si podien.

~~Després~~ Tornen a aparèixer emigrants catalans en les noves repúbliques als llargs del segle XIX, primer tímidament, en poca quantitat, fins a la fi de la centúria quan és palès el gran nombre d'emigrants cap a Amèrica, on s'estableixen amb voluntat de permanència.

N'és una bona senyal la creació de Centres i Casals a moltes ciutats hispano-americanes amb la manifestació complementària de publicar revistes i fulls informatius. Ensenes, organitzen Cambres de Comerç per defensar-se solidàriament. La major part busca fortuna i llibertat. "Fer les Amèriques" era equivalent a enriquir-se. Aquesta apertència personal explica l'afany de retorn quan s'ha assolit fortuna, per la satisfacció de demostrar el triomf en els llocs d'on havien sortit. Aquest anhel forma la institució dels "indianos", que són tant abundants a Catalunya, principalment en les poblacions de la costa, d'on partí la majoria d'emigrants a les Amèriques.

Es troben catalans per tot arreu i són gent d'ofici, menestrals, artesans distingits (torredors, paletes, ferrallers, teixidors, algun agricultor que més aviat crea indústries sobre productes

agrícoles), junt amb fundadors de ciutats, missioners, militars, comerciants, exploradors i aventurers. Tots plegats formen un gruix important de sang catalana arrelada als nous estats.

Es distingeix eminentment la immigració catalana per tots els llocs com a gent seriosa, honesta, treballadora i formal en el compliment dels compromisos. D'amistat difícil, però sòlida i segura quan és otorgada. Mantenen la tradició pròpia i el record viu de la terra d'origen, amb enyorament i afecte. La llengua catalana es va perdent fins en l'ús familiar, perquè la pressió social és determinant. Podríem dir que per les seves marcades característiques difusions. He observat en els actuals docuents, de llinatges catalans, que els és una sorpresa pensar i comprovar que els propis avantpassats parlaven en altre llengua que no fos la castellana. Ting un munt de testimonis que conformen el fet. Aquest estil d'emigració perdurà durant el primer terç del segle XX.

Cal observar un fet important. Abans del 189 el procés immigratori era únicament dels homes -en general joves- en tant que del 39 endavant els exiliats hi van en gran proporció amb llurs famílies és un fet que condiciona i matixa quant a la incorporació als nous països. L'emigració individual porta gairebé sempre al matrimoni creuat amb dones de les noves terres, en tant que les famílies traslladades íntegrament no creen circumstàncies similars, sinó és amb els fills dels emigrants. Afegixi's encara que l'emigrant individual, en gran majoria, és persona de pocs anys que deixa Catalunya amb la il·lusió d'un millorament de vida, per tant més fàcilment adaptable a una nova societat, mentre que de 1939 cap ençà emigren a Amèrica gent de totes les edats, i és evident que als homes fets els és més difícil l'adaptació a una nova terra.

I encara, per la diferència de formació - en línies generals - els emigrants anteriors al 1939, no oferien la resistència intel·lectual als hàbits i costums que es dona entre els refugiats posteriors a la guerra civil, definits per unes vides ja viscudes.

Tot plegat fa que fins a 1939 l'emigració presenta un quare ben diferent i distant del que planteja la posterior a 1939.

L'eficiència i la competència en el treball i ens les empreses, tant com el sentit de responsabilitat en la conducta, han estat, per sobre de tot, la causa del respecte a la condició de català per tot Amèrica.

Totes aquestes consideracions formen un coixí de cert prestigi que pesa molt favorablement en la recepció dels refugiats de la postguerra civil. El bon nom dels nuclis familiars de llinatge català -mes o menys esval·l·na creat un clima social de simpatia i comprensió envers l'emigració política dels darrers temps.

III.- L'emigració de postguerra civil

La diferència més notable i important de l'anada de catalans a les Amèriques en la postguerra civil, consisteix en que ja no són joves emigrants solitaris amants de les il·lusions de millorament personal o d'engrescament per l'aventura de córrer món, sinó de l'arribada de famílies senceres que acudixen a les repúbliques americanes no en recerca de progrés, sinó en procure de pàtria, davant l'aniquilament de les idees liberals a la Península. Van en cerca de nova terra on establir la pròpia llar i refer l'existència destrocada i trunca en el propi país. Gent de tots els estaments es trasllada en quantitat impressionant per instal·lar-se a tota l'extensió de la geografia americana. Cadascú desitja d'aplicar en la nova vida, la preparació en oficina, artesanes, i professions ben diverses, a fi de reconstruir el mode d'ésser. Gent de totes les edats, amb obra feta o iniciada, s'ofereix de cooperar al lloc on trobin refugi. És un nou tipus d'emigrat que queda millor definit amb el terme refugiat, que ha abandonat el treball, els bens, la comunitat on ha viscut, per causa de sentir-se incompatible amb un règim d'opressió.

Buscar pàtria, havent-la perduda. Recomençar la tasca és la primera obsessió, per a la qual porta la vida viscuda i la crendencial de la honestetat política.

Per altra banda, gairebé tothom arriba a les Amèriques amb el convenciment que la instal·lació en els nous països és pel que queda de vida o, almenys, per una llarga permanència. La guerra civil espanyola va ésser el preludi de la Segona Guerra Mundial, iniciada el setembre de 1939, pocs mesos després d'haver acabat el conflicte peninsular, clos l'abril del mateix any. No pensava ningú que el temps de residència a l'exili fos curt perquè els factors de la conflagració universal no desapareixerien a breu termini. I si el triomf es decantava pel món autoritari feixista, es podien acomodar del retorn. L'any 1945, amb la victòria de les democràcies, es va obrir el cor a l'esperança, ben aviat esvaïda en menjar-se en el poder el general Franco. Els acords de San Francisco es perdien en la inacció. En conseqüència calia reformar la voluntat de prosseguir en la vida d'amigrat.

Afortunadament, qui més qui menys va poder reprendre la dedicació al propi ofici o professió. Es van emprendre activitats i iniciatives de perspectives futures que demostraven el convenciment d'una llarga permanència. Per exemple, les institucions d'ensenyament creades per refugiats; editorials fundades igualment per nousvinguts; empreses industrials que suposen una consagració a llarg termini;

la decisió de bastir la residència en vivenda pròpia, vol dir contracte un compromís perllongat; escometre investigacions que obliguen a invertir temps a venir; emprendre la redacció d'estudis en forma de llibres d'extensa elaboració; revelar títols professionals, amb exàmens previs amb preparació durant molts mesos per exercir en les noves terres; instal·lar negocis o empreses d'efectes a futur llunyà; acceptació de compromisos per llarga períodes; crear escoles per l'educació del propi descendents, etc. Podria multiplicar els exemples observats del 39 ençà, que demostren l'absoluta convicció entre els emigrats que l'exili era per anys a venir de duració imprevisible. I per molta, per sempre, que no tindria fi, sinó amb la mort.

Aquesta circumstància afavorí el procés d'integració en les comunitats que ens havien brindat acollida. I va decidir els ànims per a formar amb residència pròpia, la convivència de les famílies establertes, per a les quals un hotel o una pensió per a rellotges no era més que un recurs per la interinitat, i per tant, no servien pas per sentir-ho com a llar permanent. És a dir, tot són mostres del convenciment d'un període de permanència durable. Per altra banda, no oblidem que volien refer la pàtria perduda, amb tots els requisits possibles d'una existència normal. Repeteixo que és el signe de diferenciació de les anteriors emigracions de catalans a les Amèriques. Aquestes decisions van afavorir l'adaptació a les noves comunitats que poc a poc van sentir-se com a pròpies. Es van recomprender les professions a través de les corresponents revàlides de títols i tot es va tenir de les noves ciutadanes.

Potser m'explicaria millor i més fàcilment si comenté l'educació dels fills menors en les famílies transplantades. Pense que no hi ha cap símptoma més eloqüent de preocupació per una llarga estada en un país nou, que el fet que els pares es dediquin a resoldre l'educació dels descendents. Quan es proveeix d'escola als fills en edat de formació es vol encaminar la solució d'un problema de futur en el si de la llar. A iniciatives d'emigrats es van crear col·legis d'ensenyament primari i secundari, o molts emigrats van decidir-se a col·laborar en institucions ja existents. La idea fonamental era el millorament dels establiments d'educació. Podien els refugiats sofrir d'enyorament, però qüestions com aquestes eren ~~menors~~ i més fortes que els sentiments i els interessos polítics. Al meu mode de veure, és la demostració més radical per entendre que s'està persuadit d'una llarga permanència i que cal disposar de centres de formació dels descendents.

Podria adduir altres constatacions que mostren el desig de quedar-se en el lloc de llibertat i no se m'acut millor argument que

el de la participació dels emigrants republicans de la postguerra en la creació de Casals o Centres Catalans en les principals ciutats d'Amèrica. On no n'hi havien abans s'en van establir de bell nou; on ja existien, van reforçar-los amb llur participació decidida i entusiasta. Amb la mateixa significació, caldria afegir la menció de la iniciativa, des de l'Argentina, del meu gran amic de joventut, Pere Mas i Perera (1901-1977), d'organitzar a ciutats d'Amèrica els Jocs Florals de la Llengua Catalana, a l'exili, donat que no es podien celebrar en el seu lloc natural, Catalunya. Des de 1941, als dos anys d'acabada la guerra civil, es reprenia a Buenos Aires la Gala Festa (any LXXXIII), fins el 1975, quan es convocaren a Caracas (any XCVII), poc abans de la mort de Franco, s'havien organitzat a onze llocs americans.

La llarga estada del refugiats catalans posteriors a 1939, per terres americanes, amb les característiques assenyalades, fa donat lloc a un aspecte molt important, que defineix la particularíssima tendència del nou tipus d'incorporació de sang catalana al continent americà. Em refereixo a l'educació dels fills dels exiliats que, com he dit abans, s'han format en bona part en escoles i instituts amb mestratge de catalans en la infància i en la joventut. Junt amb l'exemple de les famílies. Són molt nombrosos avui les persones en edat ja madura que són destacats en moltes disciplines. No hi ha àmbits que escatixin aquest tema; potser seria prematur assajar un diagnòstic, perquè no sabem què els reserva el futur. Crec però, que n'hi ha prou amb uns pocs exemples de Mèxic: Carles Bosch Garcia (1919-) historiador de prestigi, i Pere Bosch Garcia (1922-) economista molt destacat, són fills del gran rector de la nostra Universitat de Barcelona, Pere Bosch Gimpera (1891-1974), figura internacional en estudis de prehistòria. Salvador Armendarres Sagrera (1925-) de renom en el món de la ciència mèdica, fill de Salvador Armendarres Torront (1893-1964), metge, polític, i parlamentari a Catalunya durant la República. Ramon Xirau (1924-), estimadíssim com a assagista i poeta, fill del filòsof Joaquim Xirau Palau (1895-1941). Les germanes Dolors (1925-) i Carmen (1928-) Massip Echafarreta filles de l'escriptor i mestre Pauli Massip Roca (1894-1963), s'han distingit, respectivament, com arquitecte, escriptora i mestres. Antoni Peyrí (1924-) arquitecte i professor de l'Escola Nacional d'Arquitectura, fill d'Antoni Peyrí Rocamora (1899-1944), eminent metge dermatòleg.

Són signes de la seqüència de l'exili perllongat de les famílies trasplantades a terres d'Amèrica després del fi de la guerra. Obren unes perspectives que fóra difícil de trobar, en tan gran nombre, en les llesves d'emigrants dels segles precedents. La matei-

xa cosa podríem trobar en altres tipus de desterrats: Comerciants, homes d'ofici, artesans i navegants, etc.

Totes aquestes dades ens porten a formular unes consideracions respecte a l'emigració de la postguerra civil.

Em primer lloc el contrast o la diferenciació de l'emigració de 1939 es evident si el comparem amb les emigracions precedents.

Si canvia el caràcter dels protagonistes, si la partida o el trasllat és en massa, si la finalitat és també diversa el període que s'obre el 1939 ha de tenir trets i valoracions diferents.

Encara que la història de l'emigració de postguerra no s'hagi escrit exhaustivament, hi ha un nombre molt considerable i molt bo de publicacions que il·lustren bastament moltes circumstàncies, persones, fets, transcendències, en relació amb l'emigració. Llibres monogràfics, memòries, estudis a revistes i periòdics, biografies, testimonis, etc. que documenten nombrosos aspectes de l'emigració des de 1939 fins als nostres dies. Potser encara la valoració no es pot escatir perquè els efectes d'una mobilització tan copiosa només es podran veure més endavant.

Ja he dit que el país que va donar més facilitats fou Mèxic. Pel gener de 1939 promulgà una llei, per la qual s'obrien les fronteres als refugiats espanyols. Cal honorar la memòria del president Lázaro Cárdenas (1895-1970). La llei admetia expressament els estrangers del Front Republicà Espanyol, amb la menció que prohibia l'entrada dels "indesejables" i es castigaria aquells que violassin l'hospitalitat que s'els oferia. El mes d'abril de 1939 es va constituir una comissió interministerial per situar refugiats a la província mexicana.

El Decret de 23 de gener del 1940 donava facilitats per a adquirir la ciutadania mexicana (reducció de tarifes, facilitats de tramitació, etc.). Valia per a tots els espanyols i llatinoamericans residents a Mèxic i no havien de renunciar a la nacionalitat d'origen.

Molts refugiats es van acollir a la disposició referida i es feren ciutadans mexicans. És lògic que Mèxic hagi estat el país que va rebre el major nombre de refugiats de la guerra civil espanyola.

Els analistes de l'emigració a Mèxic assenyalen, com a característica especial, que estava formada per professionals, periodistes, artistes, polítics, gent d'empresa i artesans que, a més d'estar en els anys més productius de llurs existències, representaven la part substancial dels nuclis intel·lectuals d'Espanya. Foren rebuts en un país on predominava la simpatia envers les persones, encara que no tot va ésser planer perquè també van sofrir gelosies,

4

50

LINE

(*) Véase el volumen: El exilio español en México, 1934-1982, Edición Salvat, Barcelona, Fondo de Cultura Económica, México, 1982.

1

5

—

[illegible]

Aquesta reacció humana és visible en els emigrats de sempre i en els "refugiats" posteriors a 1939. Crec que constitueix el fons insubstituïble d'un cert enamorament cap a les Amèriques.

I he constatat la profunda diferència que existeix entre els emigrats a qualsevol república hispànica enfront dels qui han emigrat a Estats Units, per exemple. Hi ha un col·li anímic de simpatia i alegria entre aquells que viuen en països de base hispànica.

¿No hi deu haver aquesta realitat en cada emigrant quan vol fer compartir als pares, als germans, als familiars o als amics, allò que ell fa? Si els invita, els empeny i els ajuda perquè l'acompanyin en l'emigració? És un fet freqüentíssim: un primer emigrant reuneix, a poc a poc, l'entorn familiar i amistós que tenia abans de deixar la pròpia terra.

He reflexionat moltes vegades, dins certa confusió, en l'ús de les paraules i els conceptes de desterrament i exili. Són dues coses diferents a la meua manera de veure. El mot expatriat tampoc no s'usa amb correcció. Desterrament és quedar sense terra, quan no es té on posar els peus. "Exiliat" correspon a la situació del qui no té on adherir-se espiritualment. Es pot deixar d'ésser desterrat i ésser exiliat. Expatriació era condema que comportava desterrament i exili, però estic persuadit que en trobar terra americana i poder refer la vida, poder recomençar les il·lusions i el treball, i planejar cada dia ésser útil, del desterrament no em queda res al contrari, es té una nova terra. I si un s'hi engresca, s'hi incorpora, se sent membre de la nova comunitat, també deixa d'ésser exiliat. I aquella condema d'expatriat, del qui no té terra i del qui se sent exiliat, o sigui ciutadà d'enlloc, s'acaba i es transforma en una situació de privilegi perquè es conserva la terra que s'ha deixat i es té la terra que s'ha trobat; i pot mantenir l'espiritualitat que ha deixat i adherir-se a una nova intimitat que per altre banda és molt pròxima a la d'un mateix. Això és un privilegi. Es pot ésser fidel a aquests dos amors sense que l'un perjudiqui l'altre. Es tracta de dues coses perfectament compatibles.

Aquesta és la situació dels homes que han anat a Amèrica i han fet una obra del caràcter que sigui. Potser he tingut particular significació l'emigració posterior a l'any 1939 amb els alts i baixos de la il·lusió del retorn que he estat més forçat en els "retrograts". L'any 1945 tothom es creia que havia arribat l'hora de tornar a Catalunya. I no fou així. I sort van tenir que en deixar Catalunya, hi havia hagut a Hispanoamèrica el procés de la independència i havia uns repúbliques lliures que ens van acollir. Si no haguess estat així, hauria estat ben diferent el nostre destí. L'emigració de 1939, que "buscava pàtria més que patrimoni", era una força viva, humana i fins a cert punt inèdita.

Catalans
Hi ha emigrants de "segon" i de "tercera", característiques que assenyalava com a classificació el meu oncle Jaume Vicens i Vives. D'un extrem a l'altre trobem tots els matisos. Dels més rigor als més visionaris, del pragmatisme al més gran il·lusionisme.

L'afeció al treball propi, personal, és la via més poderosa d'assimilació a terres del Nou Món. Crea un fort sentit de ciutadania. Es pensa menys que abans en "fer l'Amèrica", car probablement la pujança i el progrés de les Repúbliques ofereixen un benestar similar al de Catalunya, com a goig de viure. En proporció inversa a la intensitat de l'assimilació, és més punyent l'enyorrança i el desig del retorn. Per altra part, la simplificació dels viatges - en rapidesa i comoditat - escurça la llunyania. La gran majoria avui són de qualitat, no primàries com anys enrere. S'han multiplicat les forces aglutinants entre els emigrants, amb l'existència de Centres o Casals, i també amb la creació de la Generalitat de Catalunya, que els emigrants consideren com a cosa pròpia, sentiment i convicció que s'afegeix naturalment en els fills i neta nascuts a Amèrica.

Volria acabar amb la consideració dels Centres o Casals de catalans existents per tot Amèrica. S'han organitzat un esplet de comunitats, amb un sentit fraterno, amb comunió de sentiments, d'afectes, de cor. Comunitats que han estat i són ben notables. Tenen una història brillant i efectiva, però cal reviscolar-les. És un deure imperiós. S'hauria de pensar com preservar aquest capital extraordinari de pensament, de sentiment, i de llinatge. Si no es troba el camí, si no se l'atén amb una orientació clara, dintre molt pocs anys s'haurà acabat tot el que pot significar la missaga catalana regada per totes les repúbliques americanes.

Apèndix

Aportació a la nòmina de catalans

Emigrants a les repúbliques americanes
després de la guerra civil, 1936-1939.

Mèxic

Es impressionant la relació de refugiats catalans a Mèxic. Potser és suficient, anotar uns pocs noms per il·lustrar aquest punt: Pere Bosch i Gimpera, Lluís Nicolau d'Oller, Jaume Serra i Hunter, Carles Bosch i Garcia, Eduard Nicol, Rafael i Ferran de Buen, Pere Caldera,

Josep Carner, Assumpció Casals, Joan Comas i Camps, Bartomeu Costa i Amic, Odó Duran D'Con, Joaquim Xirau, Manuel Fontanels, Vicenç Guarnier, Pauli Massip, Otto Mayor i Serra, Josep Maria Miquel i Vergés, Rossend Carrasco i Formiguera, Dutren, Miquel A. Marin, Pere Foix, Ferran de Pol, Joan Sales, Manuel Santaló i Soré, Avel·li Artís, Lluís Aymami i Baudina, Artur Bladé i Desumvila, Jaume Aragüé i Miró, Núria Perés, Agustí Bartra, Joan Casanellas, Àngel Palerm, Antoni Peyrí, Antoni Peyrí i Rocamora, Cèsar Pi-Sunyer i Bayo, August Pi i Sunyer, Vicenç Riera i Llorca, Joan Roura i Parella, Miquel Santaló, Antoni Maria Sbert, Àngel Tarrac, Antoni Vilalta, Ramon Xirau, (Vid. El Exili Espanol en México, 1982), d'on he espigolat les referències.

Sobre les editorials catalanes de Mèxic valgui l'anotació d'algunes: la Biblioteca Catalana, dirigida per Costa-Amic, el qual va realitzar també una excel·lent tasca a Guatemala, amb la Biblioteca de Cultura Popular; la Biblioteca Catalònia, de Avel·li Artís; el Club del Llibre Català; les edicions Xaloc; i l'activitat personal de catalans editors, com Joan Comas, Francesc Madrid i J. Cuatrecasas. Els Centres Catalans, principalment l'Orfeó Català de la ciutat de Mèxic, s'animaren amb l'arribada dels refugiats.

En 1938 es fundà a Mèxic la Casa d'Espanya, que després es transformà en "El Colegio de México", de tan gran prestigi. A la fundació inicial del 38 participen Josep Carner, Jaume Pi-Sunyer, Joan Roura i Parella, Joaquim Xirau, Rossend Carrasco i Formiguera i, com a becari, Josep M. Miquel i Vergés. S'hi incorporà després Lluís Nicolau d'Olwer.

Es brillant, doncs, i ben significativa, l'aportació catalana a Mèxic en finalitzar la guerra civil peninsular.

Altres repúbliques

A Xile també es va traslladar un bon nombre de refugiats catalans amb les mateixes característiques personals que a Mèxic. Fonamentalment intel·lectuals i també industrials, homes d'empresa, texilers, i de la indústria de l'aliment. En els sis volums de El Exilio Espanol de 1939 (Madrid, Taurus Ediciones, 1976), es troben aplegades una mena de dades en tots els aspectes de l'emigració i de tots els països, que no és del cas transcriure aquí. En dono la referència, simplement. Potser no va ésser tan decisiva la cooperació catalana a Xile, si la comparem amb Mèxic, però va assolir positiva importància. (Vid. Xavier Benguerel, Memòria d'un exili; Xile 1940-1952, Barcelona, Edicions, 62, 1982).

A l'Argentina també va ésser bastant nombrosa l'emigració de catalans després de 1939. Hi anem Ignaci Armengol i Torra, Jaume

Panissa, Lluís Sayé (passat després a l'Uruguai), Manuel Serra i Moret, Pere Mas i Perera, Miquel Viladrich, Joan Coromines, el gran filòleg romanista, (primer a Tucumán i després a Estats Units) Margarida Xirgu i Subirà (que es va residenciar després a Montevideo). Hi anoto la presència de Lluís Antoni Santaló i en Jordi Arbonés.

Uruguai, que havia restringit la immigració ve permetre-la generalment en finalitzar la guerra civil peninsular. Els noms de Lluís Sayé, Emili López, Francesc Bergós i Ribalta, Josep Rovira i Armentgol portaren la ciència i la cultura catalana a la docència universitària i al medi científic uruguaià.

Al Perú, va ésser ben escassa l'emigració catalana de postguerra per no dir nulla. A Bolívia, es pot citar el Doctor Santiago Pi i Sunyer professor de fisiologia, que després va passar a la Universitat de Panamá, i Josep Maria Barnadas. De l'Ecuador no tinc dades. A Colòmbia hi ha un petit grup, però notable, el Doctor Antoni Trias i Pujol, Pau Vila i el seu fill Marc-Aurèli Vila, que després varen passar a Venezuela, i Joan de Garganta, Josep Maria Capdevila, Miquel Josep i Matol, el Doctor Joan Solé i Vila. No s'ha fet la relació dels emigrats a moltes repúbliques.

L'emigrat català més significatiu de la postguerra ha estat sens dubte En Pau Casals, que va espleir-se definitivament a San Juan de Puerto Rico. Ell sol dona noblesa singular a l'exode de 1939.

A Venezuela l'emigració no va ésser tan nombrosa com a Mèxic o Xile, però seria suficient la presència del Doctor August Pi i Sunyer i del seu germà Carles, per a donar-li un gran relleu. Anoto els noms, tots ells amb activitats professionals, artístiques o literàries: Josep Maria Cruixent, Màrius Cortès i Lladó, Albert Junyent, Josep Sorribes, Domènec Casanovas, Doctor Rossend Carrasco i Formiguera, Pau Vila i Marc-Aurèli Vila, Joan Bofill i Deu-lofeu, Bonaventura Benaiges, Jaume Isern, Josep Maria Massa, Josep Solanes, Josep Miret, F. del Olmo, J. Pérez Enciso, Bartomeu Oliver, Jesús Abadías, Antoni Blàvia, Pere Reixach, Tomás Bartolí, Marçal Pascuchi, Ramon Torroja, Manel Pérez Vila, Pere Bargalló, Federic Riu, Antoni Molas i Caubet, Èlios Castells, Miquel Cardona, Ernest Maragall, Abel Vallmitjana, Lluís Flotats, Josep Alloza, Emili Boix, Albert Grau, creador de la magnífica "Schola Cantorum", Joan Gols, fundador de la primera coral catalana, Manel Nicolau, Laura Planas, Lluís Capdevila, Victor Artís, (pare i fill), Josep Maria Puig, David i Marta Vallmitjana, Rodolf Llorens i Jordana, Maria Gispert de Fillella, Vicenç Fillol, Josep Maria Capdevila, Joan Berenguer, Josep Antoni Vandellós, Joan Sardà i Deixus, Pere Pi i Sunyer, Josep Moradell, Bernat Jofre, Emili Granier-Barrera,

Pere Llorenç, Jaume Alsina, Jesús Maela, Josep Maria Calofré, Enric Solé, T. Llanes, Lluís Moulines i *Níquel Rínom*.

Hi ha també artesans i homes d'ofici que han aconpleert una tasca meritoria. No és cas de fer més llarg aquest repertori. No vull oblidar el P. Jaume Surrià (1882-1965), arxiver extraordinari dels papers i documents de la història de l'Església; el P. Josep Maria Pibernat (1889-1961), protonotari apostòlic; el P. J. Vives i Surrià, activista i entusiasta en tota empresa catalana; i el P. Pere Bladé, que passà la vida a remotes contrades del sud del país.

A la República Dominicana, que va ésser per a molts emigrants el primer pas a Amèrica, per sortir després a altres repúbliques, anomenem els professors Ricard Mat, J. Serra, Ramon Martorell i Otzet (després a Mèxic), Rafael S. per via i Josep Maria Ots Capdequí (després a Colòmbia), el pintor Josep Gausachs i Josep Escofet, notable libretar.

Als Estats Units, registrem uns quans noms el·loqüents: Joan Coromines, Josep Roca i Pons, Albert Folch i Pi, Joan Oro, David Cardús, Lluís Maria Sert, Josep Cuatrecasas, Josep Ferrater i Mora (abans a Xile), Helena Perenya, Lluís Montguio, Jordi Casals, Angel Palerm (que passà a Mèxic), Robert Llinó, artista resident a Nova York i Josep Carner Ribalta, antic resident a Califòrnia.

El professorat de català a les universitats nord-americanes s'ha organitzat en entitat pròpia, la "North American-Catalan Society", que ofereix perspectives per a l'acció de l'estudi i coneixement de la llengua i cultura catalanes.

Caracas, juliol 1989

democràcia, rebla les paraules de Pi-Sunyer: "La tensió incontrolada dels primers dies caigué damunt els més notoris representants de la classe dominant, molts cops al marge de la seva possible simpatia pel sublevat. La por es transformà en una realitat quotidiana. La fugida de compromesos o no es va convertir en una necessitat"(3).

Sorcosament gent i polítics responsables, començant per uns quants alts dirigents de la Generalitat - en primer lloc Josep Maria España i Ventura Gassol - s'arriscaren, uns més que altres, per fer sortir de Catalunya aquells que subitadament s'havien d'exiliat. Tornem a citar Carles Pi-Sunyer: "Durant aquell temps angosiats frem molts, i jo entre ells, els qui procuràvem ajudar a sortir a tots aquells que tan anelosament ho demanaven. Era una cortina d'amics als més, desconeguts els altres, que, presos d'una por justificada, anaven d'anar-se'n fos com fos. Algunes de les demandes d'ajut venien de la meua esposa, sempre tan disposada i a punt per contribuir a resoldre aquelles tragèdies"(4).

El llibre en premsa i en dos volums de Josep Maria Solé i Sabaté i de Joan Villartoya m'estalvia de fer càbales sobre la xifra dels que foren assassinats a la rereguarda republicana, però passen de set mil(5).

Tot i l'allau de bibliografia sobre la guerra d'Espanya, cal insistir, una vegada més, en la insuficiència dels estudis concrets i parcials - i també generals - sobre la contesa a Catalunya. ¿Com podem mai saber el nombre dels exiliats durant aquella dos anys i mig o almenys 40 els primers sis mesos?

El consolat general de França publicà una relació de les 6.630 persones evacuades, del 1936 al 1938, dels vaixells francesos(6). Caldria afegir-hi els altres milers que van seguir el mateix camí de l'exili gràcies a nombrosos vaixells italians, i bé, que sense el volum dels anteriors, caldria saber la xifra dels qui s'expatriaren en vaixells anglesos, alemanys i en uns pocs d'altres nacionalitats. Algué m'ha aventurat la xifra de dotze mil exiliats per via marítima. Però quants foren els que fugiren de

ELS EXILIS DURANT LA GUERRA(1936-1938)

S'ha parlat i s'ha escrit bastant sobre l'exili del 1939. Jo mateix hi he dedicat un llibre(1). Però, per un desconeixement dels fets s'oblida massa aviat, en esclatar la revolta dels militars i de l'extrema dreta a Catalunya, com que s'establí en gran part l'ordre polític i social, el poder passà de facto a les diverses forces revolucionàries. Aquella situació va produir, entre altres mals, una persecució ferotge contra certes persones, estaments i partits polítics. I com a conseqüència, molts ciutadans de Catalunya, generalment per raons primàries de seguretat físiques, s'exiliaren. Inicialment i en bona part dels casos no es tractava de covardia, de desafecció a la República o de desig d'empassar-se els sublevats. Però, quan s'havia destrossat el famós, i avui mític, "mosai de Catalunya", la vida perillava i diàriament arribaven notícies de la mort violenta d'amics o de coneguts, l'opció més prudent era exiliar-se o bé amagar-se. O en alguns casos camuflar-se. Carles Pi-Sunyer, destacat intel·lectual, dirigent d'Esquerre Republicana i en aquell moment alcalde de Barcelona, a les seves memòries de guerra va subratllar aquell "quadre d'horror i de terror. Les noves temudes cada matí d'aquells que a la nit havien anat a treure de casa, desapareguts o trobats morts a l'alba al marge del camí. La ribatific a les converses imponents dels noms sinistres del "passeig" i la "cuneta". Els crims deguts, primer a escamots incontrontats i després a l'acció d'organitzacions com els anomenats "grups espècífics". Les malvestats de les patrulles de control creades per evitar els fets atziacs i que no triqueten a maleïr-se. El poder infaust dels netits autòcrates fanàtics i cruels que des dels seus cataus dictaven sense juici sentències de mort. I el quadre tètric, no circumscrit a Barcelona, estès per tot Catalunya"(2).

Un historiador jove, Borja de Riquer, el 1977, tot just encetada la

següents personalitats: Joan Casanovas, president del Parlament de Catalunya i fins faia poc ex-conseller primer; Santiago Tübern, president del Tribunal de Cassació; Francesc Vidal i Barrequer, cardenal-arquebisbe de Tarrega i president de la conferència episcopal catalana; Josep Maria España, conseller de Governació; Ventura Casol, conseller de Cultura i

Federic Escobar, Comissari General d'Ordre Públic.

Ni que sigui sumàriament he d'explicar perquè es van haver d'exiliar les sis figures de la vida pública catalana.

Joan Casanovas, nomenat conseller primer al 28 de juní i dimís al

25 de setembre del mateix any per pressió dels anarquistes que immediatament entraren en el govern català. El diari francès "Le temo", mesos després va escriure: "La CNT temia, ^{fora del} ~~que~~ restant ^{del} ~~no~~ ^{del} ~~govern~~, que un home enèrgic com Joan Casanovas, president del Govern, la desarmés i l'eliminés"(10). El seu fill explica com el seu pare fou amenaçat de mort: "Arriba ^{un moment en} ~~donant~~ que la vida de Casanovas estigué i almenç en perill i aquest fou tan greu que precisament el mateix Conseller Delegat i de Governació, Josep Farradellas, que es trobava a València, degudament previngut pels seus propis serveis, tornà immediatament a Barcelona i envià un missatger a Joan Casanovas, que es trobava al Parlament, dient-li que es traslladés immediatament a la Conselleria de Governació i que dormís al·l, ja que la seva vida corria un greu perill. I fou Farradellas qui, valent-se de la seva autoritat, sotà la seva única i exclusiva responsabilitat, en col·laboració amb el president de l'Audiència, Josep Andreu i Abelló, féu que Casanovas sortís de Catalunya cap a França"(11). Eren a la carretera de novembre.

cinc dels trencats parlamentaris i juristes que n'erren electors. En es-
clarar la guerra, s'eduerl a la causa republicana, però s'omoss als tri-
bunals criminals extrajudicials i a les execucions sumaries que se tri-

avenen de llurs sentències. Fou repetidament amenaçat de mort per la FAI. El ves d'agost, quan sortia del Palau de Justícia, un cotxe a gran velocitat li borbà tot un carregador de pistola-metralladora. L'atemptat no encertà la víctima per pocs centímetres. El president Companys, elarmat per una acció criminal sense aturador, cominà Gubern que se n'anés de Catalunya. Li ho demanà per raons d'Estat: òquina credibilitat jurídica internacional tindrien la Generalitat i la República si assassinaven el president del més alt tribunal català? Finalment Gubern s'exilià amb part de la família el mes de setembre. El seu pla fou vetllar un cert temps per dos mossos d'esquadra. Però el mes d'octubre la FAI segrestà un dels fills que vivia al pis de dalt del pare. Els altres germans, que encara no havien marxat, anaren al Palau de la Generalitat i, bandejant mossos i conserges, interromperen la reunió del Consell Executiu del govern. Companys es va moure tot seguit i, a través del cap de les Patrulles de Control, amenaçà els de la FAI amb dues camionetes de forces d'ordre públic que aniria a la tasca de Sant Elies a rescatar el fill de Gubern. Davant la duresa del govern, el terrible ècorza deixà anar el fill d'aquell, el qual no trià a exiliar-se(12).

Recordem que el successor de Gubern, Josep Andreu i Abelló, va sofrir també un atemptat, sortosament sense conseqüències, al Palau de Justícia.

El cardenal Francesc d'A. Vidal i Barraquer, que tant s'havia distingit pel seu esperit de concòrdia amb el Govern de la República i de bona relació personal amb el de la Generalitat, va haver de fugir del Palau episcopal de l'arragana. Un cotxe del govern català el va dur fins a Poblet. Més d'un hoste d'Éduard Jodé, el restaurador del monestir. Però no trià gaires dies a presentar-se el comitè de l'Hospitalet del Llobregat. Amb gent del comitè de Jimbofi se l'enduïen en cotxe cap a Barcelona. Les circumstàncies d'una avaria mecànica van permetre, providencialment, la intervenció d'uns guàrdies d'asfalt de nas que rescataren el cardenal i el seu secretari i se'ls enduïeren a Montblanc i els ficaren a la presó, a disposició del co-

mitè local. Tants triplics van permetre que la notícia arribés telefònicament al conseller Gassol, el qual hi envià el venerable diputat Joan Solé i Pla amb una patrulla de mossos d'esquadra. Després d'una trucada cominà ^{de Gassol} el cardenal fou rescatat i dut a Barcelona on l'instal·la ren dos dies a la Conselleria de Governació. La nit del 10 de juliol un cotxe on anava el mateix Gassol el va dur a embarcar el vaixell "Flume"(13)

El conseller de Governació, Josep Maria España, des del primer moment i nit i dia, es dedicà a fer sortir milers de persones. Signava passaports o altres documents en blanc perquè els seus col·laboradors, fessin ofus sin, actuessin amb rapidesa. En casos, com els de Gaziel o Raimon d'Abadal i Calderó, els envià un cotxe oficial i amb energia els forçà a exiliar-se. En el nou govern del 26 de setembre, en què hi entraren els enarquiats, España ja no hi era. Havia marxat silenciosament a l'estranger perquè, donada la inquina pública i notòria dels "faiers", la seva creació a Catalunya era insostenible. Encara, pasats els dies de Maig de 1937, "Solidaridad Obrera"(14) li dedicà un comentari amenaçador i sarcàstic, sobre el títol de "José Maria España o el caudalesismo político": "Siguiendo el ejemplo de otros catalanes, catalanistas desoñados, tomó el portante una buena mañana y se fue a luchar contra el fascismo a París, que es donde luchan esa serie de valetosos paladines del antifascismo mitiniesco y re-outlicanesco, que ya conocen nuestros lectores".

El conseller de Cultura, Ventura Gassol, des de l'esclat revolucionari del 19 de juliol durant dies i dies feia vida a la Conselleria des d'on movia els fils per salvar persones i tresors artístics i bibliogràfics(15). Aquí podrà fer mai el recompte dels passaports que Gassol, igual que Josep Maria España, van donar durant aquell període revolucionari i següent(16). El seu coratge i la seva habilitat a treure de les urpes del anarquistes als qui acabarien a la "cuneta" l'enfrontaren constantment amb la FAI. Però el carcle s'anava estenent. El 22 d'octubre, Miquel Josep i Mayol i Melcior Font, dos íntims col·laboradors de Gassol en la tasca d'enviar al vaixell

tica es un nido de sátrapas. Nunca han defendido a los menesterosos(...) que bienes están mal adquiridos. Los han robado. Viven del chantaaje puro. Arrestaban a las chiquillas de los hogares. Envenenan a la juventud. Han estafado a la nación. Adeudan una cifra crecidísima que nunca valorasen en millones(...) La Iglesia ha de desaparecer para siempre. Los templos no servirán más para favorecer las alcahuetas más inmundas. No se quemarán más blandones en aras de un costal de prejuicios. Se han terminado las vilas de agua bendita(...) No existen covechuelas católicas. Las antorchas del pueblo las han pulverizado.(...) Pero hay que arrancar la Iglesia de cuejon"(26).

Malgrat la persecució a mort, un setanta per cent dels capellans de Catalunya es van salvar. Quants van marxar a l'exili? Potser cinc-cents? Qui sap si set-cents... Gràcies a ^{secularització} ~~consolat francès~~ i l'inventari del saber que 2.142 religiosos i religioses foren evacuats en valxella de França.

Tot i que, com s'ha esmentat, el principal partit de l'oposició, Lliga Catalana no tenia connexió amb els revoluts(27), tots els seus principals dirigents es van veure obligats a exiliar-se. Aquestes figures del partit, sortosament ben poques, foren assassinades: el president de la Diputació de Girona, dos diputats al Parlament espanyol, un diputat al Parlament català, etc. Mentrestant Ramon Coll i Rodés, Lluís Duran i Ventosa, Joan Carriga i Massó, Joan Maluquer i Viladot, Lluís Puig de la Bellacasa, Josep Puig i Cadafalch, Pere Rahola i Molines, Josep Maria Trías de Bes, Joan Vallès i Puigals, Ferran Valls i Raberner, Joan Ventosa i Calvell i altres emprongueren el camí de l'exili. La vida de tots ells peril·lava i foren autoritats de la Generalitat qui els salvaren(28).

Un cas especial fou el de Manuel Carrasco i Formiguera, dirigent d'Unió Democràtica i assessor del conseller de Finances, Josep Tarradellas. Però un article de "Solidaridad Obrera" del 17 de desembre del 1936 el denuncià com a enemic de la revolució. Aquella nit ja no va dormir a casa. Ni Comenys ni Tarradellas li pogueren garantir la vida i Carrasco marxà, en co-

missió de servei a Bilbao. La diàspora féu, com se sap prou, que calgués en mans franquistes que l'afusellaren(29).

I no cal dir com fugiren, empeltats com conills, dirigents de partits monàrquics alfonseus, carlins i tante industrials i periodistes, des d'Alfons Sala, el baró de Viver, el comte de Godó a Josep Cuní i Maurici de Sivatte. La majoria amb passaports del govern autònom(30).

I no oblidem el capítol dels intel·lectuals. Josep Maria de Sagarra, Josep Pla, Carles Soldevila o "Caziel", per exemple, s'exiliarren a conrear i amb la complicitat total de la Generalitat, la qual sabia que era impossible assegurar-los la integritat física. Il·lustres eclesíàstics del món de la cultura - Higiní Anglès, Lluís Carreras, Carles Cardó, Albert Bonet, Antoni Maria de Barcelona, Basili de Rubí, Josep Maria Llovera, Rupert Maria de Manresa o Josep Serra i Vilaró fugiren cap a l'exili. Casol va tenir un paper decisiu en llur salvament(31).

No tinc espai ni prou dades per fer un inventari de la gent destacades de cada estament del país. No he parlat ni dels pintors Josep Maria Sert, ni de Pere Pruna. Tampoc del mecenes Rafael Patxot.

Tanmateix aquest panorama esquemàtic i colpidor hom s'adona que en pocs mesos Catalunya es convertí en un país més desbalstat per la revolució que per la guerra. El trauma dels assassinats, dels saqueigs, de les destruccions i de les incerteses fou molt difícil que es superés durant la resta de la lluita civil. La xarxa, ja no diguem espiritual, sinó també social i cultural de l'Església catòlica, de gran pes a Catalunya, va quedar destrossada, per bé que l'Església claudantina es va organitzar amb discreció i intel·ligència(32). Els partits democràtics de dreta, com Lliga Catalana, van desaparèixer i llurs locals foren assolats o cremats. No calia pas que un decret oficial en signés la defunció. Moltes famílies catalanes van quedar mutilades o dividides. Catalunya era un país ferit. Malgrat tantes dissorts i malalties, ^{malgrat} ~~malgrat~~ un gran esforç per guanyar la guerra al costat de la República. Però al pes dels morts i dels exiliats

va predisposar en contra de la causa de la Generalitat i del règim legítim dels milers i milers de ciutadans...

Aquestes notes no circulen altament que encetar un tema, remarcar-ne la imbecilitat i denunciar-ne la pobresa de la bibliografia. Em plauria molt que la meua conèixia desvelles l'atenció d'uns pocs historiadors que ajudessin a treure tot l'entrellat possible d'aquells exilis de durant la guerra, ~~que~~ que heu estat un camp sense conreu, ~~on~~ la història oral acaba i a penes coneixem documents que ens en parlin.

ALBERT MANENT

Notes

- (1) Albert Manent, La literatura catalana a l'exili (Barcelona 1976).
- (2) Carles Pi-Sunyer, La guerra, 1936-1939. Memòries (Barcelona 1986), pàgs. 21-22.
- (3) Borja de Miquel, Els catalans a Burgos, "Arreu", núm. 5 (22-28 de novembre de 1977), pàg. 42.
- (4) Carles Pi-Sunyer, op. cit., pàg. 26.
- (5) Josep Maria Solé i Sabaté i Joan Villegas, Regressió i violència a la república republicana (Barcelona 1989, en premsa).
- (6) Una de las obras de acuerdo del Consulado General de Francia en Barcelona durante los trágicos acontecimientos de 1936-1938 (Barcelona s.a.).
- (7) Josep Benet, La guerra civil: 50 anys després. Visió crítica, dins el llibre col·lectiu Catalunya i la guerra civil (1936-1939) (Barcelona 1987), pàg. 13.
- (8) Josep Massot, Els catòlics catalans durant la guerra civil, pàg. 51 dins L'Església catalana el 1936, "Qüestions de vida cristiana", núm. 132-133 (Barcelona 1986).
- (9) Cf. Josep Benet, loc. cit., pàg. 13.
- (10) Altac dins l'opuscle Un pensament i una actitud. Discursos, notes i declaracions de Joan Casanoves [Parinyà 1939] p.
- (11) Joan Casanoves i Cuberta, Joan Casanoves i Maristany, President del Parlament de Catalunya (Sent Sadurn 1988), pàg. 18.
- (12) Trec aquesta informació d'un text llibre que m'ha escrit expressament Santiago Albertí i Gubern, net del pòfetic. Hi aprofita la memòria històrica de tres fills del Gubern, encara vivents.
- (13) Cf. Ramon Muntanyola, Vidal i Bartrana. Cardenal de la pau (Barcelona 1969), pàg. 506 i ss.
- (14) "Solidaridad Obrera", 26 de maig de 1937.
- (15) Així no explica Eufemià Fort i Cogul, Ventura Casael. Un home de cor al servei de Catalunya (Barcelona 1979), pàg. 222.
- (16) Poc abans de marxar cap a París, Melcior Fort crià el meu pare al Palau de la Generalitat i li donà compte de les persones i tesoros culturals que havien salvat. Melicoradament el meu pare no en va prendre nota i només recordava el fet novent.
- (17) Diquel Josep i Mayol, El salament del patrimoni artístic català durant la guerra civil (Barcelona 1971), pàg. 130.
- (18) Eufemià Fort i Cogul, op. cit., p. 272.
- (19) Xavier Febres, Frederic Escofat, l'últim exiliat (Barcelona 1979), pàg. 183.
- (20) Ibidem, pàg. 188.

- (21) ibidem, pàg. 138.
- (22) L'inventari, esmentat a la nota 6, dona un Escofet ^(sense nom) que surt el dia 9 d'agost, mentre que Seguí Escofet asenyala que embarcà el 22. El 14 d'agost 1936 ~~el~~ "Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya" ^{del 14 d'agost 1936} donà la dimissió de Frederic Escofet, bastida amb alguns comentaris sobre la seva tasca i la seva fidelitat: "Hevent insistit una vegada més el senyor Frederic Escofet i Alsina en presentar la seva dimissió del càrrec de Comissari general d'Ordre Públic, que ha vingut exercint amb plena confiança del Govern de la Generalitat, tenint en compte l'esforç realitzat exercint càrrec de tanta responsabilitat en els moments actuals, en els que (sic) una vegada més s'ha fet evident la seva capacitat de treball i les debles serveis, atenant als motius al·legats de forçada dimissió la dimissió".
- (23) ~~Xavier~~ Xavier Febres, op. cit., pàg. 191.
- (24) Josep Venet, loc. cit., pàg. 27.
- (25) Cf. les declaracions a "La Vanguardia" el 2 d'agost de 1936.
- (26) "Solidaridad Obrera", any VII, època V, núm. 1353 (15 d'agost de 1936), pàg. 1.
- (27) Així ho diu Isidre Molas a Lliga catalana. Un estudi d'estasiologia ~~vol. II~~ (Barcelona 1972), pàg. 310.
- (28) Vegeu el meu estudi 1936. Com se salvaren els prohoms de la Lliga Catalana, "Serra d'Or", núm. 333 (Barcelona juny de 1987), pàg. 447-453.
- (29) Vegeu Miliari Raguar, Divendres de passió. Vida i mort de Manuel Carrasco i Formiguera (Barcelona 1984), pàg. 254 i ss.
- (30) Vegeu el meu article 1936. Com se salvaren industrials, menàrgols alfoncins, carlins, periodistes, "Serra d'Or" núm. 352 (març de 1989), pàgs. 177-182.
- (31) Vegeu el meu estudi La música de la intel·lectuals {durant la guerra civil}, "Questions de vida cristiana", ~~per~~ ^{per} esmentat a la nota 3, pàgs. 107-126.
- (32) Cf. Albert Manent i Josep Raventós, L'Esquella clandestina a Catalunya durant la guerra civil (Barcelona 1984).

Els meus professors i companys universitaris exiliats el 1939

L'exili universitari de 1939 -era fa cinquanta anys- no fou semblant a d'altres exilis que ha conegut la història de Catalunya i d'Espanya. I no ho fou perquè les persones que es veieren obligades a exiliar-se foren les mateixes que des de la segona desena del segle havien maldat, amb obstacles de vegades invencibles, per la renovació universitària. Foren aquelles que des de dins de la vella i anacrònica universitat, filla de la llei Moyano del segle XIX havien iniciat gairebé clandestinament la tasca de convertir els estudis universitaris en qualcom viu i operatiu. A les facultats de Filosofia i Lletres i de Medicina fou on es reuní un grup de professors protagonistes de la renovació. També més tard, a la Facultat de Dret un grup de deixebles sota la batuta de Josep Irlau creà la Revista Jurídica (Quero Molares, Miquel A. Marin, Gerbiel Tortella, Octavio Pérez Vitoria, entre d'altres).

A títol d'exemple vull recordar el seminari de Filosofia dirigit pel Dr. ^{Joan Bofill, Jaume Raventós, Cesar Pi Sunyer Bayo, Albert Polch i d'altres} August Pi i Sunyer. Aquell, molt més modest, es reunia en un racó, sota d'una escala, de la vella Universitat de la plaça que porta el seu nom. Allí, es formaren alguns dels que després foren no sols professors universitaris sinó promotors de la política cultural i d'ensenyament de Catalunya. Els noms de Joan Creixell, Joaquim Xirau, Francesc Mirabet, Emili Planells, Ramon Roquer, Joan Terrassa, Farran i Mayoral, figuren entre els que foren deixebles de Serra Hunter i després contribuïren a la revitalització dels estudis de Filosofia. Pel que fa a l'Institut de Fisiologia d'August Pi i Sunyer, aquest amb més reconeixement oficial també aportà noms il·lustres com els de Jesus Mè Bellido, Joan Bofill, Jaume Raventós, Cesar Pi Sunyer Bayo, Albert Polch i d'altres que després figuraren entre els exiliats que desenvoluparen tasques importants a l'estranger. Ja en època republicana Joaquim Xirau creà el Seminari de Pedagogia que junt amb

el Dr. Emili Mira, catedràtic de Psiquiatria, promogué l'aparició de la Revista de Pedagogia en la que havien de col·laborar molts noms il·lustres.

He esmentat aquests exemples perquè són ben significatius del que representà l'exili exterior o interior del món universitari català. Però podria esmentar molts altres. Potser posteriors. Per descomptat l'exili de Pompeu Fabra deixà orfes el bon nombre de deixebles que havien crescut sota la seva batuta; Ramon Aramón, Alfons Serra i Baldo, Carme Serrallonga i no diguem Joan Coromines, el més gran de tots ells, qui després desenvolupà una tasca gegantina, primer als USA i després a Catalunya.

L'Institut d'Estudis Catalans perdé bon nombre dels seus membres i d'altres, amb patrocini privat (Puig i Cadafalch, Bonet i Garí), pogueren prosseguir la seva tasca en la clandestinitat interior.

Així podem constatar que la cultura universitària i acadèmica de Catalunya restà desmembrada i decandida des de la victòria de les tropes dites nacionals del General Franco, el 1939. Però cal remarcar el fet que he esmentat en començar aquestes notes: el trencament fou més catastròfic i més dolorós, donat que es produí en un moment d'eufòria de la política cultural catalana. No es tractava doncs de fets individuals aïllats. Es tractava de l'esfondrament de tot un moviment cultural que vivia moments d'especial esplendor, moments que significaven la culminació de tot un procés històric que arrencant de la Renaixença havia anat florint amb el Modernisme primer i amb el Noucentisme després fins arribar a la gran embranzida dels temps republicans.

Els qui visqueren aquests temps no podem deixar de recordar el clima cultural constructiu i esperançat, obert i tolerant que florí durant els anys republicans. Tampoc no podem oblidar que hi hagué tensions i polèmica. L'Estatut d'Autonomia de la Universitat de Barcelona promogué aquestes tensions des dels moments del

debat que tingué lloc al Congrés dels Diputats a Madrid. Foren debats duríssims, en els quals personalitats del món intel·lectual (Ortega i Gasset, Unamuno, Sánchez Román) plantejaren opcions ben diferents de la que al capdavant prevalgué. I la que prevalgué fou la de la Universitat Autònoma única, bilingüe, amb un patronat de 10 membres més el Rector, designats cinc pel Govern de Madrid i cinc per la Generalitat. El Rector naturalment, elegit pel Claustre de la Universitat. Concretament el designat fou Pere Bosch i Gimpera, historiador i arqueòleg de prestigi internacional. Findrem oportunitat de parlar.

Ara però, com a introducció a aquestes notes, és inevitable parlar no sols d'aquells que s'exiliaren sinó també d'aquells que restarem, joves encara, orfes dels que foren els nostres mestres i amics.

Per comprendre el grau de la catàstrofe que es produí n'hi ha prou amb remarcar que, en el meu cas particular, ni una sola carta, ni un sol missatge, ni cap amic⁴ posà en contacte amb Joaquim Xirau, resident a Mèxic, en els anys del 39 al 45 en que morí d'accident. Una barreja de ràbia i dolor, i potser de remordiment, és allò que aflora a la meua consciència quan recordo aquells anys oblidats pels qui restarem a Catalunya, atrets a guanyar-nos el pa de cada dia amb tasques ben allunyades del món universitari. Es produí, a l'exili interior, allò que el mateix Xirau havia previst. En una de les darreres converses que amb ell mantinguérem poc abans de la seva sortida d'Espanya, ens digué: "Vostès que es queden aquí, a Catalunya, cal que puguin prosseguir les seves tasques universitàries. Si poden fer-ho serà senyal que el règim del General Franco conserva un mínim d'intel·ligència i bon sentit. Si no és així, més els valdria sortir d'Espanya". I no fou ni una cosa ni l'altra. Ni el règim ens permeté prosseguir com a universitaris, ni sortirem d'Espanya. Parlo per mi i per alguns amics i companys. Alguns ens dedicàrem a altres tasques.

D'altres es mantingueren en l'ensenyament privat i en condicions molt precàries. Penseu sobretot en Josep Mè Calsamiglia, qui, tot i dedicar-se a tasques comercials (i després editorials), mantingué vius els seus estudis filològics, la qual cosa li permeté el 1968, en crear-se la UAB, reincorporar-se amb èxit a les tasques docents i formar una pila de deixebles, com el mateix Xirau els havia format en els anys trenta.

El Dr. Antoni Triac i Fajó, amb qui mantinguérem molt contacte durant la guerra civil, abans de sortir cap a l'exili ens digué unes paraules semblants però amb un matís molt propi del seu tarannà liberal: "Vostès, si es queden, procurin acceptar les noves condicions i la nova mentalitat que els durà el nou règim. Treccin d'adherir-s'hi". Tantmateix era demanar massa. Per bé que alguns dels seus amics acceptaren el consell. No esmento noms.

Però recordo la desorientació que patírem en els darrers temps de la Guerra Civil i també en la postguerra. Desorientació en tots els ordres: polític, social, religiosos. Havíem ignorat el que passava a l'Espanya dita "nacional" i havíem viscut de molt a la vora els desordres de l'Espanya republicana, Catalunya inclosa. Ens mancaven adhesions incondicionals a alguna cosa. És així que la Guerra Civil provocà un trencament en les nostres vides i un anorreament dels ideals que havíem viscut en els anys republicans. Cal esmentar aquest estat d'ànim d'alguns -no tots- dels qui restarem perquè contrasta amb l'estat d'ànim de molts dels que sortiren d'Espanya. En aquest sentit és bo recordar paraules com les de Antoni Rovira i Virgili, qui descriu amb detall els episodis de la llarga marxa cap a l'exili:

Diu Rovira i Virgili: "Una altra observació: què no fa que la manca de la desolació és més accentuada en els polítics que en els intel·lectuals. Aquesta diferència la he observada no solament aquí, sinó en tots aquests darrers dies; no solament a can Perxers, sinó a tots els llocs -etapes de l'exode- on aquestes dues

categories han estat en contacte. Crec trobar algunes de les causes d'aquesta diferència colpidora. Els intel·lectuals tenen la creença -ben justificada en uns casos, no tant en altres- d'ésser un valor permanent i positiu, que en una banda o altra, més aviat o més tard, tornarà a ésser reconegut i cotitzat. Els polítics, els que només són polítics, tenen la sensació que llur eclipsi pot ser definitiu. I si aquesta sensació és suportada amb entesa per les primeres figures, que poseeixen també, en la majoria dels casos, un valor personal, es fa aplanadora en algunes figures del segon rengle en avall".

I encara com a complement d'aquestes afirmacions diu Rovira i Virgili: "Els idealistes, deprimits i tot, mantenen encara la flama espiritual. Venen millor les perspectives del temps. Sostinguts per la suprema esperança, es senten més disposats a sofrir i més inclinats a creure en el pròxim o llunyà redreçament. No tot s'ha enfonsat, no tot s'ha perdut per a ells, per a la idea, per a Catalunya. El món és encara ample i l'esdevenidor sempre és vast. Aquesta homes tenen una filosofia de la vida i de la història que els ajuda a passar els moments adversos. N'hi haurà, potser, que no podran resistir l'adversitat, i cauran físicament per la malaltia o moralment per la decepció. Però mentrestant suporten amb fermesa, almenys aparent, les aspres proves". Aquestes paraules de Rovira i Virgili mostren un do de penetració remarcable. I, en certa manera, són una profecia. Alguns, com Serra Hunter, caigueren aviat per la malaltia. D'altres com Bosch i Gimpera resistiren de valent i es mantingueren actius fins a la mort de vellesa.

Per altra banda constatem que es tracta d'un reduït grup d'universitaris intel·lectuals o homes de professions lliberals, que Louis Stein en el seu llibre "Más allá de la muerte y del exilio" (Plaza Janes 1983) quantifica en 4.265, un 2,7 per cent dels que sortiren per França i llevat d'uns pocs, anàren a parar als camps de concentració d'Argelès, Saint Cyprien, Barcarès, Amélie les

Bains i encara d'altres. Aquests passaren per sofriments, mort i decepció. Pau Casals visità els camps i els comparà a l'Infern del Dant. I també és bo de recordar l'encapçalament del llibre: "Mexico y la República Española", "Antología de documentos 1931-1977." Són paraules d'Albert Camus: "Però en aquest món desmemoriat no és menyspreable que alguns facin honor a la fidelitat. És molt possible que amb el seu exemple ajudin un dia a que pugui perdonar-se, allò que amb ràbia en el seu cor, no han pogut evitar". Sí, la llectura de documents i llibres que descriuen el que fou la llarga marxa cap a l'exili de França d'intel·lectuals, universitaris i polítics fa escriuixir. Ara, 50 anys després, les paraules de Rovira i Virgili o les que he transcrit d'Albert Camus ens fan sentir amb més ràbia que aleshores els sofriments, incerteses i la decepció que patiren els que sortiren. Aleshores ens trobàvem massa lligats als esdeveniments del nostre entorn per a tenir una consciència clara del que passaven els exiliats. Hem trigat molt a tenir-ne una consciència clara. Recordo que una de les primeres persones que ens dugué notícies de Joaquim Xirau, fou el Dr. Joaquim Cusé, el dels laboratoris. Ens les dugué quan Xirau ja havia mort d'accident. Un petit i mig claudesi grup d'amics assistiren a una Missa que el mateix Cusé organitzà. Això devia esdevenir-se cap al 1946. Però fins molt després no vaig saber que el Dr. Jaume Serra Hunter, qui fou també rector de la UAB i un dels meus mestres ho havia passat molt malament al camp de concentració de Decabedou. Després anà a Tolosa on visqué a la Residència d'Estudiants organitzada per la Fundació Ramon Llull, on trobà bons companys universitaris: Jesus Me Bellido, Pompeu Fabra (qui també passà temporades a la Residència d'Estudiants de Montpeller), Alexandre Gallí, Joan Petit, Alfons Serra i Balldó (un dels qui restà a Tolosa fins ben entrats els anys vuitanta) Antoni Oriol i Anguera, Rosend Carrasco i Formiguera, Albert Folch, Ambrossi Carrión (col·laborador de Bosch i Gimpera als Estudis Universitaris per

obrers dels anys republicans) i encara d'altres.

Aquesta Residència de Tolosa, junt amb la de Montpeller aplegaren molts catalans universitaris, professors o estudiants. A la de Montpeller per exemple, hi residiren, com ja hem dit, Pompeu Fabra, Manuel Alcántara, qui n'era el director, Carles Riba, Francesc Pujols, Pere Bialí, Humbert Torres, Alexandre Deulofeu, A. Bledé Desumvila, Josep de Corredor, J. Ventosa i Roig i els aleshores estudiant Heribert Barrera, Alexandre Cirici Pellicer, Emili Vico, Victor Torres, Roser Bru, Francesc Espriu, altres estudiants de la FNEC (Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya) fins a 830 catalans passaren per la Residència que es tancà el 1943. La major part dels professors universitaris trobaren feina a centres universitaris francesos, hospitals, laboratoris, etc. Camille Soula intervingué eficaçment en aquesta tasca de situar els universitaris i professionals catalans i espanyols. Era President del "Centre d'Accueil" del "Comité Universitaire des amis de l'Espagne".

Cal remarcar la rapidesa amb que es constituí la Fundació Ramon Llull amb Pau Casals, Pompeu Fabra, Pons i Pagés i el suport de François Mauriac i Georges Duhamel de l'Académie Française. La Fundació ultra donar suport a les residències d'estudiants esmentades intervingué en la publicació de la Revista de Catalunya (IV època) que aparegué entre Desembre del 39 i Abril del 40 en la qual col·laboraren Bosch i Gimpera, Pompeu Fabra, Ferran Soldevila, Serra Hunter i Carles Riba entre els universitaris.

En definitiva en aquella primers anys de l'exili a França els universitaris trobaren bona acollida i jugaron un paper destacat. Quan per l'Abril del 1940 no fou possible la creació d'un Consell Executiu de la Generalitat a l'exili, ni el President del Parlament, Irla, no reeixí a agrupar els grups polítics catalans (el PSUC s'hi oposava), Companya creà el Consell Nacional de Catalunya amb Pompeu Fabra, Jaume Pi Sunyer, Jaume Serra Hunter, tots tres universitaris. Els altres eren Pons i Pagés i Rovira i Virgili.

Per altra banda cal també esmentar la tasca que dugueren a terme els guàqueres. Obriren oficines d'acollida a Tolosa, Montauban, Montpeller i Perpinyà, posaren en marxa tallers de formació professional i crearen un centre cultural. Això junt amb el fet que a la Prefectura de Perpinyà fossin ben rebudes les demandes de professors, escriptors, metges o polítics locals en favor de col·legues o amics distingits, feu que dins la dissort, molts universitaris exiliats trobessin aviat una sortida mínimament acceptable.

En parlar de la sort o dissort dels universitaris catalans no puc deixar de fer una referència especial a Paul Ludwig Landsberg. Aquest professor alemany, perseguit pels nazis com a jueu, viatgué a parar a Barcelona acollit per Joaquim Xirau. Professà uns cursos memorables sobre Sant Agustí, Nietzsche i Scheller i en les actes del Patronat Universitari corresponents al temps de la Guerra Civil, encara consta el seu nomenament com a Professor. Sortí de Barcelona i anà a París on tinda bons amics (Mounier, Leclercq) i quan les tropes alemanyes arribaren a la capital de França amb a Pau, on finalment la gestapo el detingué y l'envià al camp d'Ortenenburg on morí cap a finals de la guerra. Landsberg és autor, entre d'altres, d'uns treballs sobre la mort i el suïcidi. I es de remarcar que mentre escrivia l'assaiig sobre el suïcidi es desprengué d'un petit flascó de verí que sempre duia a sobre per si quela en mans de la Gestapo. Morí heroicament mentres mal·lleva per ajudar els seus companys de dissort. Fore un oblit impardonable no parlar d'aquest gran home que figurà en la nòmina de la UAB del 1933.

A part de les notícies que ven tenir a través d'Arturo Soria, un dels fundadors de la FUE, del professors catalans exiliats de bon començament a Xile -Josep Ferrater Mora, Ernest Corominas, fill de

don Pere Coromines- les notícies que van començar a arribar-nos dels exiliats a Hispano Amèrica procedien de Mèxic, de Venezuela i de Colòmbia. En aquests països els exiliats catalans es prengueren les coses amb més calma. S'hi instal·laren amb conformitat però també amb fermesa i eficàcia i ocuparen càrrecs universitaris o professionals. Claudi Ametlla remarca la diferència entre l'estat d'ànim d'aquests i els que restaren a Europa -França o Anglaterra-. Els d'Europa més a remolc dels polítics que en una o altra forma tractaren de mantenir vives les institucions catalanes, tenien més pressa en que es resolgués de forma democràtica la situació d'Espanya en general i de Catalunya en particular. En certa manera visqueren d'il·lusions fins el 1945, quan acabada la gran guerra, es veié clar que no s'acomplirien les previsions de la caiguda del general Franco. Però això ho visqueren més impacients els polítics i els exiliats a Europa.

També l'exili interior, més connectat amb els exiliats a Europa, féu una tasca remarcable. Els universitaris, mig camuflats, hi prengueren una part molt activa. Més encara quan alguns dels que s'exiliaren el 1939 començaren a retornar Claudi Ametlla, parlant de l'exili interior anomena com a Resistència Cultural tot el que es fa a Catalunya clandestinament per part d'associacions i entitats que prossegueixen la tasca d'estudi i recerca. Diu textualment en el seu llibre "Des de l'exili": "En aquesta acció admirable hi ha homes que hom considera de dretes barrejats amb altres tinguents per esquerrans. Aquestes distincions que cada dia van essent més vagües i indefinides, no influeixen per a res en l'obra comuna. Un mateix patriotisme anima a tots i un mateix esperit de llibertat. Patriotisme, llibertat, sentiments ancorats en l'ànima catalana que tenen més força en aquests homes selectes que no pas les separacions ideològiques".

Això ho deia Claudi Ametlla pel Febrer de 1946, en els temps més negres de la persecució franquista contra la cultura catalana.

En alguns moments actuals poden sentir enyorança d'aquella mena de pacte cultural tàcit que vam conèixer fins la mort del general Franco.

Però ara, al marge dels textos i llibres dedicats a l'exili, deixeu-me evocar els meus records, centrats en alguns professors de la UAB de 1933 que se situaren a Mèxic o a Caracas o a d'altres països sud-americans. Crec que si m'heu demanat la meua col·laboració en aquest "Congrés Internacional sobre l'exili als Països Catalans 1939-1978", a mi que no sóc historiador, és perquè puc aportar aquests records d'alguns professors universitaris que en els anys trenta influïren poderosament en la meua formació professional, política i humana. Parlaré en primer terme de Joaquim Xirau, que fou el qui més directament influí en una pila de deixebles que el seguien.

Joaquim Xirau nasqué a Figueres el 1845. Estudià Batzillerat a l'Institut d'aquesta població i després passà a Barcelona i estudià Filosofia amb Jaume Serra Hunter i els altres professors de la Secció de Filosofia (Tomàs Carreras Artau, Jordà de Ussies...). Però l'entusiasme per la Filosofia li vingué de les classes i el seminari de Serra Hunter. Es per això que quan parlem de Filosofia a Catalunya en les dues primeres dècades del segle hem de recórrer a dos noms: el de Jaume Serra Hunter i el d'Eugeni d'Ors. Analitzar el diferent tarannà d'ambdós personatges és tasca que no correspon a aquestes notes. Però un sol fet és significatiu: Xirau no ens parlà mai d'Eugeni d'Ors i en canvi ens parlà amb respecte i admiració de Serra Hunter. També nosaltres en parlarem.

La tasca de Xirau a Catalunya es desenvolupà sobretot entre 1927, any en què vingué a la Universitat com a catedràtic de Lògica, fins el 1939 en que sortí cap a l'exili. Políticament va per-

thayer a la Unió Socialista de Catalunya, amb el seu germà Josep i amb Serra i Moret, Campalans, Gabriel Alomar, i altres. Fou un desenvolupador de vocacions i un eixamplador d'horitzonts. El seu tarannà lliberal d'erret empordeanesa, com el del ser germà Josep, també catedràtic de Dret Processal a la Universitat de Barcelona, el féu centre d'atracció d'una pila d'estudiants de la Secció de Filosofia i d'altres facultats. A més de Lògica professà Introducció a la Filosofia i fou en aquests cursos als que acudiren bon nombre d'estudiants de Dret i de Medicina, a més dels d'altres seccions de la Facultat de Filosofia i Lletres. Joaquim Xirau, com a professor, oferí una doble vessant. Fa de desenvolupador de vocacions, que ja he esmentat i la de professor rigorós que dirigia les lectures de Kant i de Husserl als seminaris que organitzava. Si en Filosofia estricte s'havia format amb Serra Hunter i després, amb doctorat, amb Ortega i Gasset, en Pedagogia devia la seva formació a Manuel Bartolomé Cossío, de la "Institución Libre de Enseñanza" de Madrid. Aquesta influència fou molt remarcable i el dugué, amb el temps a escriure un llibre sobre Cossío i la "Institución". En el preleg que valgué redactar per al llibre de Xirau: "Amor y Mundo y otros escritos", publicat originalment a Mèxic i després, el 1983, a Barcelona (Ediciones Península), esmento amb detall les obres que Xirau publicà a Barcelona, abans de l'exili, i després a Mèxic on professà a la Universitat i el Col·legi de Mèxic. Però ara vull recordar-lo, més que per les seves obres, per les seves paraules i per la seva humanitat, per la seva compaixió i els seus consells, que seguí prodigant també a Mèxic als qui tingueren la sort de tenir-lo com a professor i com a amic.

Amb el seu fill Ramón Xirau i Subías, filòsof també i poeta, ens vèiem sovint quan vingué des de Mèxic i a Mèxic mateix l'any 1968. Sortosament seguir les petjades del seu pare, una filosofia fonamentada en l'amor com a via de coneixement i de vida. Es doctorà Honoris Causa per la Universitat Autònoma de Barcelona.

Ara però, cal que esmenti altres professors i amics que sortiren cap a l'exili i deixaren pràcticament orfe la Secció de Filosofia i altres Facultats de la Universitat de Barcelona. De Jaume Serra Hunter ja n'he parlat en algun moment d'aquestes notes. Les seves lliçons d'Història de la Filosofia i de Metafísica (a partir de 1931), foren extraordinàries. Home modest però molt intel·ligent, coneixia molt bé la història de la Filosofia i en destacava amb llusidesa els moments més alçats. Després dels tristos avatars dels primers temps de l'exili, amb a Tolosa i donà lliçons als centres acadèmics. Precisament allí quedà una maleta amb manuscrits seus, que junt amb una altra caixa de papers i fitxes que es troba a la Universitat de Barcelona, podria brindar-nos la oportunitat de publicar encara un recull de la seva obra. Havia publicat a Barcelona dos volums de "Filosofia i Cultura" i a Mèxic on amb finalment a raure, un altre volum del mateix tarannà dels edictats a Barcelona. També aquí havia publicat uns petits volums sobre Sócrates, Spinoza. Eren textos enriquit a partir dels que havia preparat per a la Enciclopèdia Espasa, obra en què col·laborà des de la ESP en tots els textos filosòfics. Malhauradament aquests textos no anaren signats. Quan el 1930 Serra Hunter em designà com a Secretari-Redactor de la Secció de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans, de la qual ell era membre, també m'encomandà la tasca d'ordenar, a casa seva, Belmes 67, el fitxer que utilitzava per a redactar els textos de l'Enciclopèdia esmentada.

Serra Hunter morí a Mèxic el 1943. Havia nascut a Manresa el 1878. Tenia doncs 65 anys quan morí, però estava envellit i trist. Durant el període republicà fou diputat al Parlament de Catalunya per Esquerra Republicana i arribà a ser-ne el Vice-President. A Mèxic el seu fill Jordi es casà amb una filla del professor valencià Dr. Puébo i el fill d'aquest matrimoni, Jaume Serra Puébo és avui un economista molt notable amb càrrec de responsabilitat al

Govern mexicà. He tingut la sort de conèixer-lo en una de les seves estades a Barcelona i he pogut constatar la vàlua personal d'aquest jove i el seu tracte cordial. Així mateix segueixo veient a Jordi Serra ^{perquè} ~~Bosch~~, el fill de Serra Hunter i la seva esposa que quasi cada any passen una temporada a Barcelona a casa d'una de les 4 filles de Serra Hunter, Lucy.

El Dr. Joaquim Balcells, s'exilià a començaments de la Guerra Civil, i morí poc després a Suïssa. Ramon Sugranyes de Francàvis- què de ben aprop aquest episodi i ell ens en parlà com a deixeble seu que fou. Balcells fou el llatimista que encarrilà vacacions com les de Joan Petit, Eudard Valentí i Marçal Oliver entre d'altres. La seva cordialitat i bonhomia eren molt remarcades. De tarannà conservador, de la Lliga, fou un element destacat en la renovació universitària dels anys trenta.

El Dr. Pere Bosch i Gimpera de prestigi internacional com a historiador i arqueòleg, fou una peça clau en l'organització de l'exili de 1939. Rector de la Universitat de Barcelona des del seu ^{vis} tutes les filigranes imaginables per a salvar persones perseguides o empresonades, però no sempre resixí, com ho hem pogut constatar en el cas d'algun amic, el pare del qual no pogué salvar de la repressió duta a terme per elements extremistes. Bosch i Gimpera, a part de la seva vàlua científica, fou home d'un optimisme i d'una cordialitat contagioses. Conservà aquest tarannà tota la seva vida i contribuï a estrènyer llaços de treball i d'amistat entre els seus col·legues de tot el món. Visqué 83 anys -nat a Barcelona el 1891 i mort a Mèxic el 1974- i sempre mantingué un esperit de treball i de recerca. Políticament era federalista i a Mèxic contribuï a la publicació de "Las Españas", secundat per un amic seu i nostre -Aurelio Carretero- qui ha publicat llibres de tarannà també federalista, algun d'ells prologat pel mateix Bosch i Gimpera. A Barcelona hi ha publicat la seva autobiografia -que valga tenir l'honor de prologar- i la correspondència amb Oliver Bertrand,

obra potser publicada prematurament, donat que hi surten mal parate homes encara vivents a la data de l'aparició del llibre, poc després de la mort de Bosch i Gimpera. Mantenim bona amistat amb el seu fill Pere Bosch i Garcia qui també ha fet alguna escapada a Catalunya.

Joan Roura i Parella era un home de La Garrotxa que estudià a Alemanya amb Spranger i havia també passat per Madrid i a la "Institución Libre de Enseñanza" tractà ben d'aprop, com Xirau, a Manuel Bartolomé Cossío. Admirava també a Jaume Serra Hunter qui vingué a Catalunya de la mà de Joaquim Xirau quan l'autonomia de la Facultat de Filosofia i Lletres i professà a l'Escola Normal de la Generalitat Republicana i al Seminari de Pedagogia de la Universitat. S'exilià amb el grup d'intel·lectuals entre els quals es trobava Antonio Machado. Roura i Parella, home de vastíssima cultura, després de passar per Mèxic, professà a la Wesleyan University de Middletown, Connecticut, on donà uns cursos memorables d'història de la cultura i fou respectat i admirat per professors i deixebles d'aquella Universitat. Publicà cinc llibres i una llista interminable d'articles a diversos països de Nord-Amèrica i Amèrica Llatina. Gran coneixedor de la filosofia Alemanya -Spranger, Dilthey, Nikolai Hartman, Charlotte Bühler- tingué la virtut de fer-ne una síntesi alhora rigorosa i atraient. El veírem darrerament, els edius, a La Garrotxa -Tortellà- on sempre ens acollí amb cordialitat acompanyat de la seva esposa, Teresa Ramón. Morí fa vora de tres anys a Middletown als seus 85 anys. A Roura i Parella tinguerem la sort de veure'l cada estiu des que inicià les seves visites a Catalunya. Fou de tots els professors exiliats, el que més poguérem tractar després de l'exili i en conservem un record ineforrable. A la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona se li reté un homenatge el darrer any de la seva vida.

El professor Joan David Garcia i Bacca, fou també dels qui s'exi-

Les reunions es feien en havent sopat a cases particulars, la de Xirau, la de Calsamiglia, la de Jordi Vilà, la meua. A casa meua vingué Jorge Guallén i vaig demanar-li que recités un dels seus poemes de "Cántico", "Hacia el sueño hasta el sueño". Amb Pujol sostinguerem un diàleg apassionat sobre les ètiques de Spinoza i de Kant, amb Carles Riba, un altre dels exiliats el 1939, parlarem de la gestació de la poesia... Tot un món que s'esvai amb la Guerra Civil i l'exili de 1939.

He parlat fins ara d'exiliats de la Facultat de Filosofia i Lletres i encara de no tots. Però marcaria a la fidelitat de què parlava Albert Camus si no em referia també a d'altres professors de Dret o de Medicina, que foren entre els que contribuïren decisivament a la renovació universitària. Sols els esmentaré perquè el temps no dona per a més. De la Facultat de Dret ja he esmentat a Josep Xirau, que anà a raure a la Unesco i encara poguérem veure'l a París cap als anys setanta. Cal afegir a Quera Molares qui de retorn de l'exili anà a morir l'any passat a Vilanova i la Geltrú. Amb Miquel A. Marín, que fou Director ^{de la Facultat de Dret} ~~de la Facultat de Dret~~ ^{de les Nacions Unides a Nova York}, després d'haver passat per ^{la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona} ~~la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona~~ ^{de Bellaterra}, Excel·lent amic, home intel·ligent i agut amb un sentit ètic de la vida que fa que ens sentim honorats amb la seva amistat i la de la seva esposa Mercè Bosch, generosa, cordial i intel·ligent, ara jubilada però que de retorn de l'exili, ja gran, reaprengué la tasca de mestra al Grup Collaso i Vil de Barcelona, amb una entrega i un tacte que es feu estimar per tots els seus alumnes.

Pel que fa a la Facultat de Medicina, recordarem a August Pi i Sunyer, membre del Patronat de la Universitat Autònoma de 1933. A Caracas empenqué de nou la tasca docent i de recerca que li valgué el Premi Calinga de la Índia. Precisament Roura i Perella que

conogué bé la seva obra, li dedicà un article parlant de la seva teoria de la Unitat Funcional. Per bé que després de l'exili passà algunes temporades a Barcelona i a Roses, morí a Caracas. És una figura cabdal de la història de la Medicina Catalana. Ja he esmentat alguns dels seus deixebles catalans que també s'exiliaren. Recordaré també a Joaquim i Antoni Trias i Pujol que ens honoraren amb la seva amistat i passaran també a la història de Catalunya. Joaquim fou degà de Medicina els anys de la República, i Antoni fou també membre, i molt destacat, del Patronat de la Universitat Autònoma del 33. Recordaré a Antoni Oriol i Anguera, professor al Politécnic de Mèxic, qui ha vingut sovint a Barcelona i ha pronunciat conferències que fan palea la seva cultura polifacètica.

Tots són persones, figures o personatges que si bagüessin restat a Catalunya en un clima propici, haurien contribuït decisivament a l'evolució d'aquella Universitat Autònoma del 1933 cap a les noves estructures a què els temps han obligat. Tot ha calgut fer-ho sense ells que en foren inspiradors i realitzadors. Mai més no vaig veure els meus mestres Jaume Serra Hunter, Joaquim Xirau, Pere Bosch i Gimpera, Joaquim Balcells. Com he dit n'he vist d'altres, Jean Roura i Parella, Carles Riba, Jean David Garcia i Bacca o companys com Ramon Sugranyes de Franch, Edmard Nicol, Josep Ferrater Mora, Miquel A. Marín, Alfons Serra i Baldo^{ria} ~~ria~~ ^{ria} com August Pi i Sunyer, Antoni Trias i Pujol, Antoni Oriol i Anguera, els qui tot i no havent estat professors meus, foren consellers i amics als quals els dec bona part de la meua formació humana. Estic parlant d'unes generacions, no d'una sola, que es perderen per Catalunya i que com deia al començament d'aquestes notes, constituïren unes formades de les que més poden figurar com a generacions cabdals de la història universitària i cultural de Catalunya.

Que el meu record emocionat per a tots, serveixi ^a per estimular un coneixement més rigorós i més aprofundit de la seva humanitat i de la seva obra.

En la guerra del 1936-39 el gran èxode dels nostres metges es va fer per terra i correspongué a la caiguda del front de l'Estat. (Inicialment front d'Aragó i després límitat i extingit a Catalunya), que bolà enllà del Pirineu una gran massa de combatents i de població civil, en gran part originària o radicada transfronterament al Principat. Gairebé tots els nostres exiliats, doncs, feren can a terres de l'Estat francès. Els metges no podien exercir privadament ni trobaren facilitats per legalitzar la seva situació professional. A més, ja tothom vivia sota l'amenaça d'una nova guerra i l'ombra sinistre de Hitler planejava sobre Europa. Entre els pocs metges que es pogueren establir a França esmentarem:

Battistini i Dalup, Nicolau. Digestòleg, deixeble de Gallart i d'August Pi i Sunyer, fou un dels fundadors del Sindicat de Metges de Catalunya; diputat. Va exercir a Montpeller. — Bellido i Golferichs, Josa Maria. Professor de Fisiologia a Saragossa i Granada, i després (1930) de Farmacologia a Barcelona. A la Universitat de Tolosa de Llenguadoc col·laborà amb el Prof. Camil Boule a les càtedres de Fisiologia i Farmacologia en activitats docents i d'investigació. — Bellens i Vilanova, Josep. Psiquiatra de l'Inst. Pere Mata de Reus. Fins el 1949: laborà en la seva especialitat amb P. Giraud, E. Winkowski, i Ferrière, als centres psiquiàtrics de Sta. Anna i Rodéz. Anà després a Versueles, contractat pel ministeri de Sanitat. — Tosquelles i Lleuard, Francesc. També psiquiatra del Pere Mata; can dels serveis psiquiàtrics de l'exèrcit de la República. Amb un bon criteri psicotèrpic institucional reorganitzà l'Hosp. Psiquiàtric de Sant Alban sur Lihemé i organitzà el Clos du Mid, de psiquiatria infantil, ambdós centres al Llenguadoc. Docent a les facultats de Creteil (París), Amiens i Bordeus.

Trobem ara, i els retrobarem dispersats per la diàspora: Aiguader i Miró, Jaume. Ex-alcaldes de Barcelona i ex-ministres de la República. Per encàrrec de la Generalitat treballà molt activament en tasques d'ajut col·lectiu als exiliats i de relació amb el Govern de Mèxic. — August Pi i Sunyer fou localitzat pel qui era a Bèlgica embaixador de Versueles, metge (i sembla que antic alumne), el qual feu les primeres gestions per tal que el seu país el contractés com a investigador i docent universitari. — I també: Rosend Carrasco i Forniguera, Miquel dels S. Cunillera i Rius, Antoni Peyrí i Rocamora, Santiago Pi i Sunyer, Jaume Pi-Sunyer i Bayo, Joan Soler i Pla.

Altres no sabem com ni on seguiren després dels seus primers temes d'exili a França: Joan Riera, Benet Morí —ex-regidor de l'Ajuntament de Barcelona— i Siore, que organitzaren un consultori dins del Centre Cultural Català de Montpel·lier; Humbert Torrens i Borràs, diputat, treballà en les seves investigacions psiquiàtriques,

i col·laborava activament en les publicacions de l'exili. Indicarem també: Petit, Sastre, Selig, Recasens.

Val la pena de fer un particular esment de Josep Bonifaci i Mora, destacat dignatari de l'escola del Prof. Gallart, a l'Hosp. de St. Pau. Poc abans de l'ocupació de Barcelona havien atès quirúrgicament en anuget centre un malalt molt significatiu que s'havia d'evacuar, concretament a l'URSS. Durant el viatge necessitava un control mèdic, i el van encomenar a l'esmentat especialista, que el va acompanyar fins Moscou. Mentrestant fou ocupada la nostra Ciutat i seguí la ràpida emulsió del front de l'Estat, ja molt desgastat per la duríssima batalla de l'Ebre. Poc després assoliren el seu triomf definitiu els soviets. Josep Bonifaci va seguir exercint al Kremlin. La seva muller, que s'havia quedat a Barcelona, va passar després la frontera; la portaren a un casallot habitat com a camp de concentració per a dones. Corrien rumors d'ésser evacuades a un camp nazi; això la incità a escapar-se saltant d'una alta finestra a un paller. Illa i fugitiva, aconseguí d'arribar a l'Estat i reunir-se amb el seu marit. Vingué la segona guerra mundial, que passaren a Rússia; un cop acabada, l'afany d'estar a prop de Catalunya i tenir-hi contacte els portà a Tolosa, on ell ingressà de metge i ella com a infermera a un Hospital Verdviia. No tania res a veure amb els polítics, sinó amb el nom del carrer on estava situat. Bonifaci, amb en Bosc i en Vinyes, i altres metges també exiliats, es feren càrrec de l'Hospital, on estaven la nostra gent refugiada. Allí arribà sovint a veure als seus casos el metge valencià Francesc Mars, que estava integrat a un grup de "metges" i se n'ocupava sanitàriament. En intensificar-se l'anomenada guerra freda entre l'Occident i l'URSS, hi hagué una forta pressió del govern franquista que motivà que es fes una ràtzia entre els refugiats; a molts d'ells els van deportar. L'Hospital Verdviia va quedar-ne molt perjudicat. Als metges esmentats, i a altres, se'ls allunyà de Tolosa. En Bosc i el matrimoni Bonifaci anaren a parar a l'illa de Còrsega. Poc després pogueren als tres desplaçar-se a l'Acadèmia de Ciències de Mú. En Bosc a l'Institut Pasteur, capital de la Rússia Nord; en Bonifaci a Oregó. Pogueren exercir tot seguit com a metges. En Bonifaci tingué també activitats professionals, especialment, a Romania; bastant després es va retirar i ho traspassat als 96 anys. Fa cosa d'un mes. Descansa en la pau del seu poble, Llíma, a la Comarca de Tremp.

A part d'aquests casos no tanim altres referències de metges exiliats que haguessin arribat a l'Estat. Llevat de la d'an Jordi Planells i Riol, orlind, ja que no nascut, de les nostres terres. Fundà a Madrid l'Inst. de Investigaciones Clínicas i fou sots-secretari de Sanitat durant la República. Ha estat professor de Farmacologia a la Universitat de Saratov i col·laborador de l'Inst. d'Investigaciones Científicas de Moscou.

Encara que els metges exiliats a l'URSS —com a metges— no rebien a moltes vegades

de l'exterior i a'hi ven quedar després de la guerra, o els que hi noquieren anar més tardament amb la intenció d'instal·lar-se lluny de la "la instaurada "pau" franquista, feren en general causa comuna amb els exiliats com a mínim, no hi hagué ningú que manifestés de sentir-se gens addicte al règim del dictador. A França, per exemple, tingué el cas d'en Jordi Arquera i Iglésias, que fou dels fundadors del Centre d'Ensenyament de l'Estatística Aplicada a la Medicina i a la Biologia (Perle); ha representat l'Estat francès en diversos congressos internacionals.

Heu de retre un tribut a una brillant estudiant que en l'any acadèmic 1935-36 cursava el 2° de Medicina a la nostra Facultat de Barcelona, i que al 39 s'exilià amb la seva família: Consuelo Gómez Márquez, filla d'un distingit oficial que havia treballat entre nosaltres. En la dècada dels 40 era alumne intern en un hospital del Sud de França i va morir contagiada (ens han dit que de tifus exantemàtic).

L'exili a Anglaterra fou numèricament molt reduït: a part de la dificultat d'arribar-hi, que en el cas de França no fou tan gran obstacle, els britànics només facilitaren l'accés a personalitat ja conegudes i que els podien ésser especialment útils de cara a la guerra que s'apropava o que ja els queia al damunt.

Recordem: Duran i Jordà, Frederic. Organitzador dels serveis de transport de sang a l'exèrcit republicà. El 1939 la Cruz Roja Britànica el va invitar. El trobem a Manchester: téoric de la sang. Director (1949) del Depart. de Patologia del Booth Hall Children's Hosp. i del Moseley Hosp. — Gabarró i Garcia, Pere. Va desenvolupar la tècnica d'empelts de pell en cirurgia plàstica i reconstructiva del càncer. — Trueta i Roca, Josep. A Oxford: Catàrctic d'Ortopèdia; clauusja del Pacífic Hosp. i del Moseley Hosp. Orthopaedic Hosp. Va imposar el seu mètode de tractament de les fractures obertes que ja havia estat àmpliament acceptat durant la nostra guerra.

Tanté algun metge jove arribà a la Gran Bretanya com a membre més d'una família d'exiliats (estant la condició política especialment centrada per la figura del cap de família): Coromines i Vigoreaux, Jolia, que s'inicià llavors en la policia mèdica infantil. — Elies i Cornet, Jaume. Hi treballa com a anestesista; després derivà cap a la Pediatria.

Nordamèrica oferia una meta seductora per a la formació i la investigació.

S'hi exiliaren: Grifó, que va anar a Veneçuela i ràpidament es desplaçà cap al Nord per dedicar-se a estudis oncològics. — Martí Tàrrer, Felix. Fou un fouquet ambdues mèdics en el camp de la sexologia i la higiene mental; fou comissari de

Arribat a Nova York es col·locà ràpidament en una laboratoris de producció farmacèutica. El 1950 fundà la MO Publications Inc. editora de diverses revistes mèdiques, tan prestigioses com "MD" i "MD en español", de difusió internacional. A la vegada fou docent universitari d'Història de la Medicina. — Pi-Sunyer i Bayo, Jaume. El 1945 arribà procedent de Mèxic. Dirigí investigacions mèdiques en la indústria química-farmacèutica.

El biològic Folch i Pi, Jordi. Investigador del nostre Inst. de Fisiologia. Professor de neuroquímica a la Univ. de Harvard, director d'investigacions al Maclean Hosp. (Belmont, Mass.)

Altres casos d'expatriació perduts per a la nostra medicina: Carilla, David. Integrat al Departament mèdic de la NASA, a Houston. — Duran i Reynals, Francesc. Del 1925 al 28 a l'Inst. Pasteur, de París, i després al Rockefeller de Nova York. Catàrctic de la Univ. de Yale. Ha investigat especialment el camp de les malalties víru-ebolares. A punt de tornar, en desietí arran del triomf franquista.

Garcia i Llaurend, Josep. Treballa als serveis de la Clínica Mèdica C i de Farmacologia de la nostra Facultat. Sortí el 1952 amb una beca d'estudis britànica. Després fou "Lecturer" a la Univ. d'Orange, Nova Zelanda. El 1957 passà al M.O. Anderson Hosp. de la Univ. de Texas (Houston) i al Depart. de Bioquímica de la Univ. d'Utah (Salt Lake City). Ha investigat l'aldisbaronisme i s'ha ocupat d'enginyeria mèdica.

Domingo i Sanjuan, Pere. Antic col·laborador de Ramon Turro, va ocupar diversos càrrecs docents i a la Sanitat Pública. Anà a Cuba el 36 i s'hi mantingué exiliat després del 39. Director de secció del Laboratori Nacional, Prof. a l'Inst. Finley; designat expert en tuberculosi a l'Organització Mundial de la Salut.

A Cuba també s'hi exilià el 1939 l'estudiant de Medicina de 5è any; acabà allí la carrera i s'hi instal·là definitivament.

La gran al·leu de l'exiliada va fer cap a l'Amèrica llatina, i concretament a Mèxic, on hi hagué una bona acollida tant pel que fa al govern com al poble. Hi havia bacteries possibilitats de treball. Recordem, de l'alt nombre de metges que hi s'hi anaren: Plurani;

Aguadé i Cortés, Jaume Antoni, fill de Jaume Aguadé. Graduat el 1936; Medicina General. — Aguader (Aguadé oficialment, segons el "Registro Civil") i Miró,

Jaume. El 42 va acabar la seva obra capdella: la Biografia de Miquel Servet, que les edicions catalanes de Mèxic (dirigides per Avel·lí Artís) publicaren el 1945, dos anys després del traspàs del seu autor. — Amador i Serra, Salvador (n. 1925) fou el primer metge a treballar a l'Institut de Diagnòstic i Referència, i fou el primer metge a treballar a l'Institut de Diagnòstic i Referència, i fou el primer metge a treballar a l'Institut de Diagnòstic i Referència.

militant de la Unió Catalana; Membre del Consell Nec. Català de Londres. Medicina General; fundador de la Borsa del Metem Català. — Carrasco i Formiguera, Rosend. Investigador de l'Inst. de Fisiologia, antió. Prof. de pràctiques de Fisiologia a la Univ. de Harvard (Boston). Prof. de la Univ. de Barcelona. Prof. de la Univ. de Ginebra i de la Mac. Autònoma de Mèxic. Després nassà a Venezuela. — Cortés i Lladó, Cristòfol. Prof. de la Univ. de Barcelona. Cardíolog. — Escrivà i Massanet, Joan. — Folch i Pi, Albert. Investigador de l'Inst. de Fisiologia, Prof. de la Univ. de Barcelona. Anestesi. Prof. de Farmecologia a l'Inst. Polític. Nec. de Mèxic. — Gispert, Enric. Cirurgià. — Godàs i Vila, Enric. Després es treballà a Venezuela. — Olasina i Ribot, Francesc. Organitzà el primer servei de Transfusió de Sang a Barcelona. Cirurgià. Prof. d'Anatomia a l'Escola de Belles Arts de Mèxic. — Oriol i Annuaire, Antoni. Prof. de Fisiopatologia a la Univ. i de Biologia a l'Escola Sup. d'Agricultura, a Barcelona. A l'Argentina fou Prof. de les Unives. de Mendoza i Córdoba durant 10 anys; després, a Mèxic: Catadètic de Fisiologia a l'Inst. Polític. Nec. — Ramiello i Grau, Francesc. Oftalmòleg. Fundador de la Borsa del Metem Català. Directiu del Consell Nec. Català i de la Confederació d'Organitzacions Catalanes d'Amèrica. — Parés, Carles. Urologia. — Payri i Rocamora, Antoni. Estigué primer a Venezuela i es treballà després a Mèxic: Prof. de Dermatologia a la Univ. de Monterrey. — Pi-Sunyer i Bayo, Jaume. Antic Prof. de la Univ. Catòlica de Santiago de Xile. El 1936 guanyà la Càtedra de Fisiologia de Santiago de Compostela. Després Prof. de l'Inst. Polític. Nec.; dictà cursos a l'Institut de les Unives. de Guatemala, Caracas, Lima, Bogotà i Montevideo. Finalment es treballà a EE.UU. — Pinyol, Jordi. — Puche i Àlvarez, Josep. Prof. de les Unives. de Salamanca i València, i Rector de la darrera. Director General de Sanitat de l'exèrcit de la República. Prof. de Fisiologia a l'Inst. Polític. Nec. i a la Univ. Nec. Autònoma. — Rello, Arcadi. Respiratori. — Sarratí, Enric. Oto-rino. — Trueta, Rafael. Otorino. — Vallès, Jordi. Pediatría. Després es treballà a Houston (EE.UU.). El farmacèutic Pi-Sunyer i Bayo, César, fou Prof. de Bioquímica a la Univ. de Barcelona. A Mèxic: ha publicat sobre temes tècnics professionals. President de l'Inst. Català de Cultura.

✓ Un altre país on afluren molts exiliats fou Venezuela. Recordem els metges:

Allier i Gómez, Joaquín. Psiquiatria. Prof. a l'Inst. Pedagògic de Caracas. Després: va anar a Nova Guinea, on dirigí l'Hosp. d'Hollandia, i a Java, on fou subdirector de l'Hosp. Neuropsiquiàtric de Djakarta. A continuació va anar als EE.UU. com a resident del Greenwood State Hosp. de Nova York i Prof. de la New School for Social Research. — Benabib, F., Bioquímica; i Rofill O., Joan. Els van ésser investigadors de l'Institut de Fisiologia i Prof. de la Facultat de Medicina de la Univ. de Caracas. A Venezuela: neurofisiòleg de laboratoris en l'Institut Farmacològic, el

gon ha estat president del Centre Català de Caracas. — Capella, Josep. Medicina General. — Carrasco i Formiguera, Rosend. Huan vingué de Mèxic: Prof. de Fisiologia de la Univ. de Los Andes (Mèrida) i després de la Central de Venezuela i Investigador de l'Inst. de Medica. Experimental (Caracas). — Carrasch i Garcia, Manuel. Patologia Química de la Univ. de Maracay; director del servei de Cirurgia de l'Hosp. de St. Pau. Ex-Conseiller de Sanitat de la Generalitat. A Caracas: Prof. a la Univ. Central i Director de l'Inst. de Cirurgia Experimental. — Cortés i Lladó, Mèric. Acorrell Digestiu. — Escrivà i Massanet, Rosend. Medicina General. — Godàs i Vila, Enric. Director a Venezuela d'una empresa suïssa de productes farmacèutics. — Hi estigué molt poc. Es treballà a Nordamèrica a especialitzar-se en Oncologia. — Isarn i Rabascall, Jaume; i Massas, Josep M. Enorme seria de sengles laboratoris de productes farmacèutics. El segon ha estat president del Centre Català de Caracas. — Mena, Francesc. N'heu parlat a propòsit de l'Hospital Verabús de Tolosa. Després, i amb molt de prestigi ha exercit com a metge general en una zona rural de Venezuela. — Mirat i Morad, Josep. El final de la guerra el sorprenqué al front d'Extremadura, i així el féu un exiliat tardà. Prof. a la Univ. de Los Andes (Mèrida), on fundà la Càtedra i els serveis assistencials de Pediatría. Després fou Prof. i director de l'Escola de Psicologia de la Univ. Catòlica Andrés Bello de Caracas, i Prof. de Psicologia Médica al postgrau en Psicologia de la Univ. Central. President del Centre Català de Caracas. — Ortega Duran, José. Fou agregat de la Càtedra de Psiquiatria de Barcelona. A Venezuela ve dirigir el Departament d'Higiene Escolar del Ministeri de Sanitat; fou Prof. de Psicologia a la Univ. Central. — Payri i Rocamora, Antoni. Prof. de la Univ. de Barcelona. Dermatologia. Reorganitzà la leproseria de la Illa de Providència, prop de Maracaibo. Després es treballà a Mèxic. — Pi i Sunyer, August (1878-1965). Prof. de Fisiologia a la Univ. de Barcelona i Director de l'Inst. de Fisiologia. Fundador de la Soc. de Biologia de l'Institut d'Estudis Catalans. Membre del Patronat de la Univ. Autònoma. A Venezuela: Prof. de Fisiologia a la Univ. Central i fundador i director de l'Inst. de Medicina Experimental. Guardonat per la UNESCO amb el premi Kellogg. Fundador, primer president efectiu i President honorari del Centre Català de Caracas. — Soler i Vilapetrà, Josep. Després dels anys d'estada a França, passà a Venezuela, on ha dirigit les Colònies Psiquiàtriques d'Anara i de Baruta (València). En crear-se la Univ. de Carabobo (València) hom el nomenà Prof. de Psicologia Médica i cap del Depart. de Salut Mental, així com docent en el postgrau d'especialització en psiquiatria. — Tabernero, Medicina General.

A Colòmbia:

Prof. i Mèd., Josep (1924-25). Després (1926-27). Fou membre de l'Institut Unió

Col·lecció. Disputat. Pediatria. Primer treball d'aquesta especialitat presentat al Congrés Internacional de Genètica Humana. — Trias i Pujol, Antoni. Prof. de Zoologia i Clínica Quirúrgica a la Univ. de Barcelona; membre del Patronat de la Universitat Autònoma. Prof. de Cirurgia a la Univ. de Bogotà.

Torres i Ullastre. Va arribar essent encara estudiant i acabà la carrera de Medicina a l'exili.

Quatrelleres i Arumí, Joan. Farmacòlic. Ha investigat molts aspectes de la biològica americana, a part de la particular de Colòmbia; Prof. a l'Inst. de Ciències Naturals, Bogotà.

Pi i Suñer, Santiago (n. 1883; era germà de l'August, amb qui escrivia en col·laboració un text de Fisiologia Humana que es va publicar l'any 1922). Catèdric Univ. de Saragossa. Prof. de Fisiologia a les Univs. de Bolívia i Penas.

A l'Argentina, Uruguai i Brasil:

Quatrelleres i Arumí, Joan. Catèdric a les Univs. de Sevilla i Barcelona. Prof. de les Univs. argentines del Litoral i bolíviars de Cochabamba (Univ. Mayor de San Simón). President el Canal de Catalunya de Bs. Aires. — Curullera i Rius, Miquel. Disputat. Després d'haver exercit a l'Uruguai es va traslladar a Andorra. — Mira i López, Emili. Director de l'Inst. Patològic de la Generalitat i de l'Inst. Psiquiàtric de Sant Boi; Prof. de Psiquiatria a la Univ. de Barcelona. Passà per l'Argentina, després s'instal·là a Montevideo, on des de l'Institut Moray-Cotro de Psicologia Aplicada, va fer una revisió psicològica massiva de la població escolar. Passà finalment al Brasil, on va dirigir l'Inst. de Psicologia Genètica Vargas i els Arxius Brasileiros de Patologia.

— Oriol i Arguera, Antoni. Després d'una llarga activitat docenta a l'Argentina abans de traslladar-se a Mèxic. — Sayé i Seguer, Lluís. Director del Servei d'Assistència Social als Tuberculosos, i de l'Ordre Antituberculosos de la Univ. Autònoma de Barcelona, la qual creà una Càtedra de Fisiologia i ell en fou el primer titular. A Montevideo i Bs. Aires continuà la lluita antituberculosos. — Trias i Pujol, Joan. Prof. a les Univs. de Granada, Saragossa i Barcelona; de la darrera fou degà de Medicina. Cirurgià. Després de sojornar un temps a Andorra, es traslladà a l'Argentina, on organitzà l'ensenyament de la Cirurgia a la Univ. de Mendoza. — Vergés i Ribalta, Francesc. Prof. Univ. de Barcelona. Cap de Defensa Civil durant la guerra. Anà a l'Uruguai, President de la Societat Latino-americana d'hematologia.

Quatrelleres i Arumí, Joan. Esdevingué un curs avançat de Medicina i va arribar a l'Argentina l'any 1931. Esdevingué, respectivament, Director de Catalunya a Bs. Aires.

A l'Anglaterra:

Dencàs i Puigdollers, Josep. Controvertit Conseller de Governació de la Generalitat durant els esdeveniments del 6 d'octubre del 34. Completament al·lunyat de la política va exercir sobri la professió, sembla que amb èxit. Joan Puig i Ferrater, en les seues memòries novel·lades d'"El llegit Apassionat" el situa, amb nom encobert, treballant en un hospital de França; però és una data tan mistificada que no podem dir-ne res més.

Ruiz i Rodríguez, Diego, el metge mallorquí i pensador atreït i introvertit, que participà amb esperit bohemí a la nostra vida cultural, va passar exiliat a França i no n'hem sabut res més. Ens han dit que havia trobat la mort en un camp d'extermini nazi.

Dispert, Enric (a Mèxic) i Joan (a França). Guin dels dos fou regidor a l'Ajuntament de Barcelona? O de la mateixa persona i hi ha hagut una confusió de noms?

Altres metges els tancà anònimament sense més dada que el nom, sense saber segur ni tan sols on els llenguà el vent de la nostra dissort:

Bertran i Tapies; Mayre, ofendible; Farrida. (Es preveia que els tres haguessin anat a parar a Mèxic).

M

Agrairé molt cordialment qualsevol informació que em permeti de precisar les dades incompletes o els possibles errors d'aquesta relació d'exiliats, abans que pugui sortir impresa. De moment, ens cal expressar ja la nostra gratitud a les amigues entrevistades que ens han concedit les entrevistes. Vidua de Josep Bonifaci i Terrasa Planes; i els Drs. Artur Bladé i Desanyila, Pere Calde i Marc-Aurèli Vilà. Les seves aportacions — així com les del Dr. Mònica Broggi i Vallès — ens han estat molt útils.

Josep MIRET i MORENO

gués de nosaltres, tant des del punt de vista econòmic com moral.

L'exili a Suïssa

Fontència de Ramon SUGRANYES de FRANCH

Es un fet ben interessant de constatar que l'exili dels catalans, durant la guerra i després de la guerra, ha anat prenent característiques particulars segons els països que l'acolliren: inquiet i rondinaire a França, dinàmic i fins enriquidor a les Amèriques, treballador i seriós a Anglaterra, assuïjat i més aviat contemplatiu a Suïssa... A mi em toca parlar d'aquest darrer. Si més no perquè és a Suïssa on vaig venir a raure - i on resideixo encara.

He dit l'exili durant la guerra i al final d'ella perquè en molts països, i a Suïssa especialment, hi hagué dues ratxes d'exiliats: els qui hi arribaren des del començament de la contesa o durant els anys 37 i 38 i els qui tingueren l'ocasió, ben escassa per cert, de poder-se refugiar a Suïssa en el moment de l'èxode final, a començaments del 1939. Exilis deguts a raons ben diferents i àdhuc oposades i, tanmateix, amb una pila de similituds frappants.

La primera consisteix en el nombre reduït dels refugiats. El cost elevat de la vida, la dificultat de trobar treball, l'obstacle lingüístic, molt fort a la Suïssa alemanya, són causes concomitants de que fòssim tan pocs els catalans exiliats ~~en~~ en terres helvètiques. Cal no oblidar que els anys que precediren la guerra mundial i els de la guerra mateixa foren anys crítics i de restriccions econòmiques serioses en un país petit, envoltat pels bel·ligerents i per consegüent molt sever a l'hora d'acceptar els refugiats. I més encara si venien d'una zona "roja". Una situació ben diferent de la que es produí en els anys de les "vaques grasses" - 1955-1975 -, quan vam veure afuir a Suïssa molts centenars de famílies catalanes, en voluntària emigració econòmica.

La segona similitud es troba en el tipus de persones que s'exiliaren a Suïssa: els qui van poder escollir aquest país com terra de refugi, per raons polítiques, foren gent benestant, o personalitats polítiques destacades - o bé individus, com jo, que ~~teníem~~ teníem la sort de trobar qui respon-

Els primers catalans que anaren a Suïssa des de les primeries de la nostra guerra ho feren atrets per Francesc Cambó. Cambó posseïa, en efecte, una bella propietat al darrere de Montreux; hi ~~residíem~~ residíem tenia una petita cort al seu voltant i, a més, ajudava moltíssima gent, als prohoms o "pronios" de la Lliga i intel·lectuals de valor. Ement, per citar alguns noms, en C. Pargal o la Senyora Fidelaserra o en Maurici Torra-Balari - que li feia de secretari - o el mateix Joan Estelrich. Entre els intel·lectuals, el professor Joaquim Balcells, secretari del Patronat de la Universitat autònoma de Barcelona (la de debò, dels ~~anys~~ 'trentes) i col·laborador de la Fundació Bernat Metge. Balcells havia hagut de fugir, a contracor, de Barcelona, víctima de la mala voluntat d'un personatge sinistre - "de cuyo nombre no quiero acordarme" - que el va designar a l'ordre de persecució de la FAI. Morí a Ginebra al cap de poc temps (octubre de 1936) d'enyorament, de dolor davant de l'ensorrada previsible de la seva obra, víctima incruenta de la nostra cruentíssima guerra incivil.

Jo, llavors, ja "anava per llure": vaig venir a Suïssa en seguiment del meu mestre i amic Dr. Balcells i el vaig acompanyar fins a l'hora de la seva mort - sempre ajudat per Cambó. Amb mi hi havia també en Carles Eugeni Mas-carenyes. I tant aquest com jo, després de la mort del Dr. Balcells, ens vam espavillar per compte propi. Algunes personalitats catalanes, com el Dr. Antoni Trias Pujol, per exemple, havien enviat a Suïssa llurs famílies i es reuniren amb elles al final de la guerra per ~~anar-se'n~~ anar-se'n cap a un exili més definitiu (en el cas del Dr. Trias Pujol, cap a Colòmbia).

A Ginebra, en J. Millàs-Raurell i en Jaume Surinyach (fill d'en Surinyach Senties) van intentar muntar un Centre d'informació legislativa internacional amb la finalitat de publicar un recull universal dels i decrets (un "Alcubilla" internacional, en dèiem) i jo hi vaig treballar dos anys. L'empresa, però, exigia un capital financer i humà desmesurat per les forces dels iniciadors. Només pogueren publicar tres volums, que havien d'ésser mensuals... Durant uns pocs anys de la guerra, el consolat d'Espanya - republiquana - va ~~anar-se'n~~ anar-se'n a l'èxode, i en ~~l'èxode~~ l'èxode i, en

cancel·ler, va entrar-hi un català que residia des de feia anys a Ginebra, el Senyor Pere Portas. Per ells vam saber que alguns altres - llavors - joves catalans es dedicaven a espionar-nos i a enviar a burges informes sobre la vida i actituds dels "rojillos", que érem nosaltres... Cap a la meitat del temps de la guerra, va arribar a Lausanne, obligat també de marxar pel desori de la zona republicana, el Conseller de cultura de la Generalitat, en Ventura Gassol.

El que els petits espies franquistes podien espiar de les nostres activitats "polítiques" era ben poca cosa: treballàvem en favor de la pau civil - en la misma mesura en que ens era llegut de fer-ho. A París, el mes de maig de 1937, nota la inspiració i a l'empere de Jacques Maritain, com a Londres de Don Luigi Sturzo, s'havien constituït una Comité per la pau civil a Espanya. Alfredo Mendizábal, l'autor del llibre Aux origines d'une tragédie que el príleg de Maritain contra la noció de "guerra santa" va fer fonda -, amb el meu bon amic Joan B. Roca Gabell i alguns més, vam proposar a crear un Comité espanyol per a la pau civil, al qual es va afegir aviat un nom tan important com el de Salvador de Madariaga. I també a passar vam resirir a l'engar l'initiativa d'un Comité afe, però fou desgraciadament molt a les acaballes de les hostilitats. Aquests comités multiplicaven les crides a l'opinió pública i les gestions diplomàtiques en favor d'una mediació de les potències occidentals per tal d'acabar la guerra i estalviar sofriments, com els bombardeigs de les viles i ciutats catalanes. Però el clam en favor de la pau fou desoït per les mateixes potències que haurien hagut de tenir més interès en evitar el triomf total dels feixismes a la Península. No vam aconseguir ni una treva per Nadal de l'any 1938 - i encara menys d'aturar la dròga embranzida franquista que acabà amb Catalunya i amb la República.

A la primavera del 1939, fracassat el Centre d'información legislativa d'en Mil·lars-Raurell, davant les restriccions creixents, tant laborals com polítiques, de part dels autors, me'n vaig anar a Krim París. Allí vaig conèixer amb els refugiats arribats feia poc de Catalunya. M'estava amb Alfredo Mendizábal, en un pis que havia estat de la Senyora Carrasco, la vídua d'en Manuel Carrasco i Formiguera, i estudiant a la Sorbonne. Passàvem molt bones estones amb un grup de poetes intel·lectuals que presidien el Senyor Amadeu Jauriol. Entre ells hi havia Ximèn de Montoliu, en Joan Vicens,

en Joaquim Ventalló, en Maurici Torra-Bellurí, l'escultor Viladomat i alguns altres, mentre els francesos feien veure que combatien els alemanys, durant la "dròga de guerra".

Però vingué el juny del 1940 i la guerra gran començà de debò pels francesos i els anglesos. Els exiliats alemanys entraren a París dos dies després de la proclamació del General de Gaulle refusant la capitulació. Per a nosaltres, fou el campí qui pugui. Jo vaig córrer d'Herodes a Pilat, a Bordeus, a Tolosa, a Aux de Gasconya. I finalment a l'octubre de 1941 vaig poder tornar a Suïssa, sense passar per la França ocupada pels alemanys.

Demano vinda per aquests mes parèntesis darrers d'ordre personal. Serviren per marcar la mitja part de la meua pontència. Car el meu segon - i definitiu - joïorn a Suïssa correspon a l'altre fase de l'exili català de què parlare en començar.

Entre els homes polítics catalans, vam tenir a Lausanne, a més d'en Ventura Gassol, el president Josep Tarradellas - en Cambó tractant-se'n havia anat a Buenos Aires, d'on ja no tornà mai més. Però el pol d'atracció - i de sosteniment - dels catalans refugiats a Suïssa en aquesta segona etapa fou l'exili patriòtic Gaspar. Rafael Patxot i Jubert i el centre geogràfic, Fribourg. Ací residiren dues figures eclatàntiques de primera magnitud: el cardenal Francesc Vidal i Barraquer, els estils, i el canonge Carles Cardó, sempre. El "Cardenal de la pau" era ja llavors un exiliat definitiu més des de poc després de l'entrada dels "nacionals" a França, havia comunicat al Cardenal que el govern del General Franco li prohibia de tornar a la seva diòcesi i des d'aquell moment li va negar el títol d'arquebisbe de Tarragona. El Cardenal, però, no va voler mai renunciar-hi i la Santa Seu va respectar la seva voluntat. La diòcesi tarragonina va restar orfe de bisbe resident fins a la mort del Senyor Cardenal, que s'endevingué a Fribourg, el dia 13 de setembre de 1943.

La vígilia de la seva mort, el Cardenal rebé una visita que des de feia temps desitjava: la de Ventura Gassol. No havia tornat a veure'l d'ençà que l'havia acompanyat personalment al vaixell de guerra italià que s'enduqué el Cardenal a l'exili, el dia 30 de juliol de 1936. A la taula del Senyor Patxot no hi mancaren, amb el Cardenal i en Gassol, el doctor Cardó i el qui us parla. Ningú no es podia pensar que aquell vaixell era el darrer de la vida del nostre Car-

nal. Als funerals, que es celebraren en el silenci i la blanca pau de la cambra de la Valesainte, a més de la comunitat cartoiana, només hi assistiren tres eclesíàstics - l'abbé Churles Journalat, professor del seminari de Fribourg i més tard cardenal al seu torn, el canonge Carles Cardó i el secretari del Dr. Vidal, canonge Joan Viladrich - i cinc seglars: Rafael Patxot, el seu gendre Manuel Carreras, Ventura Gassol, Antoni Casas i Jo. Ningó més. "Ja sola fidelitat d'una amica - vaig escriure jo - ens permeté de representar-hi, immensament, el poble de Déu de les terres catalanes". El Dijous Sant de l'any 1968, quan Catalunya, encara sota el jou franquista, ocellava el centenari de la naixença del cardenal Vidal, el cardenal Journalat, en una carta publicada en el llibre de Mossèn Ramon Munyanyola sobre la vida del Dr. Vidal i Barraquer, va comunicar-me "el sentiment de veneració profunda" que professa.

L'altre refugiat il·lustre de Fribourg fou Carles Cardó, "un clàssic de la llengua i del pensament" a Catalunya - l'he definit jo en un altre lloc. Cardó també devia la via a Ventura Gassol - com el Dr. Balcells i tantíssims més. El seu exili començà a Torí, fent de vicari en una parròquia popular. El continuà a Lausanne, quan el feixisme italià el foragità vers un segon exili. I l'acabà en la fràgil tranquil·litat de Fribourg. Els problemes del nostre país, des de l'exili, Mossèn Cardó els vivia amb una intensitat apassionada. Però mal·dava per exposar-los fredament. El resultat de les seves llargues meditacions solitàries és el llibre més treballat - però, potser, estilitzat - el més pobre - de la seva vasta producció: Les dues tradicions, Història espiritual de les Espanyes.

Del 1941 fins a la seva tornada a Barcelona, l'any 1954, jo vaig viure molt a prop de Mossèn Cardó i sóc testimoni de les angústies, de les sofrències que li causà primer la redacció i després la publicació d'aquesta obra. La verídica història de la llarga passió que Cardó va sofrir per mor del llibre, la tinc escrita i publicada en el pòleg de l'edició catalana (Editorial Claret, 1977). Fou una infame conxorxa orfida per un prohom de l'Opus Dei, que durà mesos i mesos, entre episodis tràgics i còmics - com el d'un emissari de l'ambaixada d'Espanya que volia comprar tota l'edició francesa -, fins a la sortida del llibre, a París. Però, i com s'explica l'acarnissament del sector més catòlic dels que sostenien el règim franquista contra aquest llibre? Es ben senzill: el silenci d'un Cardenal Vidal i Barraquer i el seu refús de signar una carta contra l'obra que fou el primer de Charles G. G.

un text purament teològic com el capítol XI d'aquest llibre - El dret a la subjecció - oïvien el rètm en allò que ell considerava la seva base/més sòlida: la croada en defensa de la religió.

El refugi del refugi era, els estius, un sanatori de Laysin. És allí, davant un panorama grandios de muntanyes, on Mossèn Cardó composà la majoria dels poemes reunits en El cantic nou. En aquell temps, l'actual rei Joan Carles era un infant i estudiava al col·legi dels Marianistes, a Fribourg. El seu pare, el comte de Barcelona invitava de tant en tant el Doctor Cardó a la seva residència de Lausanne i es feia donar lliçons de llengua i de cultura catalanes...

Fora de les grans figures esmentades, ~~de~~ polítics i homes d'Església, no trobo gaires noms més per mencionar entre els refugiats. Que m'ho perdonin aquells que, eventualment, oblidó. Un tanmateix ha d'ésser recordat ací: l'aviador Josep Canudas, pionier de l'aviació a Catalunya i limitador heroic, durant la guerra. I ~~tantíssims~~ restem encara en Manel Carreras Martí, gendre del senyor Patxot, i jo mateix com testimonis per tal que no es perdi la memòria de tota aquesta feta. En Manel va arribar a Suïssa des dels començaments de la guerra amb el seu sogre. Jo també vaig ésser becarí d'en Patxot i em cal dedicar-li públicament un record agraït. Vaig tornar a Suïssa el mes d'octubre de 1941, amb la garantia econòmica d'en Patxot i la recomanació moral de l'abbé Journalat. Disposava llavors d'un visat d'entrada per tres mesos improrogable... Poc després vaig ésser nomenat professor a la Universitat de Fribourg. I encara hi sóc.

Notes bibliogràfiques

La informació més completa sobre el cardenal Francesc Vidal i Barraquer es troba en el llibre de mossèn Ramon MUNTANYOLA, Vidal i Barraquer, cardenal de la pau, Barcelona, Editorial Estela 1969. Hi ha traducció castellana de la mateixa Editorial, 1971, i una reedició revisada de les Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, ns 9, 1976.

Sobre Carles Cardó, vegeu la Miscel·lània Carles Cardó, Editorial Argl, Barcelona 1962 (52 autors) i els meus treballs: "Proleg" a Les dues tradicions. Història espiritual de les Espanyes, Barcelona, Editorial Claret 1977, i "Carles Cardó, un clàssic de la llengua i del pensament", a la Revista de Catalunya, nr 23, octubre de 1988.

Formació del Consell Assessor:

L'alliberament de França renovà la vida política a l'exili per la confluència de dos factors: en primer lloc, la millora de les circumstàncies objectives facilitava qualsevol tipus d'acció; un segon element, però, de tipus moral, incidí encara més en els ànims dels exiliats: el triomf imminent dels aliats es creia que comportaria el final del règim franquista i significaria, per tant, el retorn de la legalitat republicana a la Península. D'aquí que les esperances començessin a il·luminar un exili que ja semblava massa llarg i que tothom intentés de preparar-se de cara a un possible retorn. En aquest ambient encoratjador, i per a sospesar quin tipus d'acció havia d'empendre la Generalitat de Catalunya, es reuniren, a Montpeller, el setembre del 1944, Josep Irla, President de la Generalitat, Antoni Rovira i Virgili, President del Parlament, Joan Seuret, del Directori d'Esquerra Republicana, i Humbert Torres, Diputat al Parlament català. Per als reunits, qualsevol acció havia de partir de l'admissió de dos principis fonamentals: restabliment de l'anterior legalitat republicana a Catalunya i Espanya, i reconeixement de la Constitució del 1931 i de l'Estatut del 1932.⁽¹⁾ En aquest moment, els partits es trobaven en fase de reorganització i el món exiliat, en general, vivia una situació de difícils contactes i comunicacions (França no tenia encara relacions postals normals amb les terres americanes), per la qual cosa es descartà tot seguit la possibilitat de crear un govern català a l'exili. Mas per emprendre qualsevol tipus d'acció era necessari comptar amb l'organisme adequat; d'aquí que Rovira proposés la reconstitució del Consell Nacional Català, creat l'any 1940 per Companya.⁽²⁾ D'aquest Consell, però, -que no arribà a funcionar a causa de la invasió alemanya- quedaven a França només dos membres: Fabra i Rovira. S'acordà ampliar la seva base política i social per a "exercir amb plena eficàcia, fins al moment que es constitueixi el Govern Provisional de la Generalitat, les funcions d'assessorament i de preparació del nou període republicà i autonòmic". El 7 d'octubre del 1944, Rovira explicà la deci-

(1)

(2)

Maria Capdevilla.

EL CONSELL ASSESSOR

DE LA

PRESIDÈNCIA DE LA GENERALITAT

(França, 1944-1945)

aló a Claudi Ametlla: "hem iniciat, al voltant de l'Irle, unaacció per e dotar des d'ave Catalunya d'un organisme que representi la seva unitat i permeti un treball preparatiu en comú sobre les qüestions pràctiques i concretes que planteja la restauració pròxima (dic pròxima, perquè la fe de vegades és un deure) de la vida pública enlla dels Pirineus. Encarregat de trobar una solució viable, he suggerit la reconstrucció, amb més ample base, del Consell Nacional Català creat l'any 1940 per Comanyals⁽⁴⁾. Afegeix que no es tracta de cap delegació presidencial⁽⁵⁾ sinó de la creació d'un òrgan de representació espiritual, orientació i treball, integral per homes de tots els sectors". La resolució fou donada a conèixer per l'Irle en la primera allocució política pronunciada després de l'alliberament⁽⁵⁾, al·locució que molt probablement fou redactada pel mateix Rovira. Aquest, el 16 de desembre del 1944, comentava al President que la allocució havia fet "un efecte excellent en els diversos sectors catalans". La conveniència d'un organisme polític de govern semblava discutible; l'home aprovava, però, la creació d'un cos asessor que "prepari la feina de demà".

Irle nomenà a Rovira president del Consell Nacional Català reconstruït i li encomenà que iniciés les gestions oportunes per a la seva ampliació. En la comessa, Rovira topà amb moltes més dificultats de les previstes inicialment. Citem, en primer lloc, la qüestió del mateix nom. En efecte: cal recordar que Carles Pi Sunyer havia creat, a Londres, un organisme que anomenà, precisament, Consell Nacional de Catalunya⁽⁶⁾; l'existència de dos Consells, amb el mateix nom, un a França i l'altre a Londres, podia ésser motiu de confusió; a més, nom es preguntava si la denominació de Consell Nacional no podria interpretar-se en el sentit de govern, quan el caràcter del nou organisme havia d'ésser, justament, molt allunyat del d'un òrgan executiu. Ho especificava Rovira en un article publicat a "Quedern"⁽⁷⁾. El Consell⁽⁸⁾ no és Executiu; no és un òrgan polític; no és un Comitè de partit ni de partits; no és, ni vol ésser, ni vol semblar un Govern, un d'aquests governs d'exili, pallidis com fantasmes. El Govern català ja vindrà més endavant, damunt la terra catalana lliure⁽⁷⁾. Per evitar confusió amb el Consell de Catalunya, per eludi les gestions sobre la seva finalitat, es decidí evitar

el nom de Consell Nacional Català. Així, el 16-XII-1944, Rovira suggerí a l'Irle: "opino que el nom de l'organisme pot ésser el de 'Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat', o bé 'Consell Assessor Català', si el primer nom fos objecte d'alguna indicació contrària per part d'aquells que, avui per avui, no reconeixen explícitament la solució autònoma". El canvi de denominació fou donat a conèixer per Irle en un segon missatge oficial, datat el 22 de desembre del 1944, en el qual anunciava la constitució del Consell Assessor i el nomenament de Rovira com a president de l'organisme. Rovira quedava encarregat de determinar-ne l'estructura i composició, i d'obtenir "l'estreta i cordial col·laboració de tots els catalans meridors d'aquest nom, qualsevol que sigui el partit o la sindical a que pertanyin, qualsevol que sigui la terra on visquin avui". El missatge fou recollit a la premsa el mes de febrer, i es publicà acompanyat d'un text de Rovira explicant l'estructura i finalitat del Consell⁽⁹⁾. Adjuntava el reglament orgànic i en donava la composició. Tant el reglament com la llista dels membres eren aprovats per Irle, en una nota, adjunta, datada el 30 de gener del 1945. La primera llista del Consell quedava integrada per les persones següents:

President	Antoni Rovira i Virgili
Cultura	Pompeu Fabra
Qüestions estatutàries	Lluís Nicolau d'Oliver
Problemes política	Hubert Torres
Governació	Claudi Ametlla
Justícia i qüestions agràries	Ramon Nogué i Bizet
Dret Civil	Felip Solà i Cebizares
Economia i Finances	Ferran Guitó
Treball	Martí Barrera
Qüestions relatives als funcionaris	Joan Saurer
Qüestions municipals	Francesc de P. Jenc

Una nota anunciava la seva futura ampliació "tan bon punt hi hagi la contestació dels elements que no l'han donada encara definitivament", perquè, com feia constar Rovira, "si alguns partits i organitzacions no tenen avui dins el Consell la participació que ben cordialment els he ofert, és perquè no han donat encara la resposta definitiva, perquè l'han feta dependre de qüestions que jo no puc resoldre"; conservo, però, l'esperança d'obtenir aviat l'«luc concurs». I afegeix, per acabar: "ja saben que les porters del Consell són obertes"⁽¹⁰⁾.

Perquè

Aquestes portes, però, no acolliren gaires formacions ~~com~~, tot i la voluntat inicial, Rovira topà amb greus dificultats per aconseguir el consens de totes les forces polítiques. "Hi havia dret a pensar que la iniciativa presidencial no trobaria més que facilitats i ajuts", escriu Rovira el 1946; "però l'ambient de l'exili -cal dir-ho- s'ha carregat massa de rivalitats i recels, i ens trobarem de seguida amb grosses dificultats per a aconseguir l'aplegament a què aspiràvem".

En tot cas, "si el Consell no va resultar prou representatiu, si diversos sectors van abstenir-se de col·laborar-hi, això no va ésser per culpa del President Iria, ni per culpa meua. Hi van tenir lloc tots els sectors que van voler tenir-n'hi".

Cap sector no va ésser exclòs⁽⁹⁾. Amb tot, cal fer constar que Rovira, en mostrar la decisió d'iniciar gestions amb elements obreristes i sindicals, topà amb el recel d'aquella que, recordant la guerra, es manifestaren contraris a cooperar amb els sectors més radicals. Per no prescindir de cap tendència, Rovira trobà un subterfugi: imaginà un Consell format per la suma de diverses comissions relligades per un president; això li permetia la inclusió a cada una d'elles dels diferents representants de l'espectre polític. "Sobre la base d'un Consell Assessor constituït en aquesta forma tothom queda d'acord" i les dificultats que en aquest punt havien aparegut desapareixien totalment (Carta a Iria, del 16-XII-1944). Ara bé: les dificultats no faltaren a Rovira que, per la suma de molts motius, no aconseguí la col·laboració de cap element obrerista, tot i que les relacions amb els sindicats o el PSUC es mantingueren en termes de gran cordialitat; tampoc pogué comptar amb les forces catalanistes més radicals des d'un punt de vista nacional (Estat Català i els dos Fronts); a més, topà amb fortes reticències per la inclusió d'alguns noms (Solà de Cañizares). Finalment, el que és més greu, hagué d'enfrontar-se al seu propi partit i, molt especialment, al seu Secretari General, Josep Terradellas, que no es mostrà partidari de la constitució del Consell. El resultat final fou que, de fet, el Consell limità la seva representació a tres partits: Esquerra Republicana de Catalunya, Acció Catalana i Lliga Catalana.

Relacions amb les forces polítiques: autoexclusions

Quan Rovira inicià les gestions per la constitució del Consell existien alguns blocs polítics unitaris, l'existència dels quals convé recordar ja que, en alguns casos, de l'adscripció a un dels blocs en resultà la no participació al Consell. En efecte: el 7 de novembre del 1942 s'havia creat a França la "Unión Nacional Española", promoguda pel Partit Comunista. La UNE intentà d'aconseguir la representació de diverses forces polítiques; aquells elements, però, que hi entraren individualment, sense l'acord del propi partit, foren expulsats de llurs organitzacions (així obraren, per exemple, la CNT, la UGT o Izquierda Republicana). Per altra banda, i com a contrapès a la UNE, sorgí a Mèxic, el 25 de novembre del 1943, la "Junta Española de Liberación", inspirada per Prieto i considerada com la primera força unitària de l'exili. El document fundacional portava la signatura de Prieto (PSOE), Martínez Barrio (Unión Republicana), Carles Esplà (Izquierda Republicana), Josep Andreu Abelló (Esquerra Republicana) i Pere Bosch Gimpera (Acció Catalana). Paral·lelament, les organitzacions polítiques de França crearen una segona "Junta de Liberación", on figuraven la UGT i la CNT, però els catalans no hi eren representats.

El món català també havia promogut formacions unitàries: els dos Fronts i la "Aliança Nacional de Catalunya". El "Front Nacional de Catalunya" es fundà a París, el 1939, amb elements d'Estat Català, Nosaltres Sola, Partit Nacionalista Català, Esquerra Republicana i la FNEC; el "Front de la Llibertat" fou promogut pel POUm el 1939 però, de fet, aquesta formació no aconseguí atreure d'altres forces polítiques. En realitat, el principal bloc unitari fou l' "Aliança Nacional de Catalunya", creada pel PSUC a París, l'agost del 1944. Hi eren representats membres d'Esquerra Republicana, elements d'Acció Catalana, Estat Català, republicans de la Lliga, Unió Democràtica, secció catalana de la UGT, Unió de Rabassaires, Partit Federal i PSUC. L'Aliança es féu seu el programa de la UNE, en la qual es trobava representada per un delegat, representació que motivà la negativa de la CNT a participar-hi. Pocs mesos després, el gener del 1945, havia d'aparèixer un altre bloc, "Solidaritat Catalana", del qual parlarem

des endavant.

El principal obstacle que separava aquestes formacions era la qüestió constitucional, perquè mentre la "Junta Española de Liberación" defensava la vigència de la Constitució del 1931 i dels Estatuts aprovats, la UNE -i la Aliança Catalana- preconitzaven un canvi total de règim a Espanya, determinant per unes primeres Corts constituents, en tant que s'esperava el seu funcionament havia de governar la Junta Suprema d'Unión Nacional o les persones designades per ella. (10) El mateix succeïa al món català: els Fronts, partidaris de l'autodeterminació, s'enfrontaven a les tesis de l'Esquerra i d'aquells partits que defensaven la legalitat republicana vigent. Per resoldre el problema, Rovira proposà a Irla una fórmula transaccional: les primeres Corts elegides tindrien poder constituent, però mentre no s'haguessin reunit regiria la Constitució del 1931; un govern provisional integrat pels dos grups, hauria de convocar les eleccions.

En aquest context inicià Rovira les gestions per al Consell, en poc temps mantingué converses amb representants d'Acció Catalana, Esquerra Republicana, Lliga de Catalunya, Estat Català, Partit Federal, POUM, UGT, Partit Socialista Obrer i Unió Democràtica. A més, demanà la participació a algunes figures rellevants com Pau Casals, Batista i Roca o el Comte de Guell. Per diferents motius, però, només les tres primeres forces acceptaren la invitació. Una de les primeres contactades fou la CNT. (11) Al mateix mes d'octubre Rovira s'entrevistà amb directius de la sindical; el to de la conversa féu concebre grans esperances per a la possible col·laboració. En principi, la CNT acceptà de participar al Consell, i anuncià una segona entrevista en la qual ja hi prendrien part les persones designades oficialment per a formar-ne part. Rovira ho recordava a Irla, el 16-XII-1944, tot afegint: "han passat dos mesos, i a despit de repetides sol·licituds meves, encara no els he tornat a veure". El 2 de febrer es reuní amb dos representants del Comitè Nacional, Torres i Merino; es mostraren inclinats "a col·laborar en el Consell a base d'unes línies concretes del seu plan" (carta a Solà, del 2-II-1945). En referir-se a aquesta entrevista, Rovira no regalà el jo-

que a la sindical; al cap de quatre dies escriu a Arnau i Corina: "he pogut comprovar que fa un gros i sincer esforç per encarrijar el moviment sindicalista per vies democràtiques i jurídiques. Trobo que han aprofitat la duríssima experiència dels darrers anys molt més que no pas certs sectors republicans i catalanistes". En igual sentit manifesta a Ametlla que troba en aquests dirigents "bon sentit i sinceritat" (9-II-1945).

Pel mes d'abril, quan la CNT encara no s'havia decidit, Rovira rebé la visita de Jacint Borràs i Andreu López, designats com a representants de la Confederació per tractar els problemes de Catalunya, acompanyats del maroní Lleonor, i de Barreja; portaven una carta de Juan M. Molina, Secretari del Comitè Nacional, demanant precisions sobre tres punts concrets: presència de Solà i Canizares al Consell, punts de vista sobre la continuïtat de la República i acceptació dels avenços polítics i socials realitzats del 1936 al 1939, i posició davant la Junta Española de Liberación i el seu possible ingrés al Consell. Segons explica Rovira a Ametlla, el dia 21, mostraren el seu acord a totes les respostes, que demanaren per escrit. El text entregat -per redactar-lo es reuniren els quatre ponents de Montuïller i els membres de l'Esquerra residents a aquesta ciutat- precisava que la presència de Solà responia al desig de donar la màxima amplitud al Consell "de manera que comprengués des de l'esquerra social a la dreta republicana"; que la legislació de la Guerra Civil hauria d'ésser "sotmesa a una revisió lleial i imparcial, feta per elements tan catalans com espanyols, a fi de destruir les mesures que van donar bon resultat i poden ésser novament aplicades, de les que exigeixen modificacions". Quant a la Junta, es precisà que "essent el Consell Assessor un organisme tècnic i consultiu, no li pertoca prendre una posició política davant la Junta", el Consell, però, es mostrava disposat a entrar en relacions amb qualsevol organisme espanyol. (Carta a Molina, 19-IV-1945).

I bé: pel maig, la CNT encara dubtava. Escribia Rovira a Nicolau el 7 d'aquest mes: "s'acosten molt a l'acceptació", tot afegint: "crec que ja foren dins al uns quants bengors no aressin dient que hi haurà molt aviat el Govern català i que ja no caldrà Consell Assessor". Aquesta frase, la última referència sobre la CNT que he trobat a la correspondència de Rovira, és molt significativa.

la millor explicació dels motius pels quals la sindical ja no considerarà important prendre una decisió respecte al Consell.

Una altra força important, el PSUC, també restà fora del Consell. Rovira s'hi posà en contacte el mes d'octubre; al novembre, el partit donava una resposta per escrit. En dos fulls mecanografiats explicava la constitució de la Aliança, adherida al programa de la Junta Suprema d'Unió Nacional, i feia constatar que per considerar al Consell Superior de l'Aliança com el centre unificador i dirigent de totes les forces comunistes i nacionals, el PSUC entraria en negociacions per a formar un òrgan unificador, a condició que la finalitat d'aquest nou organisme fos la d' "organitzar l'ajut polític, moral i material a la lluita de l'Aliança Catalana dins la nostra terra, el Consell Superior i el programa que aquest té". Rovira intentà l'acord en diverses entrevistes, i el 4 de febrer del 1945 n'explicà el resultat a Tarradellas: "El PSUC vol que la representació del seu sector sigui d'Aliança. D'acord amb l'Irla i els amics d'aquí, he contestat que les coalicions i rassemblements no entren en el pla del nostre organisme". Perquè donar lloc a coalicions, escrivia a Solà "té el gros inconvenient que es produïxen sovint duplicacions de representació" (2-II-1945).

El 19 de gener del 1945 Rovira envià la llista dels Ponents a Irla, comentant les gestions fetes prop de la CNT i el PSUC ("no han respost encara. Però al menys mantenim bones relacions") i adjuntà la relació dels components del Consell "tal com quedarà constituït si us sembla bé, i si no hi ha novetat (...). Allò que ja no pot fer-se és ajornar més la seva constitució. Si a darrera hora els cenetistes i els del PSU ens donen noves, bé. Si no ens les donen, nosaltres ja haurem complert". Al maig donà una nova versió del problema; en paraules seves "els directius del PSU són bons xicots, joves de poca experiència. El mal és que reben ordres de Mèxic, que no tenen idea de la situació creada aquí" (11-V-1945).

En relació a l'entrada del PSUC i la CNT al Consell, Claudi Ametlla es referirà a ambdues forces en termes d'extrema duresa: "Personalment aquesta gent no em són gràts i estic molt lluny de donar-los la força política que ells diuen", perquè "una cosa és desplegar una vaga i una altra guanyar unes eleccions" (19-VI-1945). "Però no m'ocorre al moment de la força dels grups que només en

tingueren a l'emper de la guerra". Els atacs es fan extensius a Estat Català: "Els del Front Nacional ex-Estat Català publiquen un setmanari. En el primer número combaten el Consell. Volen gent nova i arreconament dels vells. Si els lleigues ja veuràs pel que hi escriuen quina mena de novetat, densitat i intel·ligència aporten aquests descontentats", per acabar lapidàriament: "no llegint-los pots saber els hauries donat una ponència; després, en dubte". (4-II-1945)

Rovira no aconseguí tampoc la col·laboració d'Estat Català i dels dos Fronts. En principi, el desembre del 1944 comenta a Irla que Estat es manifesta disposat a col·laborar, i que el Front "no rebutja la col·laboració". Amb tot, vol "dria lligar" el Consell i la Presidència de la Generalitat amb la Resistència interior catalana". El 17 de gener, Joan Cornudella i Antoni Figueras signaven una carta en la qual mostraven la seva estranyesa per un suposat canvi d'orientació en el Consell, que era contestada per Rovira el 22 del mateix mes. El 13 de febrer Rovira es queixava a Regasol per "no haver sabut res més dels dos amics esmentats", i informava a Tarradellas: "no he rebut encara cap resposta a una carta que fa tres setmanes vaig escriure als Srs. Cornudella i Figueras". El 29 de març, insistí una vegada més prop de Figueras, amb una carta que tampoc rebé resposta immediata⁽¹²⁾. Finalment, el 19 d'abril, Figueras contestà a Rovira; agraïa la invitació, anunciava que en la primera reunió del Comitè Executiu del partit es prendria una decisió i manifestava que els seria "un gran honor" poder col·laborar amb el nou organisme. Els termes de l'escrit feien exclamar a Rovira: "el to molt efectuat de la carta i el seu final fan preveure que acceptaran" (A Cuito, 26-IV-1945). Estat Català, però, no arribà a formar part del Consell per un problema semblant al creat pel PSUC. El primer volia representació per al Front i el darrer, per a l'Aliança. No es podia accedir a la petició d'un sense complaure l'altre, i l'acceptació hauria plantejat problemes rel·liacosos, molt difícils de resoldre (el plot intern de l'Esquerra amb relació als adherits d'aquest partit que pertanyien a la Aliança, i la qüestió de les duplicacions). Estat Català, per tant, com el PSUC, per la índole de les seves peticions, quedaren exclosos del Consell.

Rovira entrà en relació amb altres forces polítiques. Algunes, com

el POUm, la UGT catalana i el Partit Federal se li dirigiren espontàniament. El primer oferí un report detallat amb un ampli pla de política nacional. El document elogiasa la formació del Consell; el seu contingut, però, depassava totalment el camp d'acció del nou organisme. També s'ofereí el Partit Federal, representat pel barregoní Francesc Corbiella. De les relacions amb aquestes formacions, però, no n'hem trobat notícies ulteriors. Només sabem que en fracassar amb la CNT, Rovira decidí no entrar en negociacions amb la UGT catalana per no deixar aquest sindicat sol al Consell. El 13 de febrer del 1945, Rovira escriu a Tarradellas i li menciona una entrevista amb la Unió de Rabassaires: "acabo de rebre la visita oficial dels directius de la Unió de Rabassaires, amb Pau Padró al davant. Bona impressió. M'han dit que d'aquí pocs dies contestaran definitivament sobre la seva participació a les tasques del Consell". És la única referència trobada sobre les gestions amb aquest sindicat.

Ja avançades les converses amb d'altres forces, Rovira entrà en contacte amb Àngel Morera, d'Unió Democràtica. El retard, com li explicà al febrer del 1945, era degut a les dificultats amb que topà quan intentà localitzar la persona adequada, a França. Morera contestà el 19 del mateix mes. Ajustava la resposta a unes consultes que prèviament havia de realitzar, i observava manques al Consell: faltaven algunes matèries (relacions exteriors), així com representants de les promocions "posteriors al 1931" i de les forces polítiques pertanyents a l'avantguarda "nacional catalana, l'exponent màxim de les quals és el Consell Nacional de Londres". Rovira prometé complir aquestes buides; precisament esperava l'arribada a França de Carles Pi Sunyer, per tractar la seva inclusió al Consell. No tenia cap altra notícia que ens indiqui els veritables motius pels quals Unió no accedí a entrar al Consell; amb tot, no és difícil imaginar que la causa principal de la negativa deuria ésser el desacord en el principi del reconeixement de l'anterior legalitat republicana, preconcitat pel Consell, i rebutjat pel partit.

La Lliga Catalana fou representada per Solà i Canizares. L'entrada d'aquesta formació originà una certa potència ja que molts sectors de l'exili mostraren la seva repugnància per l'actuació de la Lliga durant la guerra. Als re-

"des de l'esquerra social, a la dreta republicana", la inclusió de Solà, que "ha mantingut dignament la seva significació i el seu apartament del franquisme (...) no vol dir que ademetem la tendència global de la Lliga Catalana com a partit". (A Molina, 19-IV-1945) La presència de Solà fou criticada, però Rovira la mantingué per comptar amb una major representació política. Albert Foraster, en canvi, per motius diferents, no rebé la mateixa sort. Rovira li havia ofert una Ponència (Institucions Socials), com a representant del Moviment Socialista Català, formació que es constituïa amb elements de diversa procedència social, i que el tenia per principal dirigent, junt amb el llicenciat Ambrosi Carrion. Però Aretlla comentà el 29 de gener que a Perpinyà s'estacava durament a Foraster i aconsellà que reservés el nomenament fins a la formació del nou partit; el 3 de febrer es reafirmava en la mateixa idea, afegint: "hom diu que no és i no ha estat mai catalanista i que segueix molt lligat amb els socialistes espanyols". Rovira pre-cisió que havia pensat en ell quan li comunicà que deixava de pertànyer a un partit espanyol; de no complir-se aquest requisit, retirava la oferta. Definitivament, per tant, els Ponents del Consell representaren únicament tres partits: Esquerra Republicana, Acció Catalana i la Lliga.

Conflictes amb Esquerra Republicana i Solidaritat Catalana

El principal obstacle amb que topà Rovira per tirar endavant el seu projecte, els mesos que van del gener a l'abril del 1945, el trobà en el sí del seu ~~antic~~ partit. Esquerra Republicana vivia en aquests moments una època de confusió pel fet d'haver creat Pi Sunyer, sense recolzament de la direcció del partit, el Consell Nacional de Londres. Una part de l'Esquerra es manifestà obertament a favor de la iniciativa, mentre Josep Tarradellas encapçalà el sector contrari a l'organisme londinenc. Un segon element augmentà el confusionisme: Tarradellas havia creat, el 6 de gener del 1945, el moviment anomenat "Solidaritat Catalana", l'objectiu del qual, segons Sauret, fou el de "provocar una situació difícil al si del Consell de Londres", objectiu que, segons el seu testimoni, s'aconseguí immediatament. (14) Solidaritat entrà tot seguit en conflicte amb el Consell Assessor,

l'actuació del qual, atenent l'error, per tots els mitjans, per dos mitjans i definitivament, en política. Llavors, els mitjans de comunicació catalans i espanyols, i els mitjans de comunicació

del règim que s'hauria d'implantar a Catalunya; a més, però, i no cal menysprear aquest extrem, Josep Tarradellas, malgrat les promeses de col·laboració mai fou partidari del Consell. Rovira li demanà que acceptés una Ponència, càrrec que Tarradellas rebutjà aduint "raons personals" (Rovira a Nicolau, 21-I-45); amb tot prometé ajudar el nou organisme amb declaracions favorables o la publicació d'algun article; aquest no arribà a fer-lo mai i la realitat fou molt diferent; en una ocasió, segons testimoni de Sauret, arribà a manifestar: "no solament no estic d'acord amb el Consell Assessor, sinó que cal anul·lar-lo immediatament".⁽¹⁵⁾

El conflicte s'inicià el 8 de febrer en enviar Bagassol un telegrama a Rovira demanant, en nom de Solidaritat, que no fos donada a conèixer la constitució del Consell. La petició era impossible d'atendre ja que la nota presidencial havia sortit a "La Humanitat" i estava a punt d'aparèixer a "Poc Nou". (Segons sembla la demanda va ésser decidida per quatre vots -Estat Català, Unió Democràtica i els dos Fronts- en contra de tres: els de l'Esguerra, Acció Catalana i la Lliga). Per a Rovira, el veritable problema residia en el fet que Estat Català, Unió i els dos Fronts rebutgessin l'Estatut del 32 i propugnessin una situació no estatutària de plena sobirania catalana amb ocupació de tots els ressorts del poder fins al moment que un plebiscit determinés la lliure voluntat del poble català. Era la mateixa línia adoptada pel Consell Nacional de Londres. Per a conciliar les dues tendències Rovira envià un telegrama a Pi proposant una primera etapa d'acceptació de l'Estatut, per arribar a una ulterior solució federal o confederal. La iniciativa causà les iras de Tarradellas que remeté una carta molt dura a Rovira recordant-li que tots els partits integrats a Solidaritat havien acceptat la vigència de l'Estatut; la proposició, per tant, era totalment innecessària. El cert és que si bé aquells partits havien signat el manifest lligalista de Solidaritat, una multiplicitat de fets contradien l'alludida acceptació: d'una banda, el 17 de gener el Front Nacional envià una carta a Rovira reiterant les seves conegudes posicions, i en igual sentit s'expressaven els articles publicats a la revista "Opinions". A més, com ja s'ha dit, Morera criticà la manca en el si del Consell d'aquelles matèries que "s'atribueixen a tot país públic, com les relacions exteriors o internacionals".

El 16 de febrer Tarradellas demanà a Rovira, en nom de Solidaritat, l'ajornament de la reunió del Consell fins a la tornada d'Irla a París; el dia següent explicà l'última reunió de Solidaritat: Estat Català i els dos Fronts s'havien queixat pel fet de restar fora del Consell; després de múltiples propostions s'aprovà per unanimitat "no prendre cap acord i procurar parlar amb el President Irla i vos mateix per tal de cercar una solució". El 3 de març Solidaritat envià dues "suggestions" a Irla relatives a la necessitat d'ampliar el Consell, sense limitació de nombre, i la petició que Rovira no procedís a cap ampliació sense haver-ho consultat prèviament amb Solidaritat. Cap dels dos extrems fou escoltat; però a París, on residia la seu del moviment, es creà ben aviat un ambient d'hostilitat manifestada envers el Consell. Segons constata Ametlla "per ací algú creu que el vostre Secretari no és estrany a aquesta maror i jo sospito vehementment que aquesta mal pensada no són lluny de la veritat. Sé del cert que no li agrada el Consell Assessor". Afegeix amb extrema duresa: "crec que aquest geni de la intriga -la seva sola qualitat- pot ésser funest al vostre partit i al catalanisme en general. La seva ambició és tan gran com la seva avidesa i encara més que la seva incapacitat" (2-III-45). A aquestes ratlles respon Rovira el 5 de març: "de la maror catalanista de París -en molta part tempesta de safareig- penso aproximadament el mateix que sospites. Hi ha qui remou la piscina dels exiliats amb més malícia que traça i havent perdut la primera basa en aquest joc, voldria guanyar la segona. Per ai de cas tinc bons triàfocs a les mans, però prefereixo estalviar-los". Amb tot, calia evitar la crisi latent; d'aquí que, finalment, Rovira decidís fer ús dels triàfocs essentats.

Els problemes es resolgueren a la reunió del dia 11 d'abril del 1945, primera reunió conjunta dels vuit Ponents residents als Pirineus Orientals i Montpeller amb Irla i Rovira (la manca de temps material per convocar-los impedí l'assistència de Solà i Nicolau). A la reunió de Montpeller Rovira parlà amb contundència: la seva actuació dins del partit dependria de l'actitud que aquest observés respecte al Consell Assessor. ⁽¹⁶⁾ L'avertiment lingüístic els efectes previstos com precisà a Cuió: "entre els motius que tinc per estar tan tranquil respecte al Consell Assessor hi ha aquells l'Esguerra sap perfectament

Jo Llugo del tot la seva situació política al Consell, de manera que la seva actuació dins el partit només seria possible si aquest organisme és respectat i porta a terme la seva missió. El fet que vulguin augmentar el volum de l'actuació seva, indica clarament que admeten i respecten el funcionament normal del Consell, que a despit de tot és ben viat per la gran majoria. En les meves paraules de la reunió de l'altre dia hi havia involucrat un advertiment, i en pocs que aquest haurà tingut efectes saludables" (13-IV-45) D'aquí que en un altre escrit al mateix Cuito proposi contrarestar l'ambient creat i en molta part enmarcat amb la pròpia activitat "entant atenc a les maniobres, però sense deixar-se impressionar per aquestes" (16-IV-45) Unes maniobres que, segons confessarà a Ametlla, han vingut d'un sol element: "en el fons, l'oposició ha vingut d'un sol element, però en coesa així i per anar en contra alguna cosa, aviat es troba companyia". (18-IV-45)

Rovira també hagué d'allunyar un fantasma que planà sobre els primers mesos de vida del Consell: l'acusació que allò, de fet, no era altre cosa sinó un Govern. (17) Hom repetí una i altre vegada que el Consell no era més que un organisme tècnic i que, segons constava a l'últim punt del seu reglament, "en constituir-se el Govern de la Generalitat, el Consell quedarà automàticament dissolt". Tot fou endebades. Ja en el període de formació Nicolau havia advertit el perill: "la gent s'ha fet massa la idea que anàvem a formar un govern i aquesta idea caldrà esvair-la" (18-XI-44) El 19 de febrer observà Morera: "per la significació dels punts, l'ur categoria i desatge aquest Consell es pot comparar, i ningú se n'estima governa de concentració d'avant-guerra". El comentari sovintaja a la correspondència rebuda per Rovira. La situació no canvià fins que Irle decidí constituir el primer i únic-govern català a l'exili. (18) La decisió, anunciada el mes de juny, comportà un desplaçament del focus d'interès. Com és sabut, Rovira formà part d'aquest Govern; el nomenament, però, no el feu abandonar la seva responsabilitat al front del Consell.

Estructura i finances del Consell

Rovira dividí el Consell en 10 Comissions de 3 a 5 vocals, presidides per un Ponent i coordinades pel President del Consell. Per assegurar-se'n el funcionament, donà plena autonomia a cada Comissió, i procurà que els membres de cada una d'elles residís a la mateixa localitat o a poblacions properes; creà així una mena de capitals de Comissions. Montpel·lier fou la capital de Justícia i Qüestions Agràries, Funcionaris, Qüestions polítiques i Treball; Perpinyà fou el centre de Governació, Finances i Qüestions municipals; Prades, de Cultura, i París, de Qüestions Estatutàries i Dret Civil.

L'autonomia de les Comissions evità reunions massa nombroses, i s'hi havia de sotmetre les qüestions tractades a l'aprovació general. Es fugí, doncs, del tipus d'organisme col·lectiu i de competència enciclopèdica. La necessària coordinació quedà assegurada per la intervenció del President i les dues reunions conjuntes: la primera es celebrà a Montpel·lier, l'11 d'abril, sota la presidència de Josep Irle; la segona, dividida en dues sessions i qualificada per Rovira com a la primera reunió plenària, tingué lloc a Perpinyà el dia 1 de maig; hi assistiren tots els Ponents i fou presidida per Rovira.

El Consell treballà amb molta poca recursos econòmics. Al gener del 1945 Rovira plantejà a Irle la necessitat de comptar amb una mínima base econòmica per a despeses materials i, en algun cas, per a satisfer viatges. Irle prometé 5.000 francs mensuals durant quatre o cinc mesos; la xifra resultava tan precària que Ametlla s'ofertí per tal de realitzar algunes gestions que permetessin reunir "un parell de cents mil francs, o potser el doble, entre Perpinyà, Tolosa i París" Ell mateix se'n cuidaria, secundat per Cuito, qui, a més, podria administrar la suma recaptada (Ametlla, 30-I-45). S'aconseguí així una segona font de finançament, la materialització de la qual començà a fer-se efectiva el 16 d'abril, data en què Cuito envià un primer xec de 10.000 francs "per a les despeses més urgents".

El Consell decidí un modest pla de publicacions: reedició de l'Estatut d'Autonomia del 1932 i de l'Estatut Interior, més un tercer document, escrit per

Rovira, amb el resum de les ponències, que hauria d'ésser com un report general sobre l'obra realitzada. "Un volum amb els reports serà la nostra justificació, i nosaltres mateixos en quedarem contents. Hem començat una feina, hem fet viatges, hem demanat concursos, i tot això exigeix un resultat tangible" (Ametlla, 21-VI-45). El cost de l'edició de l'Estatut, amb un tiratge de 2.000 exemplars, es preveia que oscil·laria entre els 2.500 i 3.000 fr., en costà 3.000, que foren entregats el 14 de maig. El 15 de juny informà a Cuito de la situació de la caixa (ingressos 30.000 fr., despeses, 23.387 fr.), reclamà una transa per a atendre despeses, abonar materials als consellers i pagar la impressió de l'Estatut Interior, el preu del qual es calculava en 5.000 fr.; comunicà la compra, per 3.750 fr., a les Galeries Lafayette, d'un armari tipus despatx per a guardar els papers del Consell, recordà que el cost del fascicle explicatiu que se li havia encomanat s'elevava, segurament, a 8.000 fr., i demanà permís per a comprar una màquina d'escriure. N'hi havien ofert una de vella, Underwood, per 13.000 fr. "Diuen que la tal màquina, a tal preu, és una ganga". Cuito contestà el 19 de juny adjuntant un xec de 20.000 fr. i denegant els diners per a la compra de la màquina "donada la situació de la tresoreria". "Aquest és", diu, "el parer dels Ponents de Perpinyà".

La impressió de l'Estatut Interior costà, finalment, 5.584 fr. (cada exemplar sortí a 3 fr.), quantitat que Rovira lliurà a la impremta, en rebre els 20.000 fr. transesos per Cuito. El 19 de juliol Rovira li explicà que els Ponents, i molt especialment Nogués i Bizet, havien insistit en la necessitat d'adquirir una màquina d'escriure; per no desairar-los, Rovira s'avingué a donar-los els 13.000 fr., en compensació dels quals, tots renunciaren a rebre cap quantitat per a despeses menors. Confessà, a més, no haver donat encara a la impremta el text del fascicle explicatiu, el cost del qual, amb un tiratge d'un miler d'exemplars pujaria, molt probablement, 10.000 fr. Cuito mostrà el seu descontent el 27 de juliol per la compra de la màquina, i palesà la seva sorpresa pel fet que els mateixos que havien trobat poc discretes les gestions realitzades a principis d'any per a recaptar diners, prenguessin ara iniciatives sense considerar si era una bona o mala oportunitat de la limitada tresoreria, que devien entrar

en operacions de compra-venta d'apreciació subjectiva que ena podrien menar a massa lluny". Amb el taló adjunt de 10.000 fr. per a la impressió del report general de Rovira, les reserves quedaven "reduïdes a res". El 2 d'agost Rovira manifestà la seva esperança de "fer just i que en acabar els diners haurien acabat la feina". El 7 de setembre Cuito encara anunciava la seva intenció de realitzar algunes gestions per aconseguir més diners a fi de poder cloure les tasques amb la publicació del fascicle explicatiu rovirian. Mes abans de redactar-lo, Rovira havia decidit escriure un article per a "Quaderns" de Perpinyà. El 10 de febrer del 1946 declarà que aquest escrit podria fer l'ofici de report general, amb la qual cosa s'estalviarien l'altre document; considerava que el Govern català era el més indicat per decidir la conveniència de publicar els resums de les Ponències "feina llarga i feixuga"; pel moment, llista la tasca i posats els dictamens a disposició de l'Irla, considerava acabada la missió del Consell.

El projecte de fascicle explicatiu no arribà a fer-se i el resum més extens que Rovira publicà sobre el Consell fou, precisament, l'article de "Quaderns". Quan dos anys més tard, el 1948, la Generalitat inicià l'edició d'algunes de les Ponències, demanà un escrit a Rovira. Aquest l'enllestí amb un breu article de dues pàgines, titulat La tasca del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat, que fou enviat adjunt al primer treball publicat: el referent a la organització d'una Direcció General de Belles Arts, realitzat per Joan Alavedra.

L'obra realitzada

Tres escrits rovirians de l'any 1946 donen fe de l'obra realitzada: La tasca llista: els dictamens del Consell Assessor ("Quaderns", núm. 13, febrer 3-9), Començar i acabar. L'obra del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat i l'etapa inicial de la Restauració Catalana. Les propostes del Consell Assessor ("Catalunya", núm. 196, maig, 5, i núm. 190, setembre, 5-6, 8). El to dels escrits és de satisfacció per la feina portada a terme: "la tasca llista: això fa de bon dir"; "començar i acabar: no sempre aquests dos verbs s'acollen". A aquells que veuen insegur el retorn i dubten de la utilitat de l'obra realitzada,

Reviure els records que "inclús en el cas que els camins del retorn fossin uns altres, ens trobaríem també amb una gran part dels problemes estudiats", perquè "hi hagi o no Estatut, sempre hi haurà municipis i corporacions supramunicipals, i tribunals, i organització cultural i universitària, qüestions polítiques, jurídiques, econòmiques, socials i obres". La incertitud de l'esdevenidor immediat, no ha de fer abandonar "la preparació de l'obra de la restauració catalana".

L'any 1948, la Generalitat decidí iniciar la publicació de les Ponències. Un informe de Víctor Torres, sense data, però escrit probablement l'octubre del 1949, sobre l'obra de la Generalitat des del gener del 1948 fins al de febrer del 1950 mentre esmentava la publicació de tres ponències (Questions Estatutàries, Economia i Finances, i Treball) i tres subponències (Divisió Territorial, Sanitat i Assistència Social, i Durecció General de Belles Arts). Afegeix que en resten d'altres que no ha semblat encara convenient de publicar (Cultura, Municipis, Funcionaris i Justícia). De cada una d'elles assegura haver-ne realitzat un tiratge de "des de 300 exemplars".

Shan conserva a l'arxiu familiar les tres ponències publicades i dos de les sub-ponències (Divisió Territorial i Belles Arts); tenim també tres manuscrits inédits (Questions Politiques, Justicia i Questions Agraries, i Funcionaris). Dels 14 treballs realitzats (10 Ponències i 4 sub-ponències) nem puguem consultar, per tant, 6 ponències i dues sub-ponències. Menquen els textos originals o publicats, de les quatre ponències corresponents a Governació, Dret Civil, Cultura i Questions Municipals, més les dues sub-ponències derivades de Governació, Informació, i Sanitat i Assistència Social.

La finalitat del Consell atorga un caràcter especial al text de les peticions. Recordem que en tant que organisme tècnic, al·lunyat de tota significació política, i mancats d'autoritat executiva o legislativa, el Consell no tingué dictaminar, ni tan sols dictar normes per a futures disposicions legislatives —la qual cosa es reservava al govern— sinó plantejar els problemes que lògicament sorgirien en la primera etapa de la restauració del règim constitucional, i presentar de "resoludre" les prestant projectes i establint un pro-

grama coherent, amb les primeres mesures a adoptar. Aquests projectes, per tant, no presenten un caràcter conclouent; són propostes de treball, base de discussió que miren de facilitar l'adopció de futures disposicions legislatives o executives, i que el govern podrà acceptar, modificar o rebuïjar. Calia "oposar la pre-paració a la improvisació, el mètode al desgairell", perquè "de l'obra inicial, d'allò que succeeixi durant els primers mesos, pot dependre la sort o la dissort de la Catalunya restaurada".⁽²²⁾ Per convèncer Tarradellas, Rovira li recordà el 22 de novembre del 1944, que a l'etapa anterior "hi va haver massa improvisació i massa incompetència". "Limitant-me al Parlament, us faré remarcar que encara no hi ha reglament propi, ni llei d'incompetibilitats, ni llei electoral, ni quasi cap de les lleis orgàniques que l'Estatut Interior exigeix. No val a allargar l'excusa de les perturbacions. Hi havia temps per tot, i no es va fer ni allò que era més urgent i necessari" i continua amb rigor: "L'Estatut Interior, força ben concebut en general, conté una pila d'articles mal redactats, dels quals és trist exemple aquell article 44, verificable banyol, i que és tot just el de l'anomenat automatisme de les Presidències. No és cap consell per a nosaltres que la Comissió espanyola del 31 sigui encara pitjor tècnicament".

La restauració de la legalitat republicana fou la hipòtesi de treball a partir de la qual s'elaboraren els projectes. Rovira no es declarà incondicional de l'Estatut ("text esquitit i encara retallat en fer els traspassos"), però, en espera d'una millor solució, el règim estatutari oferia "una primera base, o almenys un punt de referència per a avenços ulteriors", al mateix temps "facció l'ativa les coses en els primers moments" (A. Deulofeu, 8-XI-44). Els treballs es feren amb mitjans materials limitats i, el que és més greu, amb documentació insuficient. Es desconeixia, per un costat, la situació real a l'interior de Catalunya, la qual cosa dificultava la previsió dels esforços necessaris per a referir els efectes de la guerra i dels anys de règim dictatorial; tampoc es disposà de la legislació franquista, indispensable per a conèixer els torts infligits a la legislació republicana, ni dels documents fonamentals de l'època anterior (dades demogràfiques i econòmiques, textos legals, etc.). La queixa per la manca

de documentació és un fet romà a tota els Ponents; d'aquí l'interès que es posà en la publicació dels dos Estatuts.

De les ponències no conservades no en sabem altre cosa sinó el cessament pel mateix Rovira en les revistes de l'exili. Segons sembla, la de Solà i Cañizares, Dret Civil, que va batre el record de brevetat, indicà projectes de noves lleis. Governació, a càrrec de Claudi Ametlla, havia d'ésser una de les més complicades; el resultat semblà molt satisfactori: "té la ehlida estructura d'un petit tractat sobre l'ordre públic en general". De Governació en sortiren dos diccionaris, també desapareguts, sobre Sanitat i Assistència Social i Informació.

Cultura, que dirigí Fabra, exposà un pla per enfortir i restaurar la cultura catalana en els seus múltiples aspectes, i produí una subponència de Joan Alavedra sobre un projecte d'organització de la Direcció General de Belles Arts, preservada a l'arxiu familiar. Alavedra proposa ~~la creació~~ d'un Teatre Nacional Català, l'aplicació d'escoles i institucions musicals (Escola de Música, Teatre del Liceu, Orquestra Pau Casals, Orfeons, etc.), propugna la creació de nous museus i l'emplaçament i de preservació del paisatge. Qüestions Municipals, darrera de les ponències no conservades, donà normes "de bon sentit" sobre aspectes municipals (com el canvi de noms a les vies públiques i els municipis), proposà un sistema per a la constitució dels Ajuntaments i entrà en el problema dels veïnatsges atorgats durant el franquisme.

Qüestions Estatutàries, dirigida per Nicolau d'Oliver, comptà amb Rafael Closas i Josep Quera Morales com a vocals. L'escrit, datat el 15 de juny del 1945, consta de cinc folis i un apèndix de Rovira amb reflexions sobre dos temes puntuals: les "Minves sofertes per l'Estatut d'Autonomia en ésser aplicat" i "El President de la Generalitat de Catalunya, representant de l'Estat". La ponència analitza breument els problemes dels traspassos de serveis, funcions fiscals, inventari de béns, execució de legislació social, serveis d'ordre públic, funcions representatives, dotació financera i problemes derivats de la liquidació de les despeses creades per la guerra. Rovira, en la primera de les notes annexes, recorda

que l'article 9è permet al Govern de la República d'assumir la direcció dels serveis d'Ordre Públic. Ara bé: "assumir la direcció" no ha d'ésser fer-se'n càrrec totalment; caldria establir els límits d'aquesta intervenció central. En el seu segon escrit, fa referència a una qüestió no tractada a la ponència: les funcions del President de la Generalitat en tant que representant de l'Estat, a les què Madrid atorgà un caràcter purament honorífic, mentre l'Estatut precisà que el President de la Generalitat representa l'Estat en les funcions d'execució directa; caldrà donar compliment a aquesta disposició amb una nova llei que en reguli exactament les funcions.

La Comissió de Justícia i Qüestions Agràries fou dirigida per Ramon Nogués i Bizet, i comptà, com a vocals, amb Eudard Ragaesol, Joan Tauler, Josep Boronat i Rafael Baró per Justícia, i Josep Blasi, Francesc Robutó, Josep Sanromà i Claudi Suau, per qüestions agràries. Justícia, d'un gruix considerable, -31 planes- és datada a Montpeller, l'1 d'agost del 1945. La Ponència examina el problema de les responsabilitats, suggereix la reposició dels funcionaris cessats pel franquisme i la destitució dels anomenats pel nou règim, detalla la constitució, composició i comesa d'una Junta Depuradora que hauria de sancionar la conducta dels funcionaris des del 1936 a la publicació del decret, tracta el tema de les responsabilitats polítiques, civils i econòmiques, i dedica la part més extensa al punt referent a l'administració de Justícia i constitució de jutjats i Tribunals. En quatre apartats (Tribunal de Cassació, Jutjats i Audiència, Justícia Municipal i Personal) proposa la nul·litat de sentències i resolucions punitives dictades pels tribunals falangistes, la rehabilitació dels encartats i l'abolició de les inscripcions i notes que puguin constar al Registre de Penals. La Ponència recomana la necessitat de modernitzar el règim penitenciari, la reforma del Dret Processal per a garantir l'eficàcia de la Justícia, la fixació d'una nova divisió territorial judicial i l'establiment d'una línia d'actuació envers els estrangers. La Comissió de Problemes Agraris (Montpeller, 12 d'agost) elaborà un escrit més breu. En dotze pàgines i deu apartats estudià la necessitat de declarar vigent la Llei de Contractes de Conreu del 1934, i els contractes

de conreu establerts anteriorment i anul·lats pel franquisme. La liquidació de Juntes Arbitrials, l'examen dels actuals conreadors amb revisió de tots els casos, i el reconeixement dels sindicats agrícoles. La Ponència acaba amb un índex de bases per a modificar i ampliar la Llei de Contractes de Conreu, a continuació de la qual, i en una nota, explica que per elaborar l'estudi encarregat demanà informació a diversos pagadors catalans, per mitjà d'una circular. El major nombre de consultiats no contestaren, dos es declararen partidaris de les col·lectivitacions i la resta determinaren llur parer d'acord amb l'orientació fixada en el treball.

Economia i Finances, dirigida per Guiso, i datada al juliol del 1945,

no dona els noms dels vocals. En 20 pàgines dividides en dues parts i conclusions, estableix un quadre de l'estat de l'economia catalana, analitza les línies generals de la seva evolució, destaca els perills que cal combatre per a restituir al país unes condicions de vida normal (stur, proveïments, allotjament, preus i salaris, transports, energia, matèries primes, lliure iniciativa, etc.) i aconsella una política de realitzats immediates a base d'una doble acció: vigilància de les orientacions de la política estatal i recobriment de la política econòmica catalana. La part de finances tracta el problema de les disponibilitats reals de la Tresoreria immediata (caldrà revisar la valorització dels serveis, la liquidació de la guerra, la qüestió dels impostos) i el sistema de finançament definitiu de la Generalitat. Per a la Comissió, s'haurà de fer un esforç molt superior als mitjans existents. Per a la Comissió, a l'haurà de fer un esforç molt superior als mitjans de què es disposa, i molt migrat en relació a les aspiracions i necessitats de Catalunya. Nou apèndixs donen dades referents a població, banca, borsa, matrícula, construcció naval, tràfic marítim amb l'estranger, electricitat, indústria i comerç i deute públic. Les dificultats trobades en la elaboració d'aquesta Ponència donen un caràcter especial al seu contingut. En efecte, com explica la Comissió, la complexitat dels problemes i la manca d'antecedents obligaren a limitar l'examen de les línies generals de l'evolució de l'economia, en comptes de realitzar un balanç de la gestió del règim actual; així mateix, i pels mateixos motius, no pogueren detallar les disposicions d'emergència que la Generalitat hauria d'adoptar immediatament, per convalidar-se en indicar els problemes més peremptoris.

Funcionaris és un escrit breu: vuit pàgines i mitja mecanografiades.

Datada al juny del 1945, i dirigida per Joan Saurer, fou integrada per tres vocals en la subponència "Generalitat" (Domènec Pallarola, F. Ferrer i Vicens Vitallier) i quatre en la de "Municipis" (Josep Solans, Lluís P. Granada, Baldori Déu i Josep Castells). La Comissió creu impossible establir un estudi de conjunt amb indicació de mesures generals, d'aquí que suggereixi un projecte que inclou els problemes de les reintegracions, depuracions, indemnitzacions i reestructuració de plantilles, tant dels funcionaris de la Generalitat, com dels municipals.

Treball fou dirigida per Martí Barrera i comptà amb J. Duran i Guardia, Joan Aleu i Víctor Torres com a vocals. Consta de 15 pàgines, més un annex d'11 pàgines sobre la indústria del ferro a Catalunya. La ponència assenyala que, mancada de la documentació necessària i desconecent l'estat econòmic real, únicament ha intentat preveure la creació dels organismes indispensables per a encaminar la solució a problemes molt concrets. Examinant, així, les disposicions legislatives i les atribucions de la Generalitat en matèria social, els problemes immediats a resoldre (adaptació de la legislació franquista, creació de Comissions Mixtes, salaris, autr, etc.) i les qüestions que consideren més urgents (orientació professional, assistència social, Comités de gestió social, lluita contra la mortel·litat, entre d'altres).

La Ponència sobre Política, dirigida per Humbert Torres, i amb J. Benet i Pinyans, Miquel Guinart i Pere Lloret com a vocals, és una de les més àmplies: 49 pàgines i una nota amb la nova agrupació de les Comissions i Audiències. El text, datat el juny del 1945, inclou una crítica del sistema majoritari i una detallada anàlisi del sistema proposat per la Comissió: la representació proporcional amb vot preferencial i col·legi únic per a tot Catalunya. La Comissió elabora un projecte de nova llei electoral i preconitza l'adopció d'una nova divisió territorial que esborri les províncies i serveixi de marc per a la Audiència de Justícia. La qüestió de la Divisió Territorial, subponència de Política, fou, precisament, el tema més debatut entre Rovira i els ponents. El text definitiu, del setembre del 1945, signat per Torres, Benet i Guinart, consta de dues planes intro-

ductories i sis mapes: un de conjunt, i els corresponents a les cinc Comissaries proposades per Rovira i acceptades finalment, amb lleus retocs, per la Ponència. A l'arxiu familiar s'han conservat els documents que intercanviaren Rovira i Torres "en una batalla, com veie sempre, però apassionada en certs moments". (23)

La discussió abarcà tant problemes de contingut, com de forma. Cal recordar que durant la República, un decret del Conseller de Cultura, Ventura Gassol, constituïa una Ponència tècnica encarregada d'estudiar una nova divisió territorial, que fou integrada per Pau Vila, Santaló, Blasi, Francesc Esteve, Josep Iglésies, Galtés i Rovira; l'informe publicat l'abril del 1939 com a conseqüència dels treballs, fou convertit en projecte de llei per a ésser presentat al Parlament; els fets d'octubre, primer, i l'aixecament militar, després, impediren la cristallització del propòsit; mes el 27 d'agost del 1936, el Govern de la Generalitat implantà per decret la Divisió Territorial projectada, i les Conselleries de Cultura, Governació i Agricultura hi enquadren alguns dels seus serveis. Finalment, el 23 de desembre del 1936, Companys n'ordenà la vigència "prescindint del Parlament Català". D'aquí que, per a Torres, aquesta Divisió no passés "de la condició de literatura oficial" i, legalment, s'haguessin de considerar vigents les velles províncies centralistes del 1833. Rovira matissà aquests arguments: les noves demarcacions no podien donar-se per caducades, ja que segons l'Estatut Interior, per a treure-li validesa caldria que el Parlament les hagués derogat expressament, o haguessin passat les vint primeres sessions sense ratificar-les; reconeix, amb tot, que la nova demarcació electoral haurà d'emmarcar-se dins una llei o decret llei votada pel Parlament; els decrets de Companys, ~~anul·lats~~ ^{anul·lats} no cal considerar-los un acte personal del President, ja que foren aprovats pel Govern en ple. Al marge de qüestions estrictament legals, un problema de fons motivava la discussió. Rovira proposava l'anul·lació de les demarcacions caciquistes i imposades dels partits judicials i de les províncies, i la creació de sis (o cinc) Comissaries, amb noms de rius catalans per a distingir-los de les vegueries, amb noms de capitals. Segons apreciació de Torres, aquesta idea era massa radical imés ^{av. et} precipitada, preferia la divisió en nou regions i trenta-vuit comarques. L'acord entre les

dues posicions es plasà en el dictamen final de la ponència, del mes de setembre, que donà en cinc les nou unitats proposades anteriorment, i projectava una divisió territorial fonamentada en les cinc Comissaries indicades per Rovira: les de l'Ebre, el Segre, el Ter, el Llobregat i Barcelona. (24)

Final

Les deu Comissions del Consell Assessor treballaren de ple el primer semestre del 1945 i a l'estiu, les Ponències eren pràcticament acabades i entregades al President Irla. El 14 de setembre es constituï el primer i únic Govern de la Generalitat a l'exili; l'acabament de la tasca i la formació del Govern feren inútil i l'existència del Consell que, tal com preveia l'article 92 del seu reglament, quedà automàticament dissolt. (25) El Consell, però, havia complert la seva missió. "Silenciosa i reposada", escriu Rovira, "la tasca del Consell no haurà tingut l'aurore popular dels espectacles polítics. Però haurà estimulat les vocacions constructives i haurà establert una zona de treball apartada de les passions i de les agitacions, novint estèrils i de vegades perniciosos". Començà en una època que la feina semblava urgent, i en la qual no es podia preveure que "acomplertes les condicions internacionals per a la restauració de l'Espanya republicana i de la Catalunya autònoma, aquesta restauració hagués de trigar tant". L'hora del retorn, però, algun dia haurà de venir; i tornar a Catalunya no haurà de significar "assenyalar les posicions a ocupar o la cadira a recobrar, sinó tenir una idea clara dels problemes que caldrà resoldre". D'aquí que Rovira i tots els ponents facin ofrena de la tasca llista "i de totes les tasques que a l'exili o dins de la pàtria poguem emprendre i enllestir". (26)

Disseortadament, i per circumstàncies prou conegudes, els dictamins del Consell no arribaren a tenir cap efectivitat, el somni de Rovira -tornar a casa amb unes carpetes sota el braç "riques de la feina llista"- no s'acomplí i les ponències del Consell, preservades durant anys a l'exili, foren, finalment, oblidades. En cas d'un retorn a l'interior, però, no és difícil imaginar que els camins assenyalsats haurien esdevingut una pauta valuosa per a iniciar la represa. Una represa que ni Rovira, ni cap dels exiliats podria sospitar que havia de tardar tant en produir-se.

- (1) Aquest punt havia motivat una greu escissió a l'exili. Per una part, el Consell Nacional d'homies i la majoria de les Comunitats d'Amèrica, consideraven que l'Estatut d'homies de donar per superat, i proclamaven el dret a l'autodeterminació del poble català; en el mateix sentit es manifestaven les noves formacions sorgides a l'interior de Catalunya. L'la intentà de clarificar la situació redactant, el juliol del 1943, amb Rovira, Torres i Sureda, els enuncisats "10 punts de Montpel·lier", que proclamaven que "en l'eventualitat d'un canvi de règim a Espanya, el més desitjable seria la restauració de l'estat jurídic anterior" per evitar "un nou període constituent immediat"; es feia constar, explícitament, que la continuïtat de les institucions catalanes quedaven representades pels Presidents de la Generalitat i del Parlament, Sra. Irla i Rovira. No era una declaració de govern, ni de partit, sinó un intent de fixar una línia de conducta. (Vid. Felip Calvet, J.M. Roig i Rosich, Josep Irla, President de la Generalitat de Catalunya a l'exili, Barcelona, Teide, 1981, pp. 210-212)
- (2) Cread per decret el 18 d'abril del 1940, quedà constituït per Pompeu Fabra, Jaume Pi Sunyer, Josep Pons i Pagès, Jaume Serra Hunter i Rovira i Virgili. Els integrants del Consell havien de prendre possessió dels seus càrrecs el 13 de maig; les circumstàncies internacionals no impediren.
- (3) El President de la Generalitat al poble de Catalunya. Manifest signat per Irla l'octubre del 1944, repartit en català i en francès, i publicat a "La Humanitat", núm. 2 (15-X-1944).
- (4) Carta a Claudi Ametlla, datada a Montpel·lier, el 9 d'octubre del 1944. Per a la redacció d'aquest treball he utilitzat, a més de la premsa, la documentació impresa o manuscrita, especialment epistolari, conservada a l'arxiu de la família Rovira. Cal remarcar que, a l'arxiu, no solament figuren les cartes rebudes per Rovira, sinó també la còpia de bona part de les que va escriure, a vegades, en quaderns escolars. D'aquí que, en la majoria de casos, es pugui reconstruir fàcilment el diàleg. Vull fer constar, publicament, el meu agraïment a Teresa Rovira i Felip Calvet que, amb tanta generositat, m'han permès de consultar una documentació tan valuosa.
- (5) Vid. el manifest citat a la nota 3.
- (6) Cread el juliol del 1940, comptà com a vocals amb J.M. Batista i Roca, Ramon Perera, Ferrat Vergés, Josep Trueta i Pere Bosch Gimpera; aquests dos últims, però, l'hagueren de deixar ben aviat per motius personals. Sobre el Consell Nacional de Londres vid. Carles Pi Sunyer, Memòries de l'exili, I, Barcelona, Curial, 1978.
- (7) Un organisme tècnic i un pensament polític. El Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat. "Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials", núm. 2 (febrer 1945), 3-7.
- (8) Vid. "La Humanitat", núm. 14 (8-II-1945) i "Poc Nou", núm. del 10-II-1945.
- (9) Començar i acabar. L'obra del Consell Assessor de la Presidència de la Generalitat, "Catalunya", núm. 186 (maig 1946), 5.
- (10) La situació canvià el gener del 1945 en aparèixer un manifest en el qual la Unió Nacional feia constar un canvi total d'actitud en acceptar la legalitat republicana i, per tant, la Constitució del 1931. La Aliança catalana s'adhereix tot seguit a aquests enuncisats.

- (11) En aquests moments, la CNT estava dividida entre els partidaris de l'intervenció política i els que preconitzaven l'abstenció. El Consell General del Moviment Llibertari Català, creat a París, era controlat pels apolítics catalans federats Montany i Germal. Els altres, una segona fracció, la dels reformistes o col·laboracionistes, havia organitzat a Tolouse el Comitè Nacional de la CNT, el Secretariat del qual era Juan Molina, Juanel, partidari de l'acord amb el PSOE i la Junta de Liberación. Existien encara dos altres grups contraris a la Junta: el de Mèxic, dirigit per García Oliver i el de l'interior de Catalunya.
- (12) Cosa curiosa: amb motiu de la celebració del 14 d'abril, Rovira fou convidat a pronunciar uns parlaments commemoratius; Joan Esteve, Secretari General del PSUC a Tolouse, i Antoni Figueras el felicitaron per la seva intervenció. Ambdues cartes foren contestades per Rovira els dies 18 i 19 d'abril, qui, a més contenia a Irla el dia 20: "aquestes salutacions són sempre d'agrair, però encara ho serien més si els mateixos elements, el mateix sector, no ens apedreguessin de vegades. (...) Es veu que la moda d'ara és alternar les reverències i els cops de puny". Cal tenir present que mentre Estat Català felicitava a Rovira, l'òrgan d'aquest partit, la revista "Opinions", no cessava en els seus atacs al Consell Assessor.
- (13) El manifest fundacional anava signat per Esquerra Republicana de Catalunya, representada per Josep Tarradellas, Acció Catalana Republicana (Lluís Nicolau d'Oliver), republicans de la Lliga (Felip Solà i Cebalderes), Estat Català (Antoni Figueras), Unité Democràtica de Catalunya (Angel Morera), Front Nacional de Catalunya (Joan Cornudella) i Front de la Llibertat (Josep Rovira), als quals afegí, posteriorment, la Unió de Rabassaires. Solidaritat establí les oficines a París, en unes dependències cedides pel govern basc. Tarradellas assumí la direcció del moviment, del qual Rafael Tasis en fou nomenat Secretari General. Cal remarcar que el manifest de Solidaritat (redactat segons esolia per Nicolau d'Oliver) reconeixia l'autoritat del President de la Generalitat i preconitzava la solució autonòmica. Aquest darrer punt, en el que no hi estaven d'acord aquells que donaven l'Estatut per superat, motivà al poc temps greus friccions en el si del moviment.
- (14) Joan Sureda, L'exili polític català, Barcelona, Ayà, 1979, p. 91-94.
- (15) Sureda, op. cit., p. 127.
- (16) Cinc dies després de la reunió, Ametlla escriví indignat a Rovira: es refereix al to en què es descafellà la conversa, crítica a alguns dels presents -en especial a Nogué i Bizet- i declara: "vins proposen que abans d'un mes tingués les ponències al teu poder, per tal que si aleshores l'Esquerra vol matar el Consell, ho faci sense que nosaltres, ni tu, ni l'Irla, quedem amb un ridícul massa gros. I no parlem de Catalunya, per a no emprar grans mots".
- (17) Joan Sureda dona testimoni de l'ambient creat contra el Consell a La missió del Consell Assessor, "Reesorgiment", núm. 363 (octubre 1946), 5801.
- (18) Constituït el 14 de setembre del 1945, quedà integrat per Pompeu Fabra, Carles Pi Sunyer, Josep Carner, Joan Comorera, Josep Xirau i Rovira, sota la presidència de Josep Irla. El Govern aviat sotí canvis: per un costat Xirau no arribà a prendre possessió del seu càrrec; per l'altre, s'hi incorporaren Pau Padró, de la Unió de Rabassaires i Manuel Serra Moret, del Moviment Socialista.

- (19) S'han conservat a l'arxiu familiar dues pàgines de Rovira amb l'anotació exacte de les finances del Consell, entre els mesos d'abril i juny del 1945. El capítol d'ingressos comprén els tres xecs entregats per Cuito per un total de 50.000 fr. (xec de 10.000 fr. del mes d'abril, xec de 20.000 fr. del maig i 20.000 més, transmesos al juny). Les despeses són més complicades. El 25 d'abril Rovira apuntà: "lliurat per despesa menors 1.000 fr. a cada Ponent de Montpeller, 2.000 fr per mif." Total, 6.000 fr. El maig anotà: "despeses viaatge Montpeller Perpinyà, 2.358 fr. (Nota Nogué i 1.706 fr., Nota Sauret i viaatge Narbona, 650 fr.); "telegrames París Perpinyà i Prades, 88 fr.", "material per la màquina d'escriure, blocs de paper, 780 fr.", "fascicle Estatut 32 i llapis, 4.953 fr.", "mecanògraf (dos mesos, abril i maig), 5.000 fr.", "armari, 3.750 fr.". El total de francs gastats el mes de maig fou, per tant, de 22.937 fr. Finalment, al juny, Rovira fa constar 2.000 fr. entregats a Sauret i Nogué per a despeses de material (1.000 fr. a cada un), 2.000 fr. per material al President, 2.500 f. al mecanògraf, 5.584 fr., cost de l'edició de l'Estatut Interior i 13.000 fr. per la compra de la màquina d'escriure.
- (20) La tasca llesta: els dictàmens del Consell Assessor, "Quedernad'Estudis Polítics, Econòmics i Socials", núm. 13 (febrer 1946), 3-9.
- (21) A més d'aquests tres articles, Rovira havia publicat anteriorment un primer escrit sobre el Consell del qual hem donat notícia a la nota 7.
- (22) La tasca llesta. 1.
- (23) La tasca llesta, 7.
- (24) S'han conservat els següents escrits a l'arxiu familiar: Humbert Torres, Sobre la Divisió Territorial. Nota personal (10 de febrer del 1945); A. Rovira i Virgili, Sobre la Divisió Territorial de Catalunya. Nota personal a l'amic Humbert Torres (sense data); A. Rovira i Virgili, Notes remarques sobre la Divisió Territorial (16 de maig del 1945); A. Rovira i Virgili, Tercera nota sobre la Divisió Territorial (agost del 1945). Tota aquesta escrits han estat publicats per Enric Lluch i Oriol Nello a El debat de la Divisió Territorial de Catalunya. Edició d'estudi, proposten i documents (1939/1963), Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984. Els mateixos autors havien tractat el tema a Un projecte de divisió territorial de la Generalitat a l'exili, "El Món", núm. 104 (17 febrer 1964).
- (25) L'article nové del Reglament orgànic del Consell diu textualment: "En constituir-se el Govern de Catalunya dins el territori de la Generalitat, el Consell quedarà dissolt".
- (26) La tasca llesta, 9.

1932). Però els resultats i les contradiccionals decisions de la col·lectivitat catalana degut a la guerra civil espanyola, li restaven brillantor i gràcia. En tot cas, cal ressaltar que la publicació oberta de tota la veritat i l'exili i tot seguit se'n beneficià el Centre Català es mantingué fidel als catalans republicans i, per exemple, emocionats rememorant l'assemblea de 1932 en la qual es donava compte de l'exercici 1937-1938, Claudi Mas i Payera, president sortint -i després relegat amb entusiasme i per aclamar-lo- va declarar que tot hom, després, volgués guardar un minut de silenci com a memòria record "als caiguts en nostra Patria". Germanor va publicar un número extraordinari, de 50 pàgines, el febrer de 1939, recordant els 26 anys de la revista. Aquest número agrupava, però, els mesos de desembre de 1938 i gener i febrer d'aquell any.

Catalunya, en canvi, amb el patrocinatge de Ferran Fontana, mantenia la qualitat de sempre, ben il·lustrada, amb les seves 32 pàgines habituals, bons dibuixos de nombrosos i articles escollits, alguns dels quals d'autors exiliats a França. Ramon Escaró, signant Jordi d'Argent, omplí la pàgina editorial amb els seus Reflexos, on denunciava el bo i millor del seu patriotisme català. N'era director aquest bon català que era Ramon Girona i Ribera i s'encarregava de la direcció artística un home bondós i discret, Martí Gimeno i Massagué (Torreella de Montgrí 1889 - Buenos Aires 1971), fill del famós pintor Francesc Gimeno. No err, en tot cas, una revista de combat, adreçada més aviat a gent moderada de la nombrosa i tan caracteritzada col·lectivitat catalana de Buenos Aires i de tota la República Argentina.

Això darrer corresponia a Resurgiment, amb ben explícites connotacions separatistes, la publicació independent que Hipòlit Madel i Mollot (Port de la Selva 1891 - Buenos Aires 1978) mantenia, amb una regularitat excepcional, i una abnegació i esforç sense parer, des dels seus inicis. Havia estat fundada (aport de 1916) amb el nom de Resurgiment, però aviat (març de 1918) fou normalitzada la capçalera com a Resurgiment. En foren creadors l'orfebre Plus Ariza i Soler (Barcelona 1885 - 1942), joier empleat a la casa dels Germans Escanasy, Francesc Colomer (Barcelona ? 1886 - Buenos Aires 1969), que també hi treballava, el departament comercial i el tinent d'Alcalde i Teulada (Prats de Llucenç 1887 - Barcelona 1920), que ho feu al títol de la revista Caras y Caretas, i més tard de Madel i Mollot, que era, entre, treballava pel seu compte i el fruit de treballar amb el periodista nacionalista.

Victor Castelló

al

CONFERÈNCIA INTERNACIONAL SOBRE L'EXILI ALS PAÏSOS CATALANS 1939-1978

Centre d'Estudis Històrics Internacionals - Bruri 61 - 08006 Barcelona

LES REVISTES CATALANES D'AMÈRICA I L'EXILI CATALÀ DEL 1939

- "RESURGIMENT" de Buenos Aires, República Argentina

Des dels anys setanta del segle passat, quan varen sortir La Lluminera de Nova York i L'Aurora a Buenos Aires, han estat nombroses les publicacions catalanes a l'Amèrica, sovint amb bona qualitat i en la presentació. La majoria, però, de poca durada, fora de la Nova Catalunya (1908) i l'Avana, Germanor (1912) a Santiago de Xile i Resurgiment (1916) a Buenos Aires, en la qual, i en la seva primera fase després de 1939, ens concentrem en aquesta comunicació. Correspon afegir-hi, per la seva qualitat i també notable durada, Catalunya (1930) a Buenos Aires, successora de Cataluña (1927).

D'aquestes quatre publicacions esmentades, en arribar l'any 1939 es publicaven Germanor, Catalunya i Resurgiment. La Nova Catalunya havia deixat de sortir el 1932, en estar en desacord, els seus editors, amb la política de claudicació establerta després de la renúncia de Francesc Macià a la República Catalana proclamada el dia 14 d'abril de 1931. Els catalans de Cuba havien apostat fort pel separatisme i, mentre els de Santiago ja havien declarat llur oposició frontal el mateix 31, després del dia 17, els de l'Avana ho varen fer quan es va veure la veritable situació creada amb la retallada de l'Estatut de Núria.

Germanor, per la seva banda, no vivia una de les seves millors èpoques. Esent una publicació molt lligada al Centre Català, el seu historial es ressent, de clar, dels alts i baixos en la vida de l'entitat i, sobretot, de l'envergadura i la dedicació dels seus directores, responsables successius de la revista. Llavors la dirigia el fervent patriota Francesc Campdà i Garcia (Girona 1883 - Santiago de Xile 1941), que havia succeït, el 1932, a Francesc Godo i Tugóls (Cadaqués ? - Santiago de Xile

ta i bon profeta. Colomer ho va deixar vivat, per dedicar-se a d'altres activitats culturals catalanes, entre les quals la fundació de l'Oficina Catalana de Buenos Aires, de tan brillant actuació durant una pla d'any, mentre que Arisa i Calvo van tornar a Catalunya, la qual cosa va fer que la revista quedés a les mans de Nadal i Mallol, amb el seu abundant prisma, el seu reconegut sentit, la seva fermesa i la seva gran abnegació i caràcter de treball.

La guerra civil

La noia d'arribada no era nova per a Nadal i Mallol i per a molts dels catalans de l'Argentina, els de fusta nacionalista. Ell mateix va considerar-se sempre un exiliat i de fet ho era, perquè s'havia negat a fer el servei militar espanyol i passava sobre seu la gran acusació de profeia. Catalunya, mlt ocupat, era sotmesa a la llei de l'ocupant. Ho és d'estrangeir, doncs que, sense dubtar-ho, deixés d'esser "edilic" espanyol i es va fer "ciutadà" argentí, alhora que no es cansava de recomanar-ho -deixar d'esser espanyol- a tots els catalans d'Amèrica. Al seu entorn, a més a més, hi havia un nombre gran d'amics que es trobaven en condicions semblants, o que s'hi identificaven, i d'altres a qui havien ofert quan sobrevingué la dictadura de Primo de Rivera. La insurrecció de l'Autònoma, després de la gesta de Jacó, e la qual Nadal havia donat suport incondicional i explícit, no el va satisfer ni poc ni molt, però era bona combativa i va continuar depent suport a Jacó i a portar el seu esforç per a empenyor endavant Catalunya en el procés de reconeixement i a lliberament nacional. Ja no eren exiliats, i Nadal vivia a Catalunya, però encara se sentien, amb rec, el seu solament.

En produir-se la sublevació feixista militar contra la República i sobretot contra el renixent nacionalisme català, Nadal i Mallol i els seus amics i col·laboradors no varen tenir la més mínima vacil·lació: varen entrar, des del primer moment, en tot i per tot, al costat de la causa republicana. Sense cap mena d'indiferència amb els remolins espanyols, per molt republicans que fossin, però al costat de la República. En realitat, el remolins ho, el costat de la Generalitat de Catalunya, República i Mallol no va acceptar la representació del Comitè de l'Autònoma, però de la Generalitat perquè no li donava l'actiu amb els republicans espanyols i a través dels seus amics no calia dir. Representant fou, durant tot la guerra civil, com ho efectuen les revistes, l'encar de coordinar i dirigir la col·laboració i l'inter-

tista, present a cada mes, un bolard de la causa catalana republicana a l'Amèrica, ben viable per a tots els catalans i per a molta gent argentina.

La guerra civil no es va acabar en el número de juliol de 1936. I no d'una manera centrada a l'agost. En el primer cas és natural que fos així perquè la revista ja era enllestida i s'imprimia quan arribaven a Buenos Aires les primeres notícies. Precisament s'hi publica un editorial dedicat als bons indicis de recuperació nacional que es vivia llavors. A Montevideo, per exemple, reflex de l'entusiasme de la metròpoli, s'havia celebrat un segon Congrés del Nacionalisme Català, on varen confluir catalans d'extenses zones a l'entorn del Riu de la Plata, amb molt coratge i desinterès acollint de les autoritats i del món cultural i polític de l'Uruguai. Pol que fa al número del mes d'agost podria estranyar, però la veritat és que es tracta d'un número realment excepcional i que s'havia anat preparant abans i, en gran part, també imprès abans. Es tractava de commemorar, sempre amb els parèntesis d'aquella època rememora més avant, els vint anys de la publicació de la revista i havien anat arribant textos i extracts de prestigiosos noms de Catalunya mateix i de l'Argentina i altres indrets d'Amèrica. De fet, homenynt Nadal. Ell, no obstant a acceptar els i homenajes, va resignar-se i, bé, bé, no va al·largar aquell número que els bons amics havien engruixit pensant en aquella efemèride.

Des de Barcelona L. Josep i Romaguera, és a dir, Florenci Bassa i Boies (Llofrin 1889 - Buenos Aires 1961), signa una crònica el dia 6 de juliol. Un article de Manuel Pòlvora i l'uren fou escrit el juny. I d'altres, la majoria de col·laboradors ocasionals. S'hi introdueix, en tot cas, el tema de la tragèdia desastrosa. Les notícies de darrere hora, contradiccionals i ^{paradoxals} manipulades per qui vivia al continent americà, inamplen els articles de Jordi Casanova, és a dir Josep Calbré i Bru (Operallaps 1888 - Buenos Aires 1960), i de Lluís Castelló i Viñes (Alçada 1892 - Buenos Aires 1943), que duu que renuncia a escriure un d'aquells "articles, polítics i inspirats, que tenien satisfaccions" havien "proporcionat" diners a la seva unitat i parla de la desgràcia calçada davant del país. Tots dos autors col·loqueixen i no accepten la dictadura feixista-comunista que representava un gran mal i s'inculquen pel futur de Catalunya. Les darreres d'afines es centren, amb negetes, que el "Gran Grup" hauria d'entrar un moment de vint centes per localitat i en totes revistes i festes que realitzin, i profit de les víctimes catalanes cautes per l'atrocitat dels feixistes i nazis, i de les bones i l'entorn de l'entorn, i l'entorn va un moment de

Nadal i Mallol dedica l'editorial d'aquest número a expressar el seu agraïment i la seva satisfacció "per haver pogut reunir, juntes, tantes signatures de prestigi, tant n'home estimats i venerats del nostre poble", en completar-se els "vint anys de lluita incessant, d'esforç continuat a favor dels ideals de cultura i llibertat de Catalunya, d'aquesta p'tra nostra tan dissortada, atroçada avui a una lluita hominíca en defensa dels seus drets amenaçats per la lludrida militar espanyola que no pot suportar que Catalunya sigui el cap per dir urenant! als pobles lliures de la terra."

Vist amb la perspectiva del temps, ens adonem que culminava una època ascendent en el camí de redreçament nacional, de la qual també aquell número extraordinari de Ressorgiment n'era un bell exponent. Fou tràgicament truncada per l'agressió esbojarrada i sanguinària de l'Espanya antiestatals, i se n'iniciava un altre ple de sofriment i de desgast nacional, difícilment superable. Ressorgiment, amb Hipòlit Nadal i Mallol al davant, la viuria fins a 1972.

Primeres col·laboracions

Una primera nota d'exili, ja des de fora de Catalunya, apareixen a Ressorgiment en el número d'agost de 1937, bé que llavors no es tractava encara pròpiament d'exiliats: Pau Canals, que acabava d'arribar a l'Argentina, havia visitat el Casal Català i en va fer un reportatge; Irene Polo, que donava una conferència al Casal Català, i el mestre Jaume Ribera, que havia anat a Buenos Aires contractat per a uns concerts i que havia estat convertint-se en col·laborador de la revista. Efectivament, el número d'octubre hi escriu sobre Ramon Subirats, magnífic article escrit de l'Argentina, i el seu article es publica enricolit amb un bon retrat i el caràcter que li havia fet el mestre Subirats. De fet, en tot cas, entre exiliats definitius i certament representatius d'aquell que començava a ésser un colorat difusor català, nou reforçava el nivell.

A mitjan 1938, arriben tres més: Jaume Ribera, intic col·l. Berdier que li va tornar Catalunya i en va publicar a l'Argentina, amb un article en el qual recollia, des de Montevideo, el rebuig a un homenatge a Manuel Girona i Fontdevila. I ara ja apareixien a l'Argentina, com a col·l. de Nadal, per no dir el caràcter definitiu i espanyol.

Però, a més de la seva col·laboració, ja s'havia iniciat la seva col·laboració, de fet,

Catalunya era assaïat a la rebuda nacionalista de Ramon Vinyes, el corer de Pinyol (ell, Vinyes, és qui havia aconseguït el canvi de nom de Fernando ennobla el diàleg de Pinyol), i ara deixava Catalunya, on encara tornaria, però, per morir-hi. Un altre nom important apareix el mes de desembre: Concepció Badia. Però, ahora, el setembre, Sara Llorens, la muller de Manuel Serra i Moret. Ella era argentina de naixement, formada a Catalunya i, també, exiliada definitiva. Inicià la publicació d'uns articles pujants: Epistolari de guerra. Portar-la a una de les famílies més notables entre els catalans d'Amèrica.

Ressorgiment donà suport a totes les iniciatives dels catalans de l'Argentina per ajudar els desplaçats durant la guerra civil. En acabar, el 1939, l'atenció es girà cap als refugiats a França, com ja llegim el mes de març i en detallada ressenya el maig. I a ressaltar el valor important que ara correspondria als catalans d'Amèrica, com s'expressa a l'editorial del mes d'abril, i en la conveniència d'intensificar l'esforç cultural; el mes de juny publica el manifest de l'Argentina d'ajut a la cultura catalana, que patrocinava el grup editor de Catalunya. En el primer aspecte, l'humanitari, s'insisteix reiteradament en la demanda d'importacions i, a més a més d'escriure ben explicats en aquest sentit, es publiquen ocàs per recarregar amb aquest llegenda: "Pels catalans refugiats a França. Però que veteixen en camp de concentració! Pels infants de Catalunya! Contribueix a alleujar llur sofriment! Ho els desoluen l'ajut! Per patriotes! Per humanitaris!"

Entretant, arriben els primers exiliats, amb algun notable, que Ressorgiment recollia. En tot cas, poc nombrosos, de manera que a l'Argentina, també en temps d'aquest exili, varen posar més els antics residents, exiliats i emigrants d'Amèrica. Arriben, després, gent coneguda. El pintor Manuel Viladrich (abril), per exemple, que ja havia fet carrera en aquell país, o el doctor Joan Guàrdias (maig) que es feu present al Casal Català amb una conferència: El sentit humà de la cultura catalana. La mateixa línia de pensament que divulgava, en anglès, el doctor Josep Trueta. I el mes de juny, de l'actuació d'un polític il·lustrat, exiliat a França: el conde de Joana Caranovas, d'abril a París el 23 d'abril, l'única solució, era amb un incolorat de clars filons republicans, que donà nou a una de les notes més inicials de Nadal i Mallol. "Viquin en bon horitzó -reservat- les rectificacions, els beneïments i l'esperança en els altres. I d'altra banda, en el nostre lloc de cercar

La e dir, en el no a Espanya, sense vecl·l·lectors, per una Catalunya sobirana, independent. Casanoves es passava el vell i sempre nou ideari de Renacimiento. Una part important de l'oxlla i'scompnyesca.

El juliol apareixen els primers ecclits dels exiliats ^{de} França. D'Antoni Costa i Villanova, del Port de la Selva com Rado i Melloi, que signe Acc. De Marcel·la Però l'10, des de Montauban, que ja era força conegut a la revista e resultes del complot de Carré i el seu posterior empresonament. De Josep Navarro i Costabella, que després uniria i actuarie intensament a Màxic, com el mateix Perelló... En el número del mes d'agost, Josep Duran i Campredós, des del camp de concentració de Sant Cebrià, desamara l'itinerari. I ven apareixent nous amb notes col·laboracions; de Joan Bertran i Dreu, de Manuel Cruells, de Joaquín Casanajagua -mort el 1944 en un camp nazi-, de Joan Cornudella (desembre), Josep Maria Martí (gener de 1940)... Són del grup de Francesc Marqués i Llarç, antic exiliat a l'Argentina, en temps de Primo de Rivera, que havia retornat a Catalunya, tots d'Excat Català, emquadrats per naturalesa i coneció en la més pura línia separatista de Ressorgiment. S'hi afegí (març de 1940), cordialment acostat a aquest corrent separatista, Jaume Serra i Hunter, que torna a unes reflexions encetades temps abans a la Revista de Catalunya.

Ve'l la para destacar el títol del primer article de Joaquim Casanellas: Les petites nacionalitats factors de la pau europea, que inclou un pensament polític tan oportú llavors, melheureusement desoít, i del tot vilió avui per a construir una Europa justa i equilibrada, sense prepotències i submissións verengoses. Però, de fet, en totes les pàgines de la revista s'hi transllueix la mateixa pruja per refermar Catalunya com a poble lliure i d'ideals de pau i germanor. Posició també reforçada per documents com el del Front Nacional, Fel redreçament de Catalunya, reproduït íntegrament al mes de novembre. En aquest motiul mmore Josep Maria Batista i Goca hi publica l'article Posicions davant la guerra. No són moltes les col·laboracions d'aquest català lliure, tan actiu a la Gran Bretanya, a Ressortiment, però certament importants en cur i i i visió elevada. Remarqueu-ho: fou sempre interès la identificació de pensament i estructura nacionalistes entre Nadal i Batista.

Notes Found

Alíó que podria semblar només una defetista i una escarapada dramàtica i multitudinària, però de fogaçada i en definitiva no massa llarga provisionalment, aviat es va veure que calava fons i que seria un exili llarg. A Buenos Aires arribà Pere Corominas (Nadal i Mallol el podia recordar des del Congrés de la Unió Catalànica a Turpàgona, el 1912, on hi anà com a delegat del Partit de la Selva) i poc després morí: Respostament ho noticà, el des de desembre de 1939, i se'n dol. Haver començat un roseri de pèrdues i lamentacions que no s'acabaria mai... També havia començat, però, una brillant carrera de realitzacions culturals: en el mateix número es parla de la primera publicació catalana de l'exili a Amèrica, és a dir, la Revista dels Catalans d'Amèrica, que surt a Mèxic. Abans, el des d'octubre, es donà notícia dels primers cèntols, nombrosos, atribuïts a aquell país del nord, i de la gran expedició atribuïda a Xile, amb el Winnipeg. L'exili català del 1939, a l'Amèrica, agafava gruix. Creixia el drama i l'emportença entra fent forat, però alhora s'intensificava la presència nacional catalana i —amb les pèrdues i desavinences habituals, també amb la mala fe de grups comunistes— el bon fer.

També s'havia incorporat a Reservament, el mes de novembre de 1939, Joan Sabret, vell amic. Havia viscut, de molt jove, a l'Argentina, devot admirador de Medel i Melià, potser encara més en tornar al seu País, i ara li envia articles des de Montpeller. I, en això en això, ven apareixent noms de vèlans: Ventura Gassol, Maria Dolores Barceidó, Josep Miróles, Rafael Delamou i Ferreres, Domènec Perremon, Joan Merli, Carlos Pi i Suñer, Perren Soldevila, Práxedes Arribas, Carlos August Jordana, Joaquim Xirau, Domènec Guzmán, Pere Bosch i Gispert, Pau Vilà, Lluís Ferran de Pol, Jordi Arquer... Amb un moment relleuant que cal remarcar, el número de novembre de 1940, dedicat a Lluís Companys, el President Mèrtir, on hi ha un formidable article editorial, textos, ressenyes i declaracions que val la pena i és afortunat rellegir.

En tot cas, allò que en aquests primers etapes d'«*exili*» —i que esten revisant i a l'«*exili*» ens canyima— es defineix com a més desvetllable i transcendent, a Buenos Aires i des de Buenos Aires per i tot l'«*exili*» en definitiva com a part subterrània en la vida socio-cultural relativitzativa de la Catalunya moderna, en l'«*exili*» de ce Pere i de Ferrer i de Manuel Serra i Lorea, tots dos tot seguit il·lustrats i homologats, de primer a l'«*exili*» de Lorea i venint a reunir-se en l'«*exili*» de Manuel i, per la

vinculació estreïtíssima de la família d'ella, els Llorens, amb Nadal i, en clar, pel seu mestier i valor intel·lectual, entrà per la porta gran al cercle de Ressorgiment. El seu primer article el va publicar l'octubre de 1939. Mas i Perera and inicialment a Xile, on hi tenia dos germans, el més conegut dels quals era l'essentat Claudi, però es radià aviat a Buenos Aires i entrà en contacte amb el nacionalisme més actiu, és a dir, el que primordialment era representat per Ressorgiment. El seu primer article és el número del mes de maig de l'any següent. Era fill (1901) de Vilafranca del Penedès i moriria (1970) a Buenos Aires.

Ressorgiment publicà moltes de les millors pàgines de Serra i Moret, si bé la seva obra més completa es troba en llibres i en nombroses altres publicacions, algunes també d'exili. Mas i Perera, per la seva banda, potser encara va escriure més, però fora de la seva extensa obra inèdita, és a Ressorgiment on es pot trobar un gruix considerable dels seus escrits: les seves col·laboracions foren sempre llargues, continuades, fins al darrer moment, molt poc abans que també s'estrangués la vida de la revista, després de cinquanta sis anys de vida. Mas hi escrigué durant trenta anys!... L'arribada d'aquests dos catalans il·lustres fou important, doncs, per a la revista, però, i això és el que volem destacar abans, no pas solament per a la revista i la col·lectivitat catalana de Buenos Aires. La seva confluència a la capital argentina en aquell primer moment de l'exili, coincidint-hi amb el nucli de catalans nacionalistes vells residents, fou decisiva per a tota la literatura catalana i permeté escriure pàgines brillants en la història moderna de Catalunya.

Certament es parlà d'idees de Pere Mas i Perera. La gent de Buenos Aires ho ha manifestat reiteradament. Però el suport ideològic, la tradició cultural i el ferment nacionalista, apertidista, que s'evidenciaven en les iniciatives de Mas, es trobaven en aquells catalans vells residents, tots ells en plena maduresa vital, acostats al Castell i el Comitè "Llibertat", entre els quals el mateix Nadal i Mallol, amb el seu veridic i inviolable, Josep Escorà i Mersà (fills de Balaguer 1880 - Buenos Aires 1961), Joan Jacint Llorens i Bassa (Trencue Lancuén 1906 - Buenos Aires 1976) -molt polític de Serra i Moret-, Pere Serra i Isarn (Figueras 1897 - Llar 1965) i altres. Però hi coincidí també Serra i Moret i això n'enriquia el component intel·lectual i la curialitat representativa. Ens referim, bàsicament, a la idea de crear una Joac Florula de la Llengua Catalana, itinerants, i a la monografia d'imprimir la com-

ció de Comunitats Catalanes, com a Consells rectors i coordinadors, partint de les entitats i grups ja existents i amb d'altres que es poguessin estructurar alia on coincidissin catalans emigrats o exiliats. Ressorgiment, present amb el seu director i editor en la gènesi mateixa d'aquestes ten remarcables actuacions de l'emigració catalana, en fou sempre plataforma sòlida com a òrgan espontani i apassionat de divulgació, per a lectors d'arreu d'Amèrica i d'Europa, i de dignificació.

De fet, amb els Josep Florals, en rememora una vella pràctica del Castell de Buenos Aires, que n'organitzà durant molts anys, a partir de 1909. Però ara es trave d'eliminar-ne el to local -també el to local barcelonès dels que el feiriame espanyol havia suprimit- per a fer-ne confluència literària i nacional de tot l'exili. /profitant-ho, alhora, per a fer-se veure, de manera espectacular, en el món intel·lectual i polític de cada país on fossin celebrats. Tant és així que es varen convertir en una magnífica plataforma d'internacionalització de la cultura i de l'irridentisme català; amb pocs anys, tota la intel·lectualitat de l'Amèrica Llatina -ressent molt més- nor es podia obtenir als Estats Units- coneixia el fet cultural i polític català. I no oblidem que moltes de les millors obres de la creació literària catalana i nombrosos treballs de recerca i doctrina nacionalista de postguerra es varen poder conèixer en molts casos segurament foren escrits, gràcies als Josep Florals. La llista és prou llarga perquè ens dispensem de fer-la.

Deix Josep Florals de la Llengua Catalana celebrats a l'exili Ressorgiment en seria per primera vegada el desembre de 1940 i en el mateix número es publica la vocatòria per a l'any següent. Feien la crida, com a mantenedora, cinc autors residents: Francesc F. Masferrer i Vernis (Vic 1889 - Buenos Aires 1954), Lluís Castelló i Vives (Lleida 1892 - Buenos Aires 1943), Joan S. Llonch i Balart (Barcelona 1871 - Buenos Aires 1947), Ramon Escorà (Barcelona 1891 - Buenos Aires 1955) i K. Nadal i Mallol, i dos exiliats: Jaume Rubies com a president i Joan Merli. Era el començament d'una llarga trajectòria d'èxite, catalana i internacional, que tenia com a objecte i estudiada en detall, la qual forma un embutit frís, dilatat i espectacular, acompanyat de les per Ressorgiment en les línies i matriu de més relleu.

La restauració del moviment de Comunitats Catalanes fou més difícil. Mas/en tenir un subvenció econòmica completa i de gran best, i segur que seu trobar-se en el seu del escrit inèdit, però i a l'horari en home molt polític en l'exiliació

del seu pensament i les seves propostes. La idea, en principi, era molt més ambiciosa de com va arribar a concretar-se, però és admirable allò que s'aconseguí i si no s'hauria més enllà fou pel dispersiisme cultiu pel comunistes i el sectorisme de la gent de l'Esquerre Republicana. De primer tenia que calia partir d'un gran consens entre tots les entitats catalanes i frua actius de la tota la República Argentina, benicament formades per vells residents, més sensibles a no tancar-se en enclavaments de disciplines partidistes. Després d'unes gestions molt pacients, Reconstruïment publicà un manifest de constitució el mes de novembre de 1940. Rememorem un fet molt significatiu que ja podem haver notat en la convocatòria dels Jocs Florals: són majoria, i en tot cas hi són, els antics residents. Signen tres antics residents: Josep Recolà i Maré com a president, Pere Seres i Lleón i Joan J. Llorens i Bassa, i dos exiliats: Manuel Serra i Moré i Pere Mas i Perera.

El fet que hi hagués incutides semblants a Xile, a Nova York, a Mèxic (en aquest darrer cas obra guirreda exclusiva d'exiliats, amb elements molt actius que eren gent expulsada del partit dels comunistes catalans), va fer que vísit es formessin comunitats pràcticament en tots els països d'Amèrica, incloent a relacionar-se les unes amb les altres. Tot plegat un moviment popular, almenys representatiu, que fou suport i impulsor, oportunisme, per al Consell Nacional de Catalunya que, a Londres, s'hi donava amb el mateix galat d'unir el nacional i de recuperació en aquella tan excepcional democràcia, breu en estructura, en bel·la i fecunda coincidència de criteris, homes de tenir veure com Josep Maria Batiste i Roc i Carles Pl i Sunyer.

Reconstruïment fou, des de 1916, publicació d'exili, fora del marc dels de la República. Fou inicialment reivindicativa i de denúncia durant la República. Fou bel·ligerent nacionalista catalana durant la guerra civil. I col·li amb plena identificació d'ideologia i notaments l'exili de 1939. I fou camp abonat per a la creativitat del geni català. Ho fou en l'escritor i en la fase que hem revistat i continuat sense deflacionar en les també difícils etapes següents. Ho aconseguí superar l'interminable vertigin de l'irrealitat, tot i que hi va haver temps per a rebre sang nova, més exiliats, nous renovadors i desenvolupar per a la lluita nacionalista: hagué de trobar tant fins i el 1972. Però l'element ja venia des de 1916 i amb altra publicació, rememorem-ho, se la existència el 1939 o que varen exercir després, va esmentar-se tant de tema, i de que el que no hi hagué sempre, des del primer moment fins alarrer.

aquest crítica excepcional, sense dubte un dels més notables de la Catalunya moderna, encara no honora com correspon, que fou Hipòlit Nadal i Mollot.

Victor Castellà

"VIDA NOVA": CAP A LA NOVA RENAISSANCE

La revista de la que parlarem, "Vida Nova", fruit del treball tenaç dels seus editors, fou un intent de suplir l'absència d'òrgans de pensament lliures i en català a l'Europa del seu temps, i amb un nivell de qualitat comparable a les altres tribunes dels emigrats a Mèxic, Xile o Argentina. També s'intentà seguir els esforços de donar continuïtat a un producte de qualitat com ho fou la "Revista de Catalunya", fracassada en l'intent d'aconseguir certa continuïtat en els primers moments de l'exili francès; com tampoc no aconseguí la continuïtat una altra revista de la qualitat de "Quadrerns d'estudis polítics, econòmics i socials" de Perpinyà. Les dificultats en la continuïtat d'aquestes dues revistes, van fer que "Vida Nova" fos durant molt de temps la única revista cultural catalana publicada a Europa, tret de la Revista perpinyanesa ja preexistent, "La tramontana" (que publicava sobre història i literatura locals, tant en francès com en català) i fora de l'Estat espanyol des de l'exili. L'existència en uns moments de revistes com "Tele-Estel" o "Serra d'Or", no va fer dubtar als seus promotors de la necessitat de seguir realitzant des de Perpinyà aquella tasca de suplència.

1. HISTÒRIA DE LA REVISTA

1.1 La creació i els problemes de distribució

De la lectura de les memòries de Miquel Guinart, i del testimoni personal de Joan Triadó o d'Esteve Albert veiem que la iniciativa d'aquesta publicació sorgeix d'ells i de Josep Maria Batista i Roca. Però mentre aquest darrer pretenia fer una revista més "combativa", Guinart, que era qui carregava amb les múltiples tasques d'administració i de cura de l'edició, intentava lliurar allò que hi pogués haver de conflictiu amb les autoritats franceses, amb els col·laboradors occitanistes o amb els atemorits lectors de l'interior.

El director nominal era el mateix i escriptor també de Montpeller, Max Rouquette, el nom del qual figurà en la capçalera des del primer número, de setembre de 1954, fins al darrer, el 76, de desembre de 1978. De la revista, que inicialment, i tal com consta en el capçal, volia ser trimestral, foren editats entre dos i quatre números per any.

El tiratge es repartí entre els 600 subscriptors del millor moment, uns 50 exemplars per a dues llibreries de Perpinyà i tres d'Andorra, i una vintena més que passava a l'interior, a la llibreria de Rafael Tasis. També Josep Planxart aconseguí de fer-ne entrar per la frontera d'Andorra remeses d'un centenar, fins que fou detingut i empresonat

per aquest fet. A la mort de Rafael Tasis, i amb el tancament de la seva llibreria, el relleu fou pres pel llibreter Joan Ballester. Fins aquí hem seguit les dades que dona el mateix Miquel Guinart a les seves memòries (46). També s'intentà de vendre algunes exemplars per mediació de la llibreria Francesc de Barcelona, però tal cosa ocasionà la detenció i l'interrogatori de Joan Triadó pel SIM, i els serveis d'informació dependents de l'exercit.

Però malgrat que la revista es declarava com a occitana i catalana, els subscriptors occitans no passaren de la dotzena. En canvi, s'aconseguí una notable difusió entre aquelles universitats que arreu del món tenien professors que ensenyaven català.

En la desaparició de la revista, amb el número 74 de desembre de 1978 hi confluïren la desaparició de J. M. Batista i Roca, possiblement l'edat de Miquel Guinart, i un inesperat augment dels costos que no es podia cobrir amb l'import de les subscripcions.

1.2. Significació del paper de la revista "Vida Nova"

Cal veure el paper de la revista en diferents esferes: per una banda com a portaveu d'un sector polític de l'exili, per l'altra com a portaveu d'una cultura literària mancada d'òrgans d'expressió a l'interior, i finalment la pròpia transcendència en el món de l'occitanisme.

Ja hem assenyalat el baix percentatge de subscriptors occitans. Del director Max Rouquette només coneixem la seva activitat com a escriptor, però cap pronunciament en termes polítics. En la línia de separar i aïllar la creació literària del pronunciament polític hi ha un article de P. Gombarel (Occitanisme e ideologia núm. 39, 1967); però aquest article, que s'anomena com el primer d'una sèrie, degué crear força rebombori, i no tingué continuïtat. La resta de noms d'escriptors occitans coneguts, com ara Carles Camproux, Ismael Gliard o Robert Lafont, són noms propers a l'Institut d'Estudis Occitans, organisme que es mostrà contrari al naixement del Partit Nacionalista Occità, grup amb plantejaments maximalistes, apregut vers 1959. Tres anys després aparegué el Comitè Occità d'Estudis e d'Accion, que al temps que denunciava el colonialisme interior, volgué iniciar un diàleg

(*) Miquel GUINART: Memòries d'un militant catalanista Montserrat: Publicacions de l'Abadia, 1988

amb l'escritura francesa. D'aquest cercle naixeria la idea de la presentació de la candidatura de Robert Lafont a les eleccions presidencials de 1974. Tanmateix la revista no es feu resb de tots aquests fets puntuals del poc estructurat occitanisme polític. Caldria saber si es tractava de no posar en perill la continuïtat de la revista, bé aconseguint que aquesta fos mal vista per les autoritats franceses, bé provocant dissensions entre l'escassa representació occitana; o posar aquests riscos al tan sofegat plantejaren, donada l'escassa circulació de la revista entre cercles occitans. Aquesta escassa circulació també motivà la lenta reducció de les pàgines en occità, reduïdes gairebé a algun poema o narració breu, i més estranyment a algun article de tipus historiolista o literari.

Com a revista amb funcions de suplència d'uns òrgans normalitzats a l'interior tant és difícil de fer-ne una valoració. Al núm 16 de 1958 hi trobem una llista dels primers col·laboradors:

Esene Albert	Geoffroy W. Ribben	M. Serra i Moret
M. Adler	Angès Terran	Maurici Sarradell
Antoni Baltes	J. V. Fels	Ferran Soldevila
Agustí Barba	R. Fontanilles	J. Sureda
J. M. Batista i Roca	Ventura Gassol	R. Tiers i Mata
Serge Bec	B. Gassol	Josep Trueta
Començat de Bellmunt	Enric Guinier	Alfons Verdagué
Enric Bonet	B. Heimbürger	Ferran Vinyes
Guil Bonet	Robert Lalont	J. Vidal Alcaraz
Pere Calders	R. Mercader	Merlin Villanueva
Josep Camproux	Joan Minicla	J. M. Wilson
Josep M. Capdeville	Li Moya Gilibert	Ramon Xuriguera
J. Carner Riball	Rens Nall	
Andreu Carron	L. Nicolas d'Olivet	
Xavier Casp	Elisabet Olivares de Pica	
Rafael Cerdal	Josep Palau	
J. P. Carda	H. Pardalans	
Lleandre Carera	Manuel de Padrolo	
Joaquim Cornudas	P. Penamaria	
J. M. Cornudet	Carles Pi Sunyer	
M. Cornudet Paut	Frank Pizot	
M. Dalcet	Josep S. Pons	
J. Delonche	Balthus Porcel	
	Carles Riba	

A aquesta llista podríem afegir-hi noms posteriors tan prestigiosos com Joan Dorandeu, P. Bosch-Gimpera, Pau Albert, Roger Barthe, Josep Laiguer, Ismael Girard, Jordi Arquer, A. Tona i Nadalmai, Joan Sureda, Xavier Barret (autor d'un dels pocs articles sobre política internacional: Blatira núm. 51, 1971), E. Soler i Godes, J. Villalon, Guy Herault, Joaner-Barrera, Albert Manent, J. Crexell, J. Carner-Ribot, Frederic Ribot, J. Aprell o Miquel Ferrer.

Dels noms d'aquesta llista, — dels qui corresponen a l'interior, uns passaren a emprar pseudònims (49), altres hi deixaren de publicar, bé per un canvi de trajectòries, com Xavier Casp i Miquel Adlert, o bé pel risc d'escritura en una revista com "Vida Nova". Per tant els escriptors de l'interior tenien tantes o més dificultats per a publicar que si ho feien a "Serra d'Or" o a "Tele-Estei".

En canvi, el fet de que un dels principals promotors, Miquel Guinart, ho fos també dels Jocs Florals, fa de la revista una bona reflectidura d'aquesta activitat literària. També s'hi poden seguir les activitats de Batista i Roca en representació del Pen-club català a les reunions internacionals, o l'ordre del dia de les sessions de l'Anglo-Catalan Society.

També la vida cultural quotidiana en català a l'interior, menys tinguda per una premsa sotmesa a totes les censures, es veu reflectida en les seccions de crònica des de València, Barcelona i Mallorca. Cal afegir-hi també la preocupació per destinar un recó per a la crònica de l'Alguer.

Finalment ens hem de referir a "Vida Nova" com a revista portanteu més o menys directe d'un sector: de l'oposició catalana, al voltant del nom de Batista i Roca. Però igual que dins de l'occitanisme la revista no decanta clarament per cap opció, dins del catalanisme s'intenta jugar la carta del màxim aperturisme a tots els noms; el Patronat d'Honor, llistat de noms il·lustres que donaven suport a la revista reunia noms com: el mateix Batista i Roca, Bosch Gimpera, Josep Carner, A. Cerdida, Pau Casals, Joan Coromines, Ventura Gassol, Nicolau d'Olivet, Serra i Moret, o Josep Trueta. Cal tenir en compte que el desd probable de Batista, i encara més de Guinart, era el de mantenir la revista com a ressò d'activitats culturals, principalment, i delcar l' tasca de propaganda i difusió de consignes polítiques més immediates a altres òrgans de premsa. Possiblement es buscava també en va un producte més neutre, amb el qual els suscriptors de l'interior no tinguessin els problemes ocasionats per la recepció d'altres publicacions. Malgrat això la revista oferí cròniques sobre les activitats del Consell Nacional Català, sobre els aplcs de Toluges, l'escritura i sobre altres moments destacats de l'exili, però també sobre les precries activitats de l'oposició a l'interior, centrades gairebé sempre en la repressió.

(49) Una inestimable llista de pseudònims la trobarem a Albert MANENT: Escriptors i editors del noucent Barcelona: Curial, 1984.

Tanmateix, en contra del que es podria suposar, no hi ha cap pronunciament i descripció dels esdeveniments als Jocs Florals de Perpinyà, amb l'acció contrària de Tarradellas inclosa.

Les informacions de València acostumen a cloure al món del folclore i la cultura, i centrar-se poc en fets de la repressió, com el tancament a la revista "Gorc", l'incendi feixista de la llibreria "Tres i quatre", o la repressió sobre els aplecs d'Octubre. Això potser degut al fet que els cronista habitual signava amb el nom autèntic (Soler i Godes). En canvi les informacions des de Barcelona, signades la majoria de vegades amb pseudònim, informen de molts més fets puntuals, com ara campanyes abstencionistes als referendums franquistes, els processos de Burgos, el tancament d'intel·lectuals a Montserrat, el restabliment d'uns Jocs Florals oficialistes a Barcelona (1971), o sobre fets dels que s'emeten judicis prou interessants:

de l'Assemblea de Catalunya es diu: "Remarquem l'absència o potser no convocatòria de determinats sectors del nacionalisme maximalista" (ndm. 53, 1971). o en línia semblant: "Certament la campanya de propaganda es ben feta [de l'assemblea], però, com és que la fa el sol portantveu d'un partit, i no una publicació emanada del conjunt de tendències que figurava en l'assemblea constituent?" (ndm. 58, 1973).

En aquest sentit, com a model de premsa política, però, més val que ens adreçem a altres tipus de publicacions, en aquest cas els fulls "SINC- Servei d'Informació Nacional Català", publicació del Consell Nacional Català de Londres.

Una altra faceta que ens ajuda a entendre la significació de la revista és la seva singularitat com a difusora de la llengua i la cultura catalana, i secundàriament occitana, en haver aconseguit arribar als departaments universitaris d'arreu del món en que el català s'havia arribat a ensenyar, malgrat la manca de tot el suport d'unes institucions oficials que haurien pogut assegurar una difusió mínima del català.

2. CULTURA I GEOPOLÍTICA A "VIDA NOVA"

L'objectiu dels següents apartats és retratar el nucli del fil erudit mental de la revista: el seu contingut ideològic i les concepcions culturals, especialment els dos punts més patents, el de "Nova Renaixença", i el de vindicació de l'arc mediterrani septentrional. En ambdós casos no es tracta d'una simple evocació historicista de velles glòries literàries o d'una nació no-nada occitanocatalana, sinó de propostes de relançament i reconstrucció cultural, o de propostes amb raonaments geopolítics, de bastiment d'un nou espai econòmic i cultural trencador de les fronteres i dels "mercats nacionals" establerts pels estats centralistes. (També a la dècada dels seixanta, revistes com "Serra d'Or" també es feien ressò, per via d'economistes com E. Lluch, d'aquesta reorganització dels espais econòmics coincident amb les geografies culturals). Passem doncs, seguitament als eixos de "Vida Nova" que hem denominat: a) Dilema Occitània-Hispània; b) La "Nova Renaixença": una nova construcció nacional; c) el triangle o espai occitanocatalà, proposta d'organització econòmica a partir d'arguments geopolítics, i d'organització política d'Europa amb formes federalistes i ajustada a les nacions culturals.

2.1. Dilema Occitània-Hispània

El debat d'aquesta qüestió va ocupar les planes de la revista dels anys 1956 a 1959 d'una manera notòria. El tema no era pas nou, i per això la revista reproduceix (al num. 11 de 1957) un article anterior de L. Nicolau d'Olwer que va reprendre el tema, prenent com a excusa els versos de Maragall (A l'entreforc dels camins publicat a "Germanor" de Xile i a "Quaderns d'estudis ..." de Perpinyà, agost de 1946, n. 18): "Catalunya es desintegra (amb la derrota de Muret) de l'Occitània per a prendre el lloc que la geografia li assigna dins el conjunt peninsular" (...)"en el fons de la seva ànima sentimental cova l'enyorança dels anys joves". La sort, però, està jugada, és un fet el divorci polític amb Occitània, i una nova aliança de raó s'imposa: ha d'Hispània. L. Nicolau d'Olwer es refereix també a la vacil·lació de Maragall, que per una banda va cantar als Pirineus:

"alceu els ulls al mur que ara ens separa: //

s'acosta el dia que serem tots uns", però per l'altra costat escrivia en el seu Himne Ibèric "Terra entre mars, Ibèria, mare aimada, //

tots els teus fills et fem la gran cançó". Olwer conclou que la litaratura és diferent de la política, i que Catalunya ha d'acceptar amb resignació el "divorci" d'Occitània i la nova llar imposada per les circumstàncies.

En un doble editorial del número 11 (1957), R. Lafort emmarca el jeu obre aquest dilema en termes d'estricta solidaritat cultural: "La nostra ventura i la nostra sort no és ara agitar remembrances històriques, sinó considerar de manera nova el nostre conjunt cultural, treure de la reflexió uns ideals (...)" El paper de "Vida Nova" és l'ajudar dels occitanistes a la literatura catalana, i en el pla de la creació estètica, l'ajut per la crítica lletina i la comparació de les obres". En canvi en aquest mateix editorial doble, Batista 3) R[oc] assenyalava les divergències entre l'article de Nicolau d'Olivet i uns treballs del professor Pierce. Aquests mateixos treballs foren cooperats enteriorment amb uns altres de Camproux (núm. 9, 1956).

Dels treballs de Pierce es destaca la constatació de la diacronia, l'assimilitisme de ritmes existent en el desenvolupament de 4 àmbits: l'Amèrica llatina, Portugal, l'Espanya castellana i els Països Catalans. De l'examen de la cultura catalana dins el món castellà i de l'Amèrica llatina, Pierce mostra "els desenvolupaments asimètrics de la història i la literatura catalana i castellana; quan Castella es reclin, Catalunya s'expandeix, i a l'inrevés".

En canvi, d'un treball de Camproux n'extreu la sincronia i unifica el mateix el paralelisme del desenvolupament de les cultures occitana i catalana (una tradició literària medieval comuna, una decadència coincident als segles XVI, XVII, XVIII, i una Renaixença romàntica al XIX). Les tesis de Camproux foren parcialment publicades (n.10, 1957): la historiografia de la literatura medieval esdevé incomprensible i es negueixen les actuals fronteres polítiques; l'"Occitània comuna" tenia per capital política Saragossa, capital de negocis Barcelona, i capital intel·lectual Montpeller; Camproux basa l'occitanitat de Catalunya en la supència i presa de relleu que Catalunya fa d'Occitània en els moments difícils per a les lletres occitanes.

Dels treballs de Pierce i Camproux que Batista aprofita (n.9, 1956), en conclou "de tots els veïns als entorns de les terres catalanes, els occitans són els més propers per la sang i per l'esperit". Però aquesta descripció es refereix de moment només al camp cultural (per això el dilema es refereix a Occitània-Hispània, i no a Espanya com a concepte polític). Aquesta descripció vindria condicionada pels tres possibles cercles de filiació, i d'"expansió de l'esperit català":

el primer i prioritari, les terres de parla catalana; i els altres dos entre els quals cal optar, el dels límits hispànics, o el dels límits occitànics. "Si en l'un hi estem avui en actitud de defensa, en l'altre hi trobem portes i braços cordialment oberts" (...). "Occitània - i més concretament el sector intel·lectual - és l'àrea natural de sortida i expansió vers França i l'Occident d'Europa".

Recordem que l'àrea dels límits hispànics planteja el problema de l'existència d'un fort nacionalisme castellà. Batista interprete a l'agressivitat d'aquest contra els veïns peninsulars com una conseqüència posterior a la decadència i dificultats de l'imperialisme dels segles XVI i XVII: "La noció de la 'unidad de España' és un producte de la misèria, no de la grandesa de Castella" (al núm. 57, de 1973, i en la mateixa línia que un altre escrit, la desintegració d'Espanya).

La conclusió la trobem a l'escrit citat abans (la llengua i literatura catalanes en la decadència dels segles XVI i XVII: núm. 57, 1973): "Els nacionalistes separatistes castellans identifiquen el concepte d'Espanya amb el d'una gran Castella. En canvi molts dels nacionalistes catalans segueixen acceptant el concepte clàssic de Hispània, les Espanyes, com a conjunt de nacions diverses, al pas que d'altres catalans, forçats per la dita interpretació castellana, tenen deixen cada vegada més a sentir-se exclusos d'Espanya - abans dels separatistes existeixen els separadors - i a considerar que la unitat catalana, amb forta personalitat pròpia, netament definida, i fermament relligada a l'Europa Occidental, resta al marge del concepte plurinacional d'Espanya, deixant de bon grat aquesta com a cunup llure per a Castella".

Recordem novament, però, que aquest debat sobre l'occitanitat-hispànitat, es produeix als anys 50, els primers temps de la publicació de la revista, i es redueix a especulacions sobre el món de l'alta cultura i la intel·lectualitat més lletària. Les possibilitats d'una planificació política, les havien d'esperar en un desenvolupament favorable d'un nou marc federalista, que es començava a veure possible en el nou europeisme, un europeisme impulsat paradoxalment des dels mateixos estats d'Europa Occidental. El perill estava en no poder agafar el tren de l'europeisme, en haver de seguir els catalans lligats a l'Espanya del franquisme, és en aquest context de resistència i de necessitat de cercar camins nous que Batista dirà que:

"La Comunitat Cultural Catalano-Occitana s'aixeca com un dels ideals de la Nova Renaixença i com la primera anella que relliga la nació catalana a l'Occident d'Europa" ("Vida Nova" 23, 1962).

2.2. La "Nova Renaixença".

Parlar d'un nou renaixement emig del paper eminentment geopolític de la revista vol dir que era obligat des de la perspectiva de pensar en el futur que se situava "Vida Nova"; d'un cert panoccitanisme exposar els recomanats pels quals calia defensar una sortida europea de les "terres Catalanes", com hem pogut copsar en les paraules d'ara d'ides de Batista i Roca. Perquè era clar que "Nova Renaixença" arribava lligat a un plantejament de retrobament cultural entre Occident i els Països Catalans. Calia, doncs, un desvetllament amb el qual començar a avançar cap a una altra concepció de les relacions culturals i geogràfiques catalanes. En aquest sentit el mateix J. M. Batista i Roca utilitzarà els Jocs Florals de 1956, que tingueren lloc a Cambrai, per exposar la necessitat d'aquesta represa cultural (de la 902a Florals en serien un reflex). Batista dirà que "els Jocs Florals de venen així l'afirmació de la persistència de la realitat catalana a desgrat de tot (...). Els Jocs Florals són el símbol de la solidaritat catalana a través de les fronteres, de la unitat en l'esperança i els ideals nacionals de la nostra gent". A partir, doncs, d'aquesta mostra de voluntat de mantenir els trets ètnico-culturals de la nació catalana, Batista, hi proposa una "Nova Renaixença", basada en quatre elements.

El primer remarcaria la necessitat de recuperar el temps perdut a partir portar a terme "un llarg període de reconstrucció i de reculturació de la nostra gent, recordant que el catalanisme no és sols un moviment d'alliberació nacional, sinó que sempre ha estat un ideal col·lectiu i una ètica per a la nostra gent". És doncs en l'enfortiment de la pròpia comunitat nacional que cal començar abans d'endeugar una etapa de contacte amb d'altres cultures.

Una vegada s'hagi assolit aquest fi, la "Nova Renaixença" s'expandirà enfora i captarà "les millors influències en les lletres, les arts i el pensament d'arreu d'Europa". En aquest punt Batista i Roca comprava aquest cosmopolitisme català amb l'escat modernista "llavors que tota mena d'influències en el teatre, la poesia i la novel·la, en la pintura i en la música entraren d'Anglaterra (...)" Aquestes opinions reflecteixen un trencament amb una idea allacionista de la cultura catalana. Però aquesta tendència

cultural necessita una actuació de direcció; una hegemonia. I aquesta requereix un voluntat política. El que ve a dir Batista és que no hi pot haver cultura literària sense praxi política. En aquest sentit en l'article de "V.N." titulat La Nova Renaixença (1961) dirà que "la tasca dels joves d'avui, receptors de l'herència del president Macià, és crear una sòlida i moderna doctrina política de l'Estat Català". Per tant calia que es renoués la direcció política-cultural dels homes de la Renaixença (segons Batista). No hi havia una exclamació entre la, diquem-ne, renaixença cultural i la política; i no es produïa perquè a l'exili no era possible una tal disjuntiva. Ja ho deia l'organitzador del Consell Nacional Català: "O els catalans recobrem la capacitat de crear o anirem a remols d'altres i arrestrats en llurs fatals caïda, rodolarem fins a l'abisme". Aquest advertiment l'expressava per recordar que, fora de la generació anterior a Batista, no hi havia "entre nosaltres ni un cap nacional ni un moviment nacional com la generació anterior va tenir al temps d'en Macià".

Donc veiem les paraules de Batista anaven adreçades a una valoració de la cultura catalana en una nova etapa: la de després del franquisme i havia de tenir com a eix la ^{segona} renovació superació: "en aquesta Nova Renaixença que preveiem a l'avenir, i que comença ja a fer-nos sentir una fricció a les vores, la cultura catalana purificada per la persecució, rica d'una major experiència, entrerà en una etapa de major maduresa... El nostre art i la nostra literatura hauran de devenir més complexos i rics. Els nostres intel·lectuals i escriptors ja des d'ara no poden restar més reclousos en torres d'ivori, hauran de sortir a l'acòra sinó a la palestra. Hi ha tot un poble a escluar i llur missió serà de contribuir a explorar camins i a guiar el poble en la seva marxa endavant". ("V.N.", 7, 1956). Aquest missatge amb continguts de regeneració, però, no hem d'oblidar que es produïa en una situació progressiva d'internacionalització de la cultura catalana: el 1953 es crea el Consell Nacional Català, arran de la Conferència Nacional de Mèxic; el 1954 es crea la pròpia revista "Vida Nova"; dos anys més tard una secció del CMC a la Conferència de la UNESCO a Nova Delhi; el 1958 es produeix el VIII Congrés de les Comunitats Nacionals Europees i el 1959 tindrà lloc el XIII Congrés del Pen Club, del qual és delegat el propi Batista i Roca.

"Altres llandes, com en pot veure, la revista "Vida Nova" era obra "intelectual", en l'entorn del propi Batista, tota l'argumentació de coses d'aquest tipus cultural contenia la filosofia de què havia estat profeta i... a Oxford. I en una mesura la perspectiva que li ve atorgar a la cultura catalana es pot entendre a partir de dos fets més. El primer és la redacció de l'obra La desintegració de Catalunya i la idea de l'anyada de 1968 i editada per la mateixa revista a Montpeller. Aquest assaig contenia la concepció de la història del català. Era una interpretació cíclica -basada en les idees de l'historiador anglès- de la història d'Espanya. Però era també una proposta d'organització europea. Hi dirà, en aquest sentit que "els catalans troben una nova perspectiva de llibertat i de progrés econòmic obrint les fronteres del Nord vers Europa i alliberant-nos de la pressió ofegadora, que impedeix el nostre desenvolupament, que ens ve de les fronteres de l'Oest" (Op.cit: 1983: 93). Tenint en compte aquesta concepció histiogràfica de fons, es pensava que "Vida Nova" i Batista treballava en la concepció de la Nova mentalitat que expressió que permetia la superació constant de la cultura catalana.

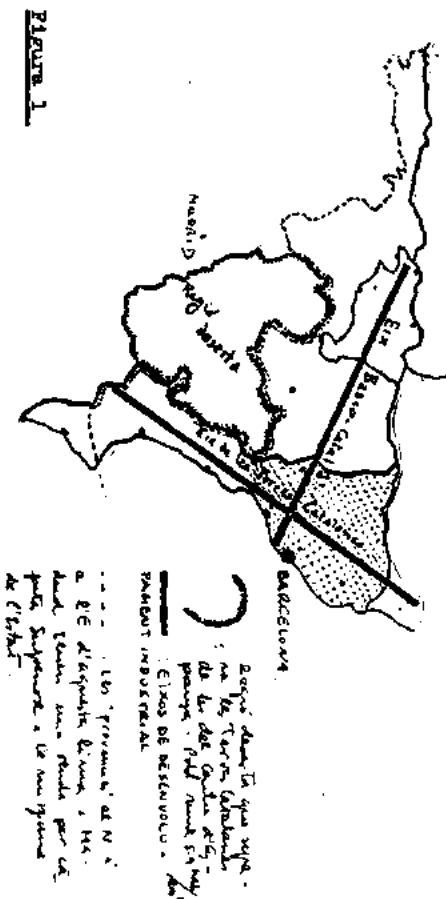
El segon fet que permet d'entendre la perspectiva internacional de les Terres Catalanes (i, doncs, de la seva cultura) és la conferència produïda en el decurs de l'anyada, dels Jocs Florals a Amsterdam el 13 d'octubre de 1974. Aquesta conferència, elhora, serviria per centrar la reivindicació d'un nou espai econòmic i, que anomenaríem "Triangle Català", fins bé, el mateix espai que més tard proposaria el nivell econòmic serviria de marc per entendre en quin context d'influències es movia la cultura catalana:

"Tot i la civilització i tot el progrés han vingut a la nació catalana a través del costat oriental obert a la Mediterrània, i del costat del Nord, portada vers l'Occident d'Europa. Els catalans viuen a la península, però més que poble peninsular som un poble mediterrani i europeu. La influència mediterrània remunta nostre de complexa. Si ella del comerç i la llengua, tant com reflexes àrabs i hebreus, el cristianisme, la ciència medieval i l'economia econòmica i política dels catalans per les costes del nostre mar" (J.M. BATISTA I ROCA: 1974: 14).

Tenint en compte, doncs, aquest visió àmplia del que havia de ser la Nova Renaixença en un context de l'Europa no marcada per la influència dels estats, Batista i Roca, també proposaria una interpretació, com hem vingut apuntant, econòmica del desenvolupament cultural. És per aquesta raó que no creiem forassenyats pel concepte d'espai geopolític de la revista, articulats en la reivindicació dels espais econòmics no limitats per les fronteres estatals:

2.1 L'organització econòmica internacional dels Països Catalans.

"Vida Nova" partia de la concepció nacional dels marcs històrics. Un d'aquests espais era la nació catalana. Batista i Roca, que va ser en certa mesura l'artífex de l'organització que calia donar a l'economia catalana proposava una doble concepció: una de pròpiament interna, limitada a l'interior de la Península; però contesa d'una exterior, que abastava des d'Alacant a Bordeus i Trieste. Les següents figures servien per il·lustrar millor aquesta doble panoràmica:

Batista i Roca pensava en l'àrea d'influència econòmica catalana l'hora d'establir l'espai que es veu a la figura 1. Les figures situades al voltant de la costa mediterrània i l'àrea base resultarien ser l'economia més desenvolupada. Aquesta era la premissa que Batista i Roca contemplava quan parlava de desequilibri amb les altres economies peninsulars. Però no es tractava tan sols d'una desproporció ineficaç: segons Batista la situació de diferents desenvolupament econòmic:

nòble es portava una esollació econòmica cap als Països Catalans i el País Basc. Evolució que reflectia l'ancorament d'una cultura --
 crítica:

"Perquè els Països Catalans tenen una economia desenvolupada, els catalans han de pagar més a l'Estat. Perquè tenim una economia desenvolupada, l'Estat no ha de dependre a la nostra terra i ha de donar tota la seva protecció a les regions sots-desenvolupades, Andalusia i Castella. Perquè tenim una llengua, una cultura i una personalitat diferents, aquestes han d'ésser destruïdes per tal d'assimilar-nos a les regions sots-desenvolupades" ("Vida Nova", 36: 1966).

Per tot Batista observa que "la possessió dels Països Catalans i del País Basc permet a l'Estat Espanyol extreure d'ells, probablement, prop de la tercera part dels seus ingressos". Davant aquesta situació Batista proposaria un àmbit "federatiu" entre regions econòmiques que tinguessin característiques semblants a la catalana. La següent figura permet de veure enl nou àmbit econòmic dels PPC:

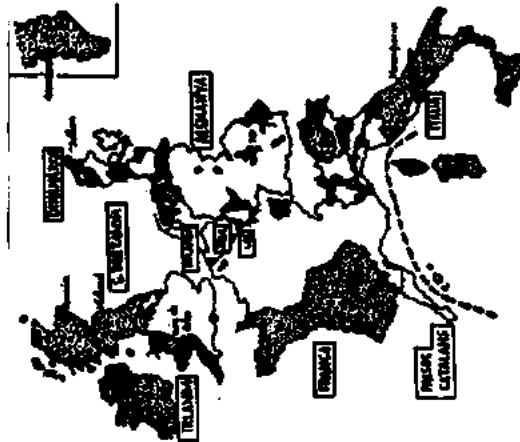

Fig. 2.

La sortida de desigualtat d'intercanvi envers les terres castellanes Batista i Boca la veia en el que denominava "Gran Arc Mediterrani". És a dir cercar un àmbit d'influència econòmica que conformés una etapa de desenvolupament intermediari entre l'Europa del Nord i l'Europa del sud. I aquesta àrea, d'altra banda, tenia una relació immediata amb l'eix interior peninsular i occità, el que ell denominava: àrea basco-catalano-occident.

Exteriorment aquesta àrea es complementava amb la zona alpina. Per tant els límits territorials representaven l'àrea d'Europa més dinàmica (des del punt de vista de no estar limitades pels estats). Aquest àmbit, doncs, era el que el professor Batista havia denominat Trianglisme Català:

"Tal com es va constituint l'Europa d'avui, el curs normal d'expansió de l'economia catalana indicat per la geografia i els corrents naturals és integrar les Terres Catalanes i l'ur economia en el gran arc septentrional de la Mediterrània Occidental que constitueix el suport de la base meridional a la nostra mar de la Comunitat Econòmica de l'Europa de l'Oest. Aquest arc que s'inicia a València i Castelló, puja vers Terragons, Barcelona, Girona i Perpinyà, segueix per la costa del llenguadoc, amb el port de Seta, després del de Portvendres, i arriba a Marsella i al complex industrial de Fos, d'on continua fins a l'elliptic amb el triangle industrial del Morcoest d'Itàlia, Milà-Torí-Gènova."

Aquest arc mediterrani es va convertint en una gran àrea de concentració econòmica. Vers ell puja l'expansió del Nord d'Itàlia i de la costa italiana del Morcoest, de la Lligúria a la Riviera. El gran complex de Fos és al seu centre. I per la badia occidental puja la influència catalana.

Des de Catalunya, doncs, al llarg d'aquest arc passant per Marsella i Fos, podria arribar a donar-nos les mans amb el triangle industrial del N. O. d'Itàlia ("Vida Nova", 60: 1974).

1. *Relació*

Quina era la lògica d'aquesta reivindicació? Creiem que el fet bàsic era el de complementar la idea de Roger Bartheles-occidentista i ideologia de l'occidentisme dels anys trenta- dècades llargues. (Al voltant d'aquest concepte estructurat a partir de la història catalano-occidental, vegeu del mateix autor: *La fraternitat catalano-provençal* a

"Vida Nova", 30, abril del 1964, pp:12-17). Vegem, doncs, com la concepció que es va tenir durant els trenta de concebre un espai occitano-català, no sense potències (...) tornava a exposar-se a l'exili. I podem dir que l'estratègia de reivindicar els pobles sense estat de l'Euro-ropa Meridional venia imposada per una finalitat cultural. (Friedrich

Barth, no tan sols literària, sinó de política econòmica. El doctor Batista -"Vida Nova"- era conscient, doncs, que pel que feia a l'Occident "està avui en procés de reconstrucció i nous plans comencen a aplicar-se. Catalans i occitans hi hem de fer sentir la nostra veu".

Aquestes paraules eren expressades en la declaració de Caracassona del juliol de 1958. Sobren comentar-la."

(.) *Vegeu el document: "Declaració de Caracassona" (1958), en vol. 5, p. 14.*

3. ALCUNES CONSIDERACIONS

El valor de les propostes de "Vida Nova" que hem anat explicant rau en part en la demostració de que el món de l'exili català era molt complexa, amb postures lègicament heterogènies, no reduïbles a la generalitat universal del període 1954-1977. Aprofitarem ara per assenyalar que tampoc trobem encertada la limitació del període de l'exili al 1978, si això ens fa oblidar la persistència d'aquest fenomen: sense moure'ns de les generacions de les que hem parlat, ens ve el nom del pintor i gravador Manuel Vinyà, una de les primeres víctimes de les pel·lions d'extradició.

Tal com hem intentat mostrar, la revista "Vida Nova" gaudeix de la qualitat de presentar un projecte nacional (coincident, encara que de manera indirecte, amb el del Consell Nacional Català). En aquest punt la seva solidesa és comparable als exemples més coneguts dels "Quaderns de l'Exili" o dels "Quaderns" de Perpinyà.

"Vida Nova" proposa un nou àmbit de projecte dels Països Catalans i per unes noves relacions econòmiques i culturals. Ja hem vist com milita parlava del "gran arc mediterrani"; l'espai del litoral que comença a llevant i acaba al nord d'Itàlia, configurava aquell arc diferenciats entre arees deprimides compreses a l'interior dels estats meridionals (zones deprimides d'Espanya o del sud d'Itàlia).

Aquesta posició venia donada per l'argumentació historicista i l'exposició d'econòmica. La primera partia de redescobrir les relacions occitano-catalanes d'abans de Murat (1813), i les més estrictament literàries de la Renaixença i els autors romàntics (intel·lectuals catalans i occitans dels segles XIX i XX). Aquesta reivindicació es basava en ide·litzar un passat comú entre dos pobles que havien tingut una lligama històrica violentament tallada per la irrupció violenta de dos futurs estats absoluts en formació. L'exposició d'econòmica partia de la demostració de l'existència de relacions econòmiques autosostingudes entre unes regions, aquestes regions, però, es troben separades per les fronteres mercantils dels estats. El que es atribueix, doncs, a "Vida Nova" era un mapa europeu més adequat a les relacions culturals i nacionals, però al mateix temps tenia present que aquestes noves regions havien sobreto en la lògica dels espais conòmics.

Aquesta proposta aprofitava la conjuntura internacional europeïsta del Consell d'Europa, que permetia d'obrir als més imaginatius un cert federalisme europeu. Es tractava de poder interrelacionar l'interès català en un nou espai polític amb el procés de dibuixament d'unes europeïstacions. Un exemple en aquesta línia ja el trobem teoritzant

en dos articles a "Serra d'Or" de 1968: E. Lluch a Els Països Catalans: una unitat econòmica obria l'aspectatiu de "Si seran els Països Catalans una unitat econòmica davant una unitat europea"; i R. Pérez Casado a Les europeïstacions, una opció que per tal de lluitar contra una "econòmica que el colonial d'exportació al País Valencià" proposava, també, una Europa de les regions econòmiques.

En el terreny de les propostes culturals, el missatge de la revista és el ja citat de "Nova Renaixença": internacionalització de la cultura catalana; suplir la mancança d'un estat i unes institucions educatives públiques; "reconstrucció i reduecció" del sentiment de catalanitat; obertura cap a tendències avantguardistes, etc.

Però el que cal destacar és que aquesta proposta de "Nova Renaixença" no va ser exclusivament literària. Al contrari, les pàgines de "Vida Nova", com hem vist, servien per reflexionar sobre uns objectius per al futur dels Països Catalans: una voluntat de projectar la cultura catalana en els fóruns mundials, però també amb una proposta política prou suggerent. Aquest projecte passava -dient-ho en termes actuals- per l'Europa dels pobles. I el "triangle català" n'era una conseqüència i concretació. Batista i Joca, al capdavant d'aquesta idea, tenia clar que allò que ell anomenava desequilibri intern peninsular -com hem vist a la figura 1- s'havia de substituir per unes relacions amb altres terres, complementàries econòmicament, i germanes en termes culturals, fent cessar el tall que a aquestes relacions intentaven imposar aquells dels qui els actuals estats en són herens.

J. Creixell
I. Peró

LA GENERALITAT DE CATALUNYA A L'EXILI (1939-1944)

Introducció

La rebel·lió militar del juliol de 1936 a Catalunya havia estat aixafada per les forces armades lleials a la República, a la Generalitat i per les forces populars. El buit de poder estatal subsegüent a la derrota dels militars colpistes fou esplenat per l'aparell de govern de l'administració autonòmica, desbordant amb escreix els estrets límits marcats a l'Estatut d'autonomia de 1932; però aquesta sortida de mare aniria remeient a mesura que la guerra transcorria i els reversos militars de la II República se succeïen. Així després dels fets de maig de 1937 el govern central s'apropia dels serveis d'Ordre Públic i de Defensa de la Generalitat; el nou cap de l'executiu, el socialista del PSOE Juan Negrín que substituí el també socialista Francisco Largo Caballero, que es malfeia de les autoritats catalanes decidí establir la capital de l'Estat a Barcelona, cosa que feu sense ni tan sols advertir el president de la Generalitat Lluís Companys. Aquest tarannà dictatorial menà els partits catalanistes liberals a la conclusió que s'havia produït una "ocupació comunista".

El moment de màxima crispació entre les principals forces polítiques catalanistes i el govern central tingué lloc durant el consell de ministres del 9 d'agost de 1938 en el transcurs del qual Negrín decidí la concentració de les indústries de guerra controlades per la Generalitat i la militarització de la justícia a més d'aprovar cinquanta-vuit penes de mort. Al cap de dos dies el ministre de Treball i Assistència Social de l'ER de Catalunya, Jaume Alcega, presentava la dimissió i seguidament per solidaritat també la presentava el ministre de Justícia, Manuel de Irujo, membre del Partit Nacionalista Basc (PNB). En el nou gabinet que es constituí hi interressà el comunista del PSU de Josep Moix, que quedà com el representant de Catalunya; aquest gest fou interpretat aleshores per l'ER de Catalunya com

majoritari a Catalunya - com la ruptura del Front Popular i constituí l'inici d'una política d'anticomunisme visceral que s'estengué a totes les forces catalanistes i que perduraria tant a l'interior com a l'exili gràcies fins a la dècada dels anys seixanta.

Després de la batalla de l'Ebre resultava evident per tothom que la guerra tocava la seva fi; tanmateix Negrín es negà a abordar conjuntament amb els polítics catalans cap qüestió referent al futur de la massa republicana que fugint de les armes franquistes es precipitaria sobre les terres transpirenques de Catalunya Nord. L'1 de febrer de 1939 als soterranis del castell de Figueras les Cortes republicanes - només una setantena de diputats - s'aplegaren per última vegada en territori propi; el cap del govern exposava les seves condicions per a la pau - que en realitat eren la continuació de la guerra - i manifestava que l'arxip de la població era el millor plebiscit en favor del seu govern. Els grups parlamentaris votaren unànimement la confiança al govern.

Si encara quedava algun dubte que la Generalitat era entesa pel govern central com una fiocció, al cap de pocs dies s'avení quan hagés de lliurar incondicionalment tots els fons que posseïa al ministeri d'Hidrografia del govern Negrín. La Generalitat, doncs, passaria a l'exili humiliada i totalment manada de recursos econòmics.

Preparació de l'exili

Davant l'implacable avanç dels exèrcits franquistes el consell executiu de la Generalitat havia decidit abandonar Barcelona el 21 de gener de 1939 i traslladar-se a Olot per tal de prosseguir les tasques de govern; el trasllat era purament formal ja que el sentiment de derrota i naufragi afectava tots la classe política. Enmig d'aquest desgavell a la capital de la Carroixa a dos quarts de sis de la tarda es reunia el 26 de gener un grup d'uns quinze diputats al Parlament de Catalunya; el nerviosisme que es respirava a l'assemblea féu entrar aquesta en una fase de fortes

discussions en les quals el diputat de l'ER de C Francesc Farreres i Duran demanaria la dimissió de l'executiu català si és que aquest es mantingués incapaç de facilitar els mitjans necessaris als diputats per a treballar-se a un lloc més decent. Rovira i Virgili intervingué amb la voluntat d'espaventar els huiers i posà de manifest que això era només una reunió oficial, i per tant no tenia cap significat per a demanar la destitució del govern. L'arribada del president del Parlament, Josep Irla, complí encara més la reunió ja que orificà aquells diputats per haver abandonat Girona i qualificà la reunió de clandestina. La reunió finalitzà enmig de fortes discussions i amb la presentació de la dimissió del seu càrrec de Josep Irla, però no li fou acceptada. En el curs d'aquesta tumultuosa assemblea s'aborden també diverses qüestions polítiques entre les quals cal destacar el nostre coneixement de l'última a l'escassíssima informació que el diputat Dr. Joan Solé i Pla facilità la negativa d'Antoni Rovira i Virgili a prendre acte de la proposta d'un diputat de proclamar la independència política de Catalunya.

El president de la Generalitat, Lluís Companys, que s'havia instal·lat prop de la frontera decidí no tornar a reunir el consell executiu malgrat les reiterades peticions que els consellers del PSU de C li feren ja que no existia cap tipus de relació entre aquest partit i el seu. L'ER de C, aquest fet determinà que a la masia de Can Descalç (Darnius) a iniciativa de l'Esguerra i amb l'assessoria d'Acadèmia Catalana es proposés a Companys el bandejament dels comunistes del govern, cosa que comportaria l'oficialització de la ruptura del Front Popular. Seguidament es nomenaria un consell assessor o consultiu a base d'elements republicans liberals i aquesta operació anticomunista s'esperava que fos ben aollida en els seus polítics francesos i per això es decidí que el consell de Propaganda de la Generalitat - Jaume Miravetles - es traslladés a París per a anunciar-la abans de passar a l'exili. Tanmateix aquesta operació s'aturà i la dimissió sense que a hores d'ara es puguem explicar exactament per què.

D'altra banda, i per a afrontar l'inevitable exili, els consellers no comunistes de la Generalitat es reuniren amb el president de les Corts, Diego Martínez Barrio, i acordaren la formació d'un Consejo de los Cinco Presidentes de la República, del govern central, de les Corts, de Catalunya i d'Euzkadi. Però el viat i plan del president Manuel Azaña i de Negri, encara que s'hagués de "començar" aquest últim que la condició sine qua non per a posar-lo en funcionament era que la guerra hagués acabat definitivament. Aquest acord no s'escriptura, per això el que havia d'ésser el futur organisme superior de l'emigració republicana no arribà mai a constituir-se, i la Generalitat - en paraules de Pi i Suñer - sancionada de rebote quedà sotmesa a un règim de concessions mesquines per part del govern central que s'agreujà encara més per la crisi oberta en el si de les institucions republicanes espanyoles a causa de la dimissió del president Azaña primer, i a l'entorn del govern Negri després, al qual tot i trobar-se desautoritzat per la Diputació Permanente de las Cortes en la reunió que aquesta tingué a París el 26 de juliol de 1939, continuava subelegant. Els diputats de l'Esguerra i d'Acadèmia Catalana després de l'apartat dels dos organismes paral·lels i rivals d'aquí als republicans exiliats - Servicio de Emancipación de los Republicanos Españoles (SEKE) i Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (JARE) - no trobaran ni amb l'un ni amb l'altre, encara que a la llarga acordaren per decantar-se envers la JARE, que presidís Lluís Nicolau d'Oller, la qual possibilità a part de l'assistència als exiliats, el manteniment de les institucions i la fundació Ramon Llull que serví per a ajudar els intel·lectuals i mantenir la llengua i cultura catalana a l'exili. L'entesa a què s'arribà amb la JARE feu desistir els polítics liberals catalans de prosseguir les dificultats relacionades amb el SEKE, controlat per Negri, el poder personal del qual els diputats de l'ER de C i d'Acadèmia Catalana havien combatut a la Diputación Permanente de las Cortes.

Reorganització de la Generalitat a l'exili

El govern de la Generalitat a l'exili era el mateix que s'havia cons- tituït a Barcelona el juny de 1937 (Antoni Maria Sbert, ERC; Josep Tarradellas, ERC; Carles Pi i Suñer, ERC; Miquel Serra i Planes, PSUC; Rafael Vidiella, PSUC; Joan Comorera, PSUC; Josep Calvet, UR; Pere Bosch i Gimpera, ACR), però per voluntat expressa de l'Esquerre Republicana i sobre- tot del seu secretari general, Josep Tarradellas, quedà en dormida. El PSU de C a causa de la inactivitat de l'executiu veia minimitzada la seva influència, per això en els primers temps de l'exili féu diverses visites al president Companys, a París, instant-lo perquè urgentment el convoqués; al·legava que la guerra encara no havia conclò i existien encara, merès a la resistència de la zona Centre-Sud, possibilitats de victòria. En pro- duir-se a Madrid el 4 de març el cop d'estat del coronel Segismundo Cas- do - que declarà inconstitucional el govern del doctor Negrín i anuncia- la formació d'un Consejo Nacional de Defensa que tenia per missió arribar a una entesa amb Franco per a acabar la guerra - el PSU de C visità altra- volta el president de la Generalitat perquè convoqués l'executiu i conde- nés la "traïció i els traïdors" ja que en tenia el deure. El primer de maig de 1939 Joan Comorera en nom seu i dels altres dos consellers comunistes - Miquel Serra i Planes i Rafael Vidiella - adreçà una respectuosa lletra a Lluís Companys on li sol·licitava una vegada més la convocatòria de l'ex- ecutiu català encara que li presentava un veritable programa d'acció im- mediata.

Després d'afirmar que la Generalitat de Catalunya era l'única repre- sentació legal del país mentre aquest no pogués manifestar lliurement la seva voluntat - deia el document dels consellers comunistes - assenya- lava que era missió seva dirigir la lluita per a la recuperació de Cata- lunya, desenvolupar una política sistemàtica d'ajut als republicans, es- tenvir l'ènic destí dels catalans a l'emigració i crear un aparell de

lluita contra el franquisme dins del país. Si aquestes puntes, en el supò- sit que l'executiu català es tornés a posar en funcionament, eren perfec- tament assumibles, n'hi havia d'altres que no ho eren en absolut ja que- havis de condemnar de forma ostensible la Junta de Defensa de Casado, li- mitaria els ajuts a aquells partits i organitzacions que també l'haguessin condemnada i que en la lluita contra la dictadura no mantindria cap tipus de relació amb aquells que haguessin donat suport a l'esmentada Junta en- cara que fos a nivell individual.

De fet aquest programa no era altra cosa que l'intent de fer assumir al govern de la Generalitat, gairebé en la seva totalitat, l'esperit i la lletra de les conclusions adoptades pel comitè central del PSU de C a l'anomenada "Reunió d'Anvers" celebrada els dies 2 i 3 de març de 1939. Obviament la proposta comunista no tenia la menor possibilitat de prospe- rar, sobretot si tenim en compte que l'ER de C de forma oficiosa ja havia donat per dissolt el Front Popular al·legant la seva retirada del govern Negrín l'agost de 1938. Aquesta situació quedà encara més afeada, per- si no ho estava prou, quan la direcció de l'Esquerre delegà una comissió que s'entrevistà amb el president Companys i li exposà el seu refús a man- tenir relacions amb els comunistes i l'amenaça amb la dissolució dels con- sellers esquerrans de l'hiervat govern. Es a partir d'aquest moment i no abans que podem considerar autodissolt o inexistent el govern català.

El silenci informàtiu que a l'entorn de l'executiu es féu a l'esigra- cid fou motiu de preocupació per la majoria dels catalans dispersos per la geografia francesa, anglesa i americana. Mostra d'això és la sol·lici- tud d'informació procedent dels catalans de la República Argentina l'1 de desembre de 1939, ja que l'única notícia que del govern tenien, deien, es limitava a un cablegrama de condol que el president de la Generalitat envia- va a la capital del Plata amb motiu del decés de Pere Coromines. De fet les institucions catalanes es trobaven en una situació de silenci obligat ja

que quel·sevol indicorescís podia defermar sobre seu la repressió del títuler d'Interior francès, Albert Sarraut, que era víctima de fortes atacs per part de la dreta i de l'extrema dreta.

En els mesos inicials de l'exili es produí una forta radicalització en el conjunt dels desamollats partits catalanistes que havien defensat la Constitució republicana de 1931 i l'Estatut d'autonomia emanat d'ella, acompanyada d'un fort rebuig als líders polítics als quals s'acusava de manca de patriotisme i de decisió. Aquest context exigí de crítiques fou el que possibilità la creació de diversos moviments independentistes - que no passaren del paper necrològic fins a l'arribada del Front Nacional de Catalunya (FNC) - que donaven per desapareguda la legalitat que representaven les institucions. D'entre les crítiques més demolidores contra les restes de la legalitat constitucional-estatuària destaca la llançada el 23 d'abril de 1939 pel polític ex-president del Parlament de Catalunya, Joan Casanoves i Maristany, que en un manifest que fou profundament repartit i llegit arribà als camps de concentració denunciava amb gran virulència els enarquistes, els catalanistes liberals i el govern Negrita. La conclusió que Catalunya havia de treure de la severa lliçó que havia estat la guerra civil era, segons Casanoves, la decisió lluita per la independència nacional. En l'ordre internacional propugnava el protoindentalisme de Catalunya basant-se en raons geogràfiques, històriques i culturals. Per tal d'enfilar el camí per a la conquesta de la independència necessària, de forma poc definida, una nova organització seria una "Unió de patriotes que es crearia després d'haver trencat absolutament amb el passat immediat i d'haver declinat els polítics esgriats llurs insistentis càrrecs.

Independència i continuïtat de la Generalitat a l'exili

Després de deu mesos d'efectiu buit governamental a l'emigració i de vicis al camp, la més complex context internacional, l'Esquerra i Acadèmia havien trobat a París a l'últim de 1939 o principis de 1940 una

reunió a la qual assistiren Lluís Nicolau d'Oliver, Pompeu Fabra, Carles Pi i Suñer, Eduard Baguñol, Josep Farradellas, Antoni Maria Sbert, Miquel Santaló, Josep Andreu i Abelló i Joan Sureda. Per a desbloquejar la situació d'inactivitat institucional es decidí obtenir la col·laboració de diverses personalitats catalanistes exiliades resident a l'Estat francès i tractar de constituir un organisme - consell nacional o govern - que presidís per Companya representés Catalunya a l'emigració. El resultat dels sondatges fou decebedor ja que únicament manifestà la seva conformitat el grupucole secundari d'Estat Català que lideraven el seu ex-secretari general, Joan Cornudella i Barbere, i Antoni Andreu i Abelló. En canvi declinaren la proposta Amadeu Hurtado, Pau Riera, Felip de Sola Cànizares, Comte de Gual i Joan Casanoves. De fet resultà d'allo més absurd pretendre obtenir la col·laboració d'aquest darrer ho i coneixent que el seu projecte polític feia tanta rama del passat i desconeixia, per tant, cap tipus de representativitat a l'Unió Companya.

Aquest fracàs sembla que sorprendé tant la classe política que el dirigent de l'ER de C Carles Pi i Suñer en asseblant-se'n assegura que li hauria plagut d'allo més abandonar al·lehores mateix la política. Urgia, però, trobar una solució i Companya encarregà Josep Irla que indicés les consultes pertinents per a la formació d'un consell, però no arribà a trobar ni de lluny les col·laboracions necessàries. A què obeia aquesta actitud? Batist Català, per exemple, atribuïa la manca de col·laboracions a l'obstinació del president Companya per voler-se mantenir a la direcció activa de la política catalana al·legant que sabés que la majoria de les persones consultades pel president del Parlament consideraven indispensable la seva retirada de la presidència de la Generalitat. Aquesta trob la compartia també Pi i Suñer, però a més ni afegia el generalitzat rebuig dels consultats a què ocupessin llocos en el futur Consell Nacional els quals no haguessin exercit càrrecs en el govern durant els darrers temps de la guerra civil. Com a última

extradit a les autoritats espanyoles que mitjançant un consell de guerra el condemnaren a mort a Barcelona el 14 d'octubre. La notícia, que fou difosa al cap de quatre dies per l'agència DNB, omnia un fort impacte tant a l'emigració com a l'interior de Catalunya.

La vacant en la presidència de la Generalitat es cobrí immediatament recorrent a l'estipulat a l'article quaranta-quatre de l'Estatut interior de Catalunya; així el president del Parlament Josep Irla Bosch - que vivia a Cogolin (Var) - assumí interinament la presidència de la Generalitat i evitava la ruptura en la continuïtat institucional. El president interí, que per atzar vivia dins l'anomenada "zona lliure" de França on posseïa una petita indústria de taps de cuir, pogué tenir relacions més o menys esporàdiques amb determinats elements polítics del catalanisme liberal fins i tot quan la "zona lliure" deixà d'ésser-ho. L'estiu de 1943, davant el canvi de signe experimentat en el curs de la guerra mundial, i creient que en un termini no massa llarg a l'Estat espanyol es produiria l'enfonsament del franquisme, un grup de persones molt proper al president, en base a les respostes d'un qüestionari contestat per diverses personalitats polítiques - Martí Barrera, Pere Blani, Claudi Ametlla, Rovira i Virgili, etc - resident a Perpinyà i Montpeller elaborà el 21 d'agost de 1943 un programa de quatre punts que constituïa l'alternativa provisional a la caiguda del franquisme. Aquest programa partia del fet que l'Estatut d'autonomia de 1932 era l'única legalitat vigent a Catalunya; el seu president, Josep Irla, seria l'encarregat de presidir un govern integrat per personalitats que representessin una política de conciliació però sense presència comunista, i actuaria mentre el poble català no hagués pogut expressar lliurement la seva voluntat per via electoral. El 15 d'agost de 1944, dos mesos després del desembarcament franco-americà a les costes de Provença, Josep Irla sortia de la semi clandestinitat i mitjançant l'únic recurs publicitari de què disposava, un simple manifest, es presentà davant

recurs Companys es veié obligat a nomenar directament, el 18 d'abril de 1940, un Consell Nacional integrat per personalitats que tenien com a tret comú ésser més intel·lectuals que polítics; Jaume Serra i Hünter, Jaume Pi i Suñer, Antoni Rovira i Virgili, Josep Pons i Pagès i Pompeu Fabra.

L'única resolució que coneixes a la formació d'aquest organisme és la d'Estat Català, que el qualifica de "Consell de comparses compayvistes, que no pot perseguir altra dèria com no sigui la de desenterrar el servei Companys". De fet és una resolució lògica ja que aquesta formació que amb grans dificultats havia superat una profunda crisi endògena s'havia al·lindat incondicionalment amb les tesis defensades per Joan Canovas al qual preténia convertir en el primer magistrat de Catalunya. El nou Consell Nacional no serví per a res, perquè la invasió nazi de l'Estat francès no permeté ni tan sols que els consellers arribessin a prendre possessió dels càrrecs. París era ocupat sense combat la setmana del 14 de juny, la guerra havia deixat d'ésser dròle, i l'armistici es signava al cap de cinc dies. En aquest nou marc el projecte proposat de reorganització de les forces republicanes quedà estroinat i els principals dirigents hagueren d'abandonar l'Europa continental per tal de salvar la vida.

Dintre la massa republicana emigrada que restà a l'Estat francès sota la dominació nazi hom quantifica entre trenta i quaranta mil el nombre d'elements que van fugir de les Compagnies de travailleurs étrangers, de les fermes o dels pobles on tenien assignada la residència i que s'incorporaren als rangs del maquis per a combatre amb les armes a la mà les tropes del III Reich ja que consideraven aquella guerra la continuació de l'atacament contra la II República espanyola. El president Lluís Companys, que imprudentment havia restat a França, tenia la seva residència a La Baule (Bretanya) la qual quedà dins l'anomenada "zona ocupada"; fou detingut pels alemanys el 13 de setembre de 1940 i

l'interior i l'emigració com el president de la Generalitat de Catalunya a l'exili.

Durant el llarg exili provocat pel franquisme les institucions catalanes a l'emigració, tant pels antagonismes intestins com pels imperatius biològics, quedaren reduïdes a pura simbologia, però la convergència en la lluita per la democràcia i l'autogovern de les forces de l'interior i de l'emigració culminà amb el restabliment provisional de la Generalitat - presidida per Josep Farradellas - el 29 de setembre de 1977 sota la monarquia parlamentària de l'home designat pel dictador, Juan Carlos I.

Sant Vicens de Castelló, maig de 1989

Daniel Díaz i Esculler, doctor en Història Contemporània

CONGRES INTERNACIONAL SOBRE L'EXILI ALS PAÏSOS CATALANS 1939-1978

Comunicació

"Els Jocs Florals de la Llengua Catalana, obra d'exiliats i punt de coincidència entre els d'Europa i els d'Amèrica"

Josep Pau i Olivella (Barcelona)

25.9.89

Una de les realitzacions més importants, duradores i nacionalment integradores de l'exili català 1939-1978 foren els Jocs Florals de la Llengua Catalana:

-foren una realització important per la gent que mobilitarem, pel treball que tingueren i per les energies culturals i polítiques que generaren;

-foren una realització duradora, perquè se celebren cada any, sense interrupció des del 1941 (Buenos Aires) fins al 1977 (Múnic);

-foren una realització nacionalment integradora perquè uniren exiliats d'Europa i d'Amèrica en una tasca comuna i propiciaren, arran del món, jornades catalanes d'exaltació i reivindicació entre la sel·lecció i l'esperança;

No obvi que, sense l'exili derivat de la guerra 36-39, els Jocs Florals de la Llengua Catalana no haurien existit. El seu relleu, però, és que sedevíngueren bandera contra les censes d'aquell exili. Per això, tot i que el franquisme restringí els Jocs Florals de Barcelona (1971), es continuaren celebrant fins que la festa barcelonina assolí garanties nacionals i democràtiques (1978).

Aquells Jocs, doncs, foren una creació de l'exili. O un recurs, com es vulgui. Guàrdia-Barrena, explica les seves "Reflexions d'un mantenedor", ja fa més de vint anys que ho exposa amb claredat: "Ha calgut l'aparició i momentània derrota de 1939, amb tota la seva horrible tragèdia, perquè tots plegats embarquéssem altre cop, a través del planeta, com a símbol perdurable, el vell estàndard dels Jocs" (1):

La idea creadora sorgí a l'Argentina i trobà airoplum al Canal Català de Buenos Aires; Pere Ruz i Ferrer, que havia estat director general de Finances i de Obres i Treballeria de la Confederació, en feu un dels impulsores. De l'Argentina la festa passà a Madrid, on els penes de Buenos Aires trobarem: el ciutadà de Manuel Alzamora i Ocasar i aquest, figura cabdal de via la història dels Jocs de l'excili, la de l'Orde Català de la capital mexicana. Ja amb una idea més apròpiada del que podien ser els Jocs, Alzamora començà amb un rotund compromís de la Unió Catalunista, igual Ocasar i Carfellí, al qual, a Montpeller, enderivà un tema de "vehement" a Europa dels Jocs Florals de la llengua catalana.

El triangle Montet de Madrid, amb el portant que o'hi omatit: - Buenos Aires - Montpeller, amb Ocasar com a delegat permanent, amb moltes i, fins i tot, curules, dugué el poble dels Jocs fins al final. Casals i comitès catalans hi col·laboraren arreu, però l'impuls principal emenà de les entitats i tant d'entusiasme que, en alguns casos, en lloc de rebre amenades que demanés suport a la festa, feu aquets la que podí en ells començar. Ho explica el mateix Ocasar: "En dos casos, almenys, els Jocs Florals han estat l'ideentia perquè es començés des dels catalans: Bèlgica i Amsterdam" (2).

La edició de les trenta-set col·laboracions d'aquella festa té el mapa de l'excili, però cal fer notar que a Europa, a partir dels 60, es viuen a la vegada a l'excili polític i al laboral: hi ha, més d'una vegada, una bella col·laboració entre joves catalans que havien anat a Europa a guanyar-se la vida i vells polítics que hi havien anat a exiliar-se la pell. La geografia dels Jocs és la següent:

FRANÇA: 8
Montpeller 67
Montpeller 46
París 48, 59, 65
Perpinyà 50, 64
Tolosa 52

MEXIC 4
Ciutat de Mèxic 42, 57, 73
Quadalajara 69

ARGENTINA: 3
Buenos Aires 41, 60
Rosario 58

SUISSE 3
Zúric 68
Ginebra 72
Lausana 76

VBÈGICA: 3
Ginebra 53, 66, 75

ALBÀNIA: 2
Montet 77
Tribuna: 70

EUROPA UNITA: 2
Quadrilages 56
Londres 47

URUGUAI: 2
Montevideo: 49, 63

XILES: 2
Santiago de Chile: 43, 62

BELGICA: 1
Brussel·les: 71

BRASTL: 1
Sao Paulo: 54

COLOMBIA: 1
Bogotá: 45

COSTA RICA: 1
San José de Costa Rica: 55

CUBA: 1
L'Havana: 44

ESTATS UNITS: 1
Nova York: 51

ITALIA: 1
L'Algèra: 61

PAYS BAS: 1
Amsterdam: 74

Se celebren 19 vegades a Mèxic i 18 a Buenos Aires. Fets lligats a l'exili, però, per ben comprensibles raons geogràfiques, en total, són els americans que els europeus. Sense oblidar el pes de l'emigració laboral i en relació amb els Jocs té especial importància la de la decada ois universitària, la gran excepció foren els l'Alger, expressió del retrobament amb la ciutat catalana de Gerdany, que contenen amb una gran col·laboració de l'interior de Catalunya i foren auxiliats per les autoritats de la ciutat i de l'illa. Aquells Jocs "italians" de 1961 preseguien una nova etapa, com Albert Masot assenyala ja fa una etapa: "Problema de l'exili han presidit el Juret. I, estaments de la inseguretat dels escriptors de l'interior, notícies a temps i penes reals, no trobarem fins al 1961 el primer president que residia als Països Catalans" (3).

L'exili que creà els Jocs a Buenos Aires, els vetllà durant tota la història posterior des del Patronat de Mèxic i els acompanyà fins al final. Els darrers foren "organitzats per la col·lecció dels Països Catalans de Mèxic, amb la col·laboració de Casa Nostra d'Alger i de Sòfies i sota el patrocini del Patronat dels Jocs Florals (Mèxic)" (4). Aquesta presència es detecta per mitjà de documents, manifestacions, organitzacions, col·laboradors, protectors i assistents. També perquè la metodologia de l'exili arriba als Jocs. Batiste i Boca hi jugà, sempre que pogué, les seves cartes. I així i no tan ensim del senyor Ferradellas s'hi enfrontaren. Hi ha, entre molts d'altres exemples possibles, unes paraules dolguiques d'Alcibíades: "Més de la seva modesta eficiència, cal menjar la dignitat dels Jocs. Els de Washington 1969 encara ningú no els ha autoritzat. No poden ser instrument d'una política de partit que no serveixi d'altre cosa que per a mantenir funcions paral·leles" (5).

Es concurrents formen, al començament, tots de l'exili. Des de 1950 el fa molt present l'interior de Catalunya i, lògicament, en poc temps arriba a ser majoritari. Ho és tant que molts jocs d'Euroes d'acollida la rebuda de treball a Barcelona mateix. Amb tot, la rebuda de treball procedents de l'exili no cessà mai.

La infidel·la, pel que fa als mantenedors, com ja he estat assenyalat, comença el 1961 i, poc després, fins a les miltes darreries dels jocs de diners (1972), a Euroes fou normal la presència d'escriptors de l'interior al jurat.

Proteïens i pol·laboradors formen majoritàriament, de l'exili, amb una excepció més gran del que era real a causa de les preocupacions que la dictadura imposava.

Aquesta realitat de la presència de l'exili, i exemplifiquem les llistes següents que, en cap cas, pretensim fer ser exhaustives, sinó solament una mostra.

EXEMPLIFICACIÓ

Amal·la Arfio i Balaguer
Josep M. Batllista i Roca
Pere Bosch i Olivera
Jordi Cabot
Ferran Calvo
Josep M. Capdevila
Josep Carner
Pau Casals
Rosaell Carrasco i Pons
Amador Carrion

Pere Cases i Calvet
Josep Coma i Fontanilles
Joan Corredor
Josep M. Corredor
Dolores Costa
Joan Cuatrecasas
Francisco Duran-Bernaldo
Ot Duran d'Udon
Marti Estera
Pau Ferrer
Pere Fiol
Joan de Guzmán
Vicente Gual
Joan Gil
Mall Gual-Gual
Domingo Gual
Amador Gual
Gual-Gual Jordana
Albert Juguert
Enric Juguert
Pere Juguert
Joan Juguert
Hipòlit Juguert i Mallol
Miquel Juguert
Lluís Juguert d'Oliver
Joan Juguert
August Juguert
Carles Juguert
Gual Juguert
Josep Juguert i Juguert
Antoni Juguert i Juguert
Antoni Juguert i Juguert
Josep Juguert
Rosaell Juguert
Miquel Juguert
Josep Juguert

Març-Aureli Vilà
 Pau Vilà
 Manuel Vinué
 Joaquim Xirra
 Ramon Xirra
 Margarida Xirga
 Ramon Xuriguera

CONFUSANTS
 (no s'hi repeteix cap nom de la llista anterior)

Jordi Arbore
 Victor Arís
 Agustí Bartra
 Amadeu Bernadó
 Josep Carrer-Ribalta
 Victor Castells
 Roca Llop
 Josep Marimon i Cayrol
 Pere Matalonga
 Josep M. Miquel i Vergés
 Josep M. Murià
 Joan Oliver
 Teresa Pàmies "Teresa P. Bartrina"
 Domènec Ferrando
 Joan Prat i Bartra "Armand Obiol"
 Miquel Rodoreda
 Jaume Suredas
 Abelard Toms i Nadalmau
 Josep Vilallonga

COL·LABORADORS D'ALTRES MENES

Joan Alavedra
 Manuel Alcantara
 Jordi Arquer
 Jordi Bartrina i Ogasà
 Josep Bartrina i Ogasà

Antoni Barbañau i Puig
 Joan Carretero i Palet
 Artur Costa
 Antoni Evola
 Frederic Escofet
 Ramon Fabregat
 Francesc Farreras i Duran
 Enric Gironella
 Miquel Guzmán
 Jaume Isma
 Benet Jofre
 Joan Jacint Llorens
 Rodolf Llorens
 Ramon Masana i Miró
 Pídel Miró i Solans
 Joan Nicolau
 Francesc Ponsalvo
 Josep Pardo i Boix
 Josep Pineda i Pargua
 Josep Rius
 Josep Sardellà
 Gabriel Ventosa i Barea

COL·LABORADORS
 Agrupació Catalana de Llengua
 Agrupació Cultural Catalana de Montevideo
 Casal Català de Odeón
 Casal Català de Montevideo
 Casal de Catalunya d'Anglaterra
 Casal de Catalunya de Buenos Aires
 Casal de Catalunya de París
 Centre Català de Ginebra
 Centre Català de Concepció
 Centre Català de Guadalajara
 Centre Català de l'Havana
 Centre Català de Rosario

Centre Català de Santiago de Xile
 Centre Català de São Paulo
 Centre Cultural Català de Mèxic
 Col·lectiu d'Artistes Catalans de Buenos Aires
 Comitat Català de Colòmbia
 Consell Nacional Català
 Institut Català de Cultura de Mèxic
 Institució de Cultura Catalana de Mèxic
 Institut de Cultura Catalana de Santiago de Xile
 Llar Catalana de Mèxic
 Monestir de Montserrat de Buenos Aires
 Orfeó Català de Mèxic
 Patronat Català de Cultura Popular de París
 Patronat de Cultura Catalana "Francesc Macià" de Mèxic
 Patronat de Cultura "Pere Planes" de Caracas
 Patronat dels Jocs Florals de la Llengua Catalana

Aquestes llistes, tot i que només són una mostra, confirmen que l'existència, després d'haver creat els Jocs, els alumna i els participants fins al final, un final que els protagonistes van tenir sempre clar. Per això Manuel Aladern, que fou el més constant i destacat de tots, va poder escriure en començar el primer any en què, per primera vegada des de 1941, no hi havia d'haver Jocs a l'excursió: "El Patronat de Mèxic o ha reunit a la institució mateixa els Jocs Florals de Barcelona" (6). S'ha dit que, probablement, aquesta "obra sigui la més important de les realitzades a l'excursió després de la guerra dels tres anys" (7), sense necessitat d'establir categories sempre diferents ⁽⁸⁾ ⁽⁹⁾ ⁽¹⁰⁾ ⁽¹¹⁾ ⁽¹²⁾ ⁽¹³⁾ ⁽¹⁴⁾ ⁽¹⁵⁾ ⁽¹⁶⁾ ⁽¹⁷⁾ ⁽¹⁸⁾ ⁽¹⁹⁾ ⁽²⁰⁾ ⁽²¹⁾ ⁽²²⁾ ⁽²³⁾ ⁽²⁴⁾ ⁽²⁵⁾ ⁽²⁶⁾ ⁽²⁷⁾ ⁽²⁸⁾ ⁽²⁹⁾ ⁽³⁰⁾ ⁽³¹⁾ ⁽³²⁾ ⁽³³⁾ ⁽³⁴⁾ ⁽³⁵⁾ ⁽³⁶⁾ ⁽³⁷⁾ ⁽³⁸⁾ ⁽³⁹⁾ ⁽⁴⁰⁾ ⁽⁴¹⁾ ⁽⁴²⁾ ⁽⁴³⁾ ⁽⁴⁴⁾ ⁽⁴⁵⁾ ⁽⁴⁶⁾ ⁽⁴⁷⁾ ⁽⁴⁸⁾ ⁽⁴⁹⁾ ⁽⁵⁰⁾ ⁽⁵¹⁾ ⁽⁵²⁾ ⁽⁵³⁾ ⁽⁵⁴⁾ ⁽⁵⁵⁾ ⁽⁵⁶⁾ ⁽⁵⁷⁾ ⁽⁵⁸⁾ ⁽⁵⁹⁾ ⁽⁶⁰⁾ ⁽⁶¹⁾ ⁽⁶²⁾ ⁽⁶³⁾ ⁽⁶⁴⁾ ⁽⁶⁵⁾ ⁽⁶⁶⁾ ⁽⁶⁷⁾ ⁽⁶⁸⁾ ⁽⁶⁹⁾ ⁽⁷⁰⁾ ⁽⁷¹⁾ ⁽⁷²⁾ ⁽⁷³⁾ ⁽⁷⁴⁾ ⁽⁷⁵⁾ ⁽⁷⁶⁾ ⁽⁷⁷⁾ ⁽⁷⁸⁾ ⁽⁷⁹⁾ ⁽⁸⁰⁾ ⁽⁸¹⁾ ⁽⁸²⁾ ⁽⁸³⁾ ⁽⁸⁴⁾ ⁽⁸⁵⁾ ⁽⁸⁶⁾ ⁽⁸⁷⁾ ⁽⁸⁸⁾ ⁽⁸⁹⁾ ⁽⁹⁰⁾ ⁽⁹¹⁾ ⁽⁹²⁾ ⁽⁹³⁾ ⁽⁹⁴⁾ ⁽⁹⁵⁾ ⁽⁹⁶⁾ ⁽⁹⁷⁾ ⁽⁹⁸⁾ ⁽⁹⁹⁾ ⁽¹⁰⁰⁾ ⁽¹⁰¹⁾ ⁽¹⁰²⁾ ⁽¹⁰³⁾ ⁽¹⁰⁴⁾ ⁽¹⁰⁵⁾ ⁽¹⁰⁶⁾ ⁽¹⁰⁷⁾ ⁽¹⁰⁸⁾ ⁽¹⁰⁹⁾ ⁽¹¹⁰⁾ ⁽¹¹¹⁾ ⁽¹¹²⁾ ⁽¹¹³⁾ ⁽¹¹⁴⁾ ⁽¹¹⁵⁾ ⁽¹¹⁶⁾ ⁽¹¹⁷⁾ ⁽¹¹⁸⁾ ⁽¹¹⁹⁾ ⁽¹²⁰⁾ ⁽¹²¹⁾ ⁽¹²²⁾ ⁽¹²³⁾ ⁽¹²⁴⁾ ⁽¹²⁵⁾ ⁽¹²⁶⁾ ⁽¹²⁷⁾ ⁽¹²⁸⁾ ⁽¹²⁹⁾ ⁽¹³⁰⁾ ⁽¹³¹⁾ ⁽¹³²⁾ ⁽¹³³⁾ ⁽¹³⁴⁾ ⁽¹³⁵⁾ ⁽¹³⁶⁾ ⁽¹³⁷⁾ ⁽¹³⁸⁾ ⁽¹³⁹⁾ ⁽¹⁴⁰⁾ ⁽¹⁴¹⁾ ⁽¹⁴²⁾ ⁽¹⁴³⁾ ⁽¹⁴⁴⁾ ⁽¹⁴⁵⁾ ⁽¹⁴⁶⁾ ⁽¹⁴⁷⁾ ⁽¹⁴⁸⁾ ⁽¹⁴⁹⁾ ⁽¹⁵⁰⁾ ⁽¹⁵¹⁾ ⁽¹⁵²⁾ ⁽¹⁵³⁾ ⁽¹⁵⁴⁾ ⁽¹⁵⁵⁾ ⁽¹⁵⁶⁾ ⁽¹⁵⁷⁾ ⁽¹⁵⁸⁾ ⁽¹⁵⁹⁾ ⁽¹⁶⁰⁾ ⁽¹⁶¹⁾ ⁽¹⁶²⁾ ⁽¹⁶³⁾ ⁽¹⁶⁴⁾ ⁽¹⁶⁵⁾ ⁽¹⁶⁶⁾ ⁽¹⁶⁷⁾ ⁽¹⁶⁸⁾ ⁽¹⁶⁹⁾ ⁽¹⁷⁰⁾ ⁽¹⁷¹⁾ ⁽¹⁷²⁾ ⁽¹⁷³⁾ ⁽¹⁷⁴⁾ ⁽¹⁷⁵⁾ ⁽¹⁷⁶⁾ ⁽¹⁷⁷⁾ ⁽¹⁷⁸⁾ ⁽¹⁷⁹⁾ ⁽¹⁸⁰⁾ ⁽¹⁸¹⁾ ⁽¹⁸²⁾ ⁽¹⁸³⁾ ⁽¹⁸⁴⁾ ⁽¹⁸⁵⁾ ⁽¹⁸⁶⁾ ⁽¹⁸⁷⁾ ⁽¹⁸⁸⁾ ⁽¹⁸⁹⁾ ⁽¹⁹⁰⁾ ⁽¹⁹¹⁾ ⁽¹⁹²⁾ ⁽¹⁹³⁾ ⁽¹⁹⁴⁾ ⁽¹⁹⁵⁾ ⁽¹⁹⁶⁾ ⁽¹⁹⁷⁾ ⁽¹⁹⁸⁾ ⁽¹⁹⁹⁾ ⁽²⁰⁰⁾ ⁽²⁰¹⁾ ⁽²⁰²⁾ ⁽²⁰³⁾ ⁽²⁰⁴⁾ ⁽²⁰⁵⁾ ⁽²⁰⁶⁾ ⁽²⁰⁷⁾ ⁽²⁰⁸⁾ ⁽²⁰⁹⁾ ⁽²¹⁰⁾ ⁽²¹¹⁾ ⁽²¹²⁾ ⁽²¹³⁾ ⁽²¹⁴⁾ ⁽²¹⁵⁾ ⁽²¹⁶⁾ ⁽²¹⁷⁾ ⁽²¹⁸⁾ ⁽²¹⁹⁾ ⁽²²⁰⁾ ⁽²²¹⁾ ⁽²²²⁾ ⁽²²³⁾ ⁽²²⁴⁾ ⁽²²⁵⁾ ⁽²²⁶⁾ ⁽²²⁷⁾ ⁽²²⁸⁾ ⁽²²⁹⁾ ⁽²³⁰⁾ ⁽²³¹⁾ ⁽²³²⁾ ⁽²³³⁾ ⁽²³⁴⁾ ⁽²³⁵⁾ ⁽²³⁶⁾ ⁽²³⁷⁾ ⁽²³⁸⁾ ⁽²³⁹⁾ ⁽²⁴⁰⁾ ⁽²⁴¹⁾ ⁽²⁴²⁾ ⁽²⁴³⁾ ⁽²⁴⁴⁾ ⁽²⁴⁵⁾ ⁽²⁴⁶⁾ ⁽²⁴⁷⁾ ⁽²⁴⁸⁾ ⁽²⁴⁹⁾ ⁽²⁵⁰⁾ ⁽²⁵¹⁾ ⁽²⁵²⁾ ⁽²⁵³⁾ ⁽²⁵⁴⁾ ⁽²⁵⁵⁾ ⁽²⁵⁶⁾ ⁽²⁵⁷⁾ ⁽²⁵⁸⁾ ⁽²⁵⁹⁾ ⁽²⁶⁰⁾ ⁽²⁶¹⁾ ⁽²⁶²⁾ ⁽²⁶³⁾ ⁽²⁶⁴⁾ ⁽²⁶⁵⁾ ⁽²⁶⁶⁾ ⁽²⁶⁷⁾ ⁽²⁶⁸⁾ ⁽²⁶⁹⁾ ⁽²⁷⁰⁾ ⁽²⁷¹⁾ ⁽²⁷²⁾ ⁽²⁷³⁾ ⁽²⁷⁴⁾ ⁽²⁷⁵⁾ ⁽²⁷⁶⁾ ⁽²⁷⁷⁾ ⁽²⁷⁸⁾ ⁽²⁷⁹⁾ ⁽²⁸⁰⁾ ⁽²⁸¹⁾ ⁽²⁸²⁾ ⁽²⁸³⁾ ⁽²⁸⁴⁾ ⁽²⁸⁵⁾ ⁽²⁸⁶⁾ ⁽²⁸⁷⁾ ⁽²⁸⁸⁾ ⁽²⁸⁹⁾ ⁽²⁹⁰⁾ ⁽²⁹¹⁾ ⁽²⁹²⁾ ⁽²⁹³⁾ ⁽²⁹⁴⁾ ⁽²⁹⁵⁾ ⁽²⁹⁶⁾ ⁽²⁹⁷⁾ ⁽²⁹⁸⁾ ⁽²⁹⁹⁾ ⁽³⁰⁰⁾ ⁽³⁰¹⁾ ⁽³⁰²⁾ ⁽³⁰³⁾ ⁽³⁰⁴⁾ ⁽³⁰⁵⁾ ⁽³⁰⁶⁾ ⁽³⁰⁷⁾ ⁽³⁰⁸⁾ ⁽³⁰⁹⁾ ⁽³¹⁰⁾ ⁽³¹¹⁾ ⁽³¹²⁾ ⁽³¹³⁾ ⁽³¹⁴⁾ ⁽³¹⁵⁾ ⁽³¹⁶⁾ ⁽³¹⁷⁾ ⁽³¹⁸⁾ ⁽³¹⁹⁾ ⁽³²⁰⁾ ⁽³²¹⁾ ⁽³²²⁾ ⁽³²³⁾ ⁽³²⁴⁾ ⁽³²⁵⁾ ⁽³²⁶⁾ ⁽³²⁷⁾ ⁽³²⁸⁾ ⁽³²⁹⁾ ⁽³³⁰⁾ ⁽³³¹⁾ ⁽³³²⁾ ⁽³³³⁾ ⁽³³⁴⁾ ⁽³³⁵⁾ ⁽³³⁶⁾ ⁽³³⁷⁾ ⁽³³⁸⁾ ⁽³³⁹⁾ ⁽³⁴⁰⁾ ⁽³⁴¹⁾ ⁽³⁴²⁾ ⁽³⁴³⁾ ⁽³⁴⁴⁾ ⁽³⁴⁵⁾ ⁽³⁴⁶⁾ ⁽³⁴⁷⁾ ⁽³⁴⁸⁾ ⁽³⁴⁹⁾ ⁽³⁵⁰⁾ ⁽³⁵¹⁾ ⁽³⁵²⁾ ⁽³⁵³⁾ ⁽³⁵⁴⁾ ⁽³⁵⁵⁾ ⁽³⁵⁶⁾ ⁽³⁵⁷⁾ ⁽³⁵⁸⁾ ⁽³⁵⁹⁾ ⁽³⁶⁰⁾ ⁽³⁶¹⁾ ⁽³⁶²⁾ ⁽³⁶³⁾ ⁽³⁶⁴⁾ ⁽³⁶⁵⁾ ⁽³⁶⁶⁾ ⁽³⁶⁷⁾ ⁽³⁶⁸⁾ ⁽³⁶⁹⁾ ⁽³⁷⁰⁾ ⁽³⁷¹⁾ ⁽³⁷²⁾ ⁽³⁷³⁾ ⁽³⁷⁴⁾ ⁽³⁷⁵⁾ ⁽³⁷⁶⁾ ⁽³⁷⁷⁾ ⁽³⁷⁸⁾ ⁽³⁷⁹⁾ ⁽³⁸⁰⁾ ⁽³⁸¹⁾ ⁽³⁸²⁾ ⁽³⁸³⁾ ⁽³⁸⁴⁾ ⁽³⁸⁵⁾ ⁽³⁸⁶⁾ ⁽³⁸⁷⁾ ⁽³⁸⁸⁾ ⁽³⁸⁹⁾ ⁽³⁹⁰⁾ ⁽³⁹¹⁾ ⁽³⁹²⁾ ⁽³⁹³⁾ ⁽³⁹⁴⁾ ⁽³⁹⁵⁾ ⁽³⁹⁶⁾ ⁽³⁹⁷⁾ ⁽³⁹⁸⁾ ⁽³⁹⁹⁾ ⁽⁴⁰⁰⁾ ⁽⁴⁰¹⁾ ⁽⁴⁰²⁾ ⁽⁴⁰³⁾ ⁽⁴⁰⁴⁾ ⁽⁴⁰⁵⁾ ⁽⁴⁰⁶⁾ ⁽⁴⁰⁷⁾ ⁽⁴⁰⁸⁾ ⁽⁴⁰⁹⁾ ⁽⁴¹⁰⁾ ⁽⁴¹¹⁾ ⁽⁴¹²⁾ ⁽⁴¹³⁾ ⁽⁴¹⁴⁾ ⁽⁴¹⁵⁾ ⁽⁴¹⁶⁾ ⁽⁴¹⁷⁾ ⁽⁴¹⁸⁾ ⁽⁴¹⁹⁾ ⁽⁴²⁰⁾ ⁽⁴²¹⁾ ⁽⁴²²⁾ ⁽⁴²³⁾ ⁽⁴²⁴⁾ ⁽⁴²⁵⁾ ⁽⁴²⁶⁾ ⁽⁴²⁷⁾ ⁽⁴²⁸⁾ ⁽⁴²⁹⁾ ⁽⁴³⁰⁾ ⁽⁴³¹⁾ ⁽⁴³²⁾ ⁽⁴³³⁾ ⁽⁴³⁴⁾ ⁽⁴³⁵⁾ ⁽⁴³⁶⁾ ⁽⁴³⁷⁾ ⁽⁴³⁸⁾ ⁽⁴³⁹⁾ ⁽⁴⁴⁰⁾ ⁽⁴⁴¹⁾ ⁽⁴⁴²⁾ ⁽⁴⁴³⁾ ⁽⁴⁴⁴⁾ ⁽⁴⁴⁵⁾ ⁽⁴⁴⁶⁾ ⁽⁴⁴⁷⁾ ⁽⁴⁴⁸⁾ ⁽⁴⁴⁹⁾ ⁽⁴⁵⁰⁾ ⁽⁴⁵¹⁾ ⁽⁴⁵²⁾ ⁽⁴⁵³⁾ ⁽⁴⁵⁴⁾ ⁽⁴⁵⁵⁾ ⁽⁴⁵⁶⁾ ⁽⁴⁵⁷⁾ ⁽⁴⁵⁸⁾ ⁽⁴⁵⁹⁾ ⁽⁴⁶⁰⁾ ⁽⁴⁶¹⁾ ⁽⁴⁶²⁾ ⁽⁴⁶³⁾ ⁽⁴⁶⁴⁾ ⁽⁴⁶⁵⁾ ⁽⁴⁶⁶⁾ ⁽⁴⁶⁷⁾ ⁽⁴⁶⁸⁾ ⁽⁴⁶⁹⁾ ⁽⁴⁷⁰⁾ ⁽⁴⁷¹⁾ ⁽⁴⁷²⁾ ⁽⁴⁷³⁾ ⁽⁴⁷⁴⁾ ⁽⁴⁷⁵⁾ ⁽⁴⁷⁶⁾ ⁽⁴⁷⁷⁾ ⁽⁴⁷⁸⁾ ⁽⁴⁷⁹⁾ ⁽⁴⁸⁰⁾ ⁽⁴⁸¹⁾ ⁽⁴⁸²⁾ ⁽⁴⁸³⁾ ⁽⁴⁸⁴⁾ ⁽⁴⁸⁵⁾ ⁽⁴⁸⁶⁾ ⁽⁴⁸⁷⁾ ⁽⁴⁸⁸⁾ ⁽⁴⁸⁹⁾ ⁽⁴⁹⁰⁾ ⁽⁴⁹¹⁾ ⁽⁴⁹²⁾ ⁽⁴⁹³⁾ ⁽⁴⁹⁴⁾ ⁽⁴⁹⁵⁾ ⁽⁴⁹⁶⁾ ⁽⁴⁹⁷⁾ ⁽⁴⁹⁸⁾ ⁽⁴⁹⁹⁾ ⁽⁵⁰⁰⁾ ⁽⁵⁰¹⁾ ⁽⁵⁰²⁾ ⁽⁵⁰³⁾ ⁽⁵⁰⁴⁾ ⁽⁵⁰⁵⁾ ⁽⁵⁰⁶⁾ ⁽⁵⁰⁷⁾ ⁽⁵⁰⁸⁾ ⁽⁵⁰⁹⁾ ⁽⁵¹⁰⁾ ⁽⁵¹¹⁾ ⁽⁵¹²⁾ ⁽⁵¹³⁾ ⁽⁵¹⁴⁾ ⁽⁵¹⁵⁾ ⁽⁵¹⁶⁾ ⁽⁵¹⁷⁾ ⁽⁵¹⁸⁾ ⁽⁵¹⁹⁾ ⁽⁵²⁰⁾ ⁽⁵²¹⁾ ⁽⁵²²⁾ ⁽⁵²³⁾ ⁽⁵²⁴⁾ ⁽⁵²⁵⁾ ⁽⁵²⁶⁾ ⁽⁵²⁷⁾ ⁽⁵²⁸⁾ ⁽⁵²⁹⁾ ⁽⁵³⁰⁾ ⁽⁵³¹⁾ ⁽⁵³²⁾ ⁽⁵³³⁾ ⁽⁵³⁴⁾ ⁽⁵³⁵⁾ ⁽⁵³⁶⁾ ⁽⁵³⁷⁾ ⁽⁵³⁸⁾ ⁽⁵³⁹⁾ ⁽⁵⁴⁰⁾ ⁽⁵⁴¹⁾ ⁽⁵⁴²⁾ ⁽⁵⁴³⁾ ⁽⁵⁴⁴⁾ ⁽⁵⁴⁵⁾ ⁽⁵⁴⁶⁾ ⁽⁵⁴⁷⁾ ⁽⁵⁴⁸⁾ ⁽⁵⁴⁹⁾ ⁽⁵⁵⁰⁾ ⁽⁵⁵¹⁾ ⁽⁵⁵²⁾ ⁽⁵⁵³⁾ ⁽⁵⁵⁴⁾ ⁽⁵⁵⁵⁾ ⁽⁵⁵⁶⁾ ⁽⁵⁵⁷⁾ ⁽⁵⁵⁸⁾ ⁽⁵⁵⁹⁾ ⁽⁵⁶⁰⁾ ⁽⁵⁶¹⁾ ⁽⁵⁶²⁾ ⁽⁵⁶³⁾ ⁽⁵⁶⁴⁾ ⁽⁵⁶⁵⁾ ⁽⁵⁶⁶⁾ ⁽⁵⁶⁷⁾ ⁽⁵⁶⁸⁾ ⁽⁵⁶⁹⁾ ⁽⁵⁷⁰⁾ ⁽⁵⁷¹⁾ ⁽⁵⁷²⁾ ⁽⁵⁷³⁾ ⁽⁵⁷⁴⁾ ⁽⁵⁷⁵⁾ ⁽⁵⁷⁶⁾ ⁽⁵⁷⁷⁾ ⁽⁵⁷⁸⁾ ⁽⁵⁷⁹⁾ ⁽⁵⁸⁰⁾ ⁽⁵⁸¹⁾ ⁽⁵⁸²⁾ ⁽⁵⁸³⁾ ⁽⁵⁸⁴⁾ ⁽⁵⁸⁵⁾ ⁽⁵⁸⁶⁾ ⁽⁵⁸⁷⁾ ⁽⁵⁸⁸⁾ ⁽⁵⁸⁹⁾ ⁽⁵⁹⁰⁾ ⁽⁵⁹¹⁾ ⁽⁵⁹²⁾ ⁽⁵⁹³⁾ ⁽⁵⁹⁴⁾ ⁽⁵⁹⁵⁾ ⁽⁵⁹⁶⁾ ⁽⁵⁹⁷⁾ ⁽⁵⁹⁸⁾ ⁽⁵⁹⁹⁾ ⁽⁶⁰⁰⁾ ⁽⁶⁰¹⁾ ⁽⁶⁰²⁾ ⁽⁶⁰³⁾ ⁽⁶⁰⁴⁾ ⁽⁶⁰⁵⁾ ⁽⁶⁰⁶⁾ ⁽⁶⁰⁷⁾ ⁽⁶⁰⁸⁾ ⁽⁶⁰⁹⁾ ⁽⁶¹⁰⁾ ⁽⁶¹¹⁾ ⁽⁶¹²⁾ ⁽⁶¹³⁾ ⁽⁶¹⁴⁾ ⁽⁶¹⁵⁾ ⁽⁶¹⁶⁾ ⁽⁶¹⁷⁾ ⁽⁶¹⁸⁾ ⁽⁶¹⁹⁾ ⁽⁶²⁰⁾ ⁽⁶²¹⁾ ⁽⁶²²⁾ ⁽⁶²³⁾ ⁽⁶²⁴⁾ ⁽⁶²⁵⁾ ⁽⁶²⁶⁾ ⁽⁶²⁷⁾ ⁽⁶²⁸⁾ ⁽⁶²⁹⁾ ⁽⁶³⁰⁾ ⁽⁶³¹⁾ ⁽⁶³²⁾ ⁽⁶³³⁾ ⁽⁶³⁴⁾ ⁽⁶³⁵⁾ ⁽⁶³⁶⁾ ⁽⁶³⁷⁾ ⁽⁶³⁸⁾ ⁽⁶³⁹⁾ ⁽⁶⁴⁰⁾ ⁽⁶⁴¹⁾ ⁽⁶⁴²⁾ ⁽⁶⁴³⁾ ⁽⁶⁴⁴⁾ ⁽⁶⁴⁵⁾ ⁽⁶⁴⁶⁾ ⁽⁶⁴⁷⁾ ⁽⁶⁴⁸⁾ ⁽⁶⁴⁹⁾ ⁽⁶⁵⁰⁾ ⁽⁶⁵¹⁾ ⁽⁶⁵²⁾ ⁽⁶⁵³⁾ ⁽⁶⁵⁴⁾ ⁽⁶⁵⁵⁾ ⁽⁶⁵⁶⁾ ⁽⁶⁵⁷⁾ ⁽⁶⁵⁸⁾ ⁽⁶⁵⁹⁾ ⁽⁶⁶⁰⁾ ⁽⁶⁶¹⁾ ⁽⁶⁶²⁾ ⁽⁶⁶³⁾ ⁽⁶⁶⁴⁾ ⁽⁶⁶⁵⁾ ⁽⁶⁶⁶⁾ ⁽⁶⁶⁷⁾ ⁽⁶⁶⁸⁾ ⁽⁶⁶⁹⁾ ⁽⁶⁷⁰⁾ ⁽⁶⁷¹⁾ ⁽⁶⁷²⁾ ⁽⁶⁷³⁾ ⁽⁶⁷⁴⁾ ⁽⁶⁷⁵⁾ ⁽⁶⁷⁶⁾ ⁽⁶⁷⁷⁾ ⁽⁶⁷⁸⁾ ⁽⁶⁷⁹⁾ ⁽⁶⁸⁰⁾ ⁽⁶⁸¹⁾ ⁽⁶⁸²⁾ ⁽⁶⁸³⁾ ⁽⁶⁸⁴⁾ ⁽⁶⁸⁵⁾ ⁽⁶⁸⁶⁾ ⁽⁶⁸⁷⁾ ⁽⁶⁸⁸⁾ ⁽⁶⁸⁹⁾ ⁽⁶⁹⁰⁾ ⁽⁶⁹¹⁾ ⁽⁶⁹²⁾ ⁽⁶⁹³⁾ ⁽⁶⁹⁴⁾ ⁽⁶⁹⁵⁾ ⁽⁶⁹⁶⁾ ⁽⁶⁹⁷⁾ ⁽⁶⁹⁸⁾ ⁽⁶⁹⁹⁾ ⁽⁷⁰⁰⁾ ⁽⁷⁰¹⁾ ⁽⁷⁰²⁾ ⁽⁷⁰³⁾ ⁽⁷⁰⁴⁾ ⁽⁷⁰⁵⁾ ⁽⁷⁰⁶⁾ ⁽⁷⁰⁷⁾ ⁽⁷⁰⁸⁾ ⁽⁷⁰⁹⁾ ⁽⁷¹⁰⁾ ⁽⁷¹¹⁾ ⁽⁷¹²⁾ ⁽⁷¹³⁾ ⁽⁷¹⁴⁾ ⁽⁷¹⁵⁾ ⁽⁷¹⁶⁾ ⁽⁷¹⁷⁾ ⁽⁷¹⁸⁾ ⁽⁷¹⁹⁾ ⁽⁷²⁰⁾ ⁽⁷²¹⁾ ⁽⁷²²⁾ ⁽⁷²³⁾ ⁽⁷²⁴⁾ ⁽⁷²⁵⁾ ⁽⁷²⁶⁾ ⁽⁷²⁷⁾ ⁽⁷²⁸⁾ ⁽⁷²⁹⁾ ⁽⁷³⁰⁾ ⁽⁷³¹⁾ ⁽⁷³²⁾ ⁽⁷³³⁾ ⁽⁷³⁴⁾ ⁽⁷³⁵⁾ ⁽⁷³⁶⁾ ⁽⁷³⁷⁾ ⁽⁷³⁸⁾ ⁽⁷³⁹⁾ ⁽⁷⁴⁰⁾ ⁽⁷⁴¹⁾ ⁽⁷⁴²⁾ ⁽⁷⁴³⁾ ⁽⁷⁴⁴⁾ ⁽⁷⁴⁵⁾ ⁽⁷⁴⁶⁾ ⁽⁷⁴⁷⁾ ⁽⁷⁴⁸⁾ ⁽⁷⁴⁹⁾ ⁽⁷⁵⁰⁾ ⁽⁷⁵¹⁾ ⁽⁷⁵²⁾ ⁽⁷⁵³⁾ ⁽⁷⁵⁴⁾ ⁽⁷⁵⁵⁾ ⁽⁷⁵⁶⁾ ⁽⁷⁵⁷⁾ ⁽⁷⁵⁸⁾ ⁽⁷⁵⁹⁾ ⁽⁷⁶⁰⁾ ⁽⁷⁶¹⁾ ⁽⁷⁶²⁾ ⁽⁷⁶³⁾ ⁽⁷⁶⁴⁾ ⁽⁷⁶⁵⁾ ⁽⁷⁶⁶⁾ ⁽⁷⁶⁷⁾ ⁽⁷⁶⁸⁾ ⁽⁷⁶⁹⁾ ⁽⁷⁷⁰⁾ ⁽⁷⁷¹⁾ ⁽⁷⁷²⁾ ⁽⁷⁷³⁾ ⁽⁷⁷⁴⁾ ⁽⁷⁷⁵⁾ ⁽⁷⁷⁶⁾ ⁽⁷⁷⁷⁾ ⁽⁷⁷⁸⁾ ⁽⁷⁷⁹⁾ ⁽⁷⁸⁰⁾ ⁽⁷⁸¹⁾ ⁽⁷⁸²⁾ ⁽⁷⁸³⁾ ⁽⁷⁸⁴⁾ ⁽⁷⁸⁵⁾ ⁽⁷⁸⁶⁾ ⁽⁷⁸⁷⁾ ⁽⁷⁸⁸⁾ ⁽⁷⁸⁹⁾ ⁽⁷⁹⁰⁾ ⁽⁷⁹¹⁾ ⁽⁷⁹²⁾ ⁽⁷⁹³⁾ ⁽⁷⁹⁴⁾ ⁽⁷⁹⁵⁾ ⁽⁷⁹⁶⁾ ⁽⁷⁹⁷⁾ ⁽⁷⁹⁸⁾ ⁽⁷⁹⁹⁾ ⁽⁸⁰⁰⁾ ⁽⁸⁰¹⁾ ⁽⁸⁰²⁾ ⁽⁸⁰³⁾ ⁽⁸⁰⁴⁾ ⁽⁸⁰⁵⁾ ⁽⁸⁰⁶⁾ ⁽⁸⁰⁷⁾ ⁽⁸⁰⁸⁾ ⁽⁸⁰⁹⁾ ⁽⁸¹⁰⁾ ⁽⁸¹¹⁾ ⁽⁸¹²⁾ ⁽⁸¹³⁾ ⁽⁸¹⁴⁾ ⁽⁸¹⁵⁾ ⁽⁸¹⁶⁾ ⁽⁸¹⁷⁾ ⁽⁸¹⁸⁾ ⁽⁸¹⁹⁾ ⁽⁸²⁰⁾ ⁽⁸²¹⁾ ⁽⁸²²⁾ ⁽⁸²³⁾ ⁽⁸²⁴⁾ ⁽⁸²⁵⁾ ⁽⁸²⁶⁾ ⁽⁸²⁷⁾ ⁽⁸²⁸⁾ ⁽⁸²⁹⁾ ⁽⁸³⁰⁾ ⁽⁸³¹⁾ ⁽⁸³²⁾ ⁽⁸³³⁾ ⁽⁸³⁴⁾ ⁽⁸³⁵⁾ ⁽⁸³⁶⁾ ⁽⁸³⁷⁾ ⁽⁸³⁸⁾ ⁽⁸³⁹⁾ ⁽⁸⁴⁰⁾ ⁽⁸⁴¹⁾ ⁽⁸⁴²⁾ ⁽⁸⁴³⁾ ⁽⁸⁴⁴⁾ ⁽⁸⁴⁵⁾ ⁽⁸⁴⁶⁾ ⁽⁸⁴⁷⁾ ⁽⁸⁴⁸⁾ ⁽⁸⁴⁹⁾ ⁽⁸⁵⁰⁾ ⁽⁸⁵¹⁾ ⁽⁸⁵²⁾ ⁽⁸⁵³⁾ ⁽⁸⁵⁴⁾ ⁽⁸⁵⁵⁾ ⁽⁸⁵⁶⁾ ⁽⁸⁵⁷⁾ ⁽⁸⁵⁸⁾ ⁽⁸⁵⁹⁾ ⁽⁸⁶⁰⁾ ⁽⁸⁶¹⁾ ⁽⁸⁶²⁾ ⁽⁸⁶³⁾ ⁽⁸⁶⁴⁾ ⁽⁸⁶⁵⁾ ⁽⁸⁶⁶⁾ ⁽⁸⁶⁷⁾ ⁽⁸⁶⁸⁾ ⁽⁸⁶⁹⁾ ⁽⁸⁷⁰⁾ ⁽⁸⁷¹⁾ ⁽⁸⁷²⁾ ⁽⁸⁷³⁾ ⁽⁸⁷⁴⁾ ⁽⁸⁷⁵⁾ ⁽⁸⁷⁶⁾ ⁽⁸⁷⁷⁾ ⁽⁸⁷⁸⁾ ⁽⁸⁷⁹⁾ ⁽⁸⁸⁰⁾ ⁽⁸⁸¹⁾ ⁽⁸⁸²⁾ ⁽⁸⁸³⁾ ⁽⁸⁸⁴⁾ ⁽⁸⁸⁵⁾ ⁽⁸⁸⁶⁾ ⁽⁸⁸⁷⁾ ⁽⁸⁸⁸⁾ ⁽⁸⁸⁹⁾ ⁽⁸⁹⁰⁾ ⁽⁸⁹¹⁾ ⁽⁸⁹²⁾ ⁽⁸⁹³⁾ ⁽⁸⁹⁴⁾ ⁽⁸⁹⁵⁾ ⁽⁸⁹⁶⁾ ⁽⁸⁹⁷⁾ ⁽⁸⁹⁸⁾ ⁽⁸⁹⁹⁾ ⁽⁹⁰⁰⁾ ⁽⁹⁰¹⁾ ⁽⁹⁰²⁾ ⁽⁹⁰³⁾ ⁽⁹⁰⁴⁾ ⁽⁹⁰⁵⁾ ⁽⁹⁰⁶⁾ ⁽⁹⁰⁷⁾ ⁽⁹⁰⁸⁾ ⁽⁹⁰⁹⁾ ⁽⁹¹⁰⁾ ⁽⁹¹¹⁾ ⁽⁹¹²⁾ ⁽⁹¹³⁾ ⁽⁹¹⁴⁾ ⁽⁹¹⁵⁾ ⁽⁹¹⁶⁾ ⁽⁹¹⁷⁾ ⁽⁹¹⁸⁾ ⁽⁹¹⁹⁾ ⁽⁹²⁰⁾ ⁽⁹²¹⁾ ⁽⁹²²⁾ ⁽⁹²³⁾ ⁽⁹²⁴⁾ ⁽⁹²⁵⁾ ⁽⁹²⁶⁾ ⁽⁹²⁷⁾ ⁽⁹²⁸⁾ ⁽⁹²⁹⁾ ⁽⁹³⁰⁾ ⁽⁹³¹⁾ ⁽⁹³²⁾ ⁽⁹³³⁾ ⁽⁹³⁴⁾ ⁽⁹³⁵⁾ ⁽⁹³⁶⁾ ⁽⁹³⁷⁾ ⁽⁹³⁸⁾ ⁽⁹³⁹⁾ ⁽⁹⁴⁰⁾ ⁽⁹⁴¹⁾ ⁽⁹⁴²⁾ ⁽⁹⁴³⁾ ⁽⁹⁴⁴⁾ ⁽⁹⁴⁵⁾ ⁽⁹⁴⁶⁾ ⁽⁹⁴⁷⁾ ⁽⁹⁴⁸⁾ ⁽⁹⁴⁹⁾ ⁽⁹⁵⁰⁾ ⁽⁹⁵¹⁾ ⁽⁹⁵²⁾ ⁽⁹⁵³⁾ ⁽⁹⁵⁴⁾ ⁽⁹⁵⁵⁾ ⁽⁹⁵⁶⁾ ⁽⁹⁵⁷⁾ ⁽⁹⁵⁸⁾ ⁽⁹⁵⁹⁾ ⁽⁹⁶⁰⁾ ⁽⁹⁶¹⁾ ⁽⁹⁶²⁾ ⁽⁹⁶³⁾ ⁽⁹⁶⁴⁾ ⁽⁹⁶⁵⁾ ⁽⁹⁶⁶⁾ ⁽⁹⁶⁷⁾ ⁽⁹⁶⁸⁾ ⁽⁹⁶⁹⁾ ⁽⁹⁷⁰⁾ ⁽⁹⁷¹⁾ ⁽⁹⁷²⁾ ⁽⁹⁷³⁾ ⁽⁹⁷⁴⁾ ⁽⁹⁷⁵⁾ ⁽⁹⁷⁶⁾ ⁽⁹⁷⁷⁾ ⁽⁹⁷⁸⁾ ⁽⁹⁷⁹⁾ ⁽⁹⁸⁰⁾ ⁽⁹⁸¹⁾ ⁽⁹⁸²⁾ ⁽⁹⁸³⁾ ⁽⁹⁸⁴⁾ ⁽⁹⁸⁵⁾ ⁽⁹⁸⁶⁾ ⁽⁹⁸⁷⁾ ⁽⁹⁸⁸⁾ ⁽⁹⁸⁹⁾ ⁽⁹⁹⁰⁾ ⁽⁹⁹¹⁾ ⁽⁹⁹²⁾ ⁽⁹⁹³⁾ ⁽⁹⁹⁴⁾ ⁽⁹⁹⁵⁾ ⁽⁹⁹⁶⁾ ⁽⁹⁹⁷⁾ ⁽⁹⁹⁸⁾ ⁽⁹⁹⁹⁾ ⁽¹⁰⁰⁰⁾ ⁽¹⁰⁰¹⁾ ⁽¹⁰⁰²⁾ ⁽¹⁰⁰³⁾ ⁽¹⁰⁰⁴⁾ ⁽¹⁰⁰⁵⁾ ⁽¹⁰⁰⁶⁾ ⁽¹⁰⁰⁷⁾ ⁽¹⁰⁰⁸⁾ ⁽¹⁰⁰⁹⁾ ⁽¹⁰¹⁰⁾ ⁽¹⁰¹¹⁾ ⁽¹⁰¹²⁾ ⁽¹⁰¹³⁾ ⁽¹⁰¹⁴⁾ ⁽¹⁰¹⁵⁾ ⁽¹⁰¹⁶⁾ ⁽¹⁰¹⁷⁾ ⁽¹⁰¹⁸⁾ ⁽¹⁰¹⁹⁾ ⁽¹⁰²⁰⁾ ⁽¹⁰²¹⁾ ⁽¹⁰²²⁾ ⁽¹⁰²³⁾ ⁽¹⁰²⁴⁾ ⁽¹⁰²⁵⁾ ⁽¹⁰²⁶⁾ ⁽¹⁰²⁷⁾ ⁽¹⁰²⁸⁾ ⁽¹⁰²⁹⁾ ⁽¹⁰³⁰⁾ ⁽¹⁰³¹⁾ ⁽¹⁰³²⁾ ⁽¹⁰³³⁾ ⁽¹⁰³⁴⁾ ⁽¹⁰³⁵⁾ ⁽¹⁰³⁶⁾ ⁽¹⁰³⁷⁾ ⁽¹⁰³⁸⁾ ⁽¹⁰³⁹⁾ ⁽¹⁰⁴⁰⁾ ⁽¹⁰⁴¹⁾ ⁽¹⁰⁴²⁾ ⁽¹⁰⁴³⁾ ⁽¹⁰⁴⁴⁾ ⁽¹⁰⁴⁵⁾ ⁽¹⁰⁴⁶⁾ ⁽¹⁰⁴⁷⁾ ⁽¹⁰⁴⁸⁾ ⁽¹⁰⁴⁹⁾ ⁽¹⁰⁵⁰⁾ ⁽¹⁰⁵¹⁾ ⁽¹⁰⁵²⁾ ⁽¹⁰⁵³⁾ ⁽¹⁰⁵⁴⁾ ⁽¹⁰⁵⁵⁾ ⁽¹⁰⁵⁶⁾ ⁽¹⁰⁵⁷⁾ ⁽¹⁰⁵⁸⁾ ⁽¹⁰⁵⁹⁾ ⁽¹⁰⁶⁰⁾ ⁽¹⁰⁶¹⁾ ⁽¹⁰⁶²⁾ ⁽¹⁰⁶³⁾ ⁽¹⁰⁶⁴⁾ ⁽¹⁰⁶⁵⁾ ⁽¹⁰⁶⁶⁾ ⁽¹⁰⁶⁷⁾ ⁽¹⁰⁶⁸⁾ ⁽¹⁰⁶⁹⁾ ⁽¹⁰⁷⁰⁾ ⁽¹⁰⁷¹⁾ ⁽¹⁰⁷²⁾ ⁽¹⁰⁷³⁾ ⁽¹⁰⁷⁴⁾ ⁽¹⁰⁷⁵⁾ ⁽¹⁰⁷⁶⁾ ⁽¹⁰⁷⁷⁾ ⁽¹⁰⁷⁸⁾ ⁽¹⁰⁷⁹⁾ ⁽¹⁰⁸⁰⁾ ⁽¹⁰⁸¹⁾ ⁽¹⁰⁸²⁾ ⁽¹⁰⁸³⁾ ⁽¹⁰⁸⁴⁾ ⁽¹⁰⁸⁵⁾ ⁽¹⁰⁸⁶⁾ ⁽¹⁰⁸⁷⁾ ⁽¹⁰⁸⁸⁾ ⁽¹⁰⁸⁹⁾ ⁽¹⁰⁹⁰⁾ ⁽¹⁰⁹¹⁾ ⁽¹⁰⁹²⁾ ⁽¹⁰⁹³⁾ ⁽¹⁰⁹⁴⁾ ⁽¹⁰⁹⁵⁾ ⁽¹⁰⁹⁶⁾ ⁽¹⁰⁹⁷⁾ ⁽¹⁰⁹⁸⁾ ⁽¹⁰⁹⁹⁾ ⁽¹¹⁰⁰⁾ ⁽¹¹⁰¹⁾ ⁽¹¹⁰²⁾ ⁽¹¹⁰³⁾ ⁽¹¹⁰⁴⁾ ⁽¹¹⁰⁵⁾ ⁽¹¹⁰⁶⁾ ⁽¹¹⁰⁷⁾ ⁽¹¹⁰⁸⁾ ⁽¹¹⁰⁹⁾ ⁽¹¹¹⁰⁾ ⁽¹¹¹¹⁾ ⁽¹¹¹²⁾ ⁽¹¹¹³⁾ ⁽¹¹¹⁴⁾ ⁽¹¹¹⁵⁾ ⁽¹¹¹⁶⁾ ⁽¹¹¹⁷⁾ ⁽¹¹¹⁸⁾ ⁽¹¹¹⁹⁾ ⁽¹¹²⁰⁾ ⁽¹¹²¹⁾ ⁽¹¹²²⁾ ⁽¹¹²³⁾ ⁽¹¹²⁴⁾ ⁽¹¹²⁵⁾ ⁽¹¹²⁶⁾ ⁽¹¹²⁷⁾ ⁽¹¹²⁸⁾ ⁽¹¹²⁹⁾ ⁽¹¹³⁰⁾ ⁽¹¹³¹⁾ ⁽¹¹³²⁾ ⁽¹¹³³⁾ ⁽¹¹³⁴⁾ ⁽¹¹³⁵⁾ ⁽¹¹³⁶⁾ ⁽¹¹³⁷⁾ ⁽¹¹³⁸⁾ ⁽¹¹³⁹⁾ ⁽¹¹⁴⁰⁾ ⁽¹¹⁴¹⁾ ⁽¹¹⁴²⁾ ⁽¹¹⁴³⁾ ⁽¹¹⁴⁴⁾ ⁽¹¹⁴⁵⁾ ⁽¹¹⁴⁶⁾ ⁽¹¹⁴⁷⁾ ⁽¹¹⁴⁸⁾ ⁽¹¹⁴⁹⁾ ⁽¹¹⁵⁰⁾ ⁽¹¹⁵¹⁾ ⁽¹¹⁵²⁾ ⁽¹¹⁵³⁾ ⁽¹¹⁵⁴⁾ ⁽¹¹⁵⁵⁾ ⁽¹¹⁵⁶⁾ ⁽¹¹⁵⁷⁾ ⁽¹¹⁵⁸⁾ ⁽¹¹⁵⁹⁾ ⁽¹¹⁶⁰⁾ ⁽¹¹⁶¹⁾ ⁽¹¹⁶²⁾ ⁽¹¹⁶³⁾ ⁽¹¹⁶⁴⁾ ⁽¹¹⁶⁵⁾ ⁽¹¹⁶⁶⁾ ⁽¹¹⁶⁷⁾ ⁽¹¹⁶⁸⁾ ⁽¹¹⁶⁹⁾ ⁽¹¹⁷⁰⁾ ⁽¹¹⁷¹⁾ ⁽¹¹⁷²⁾ ⁽¹¹⁷³⁾ ⁽¹¹⁷⁴⁾ ⁽¹¹⁷⁵⁾ ⁽¹¹⁷⁶⁾ ⁽¹¹⁷⁷⁾ ⁽¹¹⁷⁸⁾ ⁽¹¹⁷⁹⁾ ⁽¹¹⁸⁰⁾ ⁽¹¹⁸¹⁾ ⁽¹¹⁸²⁾ ⁽¹¹⁸³⁾ ⁽¹¹⁸⁴⁾ ⁽¹¹⁸⁵⁾ ⁽¹¹⁸⁶⁾ ⁽¹¹⁸⁷⁾ ⁽¹¹⁸⁸⁾ ⁽¹¹⁸⁹⁾ ⁽¹¹⁹⁰⁾ ⁽¹¹⁹¹⁾ ⁽¹¹⁹²⁾ ⁽¹¹⁹³⁾ ⁽¹¹⁹⁴⁾ ⁽¹¹⁹⁵⁾ ⁽¹¹⁹⁶⁾ ⁽¹¹⁹⁷⁾ ⁽¹¹⁹⁸⁾ ⁽¹¹⁹⁹⁾ ⁽¹²⁰⁰⁾ ⁽¹²⁰¹⁾ ⁽¹²⁰²⁾ ⁽¹²⁰³⁾ ⁽¹²⁰⁴⁾ ⁽¹²⁰⁵⁾ ⁽¹²⁰⁶⁾ ⁽¹²⁰⁷⁾ ⁽¹²⁰⁸⁾ ⁽¹²⁰⁹⁾ ⁽¹²¹⁰⁾ ⁽¹²¹¹⁾ ⁽¹²¹²⁾ ⁽¹²¹³⁾ ⁽¹²¹⁴⁾ ⁽¹²¹⁵⁾ ⁽¹²¹⁶⁾ ⁽¹²¹⁷⁾ ⁽¹²¹⁸⁾ ⁽¹²¹⁹⁾ ⁽¹²²⁰⁾ ⁽¹²²¹⁾ ⁽¹²²²⁾ ⁽¹²²³⁾ ⁽¹²²⁴⁾ ⁽¹²²⁵⁾ ⁽¹²²⁶⁾ ⁽¹²²⁷⁾ ⁽¹²²⁸⁾ ⁽¹²²⁹⁾ ⁽¹²³⁰⁾ ⁽¹²³¹⁾ ⁽¹²³²⁾ ⁽¹²³³⁾ ⁽¹²³⁴⁾ ⁽¹²³⁵⁾ ⁽¹²³⁶⁾ ⁽¹²³⁷⁾ ⁽¹²³⁸⁾ ⁽¹²³⁹⁾ ⁽¹²⁴⁰⁾ ⁽¹²⁴¹⁾ ⁽¹²⁴²⁾ ⁽¹²⁴³⁾ ⁽¹²⁴⁴⁾ ⁽¹²⁴⁵⁾ ⁽¹²⁴⁶⁾ ⁽¹²⁴⁷⁾ ⁽¹²⁴⁸⁾ ⁽¹²⁴⁹⁾ ⁽¹²⁵⁰⁾ ⁽¹²⁵¹⁾ ⁽¹²⁵²⁾ ⁽¹²⁵³⁾ ⁽¹²⁵⁴⁾ ⁽¹²⁵⁵⁾ ⁽¹²⁵⁶⁾ ⁽¹²⁵⁷⁾ ⁽¹²⁵⁸⁾ ⁽¹²⁵⁹⁾ ⁽¹²⁶⁰⁾ ⁽¹²⁶¹⁾ ⁽¹²⁶²⁾ ⁽¹²⁶³⁾ ⁽¹²⁶⁴⁾ ⁽¹²⁶⁵⁾ ⁽¹²⁶⁶⁾ ⁽¹²⁶⁷⁾ ⁽¹²⁶⁸⁾ ⁽¹²⁶⁹⁾ ⁽¹²⁷⁰⁾ ⁽¹²⁷¹⁾ ⁽¹²⁷²⁾ ⁽¹²⁷³⁾ ⁽¹²⁷⁴⁾ ⁽¹²⁷⁵⁾ ⁽¹²⁷⁶⁾ ⁽¹²⁷⁷⁾ ⁽¹²⁷⁸⁾ ⁽¹²⁷⁹⁾ ⁽¹²⁸⁰⁾ ⁽¹²⁸¹⁾ ⁽¹²⁸²⁾ ⁽¹²⁸³⁾ ⁽¹²⁸⁴⁾ ⁽¹²⁸⁵⁾ ⁽¹²⁸⁶⁾ ⁽¹²⁸⁷⁾ ⁽¹²⁸⁸⁾ ⁽¹²⁸⁹⁾ ⁽¹²⁹⁰⁾ ⁽¹²⁹¹⁾ ⁽¹²⁹²⁾ ⁽¹²⁹³⁾ ⁽¹²⁹⁴⁾ ⁽¹²⁹⁵⁾ ⁽¹²⁹⁶⁾ ⁽¹²⁹⁷⁾ ⁽¹²⁹⁸⁾ ⁽¹²⁹⁹⁾ ⁽¹³⁰⁰⁾ ⁽¹³⁰¹⁾ ⁽¹³⁰²⁾ ⁽¹³⁰³⁾

La vida política d'Estanislau Ruiz Ponsetí (1) a l'exili no va tenir una rellevància determinant per al seu partit, el PSUC. De fet com confirma un dels seus fills (2), el període que va ser de més activitat a Mèxic (país on va passar el període 1939-1967), va ser el comprès entre la seva arribada al país de Càrdenas fins als anys cinquanta. Efectivament en la dècada dels cinquanta presidirà els actes de celebració del XVè aniversari del seu partit al "Casal Català", centre de reunió dels comunistes catalans del qual va ser un fundador el 1943.

Però tenint en compte aquest període temporal d'activitat política del qual va ser sots-secretari del Conseller d'Economia Joan Comorera, el fet de més relleu és la participació que va exercir en el procés de fundació de l'editorial Atlàntic. I vist que els historiadors que han estudiat la vida en l'exili no li han atorgat el relleu degut (3), localitzant el que hem anant veient en el desenvolupament de la vida política del propi Estanislau Ruiz, com la vida del partit, centraran el desenvolupament d'aquesta comunicació en l'explicació de com es va instituir aquesta editorial. Editorial que constituïa un puntal important en la vida del PSUC a Mèxic per la possibilitat d'ajudar econòmicament als exiliats comunistes a través de la seva activitat editorial.

A. Atlàntic

Foc després d'haver-se encarregat a Estanislau Ruiz i Ponsetí (d'aquí en endavant ERP) l'organització d'una Comissió Tècnica del Partit per pensar projectes i estudis de futur per després de la victòria sobre el franquisme (4), va rebre, per mitjà d'instruccions directes de Joan Comorera la creació d'una Editorial no sense esmentar al propi Comorera les dificultats de portar alhora dues empreses:

"Suposo que tant vos com el company Serra Ràmbies, amics companys de la direcció amb qui jo vaig tractar en els primers mesos de la nostra estada a França (5), recordeu perfectament que des de les primeres entrevistes vreu demanar-me que m'encarregués simultàniament de fer les gestions precises per a arribar a la constitució de l'Editorial i per a iniciar els treballs d'una Comissió Tècnica d'Estudis Polítics, que de moment havia d'actuar a França; jo vaig aconseguir la doble delegació de confiança, agraïnt-la pel que representava encarnar-se de dos dels treballs de caràcter pràctic més importants que es preveien en l'actuació del

partit en un futur immediat, però des del primer dia ja vaig insinuar la possibilitat que les dues coses en un moment determinat esdevinguessin incompatibles per circumstàncies de temps i de lloc (...) i potser miraven amb més simpatia la de l'endegament de la Comissió Tècnica, considerant que l'Editorial era una cosa purament utilitària i per tant menys fonamental per la nostra actuació" (6).

De fet però, el que va continuar tirant endavant va ser la idea de l'editorial, ja que després del Comitè d'Aniversari del PSUC ocupació alemanya de l'estat francès (1940), la Comissió Tècnica no va tenir futur. ^{per una bona}

La primera menció de la creació d'una editorial ve de J. Grijalbo (militant de la UUT) i amic personal de Ponsetí. Grijalbo esmenta la possibilitat de col·laborar amb diverses institucions per portar a terme estudis sobre la península (7). Però la constitució en fer de l'editorial va tenir lloc a París l'1 de juliol de 1939, tres mesos abans que Ponsetí marxés primer a C. Trujillo (R. Dominicana) i arribés posteriorment a Mèxic (desembre del 1939) (8). En l'acte de constitució —que va tenir lloc a la seu del Cosolat General dels Estats Units Mexicans— hi van prendre part: R. Musulas Casas, J. Costa Puig, C. Muntanyola, Estanislau Ruiz Ponsetí i M. Sanchez Sarto. El capital inicial de l'editorial partia de mig milió de pesos mexicans. Un cop constituïda, ERP encarregava J. Comorera dels projectes de l'editorial així com del procés dels treballs de la Comissió Tècnica. (Aquesta Comissió Tècnica encara s'estava formant perquè el seu principal element, Ponsetí, encara no havia marxat cap a C. Trujillo). Vol dir que entre els projectes de l'editorial hi havia produccions dels clàssics del marxisme i d'obres literàries en llengua russa. Posteriorment però —i ja a Mèxic— l'editorial s'especialitzaria en llibres científics (9).

Les primeres perspectives d'actuació de l'editorial (relacionada amb el PSUC) ^{per}eren positives, ja que els fundadors presenten el moment imminent de la guerra europea, amb la qual cosa el mercat d'Amèrica restaria aïllat de les mercaderies europees. I d'aquesta manera els mercats a Àfrica del Sud i Centramerica restarien

...període d'organització millor. ...
 Tretantament a la constitució d'Atlante el mes d'agost del 1939
 - i és a que abé una comissió a París amb J. Grigalbo al capdavant,
 es constituïa provisionalment un Consell d'Administració format per M.
 Sánchez Sarto i ERP com a directors-gerents; com a sots-director va
 94. nomenat Virfil Recheverria i com a administrador J. Grigalbo. Vel
 a dir que per setembre de 1940 -el 15 de setembre concretament- el
 Consell d'Administració va veure's ampliat amb un home del partit
 Miguel Serra i Peniles. (Mentrestant J. Grigalbo, Sánchez Sarto i Mar-
 tin Recheverria, com hem dit, van a emar a Mèxic a fi de constituir
 definitivament la societat. I ERP es va quedar a França per recollir
 la quantitat del capital suscrist, que després, amb l'ocupació alema-
 na, va ~~ser~~ ^{que} que tot el capital ~~va~~ ^{va} cap a Mèxic,
 tot i que ens ho explica Josep Munt, -encarregat de la direcció del Par-
 tit d'Exile en absència de J. Comorera, juntament amb Felip Garcia
 "Mestre" i Josep Trilles. D'altra banda en aquest context de desplaça-
 ment a Mèxic d'elements de la direcció, intercom M. Camanillo venen

la creació de la pròpia editorial "ATLANTIC",
 (11) i el es té en
 compte la seva constitució formal a París. Encara que la "segona" a
 constitució va tenir lloc a Mèxic el 25 de setembre de 1939, amb la
 quantitat inicial de 150.000 pesos mexicans.

Però per les necessitats editorials calia que el capital inicial
 augmentés cosa que no va ser possible pel bloqueig del compte on -
 a Trévien ingressat els fons per a l'editorial (al Banc de l'Europe
 du Nord. D'acord de cobertura comunista). En aquesta situació Ponsell
 escriu una carta a J. Comorera -que aleshores (1940) es trobava a
 Noruega- usabentant-lo tant dels problemes inicials de l'editorial
 com de la seva arribada a Mèxic.

"Jo vull sortir de França amb tota la família a darrere
 d'Octubre i varem esperar a C. Trujillo tres setmanes
 de penúries d'entrada a Mèxic que malgrat la nova situa-
 ció no el pogueren denegar perquè jo ja figurava oficial-
 alment com a Gerent de l'Editorial Atlante S.A (...).
 (i) desposo que Munt ja us haurà explicat que per ara
 no ha sigut encara possible traslladar aquí els fons
 dipositats a França. Pel que fa referència a l'Editorial

hem començat a treballar amb una tercera part, apren-
 nament que varen portar Grigalbo i Sánchez Sarto -
 alguns de començar la guerra, però el restant que jo
 havia de portar-ho ja no va ser possible treure-ho
 de França, encara que actualment estem pendents d'u-
 nes lletions que esperem arribaran a bon fi. L'Edito-
 rial està treballant en la forma convinguda i amb
 els millors auspicis, encara que la posta en marxa
 es necessàriament lenta, doncs en aquest país no es
 troben els elements materials que tenim a Catalunya
 i el que ha de demanar-se als Estats Units resulta
 "més car (...)" (12).

Josep Munt ens explica'ven aquest bloqueig de finançament de l'e-
 ditorial -les tensions que van fer -sense èxit- davant la Banca de -
 França, alenyat sortir cap a Mèxic, per agilitar la quantitat de di-
 versos complementaris - a aquestes fets que semblen no tenir
 importància però, en tindran més tard -quan ERP hagi dimissat el càr-
 rec dels l'editorial- pel que fa a les relacions entre el propi Pon-
 sell i Joan Comorera. (13).

Com es pot veure, el context internacional de guerra mundial impedi que l'e-
 ditorial rebés el percentatge del capital adequat. (ERP va lluitar als
 qui van voler portar a Mèxic el 37,5%). Igualment sembla que Ponsell,
 en aquest moment de bloqueig de capital, donava més importància a la
 contínuïtat de la Comissió Tècnica que no pas a l'editorial (potser
 latuint el futur de la victòria aliada en la II GM i posterior "der-
 roament" en opinió de l'època -de la dictadura franquista).

Però les conseqüències per ERP del fet de no haver pogut portar la
 totalitat del capital a Mèxic va fer que cessés en el càrrec, res-
 tant ~~la~~ ^{com a} com a únic director-gerent en Sánchez Sarto. Tot
 aquest procés va portar a un ~~estancament~~ ^{estancament}, com hem dit, de les rela-
 cions amb Comorera, fins tal punt -com ja heu vist i Qualls i J. Ruls:
 fill d'ERP- que durant el cas Comorera, Ponsell no va tenir una posi-
 ció rellevant en la seva defensa. (Però nosaltres ens inclinem a creu-
 re que pel fet d'estar apartat de la política activa pels volts de
 la primera meitat dels cinquanta, la postura davant Comorera va seguir
 el mateix camí que d'altres afers: no prendre una resolució activa da-
 vant el conflicte (14).

Malgrat tot però, l'editorial inicià un treball d'publicació d'o-

amb els seus redactors: Escaña, el qual és un habitant, tractado de familiar, Estado de la Educación (Vols I i II), Cooperativas — Cooperativas, La cultura, Geología Textil, Directorio de Filosofía, Didáctica del sistema nervioso, etc... Entre els col·laboradors hi ha enginyers com J. Carreras Palet i entre les col·laboracions hi ha articles de J. Carreras Palet (dibuixant). Pel març del 1940 també hi ha articles de J. Carreras Palet i aplicades. La revista era dedicada a l'estudi de les ciències pures i aplicades. La revista era dirigida per Ignacio Bolívar i va comptar amb el suport econòmic del Govern de Mèxic amb un capital inicial de 150.000 pesos. (15) A

La publicació de l'editorial era de administrar llibres especialitzats — per a principis capitals d'Amèrica del Sud. (En aquest sentit hi ha que els llibres són venuts va ser el de J. Carreras Palet, que portava per títol la "Geología Textil" se'n van vendre 700 — amb llibres a poc pesos). Dins aquesta especialització, ASISTENTE va editar llibres de pedagogia com la Técnica del trabajo intelectual, del Dr. Bardo; La Escuela y el medio, de S. Hernandez. També va editar amb col·lecció monografía "ANTEDE DE LA CULTURA" amb obres com Analisis químicos, Técnicas de laboratorio, Manual de topografía, de Pere Calders, etc... Cal dir que aquestes obres, a més de la mercaderia sud-americana, tenien un altre focus molt important Nord-Americana.

El que fa el procés d'associacions amb d'altres editorials, "Atlante" va incorporar els directors d'empresa de Editorial Labor que havia deixat a una editorial a causa de la guerra, és a dir se'ls oferiria "a esos elementos vinculados a Atlante la posibilidad de super su labor de España, (sic) Moreando en un periodo de tiempo relativamente breve, una gran editorial científica y técnica, sin competencia en suelo americano..." (16). Però, cal dir, que aquestes fusions baixen clar que l'organització de "ATLANTIS" no perjudicava el benefici vers Mèxic, ja que segons els fundadors de la revista es contri buïa — en el cas de Mèxic — en el sentit d'ajudar a "la normalització del país".

El 1941, l'editorial, després de l'enfrontament amb J. Comorera va deixar l'editorial el 1941 per ingressar a l'editorial fundada per un altre econòmic (G. Porto): Editorial UTEMA, la qual configurà un

directorari econòmic, del qual J. R. Posseti va ser director tècnic. To vivint, doncs, el cas de "ATLANTIS" en el d'una editorial que entrà en el concert editorial mexicà. Però la seva actuació s'ha de concebre en la col·laboració entre Mèxic i els refugiats polítics. Aquesta contribució a millorar el patrimoni cultural de Mèxic es deuteja pel tipus d'emigració que va. En el cas concret a l'PSUC la base social era formada per treballadors, professionals i científics al sindicat (17).

2 Activitat política. L'activitat de Posseti entre (1933-1941), que va ser el temps que va exercir el paper de l'editorial, no es veurà marcada per la intervenció dels elements del Partit. En a dir tant el Comitè Central d'Anvers (2 i 3 de 1933), com durant el seu exili a Mèxic.

A Mèxic, abans de deixar cap a Mèxic, va exercir una certa funció de coordinació política vers els funcionaris que havien treballat amb ell. La seva tasca consistia a trametre diner a les persones col·laboradores de J. Comorera o del propi de. I com que J. Comorera era a la Unió Soviètica, el màxim responsable d'aquesta coordinació era Ruiz Posseti. (Per a portar a terme aquest afer existeix una correspondència entre J. Comorera i ERP que tenia com a finalitat agilitar el traspass de diner) (18).

En altre fet a destacar és que durant l'estada de Posseti a França se'l·loc un intent d'organitzar una colònia rural. Aquestes colònies, que posteriorment seran construïdes a Mèxic per mitjà dels ajuts del PSUC (19), tindran a França una primera concepció. La seva finalitat era la de proveir d'ajut als militants i refugiats del PSUC. Alhora que les colònies tenien una especificitat política concreta:

2 Possibilitar el treball d'informació i d'organització a través de Restaurants, hotels i empreses de transport a la regió pirinenca, i petites entitats comercials i importació de fruits catalans i valencians. En aquesta mena d'inversió, els beneficis comercials no queden pas descartats.

Conservació dels quadres del Partit i familiars, que momentàniament no tinguin adaptació a les activitats anteriors. Cal descartar la possibilitat de beneficis i buscar només un mínim de pèrdues (19).

Confeccion, doncs, el PSUC organitzava la vida "quotidiana" i política dels seus militants. Ara bé, pel que hem pogut esbrinar, aquestes

El doctor José María José González, "Chayo", fundador del futuro de la Universidad Militar, dijo a El Comercio que no le gustaría estar fuera de México. Él quería en correspondencia con un ingeniero industrial base (el asistente de la lista), José Tallvé. El elemento en esta situación:

... ..

Y bien, México ha dicho públicamente que admittirá a todos los emigrados, en cambio la URSS es posible que sólo admita los que sean avalados por nuestros partidos (...). Yo (ZAR) si pudiera elegir libremente prefiere a los URSS, principalmente para la formación de mis hijos, pero es posible que el Partido me designe para ir a México con una misión especial ; estoy aguardando órdenes para ir donde me manden(...)" (21).

7. 4. 1977 - Gerent 1307th Succett per Julio Ganz) (23).

41

Depende de atividades organizativas e da Comissão Técnica, que vai elabo-

— 8 —

defect de materialisme

... el socialisme integral en el
del l'exili. Després del "Otto Bauer no va estar mai en la
... de Comore, no va ser punt de mira de l'homogeneïtzació. Sta-
... en el Guà i el stalinisme era el model" (27). L'unió entre so-
... i comunistes, realitzada el 1936 no va tenir la possi-
... de Comore, però aquesta. *Comore sempre va ser un*

Però he de dir que l'homogeneïtzació és el que tenia dins el PSUC una
concepció teòrica del marxisme, perquè la seva actitud davant els
conflictes interns del partit -com passaria més tard amb l'expulsió
de J. del Guà- e s'ha marcada per una postura no dogmàtica i amb
pròpia iniciativa (respecte que ja el va portar a ... amb les
tesis revolucionàries de Comore durant la guerra civil). I és que
com a col·lectiu les persones que el van conèixer més: J. Muri, J.
Grijalbo, M. Palomar, L. Salvadores, entre d'altres- ERP era un intel-
lectual que primer de tot era enginyer i després era polític; aquesta
característica va fer que no estés d'acord amb els mètodes de com-
creació de l'homogeneïtzació que aplicava J. Comore. La concepció
que tenia Ponssetí era la de militar amb criteri propi, cosa que
era criticada per alguns dels més convençuts partidaris de la bol-
xevització del Partit, com per exemple, Josep Marles que va fer un
informe el 1943 per apartar el del Comitè Central -encara que no
es va portar mai a terme- a l'Estalinisme. En aquest informe ti-
tulat Què per la discussió de l'informe de la direcció sobre la
democràcia del Partit (13/05/43) se l'acusava de ser "un militant que
no vol fer cap esforç pel Partit i perquè no ha volgut mai compren-
dre els raïons que té un membre del Comitè Central (val a dir que
ja s'ha pogut aconseguir col·laboració d'ell per res. Considera el
CC com un organisme que de tant en tant es reuneix per fer tertúlia".
Justament el Ponssetí era "recomanat" per ser apartat del CC: Al-
lalejo, Llorca, Olaso, Elio, Benejam i Ardica. Aquesta més tard
però Josep Marles continuava tenint a la mateixa concepció, en el
sentit que Ponssetí venia a ser un intel·lectual que no
era militant del Partit" (28).
*Aquesta ha de ser -en el nostre fonament- la traça orgànica de
la política política i política d'un comunista que per la seva
capacitat intel·lectual va ser -tingut pel "Carreter gris" de
Comore- quan era Guàrdia d'Economia.*

3. UNA CONCLUSIÓ. L'exemple d'ERP com a membre del PSUC ens fa donat
l'ocasió de copsar, si més no, la complexitat de l'exili comunista
català. El tipus de pràctica política, limitada en tot moment, per
la conjuntura política internacional (II GM), no ha de ser obstacle
per veure la voluntat de reestructuració de la vida dels militants
de l'exili. En efecte per mitjà dels projectes que hem vingut descri-
vint (LLEIDA, Comandament tècnica, mobilitat dels militants...), fa
que podem parlar d'un cert moviment real; d'un moviment que portava
a terme projectes d'elaboració teòrica per l'endament de la victòria
(tot s'ha de dir amb visions que reflectien un optimisme desmesurat).
Per tant el que s'ha de pensar -des d'un vessant metodològic- és
si l'exili -pel que fa als partits polítics en general- s'ha d'es-
tuir a través dels pressupòsits ideològics o, si, per contra, cal
tenir present la dinàmica real en què es debatten els exiliats cata-
lans. Nosaltres ens inclinam per una via complementària. Però el
fem aquesta reflexió és perquè ens ha semblat comprovar, en la mate-
ria de bibliografia consultada, que més que fer una reconstrucció de
la realitat històrica (Reconstrucció que ha de tenir com a pressu-
sit la intrahistòria, la dinàmica de la vida quotidiana, etc...),
hem una determinada interpretació estesiològica. ...
Per tant el cas concret d'ERP ens ha permès un doble procés: d'una
banda estudiar el seu procés personal en l'exili polític i, de l'al-
tra, intentar de connectar-lo amb la pròpia vida del partit (a ni-
vell global). Pensem, doncs, que hem volgut donar més una visió
de "infraestructural" que no estratègicament una idea centrada en els
debats polítics dels partits (que encara que són condició necessària
no en són de suficients) (30).

Pel que fa a la pròpia persona d'ERP hem de dir que durant l'exili
va mantenir la mateixa concepció ideològica marxista que en el temps
de la Catalunya popular. Però aquesta concepció no era com
hem intentat d'explicar- estricteament "orgànica", sinó que tenia un
carge de subjectivitat (en el sentit positiu de creació i crítica)
era un partidari d'O. Bauer més que de Stalin? Podríem dir que en el
nivell de cultura marxista sí; però a nivell d'aplicació programàtica,
calia interpretar els fets polítics d'acord amb la conjuntura esta-
tística dels Partits Comunistes, i, per tant, calia donar suport po-
lític a l'URSS de Stalin.

Però el que cal destacar clar és que ERP va conservar la ideologia comunista fins la seva mort. I remarquem aquest aspecte perquè es tendia a pensar -per trobar militants del partit- que pel sol fet de ser portar una certa "ideologia interna" en les concepcions — ideològiques, ja es deixava de pertànyer a la família comunista. Pot amb que va deixar més clar encara Ponsetí (la seva ideologia marxista) quan pel 1940 redacta un assaig sobre l'Organització econòmica de Mèxic (sota el pseudònim de Lluís Murguía (31)), on es reflectiva una aplicació vers l'economia mexicana de les seues idees sobre economia mixta (amb referència al model soviètic de la NEP). Per, llavors, un treball teòric rellevant on portava a terme una planificació integral (sota l'any 1936 el Principat) de l'economia de la República del president Cárdenas, igualment frontopopulista. Els primers anys de la vida de Ponsetí, doncs, servirien per entendre la seva tendència ideològica, els seus projectes, i, sobre-tot, la voluntat de superar el capitalisme (l'idea aquesta última que es pot percebre en la seva correspondència mantinguda amb cooperatives i, fins i tot, amb Gustau Gili, poc abans de la seva mort). I va ser aquesta voluntat el que va portar-lo a l'intent de col·laboració amb la revolució cubana durant els primers anys de la dècada dels seixanta (32).

I és que ja de jove, com ell mateix deia, els antedèdics ja li veien les seues "idees procomunista....".

X. Ferré

-11-

NOTES

- (1) E. Ponsetí va néixer a Mad el 1889. El 1906 va venir a estudiar al Principat on es doctorà en Ciències exactes i en enginyeria. Va ser un dels fundadors de la USC. Igualment va organitzar el Sindicat General de Tècnics de Catalunya (1921). Durant l'èxode de la guerra dels tres anys va ocupar la conselleria de proveïments durant el govern provisional de J. Casanova i en el 1935 en representació del PSUC -va exercir el càrrec de vocal en el Consell d'Economia. Igualment va ser sotsecretari del consell d'Alt J. Comorera. És autor del pròleg de l'obra Aplicació del Decret de Col·lectivització (1936) i les empreses col·lectivitzades i el nou ordre econòmic (1937).
- (2) Carta de Jordi Ruiz Gualba (Mèxic, 28/10/88) on es confirma el continu perd de pes específic en la vida política d'ERP.
- (3) E. GARCIA: Joan Comorera: Comunisme i Neoliberalisme. Ensayos. Barcelona, 1985 (vol. III) p.38. L'autor esmenta que en l'edició "El Principat" s'editava el portanveu del PSUC a Mèxic: Catalunya. Notes no en puguem trobar cap testimoni que ens ho confirmi, ni tampoc no hem trobat en la documentació de Ponsetí cap llegenda sobre el tema. El que feia l'autor de memòries polítiques, M. Ferrer explicava a les Memòries Polítiques (inèdites) on esmenta (p.111) com es fundar. Miquel Ferrer apunta que el capital del PSUC va servir per crear l'editorial.
- (4) En una carta d'ERP a A. Garcia Izquierdo hi deia que: "He conseguida autorización y que se vote el correspondiente presupuesto (...) para constituir una Comisión técnica de estudios para asesorar a nuestro CG sobre las mejores soluciones a adoptar en los diversos problemas de Gobierno, especialmente los que tienen relación con la técnica" (16.05.39 ARP a GCHH).
- (5) Les persones delegades per a la Comissió tècnica van ser: A. Izquierdo (minería); Fabregas, que havia estat sotsecretari d'Obrers Polítics; encarregat de Construcció i Urbanisme; Delas; Orens Polítics i E. Darba: Indústria.
- (6) Carta d'ERP a J. Comorera (s.d.). En aquesta llarga carta Ponsetí va exposar les circumstàncies reals per les quals no va poder portar el projecte a Mèxic. En aquesta carta presentà la dimissió d'aquesta carta, per aquest contingut, és una de les més rellevants de Jordi Ponsetí.
- (7) ERP va arribar a l'estat francès des del 8 de febrer de 1939 quan les diferències s'acabaren d'octubre de 1939. Va partir cap a Mèxic l'any del VIAMBAE (i no pas el HEMILITCOM de vegades se cita).

(7) Carta de J. Gualba 23.03.39 (ARP a GCHH):

-12-

"ne parlat amb el Sanchez Sarto. En l'apòstol de crear una editorial de molta importància a més s'ha ofert en nom d'un grup d'homes, comptant amb novel·listes, a l'Institut Rockefeller, per tal de creuar o col·laborar amb estudis sobre Espanya (sic)".

- (1) Correspondència entre ERP i J. Comorera (s.d). D'altra banda els principals elements del PSUC empranyereren els següents camins: J. Guàrdia i L. Salvadores (Mèxic); N. Valdes (L. P. Ardiaca (Cuba), Torrens, secretari de política agrària a St. Domingo; Gussà, — a París i Dolores Pierra a Xile. La Direcció del Partit es trobava a Moscou (1939); G. Pàmies, Del Barrio, Vidella i J. Comorera. (Ent. Josep Palomar: octubre de 1988)

- (2) El comitè general on es movia l'editorial ATLANTIC venia donat per l'article segon de la societat:

"La sociedad tendrá una finalidad productiva y su objeto será editar, por cuenta propia o en administración, obras de reconocida valía, mediante las cuales se contribuya a elevar el nivel de la cultura, y cuyo rendimiento económico, obtenido conforme a una rigurosa observancia del principio de los costos, — quedan justamente remunerados todos los colaboradores — intelectuales y materiales, y se asigne a quienes aporten los medios de financiación, una participación proporcionada en los posibles beneficios"

- (10) Josep Guàrdia i L. Salvadores reconeix que l'editorial, creat dins l'òrbita del PSUC, jugava un paper de sanejament econòmic per lluitar contra la dictadura franquista.

"La participació del Partit en aquella empresa no tenia altra finalitat que la de poder assegurar uns mitjans econòmics per poder continuar la lluita contra el règim de terror i opressió nacional de Franco i la Falange" (Conversa mantinguda el 19 de setembre de 1988).

- (11) M. CAMUJAL: op.cit, p.38.

- (12) Carta d'ERP a J. Comorera. 10/01/1940.

- (13) En Una Carta a Eduard Barba, enginyer industrial com Ponsetí, aquest li explica el procés d'interrupció de capital a Mèxic. Ponsetí es mostra molestat per la manera com es va resoldre el seu apartament tant de la Comissió tècnica com de l'editorial.

- (14) "Sobre les relacions d'ERP amb Comorera. Es refrédaren definitivament després de 1941.(...) La base del conflicte fou la manca de confiança de Comorera vers ERP sobre la forma en què (aquest) administrà els diners de l'editorial Atlante a París, diners que segons sembla mai no es sapigué on van arribar a parar" (carta de Jordi Ruiz Guals: 11/04/88).

- (15) Per a un visió general del món de la premsa i de l'editorial,

vegeu: L. Suarez: "Prensa y libros, periodistas y editores" dins El exilio español en México, 1939-1982, FCE, 1983, pp. 602-612.

- (16) Informe Relativo a la constitución, actividades y plan de publicaciones de la EDITORIAL ATLANTIC S.A. pp 20-22 (ARP/CEHI).

- (17) Entrevista a Josep Palomar (octubre de 1988). Igualment vegeu el llistat sociològic d'emigrats a Mèxic que aporta "Financera. La diàspora republicana. Euros, 1976; p.224 en què esmenta que de les 17.387 persones registrades a Mèxic entre 1949 i 1950 les quals una 6.000 eren catalans (V. Riera i Illera: ent. març del 1988) — els Obrers industrials eren de l'ordre de 2.111; les professions liberals 2.297 i els agricultors, ramaders, miners, etc... sumaven un total de 1.438 (20,8%). D'altra banda per percentatges l'emigració catalana es repartia de la següent manera:

Girona...: 4.1%
Barcelona: 11.5%
Lleida/Tor: 16.2%
València...: 4.4%
Alacant/Cast: 3,8%

Pont: Javier RUBIO: La emigración de la guerra civil de 1936 a 1939 Ed.St. Martin, 1977, Vol.I, p.271

- (18) Correspondència tinguda lloc entre els mesos de febrer/abril. (ARP/CEHI). Són cartes en què es mostren les quantitats i sol·licitats pels funcionaris de la Generalitat.

- (20) Projecte d'instal·lació d'una Colònia Rural a França (s.d.s.l.). (ARP/CEHI), m.f. "preamble". En la mateixa direcció de demostrar la voluntat del Partit de crear Colònies agrícoles, ara a Mèxic, ERP escriu el següent paràgraf a qui havia estat el seu director en l'editorial G.Gill (el mateix G.Gill):

"Estem estudiant amb alguns companys la possibilitat d'establir una important colònia agrícola-industrial al de catalans a Mèxic i al Canadà, i em sembla que podria comptar amb algun ajut financerat dels respectius governs" (Carta: 7.03.39).

- (21) EL SERE -"Servici de Emigración de los Refugiados Españoles" — ve ser organitzat per Negrin, la seva funció va ser la d'establir concessions de subvencions (per exemple a les colònies agrícoles, o a la fàbrica a Mèxic-Valencia. La seva activitat però, es va veure truncada a començaments del 1940 per no rebre els fons econòmics del Govern espanyol que araven a bord del "YTA", els quals se'ls quedà I. Prieto. La fundació del SERE —de tendència comunista— va ser el 1939 i el componien: President: J. Negrin/Vocal: J. A. del Vayo/Tomás Bilbao/Segundo Blanco/R. Gonzalez Peña/P. Mendez Aspe/José Foix. La composició percentual era la següent:

Sector del PSOE-UGT: 55%
 Sector Confederal...: 22%
 Sector Republicà...: 20%
 Sense Partit...: 3%
 Font: Javier RUBIO: Op. cit., 1987. Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.

- (21) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (22) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (23) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (24) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (25) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (26) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (27) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (28) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (29) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (30) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.
- (31) Tratament per tenir una visió global del SNT i del JARE, con del PSOE a l'exili: J. ESTRUCH: El PSOE en la clandestinitat, 1939-1953, Madrid, s. XXI, 1983; Capítol primer.

L'EXILI DELS ESCOLAPIS CATALANS (1936-1939)

Joan Florensa i Parés, escolapi

El nombre dels religiosos escolapis catalans no és pas gaire considerable dintre del conjunt de població del Principat ; de totes maneres, crec que l'estudi dels escolapis exiliats durant els anys 1936-1939 pot aportar unes dades significatives per al conjunt d'exiliats.

L'Escola Pia de Catalunya tenia, el 1936, diverses cases que es trobaven fora de la Península, concretament a Cuba ; no he considerat els individus que hi residien, perquè no entren en el que podriem anomenar loc del possible exili. Tampoc no hi he comptat altres religiosos que pertanyien a la Província catalana, però que prestaven un servei a l'Orde o estaven en cases d'estudi i no depenien del superior català. Només queden comptabilitzats, doncs, els escolapis que, sota la dependència del Provincial de Catalunya, estaven destinats a alguna de les cases de la Província, com és el cas de Morella, que no es troba al Principat però pertanyia a l'Escola Pia catalana.

Les fonts utilitzades són preferentment dues : les memòries

o cròniques que cada col·legi va redactar entre 1943 i 1948 i en les quals acostuma a haver-hi una visió retrospectiva des de 1936, amb especial indicació del que ha fet cada religiós durant el període de la guerra civil ; no totes les memòries tenen la mateixa concreció, sinó que hi ha molta diversitat. depenent moltes vegades de si la persona del cronista havia viscut o no els fets en el mateix lloc on escriu. L'altra font utilitzada és una llibreta que el Secretari Provincial, P. Joan Profitós, va portar a Iratxe (Navarra) on passà bona part de la guerra, i en la qual anotava les notícies que anava rebent referents a cada individu ; l'he considerada una font secundària, perquè més d'una vegada hi ha errors.

Considero religiosos els qui havien professat abans de 1936 i són els únics que he anat seguint i que figuraran en el recompte que ofereixo ; en les fonts esmentades no hi ha el seguiment ni de novicis de Moia, ni dels aspirants d'Allella, ni dels altres que no havien professat ; només se'n dona una exposició global de la situació als primers moments.

Cal advertir que les incidències personals no inclouen aquells que varen ser assassinats, els quals només consten com a morts, però no com a empresonats, per exemple ; empresonats, intent de fuga, etc. es refereix als no assassinats i pot recaure en una mateixa persona.

Es molt possible que hi hagi alguna inexactitud en les dades recollides, sia per error en les fonts, sia sobretot per equivocació meua ; les dades generals no crec que varin gaire, tot i aquests possibles errors.

* * * * *

Després dels precedents preàmbuls aclaridors d'aspectes que crec interessant tenir en compte, podem començar a presentar els quadres en què he sintetitzat les dades recollides.

Un primer quadre ens mostra la situació geogràfica dels religiosos el juliol de 1936, en el moment de començar la guerra. La primera columna ens proporciona el nombre de religiosos que integren cada una de les 42 comunitats que formaven l'Escola Pia de Catalunya en sentit estricte, en la qual, com he advertit, únicament em fixaré. El total d'escolapis era de 324.

A les columnes següents hi he indicat el lloc on es trobava cada religiós el 18 de juliol de 1936. Durant la primera quinzena de juliol, com a més tard el 16, dia de sant Pompei, s'acostumaven a acabar les classes, per aquest motiu 63 religiosos havien sortit ja de la comunitat per anar de vacances amb la família; en aquest grup hi consten els que es troben de vacances en territori català (més Mallorca). En altres columnes (5 i 6), hi consten aquells escolapis que havien anat de vacances amb la família fora de territori català i amb la distinció entre els que quedaren en zona republicana o nacional; alguns d'aquests no hi eren per motiu de vacances, sinó per estudis, però la cosa no té més importància ni cal distingir més; crec que el que importa és la zona en què es troben. A la columna (4), hi he fet constar 10 religiosos que havien sortit a primers de juliol cap a l'estranger per a dedicar els mesos d'estiu a l'estudi de llengües; normalment sortien més tard, a finals de juliol o durant l'agost; però, com explicava un d'ells, el P. Provincial va instar-los que avansassin la sortida per por del que pogues passar.

Així, doncs, es trobaven en zona republicana 306 religiosos escolapis catalans (els 33 que figuren a la columna (7) es trobaven a Catalunya, encara que no sé el lloc exacte o la seva enumeració suposaria una subdivisió individualitzada i innecessària). La possibilitat d'exili serà només d'aquests 306, però m'ha semblat millor calcular els percentatges en els altres quadres a base del total, és a dir, 324 religiosos.

Els 18 escolapis que no estaven en zona republicana el 18 de juliol de 1936, podem considerar que es trobaven de fet exiliats, ja que no pogueren tornar a les seves cases, tal com tenien previst quan en sortiren, poc abans de l'atacament militar.

* * *

En el segon quadre he resumit el que podríem anomenar les pèrdues del col·lectiu escolapi de Catalunya.

En primer lloc hi ha els religiosos assassinats, que sumen 71 individus; xifra força crescuda, ja que representa el 21,91 % del total i cal recordar que 18 religiosos ja es trobaven fora en aquells dramàtics moments inicials; la majoria de les morts tingueren lloc durant els primers mesos de la revolució, és a dir, l'any 1936; això va provocar més angoixa entre els restants que anaven assabentant-se de la mort d'un i un company més.

Les morts per causa natural o malaltia pugen, en els tres anys, a 24; alguns ja estaven malalts el juliol del 1936, a d'altres l'edat i la situació els agreujà les malalties que podien patir.

47 religiosos aconseguiren passar la frontera i anar a parar a l'estranger i 6 ho feren a través del front, quan els tocà

d'anar a servir a l'exèrcit republicà ; a aquests 53 que s'exiliaren, recordem que hi hem d'afegir els 18 que ja es trobaven en l'exili ; obtenim, doncs, el total de 71 religiosos escolapis catalans que viuen l'exili en el període 1936-1939, més d'una cinquena part del total inicial (21'91 %).

Altres 28 religiosos intentaren sortir de la zona catalana sense èxit. Entre els 71 assassinats, també n'hi va haver algun que intentà exiliar-se sense sort ; però ja he indicat abans que aquesta cosa no els comptabilitzo.

* * * * *

Hi ha aspectes que no puc quantificar per manca de dades més exactes i que em limitaré a exposar ; és la forma d'aconseguir o d'intentar exiliar-se.

Alguns ho intentaren amb els mitjans que podríem dir-ne oficials, com varen ser els vaixells que Mussolini posà a disposició dels que volguessin sortir. Un altre camí ben freqüent en aquells moments va ser el pas de la frontera per França a través de la muntanya ; sabem que alguns hi participaren per l'Alta Garrotxa o per Andorra, amb sort ben diferent. Calia pagar una forta suma al guia i resultava arriscat, ja que a vegades el mateix guia per a guardar-se les espatlles o la vida denunciava l'expedició. Els escolapis que es trobaven a Puigcerdà, després de moments difícils aconseguiren travessar la línia fronterera per la Cerdanya, que algú coneixia prou bé.

Hi havia escolapis que havien passat llargs anys a Cuba i tenien la consideració de súbdits cubans. Varen fer servir la seva condició d'estrangers per a sortir de Catalunya. Altres,

però, que tot i haver estat a Cuba no tenien la consideració de súbdits, se les enginyaren per a obtenir aquesta condició ; escrivien a algun conegut cubà de l'illa que els enviés el certificat de naixement i amb aquest document el consolat estenia el salconduit a l'escolapi, que canviava de nom i de condició per un temps. Un aconsegui salconduit de basc, amb documentació falsa evidentment.

Tres o quatre escolapis s'allistaren el setembre de 1936 per anar a la verema al sud de França, amb la intenció de no tornar. El govern espanyol va prohibir la sortida de treballadors aquell any.

Un altre aspecte no quantificable és la situació en què es trobaven els que aconseguien passar la frontera per França ; parlar d'escolapis a un francès, era qüestió desconeguda, ja que a la nació veïna no n'hi havia hagut mai. Calia espavilar-se, a vegades sense coneixements mínims de la llengua francesa o amb hostilitat per part de gent desconfiada ; sabem d'odissee personals que obligaren a anar captant de poble en poble ; algun religiós va anar a parar a un camp de concentració francès, d'on fou difícil alliberar-lo ; un altre, després de travessar França i arribar a Itàlia, els carabinieri l'empresonaren per indocumentat. També sabem de cinc religiosos, com a mínim, que arribats per camins diferents a l'Espanya Nacional foren internats en camps de concentració durant uns mesos.

Un lloc inicial d'aixopluc va ser el monestir de Culxà ; als primers moments s'hi trobà un bon grupet i es convertí en pont de comunicació amb els que continuaven a Catalunya i en possible punt d'organització d'evassions. El Govern republicà va

pressionar ei frances perquè impedís l'estada d'exiliats espanyols prop de la frontera, i els gendarmes obligaren els escolapis de Guixa a internar-se a França.

* * * * *

El darrer aspecte que he analitzat i que presento en el quadre 3, es el de la destinació definitiva, tot i que cal tenir present que va haver-hi força mobilitat en alguns. Per França hi varen passar la majoria, però només hi restaren o hi anaren després 8 religiosos, nombre igual al que s'establí a Itàlia i 5 passaren a les comunitats de Cuba i 2 anaren a Anglaterra, com ja tenien previst fer l'estiu del 1936.

A l'Espanya Nacional s'hi ajuplaren els 6 que passaren pel front i altres 24 que hi confluïren de diferents llocs: en total 30, que se sumaren als 8 que ja hi eren. La meitat dels exiliats anaren a parar a l'Espanya Nacional.

A que es dedicaren els escolapis en l'exili? Els que havien sortit per a estudiar l'legües, s'incardinaren als bisbats on es trobaven (de fet ja hi havien anat d'acord amb els bisbats receptors) i col·laboraren en tasques parroquials a Anglaterra o a França.

Els arribats a Itàlia es distribuïren pels col·legis escolapis d'aquelles Províncies i ajudaren segons les possibilitats: la dificultat de no dominar bé la llengua i el fet de no tenir títol com exigia l'ensenyament italià, impedí desfructuar més individus; generalment col·laboraren en la

direcció dels internats o en obres extraescolars.

A les dues cases que l'Orde tenia a Iruixa (Navarra) i Albelde de Iregua (Rioja), hi havia un considerable nombre de joves estudiants, els quals calia mantenir econòmicament des de la Província. L'inici de la guerra trencà aquesta possibilitat de manteniment. Altres Províncies, especialment la de Basconia, ajuda amb gran generositat perquè no manqués res als estudiants catalans. D'aquí l'interès del P. Manuel Bordàs, nomenat Vicari Provincial a l'Espanya Nacional, perquè tots els religiosos disponibles es traslladessin a la Província de Basconia i ajudessin i suplissin en els llocs que deixaven escolapis d'allí que eren mobilitzats com a soldats o capellans castrenses. Altres passaren a ajudar la Província de Castella, també força afectada per la guerra.

Va pensar-se que els catalans obrissin un col·legi a Sant Sebastià, entre altres raons perquè era lloc por on entraven molts dels exiliats provinents de França: no s'arribà a realitzar. Dos escolapis es traslladaren a Tenerife, a petició del bisbe d'aquella diòcesi, i hi obriren un col·legi que després de la guerra es traspassà als escolapis de Castella.

La dedicació veïem que se centrà en la tasca parroquial i en l'escolar.

Sobretot els residents o exiliats a Anglaterra i a França s'encarregaren d'enviar recursos als que no pogueren sortir de Catalunya: el mateix feren des de Cuba els escolapis, que allí mantenien quatre col·legis, i els escolapis italians. Els catalans de l'altra part d'Espanya s'ocuparen del manteniment dels estudiants i joves, a més d'algun ajut que feren arribar a Catalunya.

QUADRE I

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

Comunitats	A	B	C	D	E	F	G
Alcaldia.	15	13	1	-	-	-	1
Balaguer.	10	6	-	-	1	-	3
Balmes (Barna.)	11	2	-	-	1	1	2
Col·legi (B.)	13	7	4	-	-	-	2
Caldes de Montbui	9	7	1	-	1	-	-
Calella	12	2	4	-	-	-	-
Castellar del Vallès. . . .	5	2	-	1	-	-	2
El Balaguer.	11	7	2	-	1	-	1
El Balaguer.	7	1	2	-	-	1	3
El Balaguer.	25	18	2	1	-	3	1
El Balaguer.	13	11	2	-	-	-	-
El Balaguer.	6	6	-	-	-	-	-
El Balaguer (B.)	21	14	7	-	-	-	-
El Balaguer.	16	9	4	-	-	-	4
El Balaguer.	6	6	2	-	-	-	-
El Balaguer.	18	10	4	1	1	-	2
El Balaguer (B.)	38	27	4	5	1	-	1
El Balaguer (B.)	24	18	4	1	1	-	-
El Balaguer.	5	1	3	-	-	-	1
El Balaguer.	17	9	5	-	-	-	3
El Balaguer.	22	10	6	1	1	-	4
El Balaguer i la Península. . . .	8	1	3	-	-	-	4
El Balaguer.	4	3	1	-	-	-	-

Sumes 324 204 63 10 8 5 34

- A: Religiosos que formen la comunitat el curs 1935-36.
 B: Religiosos que es troben a la comunitat el juliol 1936.
 C: Religiosos que eren de vacances a Catalunya durant el mes de juliol de 1936.
 D: Religiosos a l'estranger, per estudis.
 E: Religiosos a l'Espanya Nacional, el juliol 1936.

L'exili no va ser únicament sortir o no de Catalunya; també va ser el canvi de residència d'una població a una altra. He fet el recensament de les poblacions en les quals varen fixar la residència en aquest any de guerra els 235 escolapis que es trobaven a Catalunya, descomptant els assassinats, i he arribat a enumerar 61 poblacions catalanes, que representen triplicar els llocs on habitualment residien, és a dir, els 22 col·legis existents el 1936. Però la inestabilitat és encara més sorprenent si observem el constant canvi de residència; alguns religiosos feren un permanent pelegrinatge per poblacions del Principat; he comptat 336 canvis de poblacions de residència.

QUADRE III
LLOC DEFINITIU D'EXILT

LOCAL DEFINITION OF EXULT

Defunciones	95	(29.32 % del total)
asesinatos	71	
<u>MORT NATURAL</u>	<u>24</u>	
Exilidos	71	(21.91 % del total)

Intenta d'eliminar-se	28 (18'64 % del total)
1. Intenta d'eliminar-se	28

- 11 -

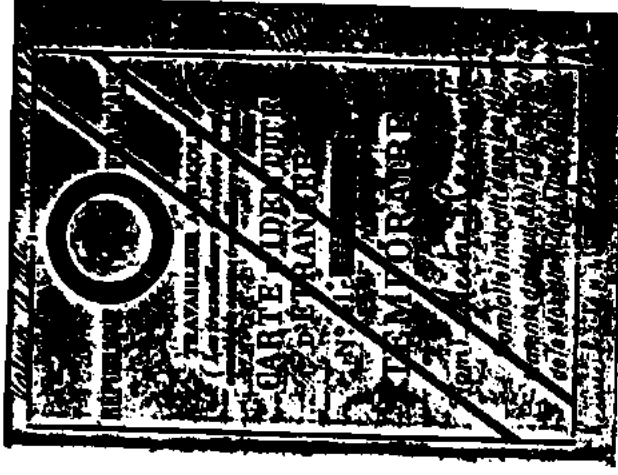
- 12 -

CASSANDRA MESTRE FERRANDO

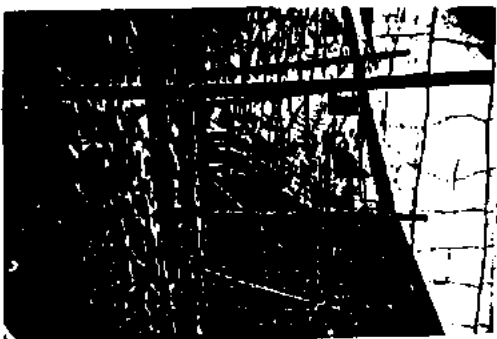
Comunicació personal del seu pas pel camp d'Argelers, deportada

Juny 1940 - Març 1941

Vint-i-quatre fulles de text mecanografiat (I-24) i cinc
fulles de documentació gràfica (I-V)

Document d'identitat francès com a "treballadora agrícola"
estrangera de l'autora d'aquesta comunicació.

L'autora de la comunicació i la seva mare al camp d'Argelers

Corredor de filferrades que separava
el camp femení del dels homes (Argelers)

Nomen Mestre,
Virtuts Ferrando i
l'autora de la
comunicació als
servals del camp
d'Argelers

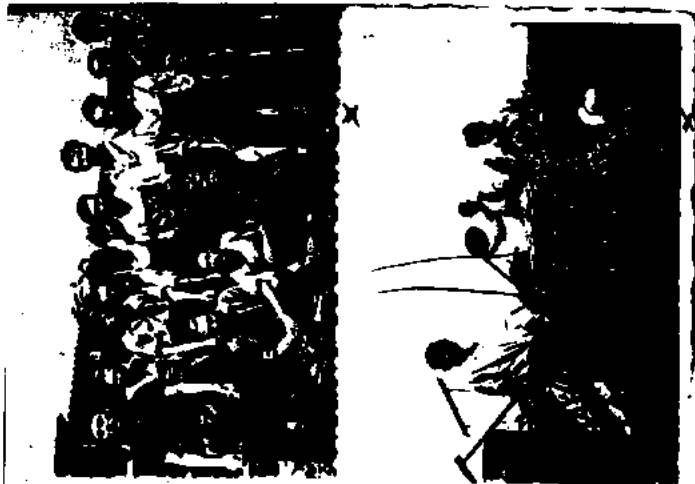
L'autora de la comunicació amb els nens de la seva aula
al camp de concentració d'Argelers

En aquest grup, mestresses de les escoles improvisades i
llurs mares, més un grup d'exiliats espanyols i estrangers,
sobresortint el cap del professor romanes, Horla, responsable
del camp dels internacionals d'Argelers.

El germà de l'autora de la comunicació, Numeu Mestre, amb quatre brigadistes alemanys, amb un grup d'exiliats i fent de pagès al Tarn (Albigès).

Els components d'una altra aula de nens del camp d'Argelers

Altra aula del camp d'Argelers, nens i nenes i llurs mestresses

Un grup de brigadistes internacionals al camp d'Argelers

L'EXILI EN TERRITORI FRANCÈS

Rebèl·lonatge de Cassandra Mestre i Ferrando que a l'edat de 15 anys va ser internada en el camp d'Argelers i hi va romandre tancada quasi nou mesos en el període que va des del 24 de juny de 1940 fins al 11 de març de 1941.

Junt amb la seva mare Virgínia Ferrando i Juncosa, havia passat clandestinament la frontera francesa fugint de la repressió franquista. El 3 de juliol de 1939 arribaven a la localitat de Llançara, guardades per una pagessa d'Oix. El 24 de juny havien sortit de la presó de Girona on estaven detingudes per interveure amb elles el gendarm de frontera. El viatge de Girona fins a Oix l'havien fet a peu. El nostre exili va durar set anys. L'exili va interrompre definitivament els seus estudis. Fins el 26 de gener de 1949 era alumna de l'Institut Maragall de Barcelona on cursava el 5è curs de Bachillerat.

El primer any de viure en territori francès vàrem residir a Vernet els Banys, i Tots els Banys, acollides en refugiats del SERB, i després fora ja dels refugiats a Oleta. A primeries de maig de 1940 vàrem traslladar-nos a Tolosa del Llenguadoc, residint-hi fins al dia de la signatura de l'armistici francès.

EL CAMP DE CONCENTRACIÓ D'ARGELERS

El camp

L'endemà de la cantonada del Marçal Pétain, que el 22 de juny de 1940 va signar l'armistici de la guerra que França havia declarat a l'Alemanya nazi, el 3 de setembre de 1939, els exiliats republicans que treballaven a la factoria Breguet de Tolosa del Llenguadoc van ser conduïts al camp de concentració d'Argelers.

El dia 23 de juny a l'hora d'iniciar el torn de treball del matí, els afectats varen trobar la porta de la fàbrica tancada. Un avís mecanografiat comunicava a tots els exiliats obrers de la factoria, a la "Gare Matéblau". L'ordre esmentava que serien traslladats a un altre lloc de treball. El meu germà Miquel Mestre i Ferrando, que 17 anys d'edat, formava part de la plantilla d'aquesta important indústria. El text especificava que havien d'aquiescència-hi acompanyats de la família. El tren sortia a les tres de la tarda.

Els qui dirigien l'empresari varen fer pujar i encabir més de quaranta persones en cada furgó de transports de mercaderies o de bestiar. Les persones joves arribaven a deu diet. Els avis i les criatures varen haver de seure a terra. El cos del estiu format per una desena d'unitats.

Durant el viatge cap a l'ignorat destí, en més d'una ocasió el tren va quedar deturat en via morta.

L'arribada

Passades les tres de la matinada el comboi va arribar al final del recorregut. En el moment que els ferroviaris ens varen donar l'ordre de baixar del tren, ningú no sabia el nom de l'estació en la qual havia final el nostre penós viatge de dotze hores.

En la total foscor del vagó encadenat va haver d'afanyar-se a recollir el molt reduït, o més volúndis bagatge que la precipitació de la sortida li havia permès endur-se'n. Els avis estaven atònits després d'haver restat tantes hores en posicions incòmodes. Les criatures es desparaven plorant. Una mare que duia als braços un nadó de tres dies no podia sostenir-se dreta. El seu espòs havia anat a buscar-la precipitadament a la maternitat de Tolosa. Amb enorme dificultat cada persona baixava l'alt estrep del furgó.

A l'andana hi havia gendarmes que indicaven que ens dirigíssim cap a l'edifici de l'estació. El llum que il·luminava feblement el rètol ens va permetre llegir en apropiat-nos, "Argelès".

Una dramàtica processó de persones desorientades, esmpeperades, estovava per la llarga andana. Centenars de persones havien baixat dels wagons de bestiar i de mercaderies.

En fer-se de dia vàrem veure arribar una corrua de camions. Al cap de poca estona ens conduïren al concentracionari d'Argelers.

Les famílies vàrem ser dividides. Els gendarmes ordaven i gesticulaven: "Les femmes et les enfants ici, les hommes là bas", indicant que les dones havíem de pujar en uns carions i els homes en uns altres. La gent precipitadament obrí les bosses i les maletes a fi que cadascú pogués endur-se les coses més indispensables. A terra quedaren peces de roba, pinces, miralls. Els gendarmes brandant el fuat que teníem a la mà no paraven de cridar: "Alles hopi! Vitte alles hopi! Dépêchez-vous! Alles hopi!" Nosaltres estàvem sotpresos, indignats, esferents, en adonar-nos que havíem estat víctimes d'un lèmninós engany.

El camp 2

Les dones i els infants vàrem ser internats en el camp 2.

En aquest camp hi havia 10 grans barraccs de fusta, 2 tenien la denominació A i els altres 2 la denominació B. Seguint el criteri del comandant del camp que opinava que en cada barracó hi havia espai suficient per habitar-hi una vuitantena de persones, el nombre d'internades que vivíem en cada barracó no baixava de vuitanta.

Els darrers dies del mes de juny de 1940 les dones i els infants internats en el camp 2 sobrepassava la xifra de vuit-cents.

Nacionalitat i procedència de les dones internades

La quasi totalitat de les dones i els infants internats formàvem part de famílies d'exiliats republicans. Hi havia però un petit grup de dones i infants polonesos.

Les dues terceres parts de les internades havíem arribat de diverses ciutats on els exiliats republicans treballaven a la indústria de guerra francesa. El grup més nombros era sens dubte el que havia arribat de Tolosa on centenars d'exiliats treballaven a les factories Breguet i Dévotionne. També hi havia famílies dels obrers de la siderúrgia del Tarn, ja que en la important factoria del Saut du Tarn, de Saint Jodry, hi treballaven també un bon nombre d'exiliats republicans. La resta d'internades eren exiliades que en els disset mesos que residien a França encara no havien pogut incorporar-se a la vida civil del país, perquè sempre havien viscut en refugis que posteriorment s'havien tancat, i finalment havien estat traslladades al concentracionari. Algunes famílies havien abandonat la localitat on treballaven, furint de l'avenç dels invasors nazis, i també havien estat conduïdes als camps d'Argelers.

El grup de dones de nacionalitat polonesa no arribava a mig centenar. Totes eren joves. Algunes tenien fillets molt petits, fins i tot n'hi havia de lactants. Els seus marits i elles havien arribat procedents d'una conca minera. Els noies probablement per ordre de l'ocupant havien estat acomiadats del seu treball de mines. Les autoritats de la localitat on vivien els havien acompanyat en iniciar el seu trasllat, que els portaven a una residència on serien "Bien logés, bien nourris et blanchis". Sovint les poloneses protagonitzaven enèrgiques protestes davant la barraca del comandant del camp.

Les autoritats de Vichy resollien els problemes enutjosos de l'atur forçós dels treballadors estrangers, tanant-los dins els camps de concentració. La indefensió que patíem pel fet mateix de ser refugiats ens convertia en víctimes desemparades de tota mena d'injustícies. Els qui amb gran sacrifici havíem començat a organitzar una ben modesta llar, l'havíem hagut d'abandonar forçadament deixant-hi bona part dels nostres escassos utensilis.

Les condicions de vida dins el camp

Els barrs dels camps no estaven recoberts de cartró quitranat per fer-los impermeables a l'acció de la pluja. El cartró evitava també que les fortes ràfegues de vent, fent-nos quasi constant a la platja d'Argelers, introduïssin una pluja de sorra dins els barracons nels intersticis dels taulons de fusta que formaven les parets i la teulada. La constant acció de les radiacions solars, en els llargs dies d'estiu, rescalaven terriblement el cartró quitranat i els taulons,

La temperatura a l'interior dels barracons esdevenia anginosament insuportable. L'habitació només tenia les parets i el sostre, el trespol era la sorra sobre la qual havíem de seure i dormir. No teníem bancs, ni cadires, ni tamborets. Una única taula, rectangular, col·locada al bell mig del barracó servia per nosaltres hi el cubell del ranxo a l'hora de repartir-lo. La taula s'utilitzava així mateix a l'hora que calia tallar les racions de pa que diàriament subministrava la intendència dels camps.

Els barracons no s'ajaven de can instal·lació d'enllumenament. La claror del dia ni arribava per les dues portes, una a cada extrem del barracó. Arran de sostre hi havia unes petites finestres-lluernes que havien perdut quasi tota la seva transparència a conseqüència de la contínua acció de la pols i la sorra. Durant la nit unes llènties que les internades havíem agenciat cremaven amb greix fos i un ble de cotó. El greix ens el facilitaven a la cuina del camp. La misèria claror impedia que la penombra total envaís la nau on dormíem, ajacades demunt un feix de palla escampada sobre la sorra, més de vuitanta persones. El manoll de palla que periòdicament subministrava la intendència a cada internada servia per ore arar el jac en el moment que cadascú decidia nosaltres a dormir o a suportar l'insomni que la gana, la misèria, i el capiveri provocaven. Les dones que patien malalties o problemes familiars greus, passaven les nits desvetillades. La palla en llevar-nos teníem l'obligació de recollir-la i anillar-la contra la paret de la barraca, pel fet que s'esmicolava fàcilment, una part quedava colgada dessota la sorra.

Les latrines es trobaven situades en els amplis espais que separaven els barracons. Per accedir-hi s'havien de pujar tres esglaons. Malgrat que estaven arreglades de quatre en quatre, sovint es formava cua davant de cada porta. Circumstància que esdevenia dramàtica per les persones que havíem emmalaltit d'infecció intestinal i patíem diarrees agudes.

El camp no disposava de cap espai cobert on les internades poguéssim realitzar la nostra higiene personal. Cadascú havia d'enginyar, amb la col·laboració d'alguna companya, la forma de poder rentar-se protegint el natural nudor.

En el camp tampoc hi havia safareigs. Algunes dones tenien un gibrell la qual cosa facilitava la tasca de fer la bugada. Altrement calia rentar la roba sota el raig d'aigua de la bomba, provocant així la immediata formació d'una cua de dones que esperaven torn per poder rentar. Les bombes enfonsades a la sorra ocupaven directament l'aigua de la mar. L'elevada densitat de sal deixava la roba aspra i encatronada. Les racions de saló que ens distribuïa la intendència eren escasses i de mala qualitat. La roba l'havíem d'estendre a terra, damunt la sorra, o a les filferrades murexoses. Mentre s'eixugava calia vigilar-la ja que una ratxa de vent podia endur-se-la ben lluny. Els esquinços ocasionaven

canys irreversibles a la roda ja vella i desgastada.

La convivència

Malgrat que un elevat nombre de persones convivien en un espai reduït i sense cap condició d'habitabilitat, els conflictes generats per la forçada convivència eren mínims.

En el barracó B₂ hi habitaven 64 persones d'edat molt diversa. La més menuda tenia 10 dies el matí que va arribar procedent de l'hospital del concentratori nari d'Argelers, on havia restat una setmana internada junt amb la seva mare. L'edat de més edat passava dels 80 anys. Els infants en edat escolar convivien un grup nombros i així mateix les noies joves. La resta d'internades oscil·lava entre els 30 i els 60 anys d'edat.

Els conflictes no feien sovintejats a esdevien quasi sempre a l'hora de la distribució del ranxo, quan una internada opinava que la seva ració era més exigua que la que havien pres al plat de la seva veïna de jac. Aleshores generalment s'esdevenia una riborralla verbal. La gana era molta i l'apat més i eschs.

Al ranxo l'escudellaven cada dia dues internades. Els torns estaven organitzats seguint l'ordre de la llista que la responsable del barracó havia de passar cada matí i cada vespre. Rentar amb sorra i aigua el Gibrrell i el cassó que s'utilitzaven per escudellar, formava part de la tasca assignada al corresponent torn de cada dia. Que completava les seves obligacions tallant les racions de pa i enant a la cuina del camp a buscar l'aliment.

Característiques de l'alimentació diària

"Le todinabour", nyàmera en català, era la base dels àpats que es guisaven a les diverses cuines dels camps del concentratori d'Argelers. El valor en calories d'aquest tuberculi es irrisori.

L'àpat de migdia i del vespre consistia en una mena de sopa groixosa, més aviat clara, en la qual flotaven trosos de nyàmera, algun boef de nap o de pastanaga, i de vegades trosos de col. De vegades l'escudella era bàsicament de guisats tal com es de lentes corcades. Els cassos de les lentes guisaven damunt el brou. Cada cop s'afanyava a pescar-los amb la cullera i els llençava a la sorra abans de començar a menjar. Algunes internades veïa la seva ració de lentes a una companya, però la presència de desenes de corcs morts dins del brou li provocava vòmit. La rajoria però ens menjàvem l'escudella fent bromes, per no restar amb l'estómac buit. Quan dins l'escudella hi havia trosos de carn, les internades es que distribuïen l'àpat havien de comptar-los i dividir-los a fi que totes tingués el seu boef. La matèria de ranxo era un cassó per persona. L'embarcament de la cuina les comptava en omplir el Gibrrell de cada barracó.

Els infants no rebien cap mena de nutrició especial per raó de la seva edat. El desdijuni es remedia a les 7 del matí. El so d'un potent xiulet avisava que era l'hora d'anar amb el Gibrrell a la cuina a recollir-lo. Un cassó de malta aigualada era l'esmorzar de quasi cada dia. Un cassó de te o de senola de blat de moro substituïen algun matí la malta. La senola solia estar gruixuda i mal cuita.

Al caient de la tarda, abans que fosquès, les dones tallàvem en sopes fines el pa que havíem reservat de la ració del migdia, tallat així, el sucòvem dins la malta o el te. Qui no havia reservat se havia de batre el líquid coll, la qual cosa significava engolir una mena de purga.

L'associació "la goutte de lait" que feia tasques de solidaritat i beneficiàcia tenia instal·lada, en una petita barraca, una taula de distribució de llet en bols. Aquest aliment anava primordialment destinat als biberons dels infants lactants. També repartia un got de llet a cada infant fins a una determinada edat. La tasca de la distribució la feien dues internades pulcrament vestides amb un uniforme blanc. Una, habitava en la mateixa barraca que jo, encara recordo el seu nom i cognom: Carmen Llévero. De bon matí les mares formaven una llarg fila que davant la barraca de "la goutte de lait".

La ració de pa per cada jornada atribuïa cada dia a mig matí. Els pans eren negres i durs com pedra. De cada peça, rodona, calia tallar-ne un mínim de 16 racions. Aconseguir amb un rudimentari ganivet de taula, poc esmolat, que totes tinguessin igual mida era una tasca penosa, feixuga. La data que el pa bates estat pastat i cuit estava marcada en el revers de cada peça. La qual cosa permetia comprovar, en el moment que tallàvem les racions, que feia més de tres setmanes, o fins i tot de vegades un mes, que havia estat elaborat.

L'aigua potable

El problema més greu que compartíem totes les persones internades en els diversos camps del concentratori d'Argelers, l'estiu del 1940, era l'escassetat d'aigua potable.

Un camió cisterna en distribuïa cada matí a tots els camps. La mànegua de la cisterna omplia els bidons que cada camp tenia per a contenir el precós líquid.

Ben abans de l'hora de l'arribada del vehicle es formava ja la llarga cua de persones amb els pots, olles, cassoles, que havien de contenir la reserva d'aigua per tot el dia. Sovint abans de migdia els dibolts ja estaven buits.

En aquelles llargues i tòrrides jornades, moltes persones a mitja tarda ja havien acabat la nostra reserva d'aigua potable. Els no podíem esmorzar fins i amb demà per enaivagar la set que la intensa calor i la deshidratació ens provoca-

ven, anàvem a beure aigua a les bombes que l'absorbien directament de la mar. La infecció intestinal no traguava a manifestar-se en l'aparell intestinal de bona part de les persones que havíem begut aigua no depurada.

Les malalties

Els símptomes inequívocs de la malaltia provocada per la ingestió d'aigua no depurada eren diarrea aguda i febre alta. Un gran nombre d'internades i interns la vèrem patir. La població infantil era la que tenia el més alt percentatge de malalts. Un metge, també exiliat, que exercia la seva professió a l'hospital del concentracionari passava visita cada matí. El tractament per combatre la infecció consistia en una dosi de carbó vegetal i una altra d'una polvora blanca que una infermera distribuïa a totes les malaltes amb "problemes gastro-intestinals". El metge desaconsellava als malalts ingerir el menjar cuinat amb nyàm-pas, ja que aquest tubercle afavoria el còlic.

Els familiars i les companyes i companys de les persones malaltes s'havien de bequejar per adquirir arròs o algun altre aliment que coadjuvés a la guarició de l'aparell digestiu dels afectats. Les gestions per adquirir els queviures necessaris s'havien d'encaminar cap al barri "xino" del camp dels homes, o cap a la intendència del concentracionari. En ambdós casos calia comptar amb un mitjancer i moneda francesa.

Quan s'havia aconseguit l'arròs calia dur a terme la difícil tasca de bullir-lo clandestinament. Encendre foc estava terminantment prohibit. Per preparar un caliu per poder bullir un crapat d'arròs calia la col·laboració d'un nombre grup de persones que fessin rotllana al voltant del focuet. Així evitaven que la parella de gendarmes que feia la ronda dins el camp advertís el fumerol. De vegades malgrat totes les cauteles ells copsaven que amagava el grup de dones que simulaven fer conversa. Aleshores en un tancar i obrir d'ulls s'apromaven i empenyent les colgaven ràpidament les petites brases. L'arròs quedava també col·locat a la sorra perquè els gendarmes havien trabocat el pot on bullia. Les dones que tant havien reït per adquirir l'arròs i per recollir els bocins de fusta, s'havien de separar aressadament fugint de les reprobacions dels guàrdies. Després de repetides protestes davant la barraca del comandant del camp, vàrem aconseguir que a la barraca de la cuina es destinsés un foc per l'elaboració familiar dels malalts.

Una altra malaltia que temia tothom era la sarna, ja que la promiscuitat m'afavoria el contagi, i la manca de les més primàries condicions d'higiene en dificultava la curació. El tractament prescrit pels sanitaris era l'aplicació de sofre en pols en les zones de pell infectada.

De la plaga dels colls no se'n lliurava ningú. Les persones que patien depressió i decaïen el rentat del seu cos i de la seva roba, tenien el cabell i la roba minats de paràsit. Els qui no negatgiam la nostra higiene havíem de lluitar contra la invasió dels paràsit que corrien per la sorra. Algunes mares passaven hores escollant els seus fills.

Al hospital del concentracionari o al de Perpinyà hi traslladaven les malaltes més greus. Les morts sovintejaven. Les internades rebutjaven l'ingrés a l'hospital llevat dels casos de malaltia greu. L'hospital significava la severació de la família i el perill que un tractat inesperat immediat el retrobar-se.

Quan jo vaig patir una important infecció intestinal que em va produir durant força dies febre molt alta, la meua mare va pregar al metge de no ordenar el meu ingrés a l'hospital.

L'ordre i la disciplina dins el camp de les dones

El comandant francès havia delegat les tasques del manteniment de la disciplina, de la neteja, i de la distribució dels aliments, a les nòrbies internades.

Dins la barraca de l'oficina, que disposava d'instal·lació d'electricitat, vivia en un compartiment de dues cambres amb lliteres, taula, bance, i empostolat de fusta en el terra, la internada que exercia el càrrec de responsable de tot el camp. Cada barracó tenia també una responsable, però aquesta vivia en el propi barracó en igualtat de condicions que totes les seves companyes.

Les responsables de barraca havien estat designades personalment pel comandant, triant les nòrbies dones que tenien prou coneixements de l'idioma francès. Per poder traduir les ordres verbals que ell donava en les seves sovintejades visites als barracons.

Les tasques de la responsable de barraca consistien en vetllar que l'espai de l'habitatge es mantingués en un estat acceptable de netedat i que la part central de la nau que era el pas obligat de tothom, en entrar i sortir, no fos obstruït pels estris i el bagatge de ningú. Així mateix havia de tenir cura que les infrahumanes condicions d'habitabilitat que patíem no generessin enfrontaments i baralles. Establir els torns de la distribució dels aliments i supervisar-ne l'equitatiu repartiment, completava la seva comessa.

El comandant del camp

L'oficial de la gendarmeria que exercia el càrrec de comandant del camp de dones tenia el grau militar d'"Adjudant-chef". Un oficial de grau inferior compartia la seva funció, aquest era "maréchal des logis" i s'anomenava Sansouci de cognom. Tres parelles de gendarmes exercien la vigilància constant dins el recinte.

En els passadissos que formaven les barreres de filferrades que limitaven el camp dels quatre costats hi passejaven, dia i nit, centinelles armats. Un bon nombre eren coneguts.

Les barreres de filferrades

El nostre camp, el camp nº 2, limitava amb els camps dels homes. Quatre tanques paral·leles de filferrades que ocupaven una franja de més de tres metres d'amplada n'establien la separació. Pel passadís que formaven les tanques hi passejaven els centinelles.

Les dones anàvem arreu de les barreres filferrades per poder veure els nostres familiars tancats dins el camp masculí. Malgrat la distància que ens separava iniciàvem immediatament conversa. Calia intercanviar opinions, esperances, temences. Si bufava tramuntana o el grup de persones que parlava era massa nombros, les frases esdevenien inaudibles. En acomodar-nos ja fixàvem l'hora que ens retrobaríem l'endemà. Algunes internades hi acudien a punta de dia per poder parlar abans que s'iniciessin les aglomercions que començaven a mig matí. Les filferrades eren també l'obstacle que s'havia de vèncer per fer arribar un paquet de roba o un aliment comprat al barri "xino", al familiar de l'altre camp. L'acció es realitzava, en fosques hores, vigilant que el centinella que passava es trobés d'esquena. No tothom però tenia prou destresa o forces per fer arribar el paquet a l'indret volgut. Més d'un cop el paquet quedava atrapat entre els nusos de filferro nuxada. Intentar recuperar-lo significava córrer el risc de ser castigat. A l'hora de màxima foscor els afectats grimpeaven a la tanca per poder agafar allò que era seu. En els camps dels homes els càstigs es produïen. El càstic era el càstic més habitual. Un càstic també podia significar una malaltia.

Les escoles

De les vuit-centes persones internades en el camp 2, quasi un centenar i mig eren infants en edat escolar. En el barracó B 2 n'hi havia un estol. La responsable Virtuts Ferrando i Juncosa (que era la meua mare) va proposar a una noia de 17 anys anomenada Glòria Gómez, i a mi mateixa, de donar una estona de classe cada matí, i cada tarda, a aquells nens i nenes. Amb la nostra tasca aconseguíem que les llargues jornades de captiveri que patien els infants fossin menys ensolades. Les classes evitaven que el bagatge dels coneixements ^{també} quedés a l'abandonament dels infants, que la guerra i l'exili havien fet interrompre el curs dels seus estudis, ^{no} caigués en l'oblit.

Una Brigada de nacionalitat alemanya varen enviar-nos per damunt de les barres de filferrades blocs de paper blanc i llapis, per poder iniciar aquest pri-

mer nuclei d'aula. Aquests companys havien desafiat el perill d'un sever càstig per oferir als infants la possibilitat de dibuixar, escriure, i fer operacions aritmètiques.

La notícia va en el barracó B 2 s'impartia una estona de classe a la mainada, ho va triar en arribar a conèixer de la responsable del camp. L'ordre de cessar l'activitat va ser immediatament comunicada a la responsable del barracó, haver imposat l'inici d'aquella tasca sense comunicar-ho prèviament, a la responsable del camp, li va costar una severa anomenació.

El resultat d'haver format aquell mínim nuclei d'escola va mobilitzar l'"adjudant-cuier" començant del camp, que va fer difondre un avís convocant a les internades i als voluntaris de professorat.

Un total de tres ens hi varen acudir a l'oficina del comandant. Donya Maria, catedràtica a Madrid; Donya Carmen mestra nacional de Màlaga, i una ensenyant de Barcelona. Essent el nombre d'ensenyants massa reduït per poder escolaritzar totes els infants, el comandant va indicar que les notes que fèiem estudiants, en el moment d'"exiliar-nos", havíem de participar en la tasca de donar classe als infants.

Donya Maria va ser nomenada directora de les escoles. Mercedes Lázaro, de Madrid, Miquel de la Casa, de Toledo, Gonzal Sospedra, de Castelló de la Plana, Glòria Gómez, de Barcelona, Glòria i Rafaela, quins cognoms no recordo, i potser alguna altra noia, i jo mateixa, col·laboràvem amb les ensenyants de professorat.

Barracó del camp 1 varen ser convertits en aules. Aquest camp de fet era l'únic que estava millor acondicionat perquè havia estat construït ja tardor de 1939, en el moment de la guerra franco-alemanya, amb la intenció d'utilitzar-lo per a "personers alemanys de l'arma d'aviació. Tots els barracóns tenien instal·lació d'electricitat i emmagatzematge de fusta en el terra.

El material escolar necessari per a "posar en funcionament les diverses aules" el varen portar els "guàrdies". Una delegada d'aquesta associació acudia periòdicament al camp per a aportar ajuda a les persones que es trobaven en situació econòmicament crítica. Sovint portava segells de correu a les persones que no podien adquirir-ne a l'oficina del camp, per manca de diners.

El curs escolar es va iniciar a mig estiu. Els infants recien contents a les improvisades aules. Assistir a classe significava tenir un punt on seure, una taula compartida amb altres infants, llapis i paper per escriure i dibuixar. En el barracó B 2 les classes, que van durar pocs dies, es feien sense taules ni bancs. La guita havia de seure a la sorra.

Les aules realitzaven una tasca força positiva. Totes les activitats que s'hi portaven a terme volien ser un al·licient pels infants. Els més menuts escol-

Els jocs i les cançons omplien bona part del temps de classe, calia esbargir la tristesa d'aquells infants que injustament natien gana i captiveri. Alguns sentien un veritable desig d'aprendre l'exercici de la lectura i el de la calligrafia i calia complaure la seva diligència per l'estudi. L'excel·lent tasca d'una barcelonina del barri de Gràcia, que havia estat mestra de dansa en un esbart, va permetre que alguns noïets i noïetes assistissin a classe de dansa. Un tenor de Madrid que estava internat en el camp 5 va ser autoritzat a entrar en el nostre camp, a les tardes, per donar lliçons de cant als infants.

Abans d'iniciar-se totes aquestes activitats, l'únic estimul que mobilitzava els nois era l'arribada del camió que portava el subministre diari d'aliments. Tenien bon punt el vehicle havia traspassat la porta del camp, un estol de muntatges corria al seu darrere. Així que el camió es deturava davant la barraca de la cuina, els vigilaven atents els homes que descarregaven els sacs de nyàmeres i tenien bon punt com, amb els sacs a l'esquena s'allunyaven del vehicle, els xicots en un tancar i obrir d'ulls, s'enfilaven dalt del camió cercant-hi el sac de les pastanagues per agafar-ne un grapat. Si les dones que treballaven a la cuina advertien la seva velocitat maniobra, els escridassaven i ells fugien com llebres per amagar-se en algun racó on poder menjar l'aliment obtingut.

Iniciades ja les classes no oblidaven l'arribada del subministre i en percebre el brogit del motor del camió demanaven permís a la mestra per anar a la latrina. Si reeixien l'acció "castanagues" ~~obtenien~~ ^{en} pocs minuts ~~retornar~~ contents a l'acta.

Setmanes després d'haver-se organitzat les escoles, les ensenyants varen ser canviades de camp. El comandant va designar una barraca del camp 1 per viure da de ~~basil·leu~~ ^{les} ~~noies~~ ^{les} ~~marçà~~ ^{les} i germanes. Moltes internes varen criticar aquest trasllat perquè el consideraven un privilegi injust. Algunes de ~~les~~ ^{les} ~~afectades~~ ^{afectades} compartien aquesta opinió però no podien contravenir l'ordre de l'oficial. Donya Maria (la Directora) vivia amb un fill seu d'uns 40 anys, que era minúscul i paralític. Compartia una petita barraca amb un matrimoni molt anormal. Excepcionalment marit i muller no havien separat com ho havien estat tots els altres esposos, probablement perquè el marit estava quasi invàlid. Algui afirmava que eren cunyats de l'escriptor Blasco Ibáñez. La petita barraca tenia instal·lada ~~ell~~ ^{ella} i l'literes i algun tamboret. El noi invàlid seia en una ~~edstega~~ ^{edstega} cadira de fusta amb braços, que probablement li havia fet un internat ~~de~~ ^{en} treballaven el cos auxiliar. A darreries d'estiu es va celebrar una festa que va ser una mostra de totes les activitats que els nens i les nenes havien realitzat des del començament de les

classes. Un recital de cançons populars i diverses danses executat tot amb força ritme, i meritos entusiasme, va ser presenciat per la població internada que va premiar el treball dels infants amb aplaudiments d'exaltada emoció. L'endemà l'actuació va tenir lloc en el camp dels homes i fi que els pares, dels nens i les nenes, poguessin també gaudir de la modesta festa. Per fer realitat aquell desitj esbarjo, va caldre la dedicació i l'afany d'un bon grup de persones que no varen defallir davant les dificultats que en alguns moments semblaven insuperables.

Els comandants i oficials dels diferents camps, acompanyats de llurs esposos, varen assistir a la festa. Tots se sentien cofois de presenciar l'humil espectral que havia estat possible perquè ells havien autoritzat les nombroses gestions que els organitzadors necessitaven accomplir per dur-lo a terme.

El material per fer les garlandes de flors de paper que ornaven la plataforma de fusta que va servir d'escenari, i els vestits dels infants que varen actuar, el varen aportar els "Quaquers". En el transcurs de tota una setmana, en cada barracó, nombroses internes varen treballar il·lusionades en la confecció de les flors i dels vestits. Totes les persones que participaven en les diferents tasques de preparació de l'aconteixement, que volíem reeixir i digne, varem esmerçar-hi tota la nostra voluntat. Ningú va regatejar cap esforç.

Una noia de Madrid, que era una excel·lent il·lustradora, va dibuixar totes les portades dels programes que varen ser oferts a cada una de les autoritats assistents. Els alumnes que tenien millor calligrafia es varen enmarcar d'escriure pulcrament el text.

Miss Herneja delegada dels "Quaquers", també va ser present al camp la tarda de la festa. Ben segur que ~~ella~~ ^{ella} ~~va~~ ^{va} ~~representar~~ ^{representar} de les atencions que es ~~van~~ ^{van} ~~prestar~~ ^{prestar} de fer extensives al conjunt d'oficials. (El llibre Exodos d'Antonio Soriano, en la pàgina 74, es menciona Miss Herneja)

La festa va servir també per premiar els alumnes que més s'havien distingit en l'aplicació a l'estudi. Tots els infants però varen rebre un modest present de material escolar.

Aquella dies la vida en el camp de les dones va ser del tot diferent, els preparatius de l'acte varen trencar la trista monotonia de la vida de presoners. Imagino que en la llunyana memòria dels homes i dones que l'estiu del 1940 eren infants interns en el concentracionari d'Argelers, deu perdurar-hi alguna imatge d'aquest episodi.

L'11 de març de 1941 data de la meua sortida del camp l'escola prossegueix la seva activitat en el camp 9, on les dones i els infants havien estat treballant a darreries de l'any 1940.

Una nit de la segona quinzena del mes d'octubre de 1940 els diversos camps del concentracionari d'Argelers, van quedar anegats per les aigües desbordades del riu Tec, i de la riera de la Ribera. La flota maregana va regolar el desesall de la torrentada i les aigües van inundar la superfície on es trobaven unes quantes els camps.

A les onces de la nit, en alguns indrets, les aigües arribaven a l'alçada dels genolls.

Un grup d'internats va aconseguir tallar les filferrades en diversos llocs. Les aines d'obrer metal·lúrgic que alguns portaven en el seu equipatge personal en ser traslladats des de la ciutat de Tolosa al concentracionari, varen servir per tallar les filferres i fugir cap a la zona on estaven situades les oficines de la plana major del comandament francès que no va arribar a anegar-se.

En arribar al camp 2 els homes van donar el crit d'alarma avisant que tot hom es vestís. Galle sortir perquè l'aigua seguia avançant. Mentre ells tallaven les filferrades les dones ja sortien dels barracons amb les criatures a coll.

En pocs minuts una multitud de gent es va aglomerar caminant per les palanques, sota la pluja, en direcció a l'esplanada del comandament francès.

Moltes persones cridaven els noms dels seus familiars per saber si havien pogut sortir del seu camp.

Durant la nit van cessar les tempestes i la pluja que feia més de mitja setmana que durava. En fer-se de dia varem veure la zona dels camps xopa, però l'aigua ja no la cobria. Havien passat la nit sencera a peu dret en aquella aigua on les aigües no van arribar. Els infants s'havien adormit al braç del mare o de la mare.

Als gendarmes custodiaven la tanca última del camp. Després dels instants d'expectació, i de por, redoblaben la vigilància esperant les ordres dels seus superiors.

Mitjanç un megàfon, un oficial, aleshores poca estona, va dir que per saber que ja no existia cap risc, i que els internats i internades havien de retornar immediat al seu camp.

Tristament les famílies, que durant la nit havíem aconseguit trobar-nos, varem ser obligades a separar-nos novament perquè els gendarmes no permetien d'embarcar als nens cap als seus camps tot cridant: Allas hopt Dépêchez-vous! Allas hopt Vites allez hopt! La mà feien brandar el seu fuset per reforçar encara més la contundència de les seves paraules. Membres del cos auxiliar pol·litzaven les filferres.

L'oficial que portava el megàfon asseverava que en cas de produir-se una nova inundació la població internada seria ràpidament advertida. Les afirmacions del gendarme no trencallitzaven a ningú després d'haver viscut la trista experiència d'aquella llarga nit.

En retornar al barracó, alguns internats varen trobar a faltar nens de roba i altres objectes personals. La misèria havia fet pillatge de la misèria.

Quan tot hom va haver retornat al seu camp, la seva barraca, els gendarmes van iniciar un exhaustiu recompte de tota la població internada. El resultat de l'operació va ser que faltaven quinze persones. Hores més tard es va comprovar que onze s'havien ofegat. Sis de les víctimes eren gitanos. El camp dels gitans era el camp nº 11, aquest camp estava situat més enllà de la riera. Un fèble pont de fusta era l'únic camí per creuar-la. En el moment que els internats que fugien del seu camp anegat, passaven pel pont, la força de l'avinguda de l'aigua el va partir i ells van ser arrossegats per l'impetuós corrent.

Les altres cinc persones, una família, s'havia ofegat quan el camió dins del qual havien sortit del concentracionari, s'havia precipitat al fons d'un barranc còmpels pel curs d'una torrentada. El camió era de la intendència del camp, el camp de família ha treballava de rofer.

Als altres interns que mancaven es varen considerar evadits perquè els seus coscos no varen ser trobats com ho foren els dels gitans, i els de la família que havia intentat fugir dalt del camió.

Al vespre, la zona en totes les barriques era encara xopa. Malgrat la intensa humidesa del sol, tot hom va haver de dormir damunt la superfície impregnada encara de les aigües desbordades.

L'endemà el periòdic L'Indépendant de Perpignan, va publicar una nota continuant que en el moment que va produir-se la inundació, tota els camps del concentracionari d'Argelers havien estat evacuats.

(A Barcelona el periòdic La Vanguardia, el dia 22 d'octubre informava dels últims referents a les inundacions que patia la Catalunya Nord: "Vint i tres de octubre. Terribles inundaciones en los Pirineos Orientales. En Balneario de Encinco hoteles de verano les Baños destruidos". El dia 23 seguien les descripcions del desastre, xifrant les pèrdues en mil milions de francs. "Perpignan 22. Las grandes inundaciones del Pirineo francés, pueblos enteros destruidos por las aguas".)

El trasllat al camp nº 9

A darreries de la tardor les dones varem ser traslladades al camp nº 9. Aquest camp quedava forta aïllat. L'objectiu de la mesura s'havia aconseguit totalment. Al final el nostre camp ja no limitava amb els camps masculins.

El comandant del camp femení i els dels camps masculins havien estat advertits que, a cobert de la foscor, algun internat havia reeixit penetrar en el camp de dones davant un llarg sot desota les barreres de filferrades. La muller o l'home amb la qual s'havia citat l'esperava en el lloc convingut.

El camp nº 2 quedava allunyat. Un ample sorral el separava dels altres camps.

El límit dels camps dels homes quedava a desenes de metres de distància. Aquesta extensió anul·lava la possibilitat de poder conversar diàriament amb el marit, el pare, el germà, l'amic. Les dones varen quedar completament incomunicades. Algunes internades passaven hores pal·lanteses arran de les filferrades del nostre camp, enfront del límit del camp masculí, esperant que el marit arribés a la barrera del seu camp per esguardar-les amb estona. Després tristament es feien adeu amb la mà. Calia retornar a la barraca, la conversa amb les companyes, o els companys, era l'únic antídoto contra la desmoralització, la desesperació.

El camp 2 no va conèixer en cap moment l'animació i la moral que sovint caracteritzava el camp 1, on malgrat les pessimes condicions de l'allotjament, la fama, la pendria d'aigua notable, l'angoixosa calor del llarg estiu, es mantenia una constant esperança en una propera sortida cap a algun centre de treball.

L'hivern 1940-1941 va ser molt dur, el fred, els dies curts, les ventades huracanades, les nits inacabables, ens obligaven a restar recollides dins els barricons. Hi havia dones que només sortien per anar a les bombes d'aigua a rentar la roba o als dipòsits d'aigua potable a omplir el recipient d'aigua per beure. Les jaies estaven atemorides per les ràfegues d'aïre. Més d'un cop la trumuntada nua les tombava a terra. Els llargs mesos de captiveri i les arduïtats que els gendarmes infligien a la població internada minaven el coratge de bona part de les persones.

Durant la nit la presència de les rates, quin roser esfer arran de les parets del barracó, intranquil·litzava enormement. La temença que alguna aconseguís emular-se cap a l'interior propiciava l'insomni. Havia dones que passaven la nit sencera desvetllades. Altres que s'havien pogut fer un sac amb un llençol i s'hi ficaven dins cap i tot, dormien més tranquil·les. Aquestes eren poc nombroses perquè tenir un llençol per fer-se un sac per dormir constituïa l'excepció.

Les internades quin marit havia sortit del camp formant part d'una Companyia de Treballadors, amb l'objectiu de reclamar la família, passaven setmanes o mesos esperant que ell pogués dur a terme el propòsit que l'havia induït a allistar-se en aquelles unitats de mà d'obra esclava.

La manca de flasseides i de peces de vestir que servissin per reesguardar-se de les baixes temperatures del cru hivern, va constituir un greu problema per a les dones i en particular per les mares que tenien infants petits i adolescents que, malgrat la precària nutrició, creixien i la roba, ja vella, se'ls estripava al més mínim moviment perquè els quedava esquifida i curta. Algunes internades no podien desabilliar-se en posar-se a dormir, ja que no tenien cap flasseida per cobrir el seu cos i havien de suïllir-la amb el propi abric, o amb el d'alguna companya que li cedia el seu perquè disposava d'altres abrigalls. Les autoritats del camp no varen distribuir mai llençols i només en casos esporàdics alguna flasseida de drap.

La meua mare va haver de despendre una part d'una poca d'efectes que tenien en arribar de Tolosa del Llenguadoc, el 24 de juny de 1940, per adquirir una flasseida a una veïna de barraca. El meu germà internat al camp nº 5 possedí la meua mare de soldat de l'extremitat de la República, al qual s'havia allistat voluntari, als 15 anys, el mes de maig de 1938. (Aquella flasseida va seguir totes les seves vicissituds de resistent, de guerriller, i de lluitador antifrancuquista, acompanyant-lo encara a la cel·la de condemnat a mort de la presó Model de Barcelona on va restar del·l, totalment aïllat, des del dia 14 d'octubre de 1948 fins la matinada del seu afusellament el dia 17 de febrer de 1949.)

Dins la barraca de les coloneses, una freda matíada, una rata va aconseguir penetrar-hi. Rosegant, mentre tothom dormia, dos dies d'una mà d'una nena de mesos. Els pitjors desesperats de l'infant varen desorientar la seva mare que dormia ajeçada al costat d'ella.

El vent gelat del Canigó penetrava per les esclitzes dels taulons de fusta de les parets i la teulada de les barraques. Per molts indrets la cobertura de cartó que trancat havia desaparegut empenya per les ratxes de vent que la ressecaaven i l'embocinaven.

Les matèries

Els permisos de sortida es limitaven a desplaçaments dins el clos del concentracionari per motius molt justificats i estrictes. El permís que es concedia amb menys d'entrebancs era per visitar un familiar a l'hospital dels camps. La sol·licitud s'havia de fer per escrit al comandant del camp. Les notes que havien estudiat l'idioma francès, redactaven les instàncies protocol·làries que calia encapçalat així: "Monsieur, j'ai l'honneur de solliciter de votre haute bienveillance l'autorisation de me rendre à l'Hôpital pour visiter..." recordo els mots perquè els vaig escriure una i altra vegada en cada instància que redactava per companyes de captiveri. Aconseguir permís per anar a la porta dels camps dels homes per entrevistar-se amb un familiar era complicat, les sol·licituds

solien ser recollides.

En el transcurs del mes de juliol i d'agost les dones i els infants varen poder anar tres o quatre vegades a la platja a banyar-nos. Les filleres de bangüistes ens custodiada per parelles de gendarmes. Els gendarmes passeven llista en el moment de sortir i en iniciar el retorn.

Quatrebè ningú tenia vestit de bany. Cadascú n'improvisava un. La roba que no era l'~~adient~~; en mullar-se perdia la seva consistència i quedava enganxada a la pell de forma impúdica. Llevat dels infants totes teníem un aspecte grotesc.

Il·lustrats. Els gendarmes que ens custodiaven, esdevien en el moment de la nostra sortida del bany procacios "voyeurs".

La capella

En la gran esplanada de davant dels diferents camps numerats per ordre corrolat 1, 2, 3, 4, 5, etcètera, hi havia les barraques de la intendència i les dels cos auxiliars. Un bocó més avall hi havia un camí a l'interior del qual hi havia una restan-

cia de fusta elevada on una estaca es podia llegir "Camino de los arropados". Al final d'aquest camí hi havia la capella que quedava situada a l'interior dels camps del concentracionari. Una creu de fusta situada en el vèrtex de la teulada de la barriaca indicava la funció a la qual estava destinada. Cada diumenge s'hi oficiava missa. Les internes i interns que desitjaven assistir al culte sortien del respectiu camp, en filera, acompanyats per parelles de gendarmes.

Moltes dones hi acudien amb el propòsit de fer un poc de conversa amb el marit en el moment d'entrar o sortir de la capella. Els homes però sovint no hi anaven perquè la cerimònia religiosa acabava sempre esdevenint un acte de propaganda franquista. El sacerdot abans de finir el seu sermó recomanava als exiliats de retornar a Espanya "si no teneis les mans manchades de sang, nade teneis que tenir". Franco els oferia pau i treball. Les cartes que els interns rebien del seu noble o ciutat d'origen, s'expressaven de manera ben diferent. Els parents els explicaven que bona part dels qui havien retornat es trobaven interns en "hoenitales" de los que probablement ja no quedaven altres cartes fetes referència directa al cementiri "Manuel a los pocos días de llegar se fue a vivir donde el abuelo". Les cartes escrites sempre en castellà mostraven ja en l'envelor el seu mal estar la censura. Una tira de paper engometa en un dels quatre costats n'era la prova ben visible. De vegades parafràstics sense estar tectats, retornar de missa sense haver pogut fer converses amb el familiar que hom separava veure-hi significava passar el diumenge amb l'ànim decaigut.

Rebre i donar informació dels rumors sovint esperançadors que diàriament es feien fonsien en cada camp, era una forma de lluitar contra la desmoralització que sem-

El "bullo" que més animava la població internada era el d'un imminent treball a un país d'Amèrica del Sud o de Centreamèrica. Europa patia una guerra que s'endevinava llarga, terrible. Alimyar-se del continent europeu semblava una bona perspectiva, malgrat els perills que el viatge amb vaixell comportava per nos de la nostra guerra. Els qui teníem el nucli familiar més petit, a banda de banda del Pirineu, desitjàvem sortir del concentracionari però no de França.

Les notícies setmanals que feien circular les mentes imaginatives es fonsien com bombolles de sabó. Però sovint servien per escombrar el desesper que de bon matí havia envaït tot un barracó. Les dones que afirmaven saber interpretar el missatge dels somnis, i les que mitjanç una baralla de cartes al·lucaven un venturós pervenir a les internes que acudien a consultar-les, contribuïen també a salvar la moral col·lectiva.

Per poder suportar l'adversitat del propi captiveri, i en alguns casos la fúnebre notícia d'un familiar condemnat a mort en territori franquista. (aquest fou el cas de la meua família. El meu pare fou condemnat a mort a la ciutat de Tarragona el mes de juny de 1940 i indultat el mes de novembre d'aquell mateix any) Calia conxosbre il·lusions, intentar creure en quimeres.

Els camps dels homes

Les condicions de vida en aquests camps tant pel que fa a les qualitats de l'aliment, com a les racions alimentàries eren encara pitjors que en el camp allotjament. La distribució de bales de palla pel jag que en el camp de dones s'efectuava veridicament, amb certa regularitat, arribava en poques ocasions a tots els camps masculins. En els mesos que les dones varem habitar en el camp 2 algunes internes van fer intents no sempre reeixits de llançar un mocador de fer ferrells ple de palla, per sobre de les barres de filferro, al marit o al pare. Molts homes dormien directament damunt la sorra.

Les barraques d'aquests camps eren encara les primeres que es varen construir setmanes després de l'arribada del gran al·len de refugiats republicans. Els grans barraccos que habitàvem les dones, havien estat bastits arran de la guerra iniciada el 3 de setembre de 1939, per a eventuals presoners alemanys.

Les desolades barraques dels camps dels homes no s'ensulaven del tot gràcies a que els propis interns hi efectuaven les reparacions més peremptòries. Sense aquests continuats adobs haurien caigut a trosos. Quan el vent s'endua part de la teulada, o un bocó de paret, els afectats es besquejaven per trobar el material necessari per dur a terme la reparació. Seguint la vigília de la parrelia de gendarmes que feia la ronda dins el camp, agafaven taillons d'alguna barriaca més enderrocada que havia quedat deshabitada. Els claus els adquirien al "berrit xin" despenant el pocs francs que els restaven dels estalvis fets du-

rant el temps que havien treballat a la indústria de guerra francesa. Hi havia homes que recunant trossos de fusta arribaven a fer-se un taboret o fins i tot un catre.

"Moltes d'aquestes petites barraques no tenien cap finestra, només rebien la claror del dia per la porta d'entrada. Aduuc els dies més freds del cru hivern anava a mantenir la porta oberta si no es volia romandre a les fosques. Car no des- nosaven d'instal·lació de llum elèctrica. (En la pàgina 72 del llibre *Exodos* d' Antonio Soriano, un testimoni parla de les lamentables condicions de les barraques dels camps dels homes el mes d'octubre de 1940)

Les penes físiques i psicològiques del manxó diari feien que l'estat de feblesa de molts internats fos tal que havien de restar moltes hores ajagats. Només els qui podien millorar un poc la seva nutrició comprant lleunes de conserva al "barri xinó", o els qui estaven adreixats a algun servei dels propis camps i rebien una ració suplementària estaven en un estat físic menys deplorable.

En una ocasió vaig veure un home escoltant els bidons d'escombraries de davant la cuina del camp 2, cercant-hi alguna deixalla comestible. És una imatge que fa quaranta anys que sero en la memòria, no l'oblidaré mentre visqui.

En el "barri xinó" s'hi comercialitzava tota cosa que tingués algun valor, roba, rellotges, flussades, i fins i tot sabates usades. També a'hi practicava l'intercanvi. La finalitat primordial era adquirir aliments.

Els qui van arribar al concentracionari amb una bicicleta nova, flamant, adquirida pocs dies abans de l'armistici francès, van haver de vendre-la ans que es revoltés a conseqüència de la humilitat i la salubritat. Els gendarmes la festejaven al seu propietari, però a l'hora de pagar-la en donaven molts pocs francs. El meu germà de 17 anys va ser una de les víctimes d'aquesta explotació.

Aquest càrrec de dissorts originava que un bon nombre d'internats cedís a les constants pressions que el comandament francès exercia a fi que els internats s'allistessin "voluntaris", a les militarisades Companyies de Treballadors. Així, de venint més a l'obra esclava al servei de l'ocupant.

La solidaritat dels ex-combatents de les Brigades Internacionals envers els infants i les dones del camp d'Argelers

Els Brigadistes sentien una gran estima pels infants internats. Amb les seves escasses possibilitats s'esforçaven per donar-los ajut. El primer intent d'organitzar unes hores de classe en el barracó B 2, es va poder dur a terme gràcies al material escolar que uns Brigadistes alemanys ens varen fer arribar. Per realitzar aquell acte de solidaritat van córrer el risc de ser durament castigats. El paquet de llibres i de folis de paper blanc ens el varen enviar per davant de les filferres.

Una tarda de l'hivern 1940-1941 van donar una prova inoblidable de l'estimació que professaven a la quitxalla, convidant-la a berenar al seu camp.

La xocolata desfeta i les galetes que van servir a la mainada era el regal d'uns Brigadistes letons, lituans, i estonians, que pocs dies abans havien sortit del camp per repatriar-se al seu país d'origen. De la ciutat de Marcella ens d'embarcar havien girat, al cap del seu camp, tots els diners que els van restar en adquirir el passatge de vaixell fins al seu país. Obrant així complien la promesa que havien fet en el moment de sortir del concentracionari.

Havia, al cap del camp dels Brigadistes, va haver de gestionar el permís necessari a fi que els infants poguessin desplaçar-se a llur camp acompanyats de les seves senyantes. Mésicos Brigadistes varen rebre la llarga filera de nens i nenes que acudien il·lusionats a menjar una tassa de xocolata desfeta. Emocionats aplaudiments van acompanyar la petita desfeta de marrocs que havien gaudit de l'excursionat plaer de menjar galetes i xocolata.

Els Brigadistes varen mostrar també un munt d'hivern la seva germanor i solidarietat envers les dones i els infants. La tremuntana que havia bufat tota la nit havia acumulat tanta sorra a les parets de la barraca de la cuina que les dones, que hi havien d'entrar, per preparar la malta del desdofunt, van trobar la porta mig omplida i tota la barraca inclinada per l'enorme pes de la massa de sorra. El comandant del camp va fer saber que ni al matí, ni al migdia, no hi hauria distribució d'aliments cuinats.

A mig matí una vintena de Brigadistes que s'havien asabentat del contratemps, varen arribar al camp de dones equipats amb pales. El comandant francès els va autoritzar i en poc més d'una hora varen descolgar i netejar la barraca. Gràcies a la seva abnegació al migdia es va poder distribuir menjar calent.

En el moment que els Brigadistes sortien en formació del nostre camp, portant cadascun de un a l'espatlla la pala amb la qual havia treballat, un llarg aplaudiment de centenars de dones va rebre la seva lloable acció.

D'així i ajut n'adortaven sovint cedint neces d'abric a persones que es trobaven en situació de molta penúria. Així mateix ens cedien llibres a fi d'estimular la nostra activitat cultural. Opinyaven que el temps mort del cantiveri l'havíem de saber utilitzar per aixamplar els nostres coneixements.

El professor Horia, cap del camp dels Brigadistes, va aconseguir per impartir lliçons de llengua francesa en el nostre camp. Cada vespre les dones que ens varen inscriure al seu curset assistien a les classes que generosament donava l'admirable Brigadista romanès.

En el seu camp els Internacionals tenien una organització mèdica. Estaven agrupats per nacionalitats. Cada nacionalitat tenia el seu taller en el qual

treballant fustes, cases, ferrons, aconseguíen peces d'artesania de notable qualitat artística. Aquests objectes eren venuts a l'exterior. El comandament francès concedia permís periòdicament a dos interns per sortir a la vila a fi de comercialitzar les peces esculpides. Amb el benefici obtingut muntaven petites diversos tallers, i aliments per millorar un poc la seva existència que rebien de la intendència dels camps.

El camp dels Brigadistes era l'únic que tenia accés directe al mar. Repetides protestes portades a terme amb admirable disciplina havien aconseguit la llibertat del pas a la platja. La pràctica d'irrigar d'exercicis de gimnàstica que efectuaven puntualment el matí, havia revelat la seva petició de permís per practicar la natació.

=====

A darreries del mes de febrer de 1941, inesperadament numers atimmaven que el comandament del concentracionari d'Argelers es produiria a l'inici de la primavera. Les dones serien traslladades a Ribesaltes on hi havia un camp de presoners unifamiliars. Les intornades que no tinguéssim un familiar de primer grau -pare o marit- en el camp masculí, seríem privades de l'estatut de "madules" i en conseqüència enviadés d'ofici a Espanya. Aquesta situació no ens posava en angúries perquè les dones que es trobaven fora del camp que ens donava l'administració francesa. Aquelles que havien tingut activitats polítiques i socials en el temps de la República i de la Guerra Civil, patíem en retornar al país, en el millor dels casos, llargues condemes de presó. Els numers precisaven així mateix que els membres de les Brigades Internacionals serien deportats a Argelers.

El dia 25 de febrer de 1941 la meua mare, el meu germà, i jo mateixa, vam sortir del concentracionari d'Argelers amb un permís de dues setmanes. Pocs dies després es va produir el primer intent de deportació dels Internacionals. En el llibre "Hérodote" d'Antonio Soriano, a la pàgina 75, un testimoni relata el dramàtic desenvolupament. Nosaltres a la ciutat d'Albi on ens trobàvem gaudint del permís.

Vàrem tenir notícia del greu suïcidi d'un dels nostres, després d'haver estat informats pels nostres que les internades van realitzar per impedir el primer intent de deportació -l'embarcament dels interns mitjançant llanxes en la petita platja del concentracionari. Les llanxes havien de conduir els deportats al vaixell de guerra estacionat a un centenar de metres de la costa -des del seu camp les dones varen albirar la nau i endevinant les manobres van intentar la seva contundent protesta.

El nostre perill de sortida ens havia estat concedit amb la finalitat que poguéssim visitar una germana meua, també exiliada, que es trobava malalta a la Clínica de Montauban.

Nota complementària.

Les persones que aconseguíem sortir d'un camp de concentració amb un breu permís de pocs dies necessitàvem poder obtenir el permís de residència en una població, un contracte de treball.

El ventall de possibilitats era molt reduït. Per transmetre la documentació de l'exiliat o l'exiliada i l'atorgament de residència, la Prefectura Departamental no acceptava els contractes de treballador agrícola i els de ped de les explotacions mineres.

Els tràmits de la sol·licitud del nostre permís de sortida del camp d'Argelers els havia gestionat un oficial de la gendarmaria en quina llar la meua mare havia treballat de mainadera els darrers mesos. Aquest treball li va ser ofert en part del seu coneixement de la llengua francesa. Per acompanyar aquestes feines sortia a les 8 del matí del camp i tornava a mitja tarda. Suplantant els embets de la gendarmaria havia de caminar més de mitja hora per la sorra en sortir i altre mitja hora en retornar. La intransigència de la petició del permís l'havia enviat al certificat del metge que visitava la meua germana malalta.

A darreries del mes de març de 1941, la meua mare i jo, vam començar a treballar, en qualitat de serventes, en el domicili d'una família de la ciutat d'Albi. La Prefectura va acceptar el contracte que ens va signar la mestressa. El meu germà que no va tenir cap possibilitat de trobar treball en la pròpia ciutat i va haver de col·locar-se de mosso, en un mas de les rodalies, va poder transmetre el seu contracte i obtenir la "carte" provisional de treballador estranger.

Les persones que no podíem resoldre el tràmit de la nostra documentació vam ser indocumentades patint el risc constant de ser detingudes i deportades.

Al país mitger en quina explotació agrícola treballava el meu germà, en absència de la compromesa situació que sofíem va oferir-se a signar-nos un contracte de jornalers agrícoles que no tindria altre objectiu que el de permetre el tràmit de la nostra "carte" d'identitat. La Prefectura va acceptar els contractes i va expedir el corresponent "certificat" -carta provisional d'identitat- que hauríem de fer portar cada mes. El secretari de l'ajuntament de la ciutat, mestre, municipi en es trobava la meua germana treballant en el mateix que ens havia signat el contracte, va retenir els "certificats" al·legant que la nostra situació era irregular perquè no resultàvem el treball que el document acreditava. Cada vegada que acudíem a la secretaria, per fer el tràmit de sol·licitud de renovació de la nostra carta d'identitat provisional, recordàvem al funcionari municipal el constant perill que corríem transitant indocumentades.

En totes les viles i ciutats de França la persecució i deportació dels jueus s'incrementava dia a dia. En el departament del Tarn totes les persones detingudes eren traslladades a la ciutat de Gaillac. En aquesta població es trobava el concentracionari on s'internava els jueus detinguts fins al moment de la seva posterior deportació vers els camps d'extermini.

L'estiu de 1942 acompanyant la família a quin servei treballàvem vàrem residir a la ciutat de Gaillac. Algunes tardes per motiu del meu propi treball passava arron de l'elevada tanca de fusta del concentracionari. En passar-hi sentí una terrible angonya pensant en les desafortunades víctimes que s'hi trobaven empatives. Algun instant em fiblava una mena d'estrany temor perquè comprendia que pel fet d'haver de transitar sense cap document la meua mare i jo éssiem tota hora el risc de ser detingudes i recluses en aquell fatídic clos.

A darreries del mes d'agost va produir-se una ~~república~~ ~~matada~~ de jueus veïns de la pròpia ciutat de Gaillac. Un important industrial conservar de finits en formava part. Tres o quatre dies després, un dissabte, va sortir la ~~persecució~~ expedició cap als camps d'extermini. La vetlla, una internada va cremar-se greument els peus en un intent d'ajornar el seu trasllat. Les importants famílies no varen evitar la seva immediata deportació.

El mes de setembre en acudir a la secretaria de l'ajuntament de Le Séquestre per sol·licitar la pròrroga del nostre "réfugié" vàrem recordar una vegada més al funcionari que: "si nosaltres moríem en un camp d'extermini ell hauria de tenir la nostra mort en la seva consciència". Sense dir un mot va treure els nostres documents del calaix on els tenia i ens els va donar.

Tal vegada les notícies de les constants batudes i detencions en tota la comarca el van fer raonar més humanament. La meua mare tenia 43 anys, jo aquell mateix mes en complia 18. Durant un llarg any i mig havíem transitat per la ciutat i viatjat amb ferrocarri, sempre que el nostre treball ho havia exigint, sense cap document personal.

La "carte d'identité" de treballador estranger, prorrogable cada any, que vàrem sol·licitar el mes d'abril de 1941, ens va ser lliurada el mes de març de 1945. Aleshores habitàvem a Valenç d'Albigois, localitat on residíem des del mes d'abril de 1943. El cernet de ciutadanes de nacionalitat espanyola que per requeriment de les autoritats franceses vàrem haver de demanar al Vice-consulat de Mazamet, l'abril de 1941, ens va ser enviat el febrer de 1944.

Pel que fa al meu germà tot i tenir contracte de treballador agrícola, va ser detingut per la gendarmeria i incorporat a la Companyia de Treballadors de Ciutats (Tarn). Durant un temps va poder seguir treballant en una explotació agrícola, però l'hivern de 1943 va ser convocat a Castres per incorporar-se a un destacament de mà d'obra al servei de l'ocupant nazi. No es va presentar i va

passar a la clandestinitat. L'octubre de 1944 va passar a la Vall d'Aran juntament amb part de les Brigades de Guerrillers que van arribar fins a Vielha. El mes d'agost de 1945 va retornar a Catalunya incorporant-se a la lluita contra la dictadura franquista. L'abril de 1947 va ser detingut i el febrer de 1949 assolat. El noi que el mes de juny de 1938, a l'edat de 15 anys (l'endemà d'haver acabat brillentment el 60 curs de batxillerat que havia cursat a l'Institut Maragall de la ciutat de Barcelona) va allistar-se voluntari a l'exèrcit de la República. Havia donat la seva adolescència a la seva joventut en la lluita per la llibertat de la seva Pàtria, i per l'amor que sentia pel seu poble i per tot el gènere humà, paraules textuales de la seva carta pòstuma.

En el llarg període de la segona guerra mundial el meu pare Miquel Mestre Avila, que fou el darrer president de la Federació Nacional de Cooperatives de Consum, elegit el mes d'abril de 1936, va patir presó a Barcelona, Terragona, on va ser condemnat a mort el mes de juny de 1940 i indultat el novembre d'aquell mateix any i a Figueras de quina presó va sortir el mes de maig de 1945.

La meua mare i jo arribàvem a Barcelona el 24 de setembre de 1946. El nostre retorn de l'exili no va ser fàcil perquè la frontera feia mesos que estava tancada per decisió del govern francès. El general Franco havia fet afusellar Cristina García i altres heroïnes de la "Résistance Française". El nostre negrés va haver de passar per Andorra. Un permís del Vaguer ens va permetre viatjar a La Seu d'Urgell en quina comissaria de policia vàrem haver de fer una declaració jurada emanant autorització per poder repatriar-nos. La resposta afirmativa de les autoritats franquistes va trigar quaranta dies. A les Escalades d'Andorra vàrem esperar el placet per poder retornar a Catalunya. Els primers dies vàvem en una pensió. Després un exiliat veí de Cornellà de Llobregat ens va acollir a la seva llar. Francesc Navalas coneixia la meua mare i la introduïa a la seva casa de refugiats que ella va dur a terme a la vila de Cornellà en el temps de la contesa civil. Tasques d'organització i direcció a la guarderia de nens refugiats. Visites als ferits de guerra sense famílies dels hospitals de sang de la ciutat de Barcelona -Hospitalet de Sant Pau, Hospitalat Ribes- als quals, el grup de dones antifeixistes de Cornellà, ventaven la roba personal i portaven presents de fruita i conhort i afecte per ajudar a mantenir una bona moral. Viatges al front de l'Ebre per portar llibres als combatents i exortatge de la gent de la retaguarda. Treball voluntari, confiscació de roba i feresia dels soldats.

El dia de la Mercè de 1946 va finir el nostre exili i ens va iniciar una etapa encara més tràgica en el pou de la diòdura franquista.

Concòrdia Quèst Barcelona agost 1989

A N N E X d'Edward Palenques

amb notícies de les inundacions que afectaren el camp de concentració d'Argelers i d'una part del com-
text d'aquell octubre del 1940.

El concentracionari d'Argelers se trobava en el que és ara la platja nord d'aquest poble i en els amplis sorolls en direcció a l'estany de Genet del Rosselló, franja de sorra i d'aiguamolls mig partida pel gru de la Ribera i la desembocadura del Tec, en part compresa, anys a venir, en el projecte Aguasalis de l'Estat francès.

El camp de Sant Cebrià el situàvem en la franja entre el mar i l'estany de Genet, que representava un infranquejable fossat, amb aiguamolls que tenien tots el inconvenients de les zones lacustres.

El de Barcarès, davant la barra que separa l'estany de Salces del mar, on ara hi ha ancorat el Lydia, el paquebot "des sables".

Aquests indrets de la costa del Rosselló, històricament ja conegueren els concentracionaris, quan la guerra del 1914-18.

Per anar de Sant Cebrià al Barcarès, s'utilitzaven camions de transport que passaven per Perpinyà. L'estació del ferrocarril d'Argelers és a uns dos quilòmetres de la platja. El tren, des d'Argelers, eludí, i esquivà encara, aquesta costa "sabloneuse" passant per Gine, Ribesaltes i Salces.

El dia 15 d'octubre de 1940, dia de Santa Teresa (efemèride que ressaltà el juriconsult, Angel Ossorio y Gallardo, en la seva apassionada biografia de Luïsa Companya i que la fa invocar a la germana del President, Ramona, abans i després que li llevessin la vida al primer magistrat de Catalunya), era afusellat al castell de Montjuïc el President de la Generalitat republicana, que detingut al Barí ocupat, les autoritats militars alemanyes entregaren al director general de Seguretat del govern del general Franco, José Pinat y Escrivá de Romaní, conde de Mayalde, ambaixador més tard a Berlín, ex-governador de Madrid (1939) i trenta anys després (1969) encara vicepresident de les Cortes franquistes, després d'haver alcaldat també de Madrid (1951), custodiant-lo fins la frontera el policia Urraca, que féu fotografiar Companya a la mateixa duana, testimoniant així la integritat física del detingut fins aquell moment, tot i que ja aleshores el senyor President presentava un aspecte físic força deteriorat.

Aquell mateix dia 15 arribava a Barcelona el mariscal italià De Bono, que en ensoportar-se el règim feixista del seu país, va fer causa comuna amb els qui despossaïren Mussoolini del govern, i que moriria afusellat junt amb altres jerarquies feixistes, entre ells el propi gendre del dictador, el comte Galeazzo Ciano,

l'onze de gener de 1944.

A les sis de la tarda, el corresponsal de la Vanguardia, per crònica cablerífica, des de Londres, deixà: El infierno se vuelca sobre la capital, descrivint el darrer bombardeig alemany sobre Londres.

El divendres 16 d'octubre s'entaulava a Catalunya una tempesta d'aigua que l'observatori de l'Ebre, en els seus rodals, no registrava des del 3 d'octubre de 1904. A tota Catalunya, com un conjur, es desbordaren el Ter, l'Onyar, el Segre, el Salira, el Llobregat i l'Ebre. En resultaren afectades Girona, Torrelló, Manlleu, Tortosa, el Prat de Llobregat, Sant Boi, l'Hospitalet, Molins de Rei, Martorell, entre d'altres llocs. I correran amb les aigües torrentades les vintenes de l'aiguat i el patrimoni agrícola i industrial arrossegat per l'aigua desbordada. L'actual abat de Montserrat, entrevistat per la Vanguardia el dijous 27 d'abril de 1969, fa referència al gran estrall: "Son recuerdos que quisieras pasar deprisa, porque en Torrelló, cuando todavía estábamos saliendo de la guerra, tuvimos unas inundaciones que se llevaron la vida de más de 80 personas. Fue como volver a empezar. Se me ha quedado grabado aquel esfuerzo de todos los días. La generosidad de la gente. La confianza y la esperanza. Recordo que mi madre me daba un cesto con pan y me decía que lo llevara a tal o cual casa... Esto, ahora me infunde mucho respeto".

Però l'aiguat no es reduïa a la Catalunya estricta, a l'altra banda de la frontera, des del Conflent al mar, l'aigua del Tec, engruixida per la tempesta, arrasava el Vallespir. El Riuferrer, que es fon amb el Tec prop d'Arles, després d'haver recollit altres aigües del Canigó, va irrompre violentament pel seu curs natural i les aigües avall del Tec anegaren Prats de Molló, Arles, els Banys d'Arles (dits Amèlia els Banys), Ceret, La Forja del Mig, Hostalet, Baidat, Palaldà, Elna, Montesquiu d'Albera, Sant Genís de Montanes, Hortaçà, etc., fins arribar a la costa, on el Tec sortí de mare pels sorrells i aiguamolls, sedolant-los, fent-ho també el grau de la Ribereta, prop de la desembocadura del riu, anegant plegats la zona on hi havia els camps de concentració de les fugitives de la península.

Datada el dia 21, a Vichy, La Vanguardia española de Barcelona, del dia 22 d'octubre titula així la notícia de les inundacions a la Catalunya francesa: Terribles inundaciones en los Pirineos Orientales. El Balneario y cinco hoteles de Vernet-les-Bains, destruido. I el dia 22, segueix les descripcions del desastre, xifrant les pèrdues en mil milions de francs: Perpignan, 22. Les graves inundaciones en el Pirineo francés. Pueblos enteros desaparecidos bajo las aguas. I datat a Estrasburg, 21: Alsacia, reincorporada definitivamente al Reich

El dia 20, arribava a San Sebastián, el reichführer Heinrich Himmler. El dia 23 ho feia a Barcelona i posteriorment es personava a l'abadia de Montserrat, on s'ajornava en el seu llibre d'or, i on era discretament advertit que a l'interior dels temples no era correcte fumar.

23
Dos dies abans, el 18, el General Franco cessava com a ministre de la Governació a Ramón Serrano Sññer (la premsa de l'època escriu Sññer, no Snñer) en tant ell, el dia 23, a Hendaya, s'entrevistava amb Hitler. El subsecretari de Governació era Lorente Sanz.

El dia 19, s'insertava en la premsa barcelonina una llarga nota del cap superior de policia de Barcelona, Antonio de Reparaz, sobre "denuncias injustificadas", que acabava així:

"Espero que todos sabrán comprender el propósito que inspiran estas palabras, y que en el futuro, cuando acusen en nombre de nuestra sagrada causa, no la mancharán utilizando procedimientos de difamación de todo punto inadmisibles".

Nota. D'Àngel Ossorio y Gallardo hi ha dos llibres que parlen del seu pas pel govern civil de Barcelona, Barcelona-Julio 1909; declaración de un testigo (Madrid, 1910) i Visita a Villanueva y la Geltrú (Barcelona, 1909).

El 18 de juliol de 1909, Ossorio, en un telegrama que envia al cap del Govern La Cierwa, descriu l'embarc dels reservistes catalans del Batalló de Caçadors de Reus, enterament format per catalans, en el que hi figuren força casats. El dit jurisconsult fou el defensor de Lluís Companys Jover quan el jutjaren pels fets d'octubre. Posteriorment fou ambaixador de la Segona República a París.

Quan les inundacions que tan greument afectaren Torrelló, de la dita vila la repressió havia llevat la vida a set veïns, un d'ells el que fou l'alcalde quan la guerra. Sumàriament, iniciada la guerra, els fou treta la vida a quasi el triple de torrellonenses.

Dionísio Ridruejo dibuixava així Himmler, una de les vegades que el tingué a prop en una mateixa taula d'hotel (Berlín, 1940): "... un personaje del cual sabíamos adm-poco y que tenía un aspecto vulgar de maestrillo, salvo la malignidad de sus ojos, semicerrados y casi oblicuos tras de sus gafas ein montura".

E. Palanques

CATALANOPARLANTES EXILIADOS EN GRAN BRETAÑA DURANTE LA DÉCADA DE LOS 40

Luis NONFERRER

1. Objetivos.

El propósito de esta comunicación es describir cual era la situación en la década de los 40 de los republicanos procedentes de Cataluña, islas Baleares y Comunidad Valenciana, que llegaron exiliados a Gran Bretaña a partir de 1936-1939. Dadas las exigencias de espacio a las que debemos atenernos, nuestra reseña será, un tanto esquemática y limitada. En este repaso histórico, nos circuncribimos a la década de los 40, porque, desde el punto de vista de la actividad política, es la década en la que más actividad se realiza. A ello contribuyó, entre otras cosas, el hecho de que el fin de la guerra española aún estaba reciente, y el paso del tiempo no había mermado mucho aún las filas de los exiliados.

De ellos, nos interesa saber, en primer lugar, qué cantidad global llegó a Gran Bretaña; y en segundo lugar, saber qué hicieron, qué organizaciones crearon, que actividad política llevaron a cabo, y cual fue la valía intelectual de quienes se exiliaron en dicho país. Para ello, tendremos que hacer referencia a su producción intelectual. No obstante, como no nos es materialmente posible incluirlos a todos, hemos seleccionado a tres de estos exiliados: un catalán, un valenciano y un mallorquín.

2. Exiliados llegados a Gran Bretaña.

Porcentualmente, la mayor parte de exiliados catalanoparlantes llegados a Gran Bretaña procedían de Cataluña. Un número bastante menor de los misenos, eran valencianos. De las islas Baleares, en razón de la evolución de la guerra española, no salieron grupos organizados. Pudo haber, sí, casos aislados de exiliados isleños, como el de Juan Mascaró, pero nada más. En todo caso estamos hablando de unas cifras que, a principios de la década de los 40, probablemente no debieron sobrepasar los trescientos.

Decía el Dr. Trueta respecto a los exiliados catalanes llegados a Gran Bretaña:

"Lástima que en il·loc de residir ací uns centenars de compatriotes, no hi visquen tots els qui estem escampats pel món; potser l'exili hauria estat providencial"[1]

De hecho, en 1940 había tres grupos de catalanes en Gran Bretaña:

- 1) los que habían venido hasta 1939, antes de que terminase la guerra española.
- 2) Unos 100, que habían estado luchando con la Legión francesa y que luego llegaron a Gran Bretaña,

- 3) Los que se fugaron de Francia, de diversos modos, ante el avance alemán, que sumaban unos 90.

Tras el fin de la II Guerra Mundial, por razón de trabajo, más republicanos, entre los que iban algunos catalanes, llegaron a Gran Bretaña. Cifras difíciles de demostrar fijaban el número de esta nueva oleada de exiliados, en unos 2.000 [2]

En 1940, catalanes de estos tres grupos, fundaron el Casal Català de Londres.

2.1. Exiliados valencianos.

Embarcados en el "Galates", con la Junta de Casado, varios valencianos lograron salir por Gándia a finales de marzo de 1939, llegando a Gran Bretaña el 4 de abril. La lista de embarque del "Galates" [3], nos es de gran valor en este caso; aunque, muy frecuentemente, no es posible saber del origen de algunos miembros de la expedición ateniéndose solamente a los apellidos. Entre ellos, iban el periodista José Serret Cunat, Serafín Sánchez Posadas, secretario del Comité Socialista de Valencia; algunos miembros de la policía militar, como José Ruiz Pérez. Emilio Alarcón Minaya, Tomás Rovira Peña y Francisco Molina Gutiérrez. También salió el capitán de Infantería Rafael Reig Pardo, que murió en Londres en los años 60. Su esposa castellonense pudo reunirse con él en Londres varios años después, y estuvo trabajando en la Embajada de El Salvador de la capital londinense. En 1987 aún vivía en dicha capital. Otros valencianos que salieron fueron Gerardo Giménez Hernández y Fulgencio Iborra Muñoz, miembros del sindicato socialista de Valencia. Víctor Medín Sánchez era miembro del ayuntamiento de Valencia. Prometeo Miralles Ripoll, del comité nacional de las Juventudes Libertarias; el mecánico Pedro Benito Falomir; el teniente de Ingenieros Enrique Piferrer Chaffier, los chóferes Ramón Jordán Pla y Gabriel Sabater Neus; Elisea Trilles Martí; el presidente de la U.G.T. de Gándia, Víctor Pagés Gallén; el miembro de los carabineros del mar Vicente Gallart Ferrer; el soldado de caballería Pascual Blasco Francés; el miembro de la F.A.I. José Cabanas Catalán; varios miembros de la familia Just Pellicer, al parecer hijos adoptivos del Teniente coronel del Ejército de Levante, Federico de la Iglesia. También salieron toda una serie de oficiales republicanos, cuyo origen valenciano es difícil asegurar.

En general no constituyeron ninguna organización estable de exiliados valencianos. Hubo un intento de constituir una asociación de carácter regional, más bien folklórico y gastronómico. No parece que tuvo pretensiones políticas, ni mucha trascendencia en círculos del exilio. Su volumen de afiliación no fue elevado.

2.2. Catalanoparlantes prisioneros de guerra en

campos de concentración británicos.

En los 'P.O.W. Camps' [Campos de prisioneros de guerra] del sur de Inglaterra, las autoridades militares británicas retenían a toda una serie de republicanos españoles que habían sido capturados por las tropas británicas o aliadas en su avance, vistiendo uniforme militar alemán. De hecho, ciertas informaciones periodísticas en esta idea la que daban a entender en sus artículos. El Daily Express (26th. may 1945) presentaba las fotografías de algunos de estos prisioneros, con estos titulares: "Blue Division Spaniards Land in England as War Prisoners". Pero la realidad, no era totalmente esta.

Estos republicanos habían salido de Cataluña con la retirada de febrero de 1939; habían sido confinados en los campos de concentración del sur de Francia y, posteriormente, algunos de ellos, obligados a enrolarse en la organización TODT alemana, para construir fortificaciones en el norte de Francia. De este modo, cuando los aliados los capturaron, creyeron que eran miembros de la División Azul española.

En un grupo de 47 prisioneros existentes en uno de los campos, según se desprende por los apellidos, había varios catalanes y valencianos:

1. J. Juan Saura	9. Ricardo Morelló Sánchez
[Ite.Cori.Republ.]	10. Juan Masip
2. Agustín Soler	11. Domingo Valls
3. Esteban Horagós	12. J. Pallarés
4. José Horagós Rius	13. Luis Puch
5. Santiago Gabater Galbany	14. Juan Cabanes
[Contable]	15. Juan Salvó
6. Enríque Gilet Punyet	16. José Molés Camanés
[Constructor]	
7. Antonio Polo Flores	
8. Bautista Guinot	

Es posible que alguno más del grupo también perteneciese al ámbito cultural catalán-valenciano, pero es imposible saberlo, simplemente observando los apellidos de estos prisioneros.

En el 'Hall o' the Mill Camp', entre los 121 republicanos prisioneros, había también algunos catalanes y valencianos, como José Ferré Verdú, Diputado Provincial por Alicante, fue el quien escribió unos "Apuntes para la Historia" [manuscritos, con fecha 9 de agosto de 1945], que envió a la Asociación de Brigadas Internacionales de Londres (I.B.A.). En sus apuntes manifestaba que los confinados en estos campos estaban desconectados de todo el mundo desde hacía 7 años. Se lamentaba de que, al margen de la millicencia que tuviese cada uno de los allí confinados, todos se habían marchado de España, huyendo de la represión del fascismo triunfante en España. Ya en Francia, decía que no fueron tratados como republicanos, sino como "rojos indeseables", e

encerrados en campos de concentración. Posteriormente, fueron obligados a trabajar en Compañías de Trabajo francesas, en duros trabajos de la industria de guerra y en fortificaciones de la línea "Maginot". Posteriormente, fueron entregados a los alemanes, para trabajar como prisioneros de guerra; como esclavos. Y finalmente, fueron confinados en campos de Gran Bretaña, y cuando todos los antifascistas del mundo celebraban la victoria sobre el nazi-fascismo en 1945, ellos eran mantenidos todavía como "prisioneros de guerra". Decía también que, sólo las ideas por las que lucharon, les habían preservado de caer en la locura, tras tan prolongado exilio de su patria chica. Ahora, al haber visto el triunfo laborista en Gran Bretaña y el hundimiento de Japón, esa esperanza se veía reforzada al ver el triunfo de la conciencia proletaria en el mundo, y por pensar que, pronto, podrían volver a España. Esto mismo les daba nuevo vigor para el asalto final para lograr la paz, la libertad y la abundancia; [cosa que no se consumó totalmente].

Hubo también un cierto número de exiliados republicanos catalanes que fueron deportados por los alemanes a las islas del Canal de la Mancha.

2.3. Combatientes Catalanoparlantes en el Ejército británico.

En el n.º de SENYERA, correspondiente a octubre de 1942, Antoni Ferrández escribió un artículo (pág. 18). Aunque no aporta datos de valor, en dicho artículo reflexionaba sobre el fin de la guerra española y la reacción francesa de confinarlos en campos de concentración, donde tuvieron muchas horas para pensar. Explicaba a continuación por qué se habían inscrito en la Legión francesa. Cuando estos catalanes llegaron a la Legión, pronto se vio una diferencia entre ellos y los soldados habituales de la Legión:

"Els Catalans de la Legió eren, abans que res, catalans".

Firma el artículo con un 'Pioneer Corps'; cuerpo en el que estaba encuadrado entonces, pues ya no estaba en la Legión francesa, pero no describía cómo había pasado de la Legión francesa al 'Pioneer Corps'.

Jordi Glosas, responsable en Buenos Aires de un periódico chileno recogía la noticia de que 5 catalanes que huyeron a Marruecos al acabar la guerra española, se habían aliado en la Legión francesa, que combatía bajo bandera británica. Estos 5 estaban entre los primeros en ser enviados a la fuerza expedicionaria aliada que en mayo-junio de 1940, iba a realizar la operación "Avonmouth" sobre el fiordo noruego de Narvik. Allí estuvieron con otros muchos españoles que estaban en la Legión francesa, cubriendo la retirada de las tropas británicas. De estos cinco catalanes, sólo uno sobrevivió y volvió a Gran Bretaña, para continuar

después combatiendo en el desierto libio, dentro de la campaña de África: los otros 4 restantes, murieron [4]

En la Campaña de África de los aliados, también había republicanos catalanes. Hasta allí habían llegado al alistarse en la Legión francesa. Después, esta unidad, que formaba parte de la 13ª Media Brigada francesa, bajo mando de las fuerzas británicas en Egipto, participó en todas las batallas más decisivas de los aliados contra el Afrika Korps de Rommel. A comienzos de junio de 1942 tuvo lugar la heroica defensa aliada del enclave egipcio de Bir Hakeim, a 60 kms. del mar, que protegía la principal base de abastecimiento británica por mar: Tobruk. La Legión francesa llevó la parte más dura de la defensa del enclave, duramente machacado por la artillería y aviación italo-alemana. La influencia lingüística catalana se dejó sentir en la toponimia de Bir Hakeim. Allí había dos promontorios (2 antiguas cisternas recubiertas por la arena), que recibieron la denominación coloquial de "les Hamelles" [5]

En el Special Air Service británico (S.A.S.) también hubo varios cientos de españoles; y entre ellos, algunos catalanes. Habían entrado a través del Pioneer Corps, que no era una unidad combatiente. Posteriormente, algunos de ellos se alistaron en el Regimiento del S.A.S. Al entrar en el S.A.S. las autoridades militares británicas les prepararon una coartada por si eran capturados por los alemanes. Les dieron a todos una cartilla militar con un nombre ficticio, como si fuesen ciudadanos de Gibraltar.

También les prometieron que, al terminar la Guerra Mundial, de una forma o de otra se acabarían con el régimen de Franco.

En la 7ª operación (tras otras cinco en Francia y una en Bélgica), a finales de marzo de 1944, fueron lanzados en los valles cercanos al río Poo, en la retaguardia del ejército alemán que sostenía el frente en la línea Gótica [Gothic Line]. La odisea de la expedición la cuenta el jefe de la operación, Roy Farran [6]

En el grupo participante en estas operaciones, iban los catalanes Justo Balerdi (a. "Robert Bruce"), que murió de un tiro en la cabeza [7] Balerdi era estudiante, "el mejor de nuestro grupo" [8]; y aunque había nacido en el norte de España, había vivido casi toda su vida en Barcelona. En este grupo iba también el valenciano Esclapés, dos catalanes más: Vilanova y Mena, que resultaron heridos, quedando uno de ellos, casi sin visión.

En la misma operación participó igualmente el comunista catalán Juan Torrents (a. "John Colman"), que tras ser licenciado, se radicó en Escocia, donde se casó y, luego, en Londres. La trayectoria de Juan Torrents es sorprendente, pero parecida a la que otros republicanos vivieron en el exilio. De los campos de concentración del sur de Francia fue conducido al castillo de castigo de Colliure. Para poder salir de allí se alistó en el ejército francés, por lo que acabó inscrito en la Legión francesa y luego fue llevado al norte de África. Al rendirse Francia ante Alemania, fue

metido, con otros republicanos, en campos de trabajo, participando en la construcción de una presa. Otros participaron en la construcción del Ferrocarril Transahariano, entre Rabat y Casablanca. Desde allí se alistó en las fuerzas británicas, llegando finalmente al Regimiento del S.A.S. (Special Air Service).

Formando parte de esta unidad, fueron lanzados en paracaídas, sobre los valles del Poo, y estuvieron actuando en los pequeños pueblos de Sassuolo, Febbio, Albinea, Casa Balocchi, Sechio, villa Minozzo, Reggelo, Tapignola, Governara, Coriano, Santonio, Quara y Gatta. Allí organizando una fuerza guerrillera de italianos y combatientes de otros países, que a finales de marzo de 1944 atacó de noche el cuartel general alemán de Albinea, causando abundantes bajas y pérdida de material a los alemanes. En esta acción, Rafael Ramos, otro catalán del grupo, salvó la vida de un oficial de los servicios de inteligencia británicos que estaba gravemente herido, tras cuatro días de huida de la persecución de los alemanes. Por este motivo, Ramos fue recompensado con la Medalla Militar del ejército británico. Este honor por méritos de guerra, le daba muchas facilidades sociales en Gran Bretaña, pues cuando quiso entrar a trabajar en una "closed shop" (en las que no entraba cualquiera), fácilmente entró. En 1946-47, con nacionalidad británica, se casó, y poco después, se fue a Checoslovaquia con su esposa (de esta nacionalidad). Ambos desaparecieron, sin que se haya sabido nada más de ellos, ni sin que sirviesen de nada las gestiones realizadas a través de la Cruz Roja. Juan Torrents sospecha, dada la personalidad excéntrica, arrogante y un tanto altanera, que bien pudieron ser fusilados o confinados en un campo de concentración en Checoslovaquia, cuando reclamaban unas propiedades rurales de su esposa.

En las fuerzas británicas de Montgomery que reemprendieron la toma de Italia desde el sur, los 5 primeros soldados que desembarcaron en Italia, para ver qué fuerzas tenían los alemanes, eran españoles; uno de ellos, un catalán: Mena, que murió en Londres en el verano de 1946. En el homenaje a Lluís Companys, celebrado en octubre de 1945 en el Casal Català de Londres al cumplirse el 5º aniversario de su fusilamiento, un grupo de catalanes alistado en la 361 C.A. del Pioneer Corps durante la II Guerra Mundial, enviaron una adhesión a dicho homenaje.

Firmaban la adhesión:

1. Joan Bernades	10. Josep Martí
2. Josep Bernades	11. Joan Pallega
3. Rafael Borí	12. Josep Peiró
4. Josep Canadell	13. Miquel Peiró
5. Joan Gasó	14. Joaquim Porcar
6. Anton Grau	15. Jaume Padró
7. Joan Girona	16. Oscar Robert
8. Anton Masot	17. Samuel Garró
9. Josep Maydeu	18. Lluís Vilà

Por otra parte, otro grupo de catalanes que habían estado enrolados en la Cia. nº 1 (8p.) Coy. Pioneer Corps, enviaron un pequeño escrito de homenaje al Presidente Company en este 5º aniversario de su fusilamiento. Firmaban el escrito:

1. Josep Amils	9. Llorenç Montoursi
2. Enlli Borràs	10. Francesc Munyoz
3. Joan Colomé	11. Josep Munyoz
4. Manuel Cortiella	12. Agusti Neguerolles
5. Pere Delatorre	13. Josep Nicolau
6. Francesc Dalmau	14. Miquel Ortí
7. Josep Fernandez	15. Jaume Vaquer
8. Conrad Gonzalez	

Tras reflexionar sobre el significado del asesinato de Company, animaban a que cada uno, con los medios a su alcance, colaborase en conseguir el objetivo de recuperar la libertad en España. Decían además que ellos ya habían perseverado en la lucha desde el ejército británico:

"Fa pocs dies que hem acabat una altra campanya en contra del feixisme per terres d'Europa; però la victòria encara no l'hem saborejat" [9]

3. Organizaciones creadas por exiliados catalanes-parlantes.

3.1. El Consell Nacional Català.

A comienzos de la II guerra Mundial no había ninguna representación del nacionalismo catalán en Gran Bretaña. El Dr. Trueta constató también que existía un gran vacío cultural que separaba a los políticos catalanes de 'Esquerra Republicana', del grupo de socialistas marxistas, que eran considerados por los militantes de 'Esquerra Republicana' como una amenaza para la libertad individual. Para llenar esta carencia, la colonia de catalanes exiliados en Gran Bretaña, incrementada por los que llegaron huyendo de Bresl, intentó crear un Centro Catalán y un Comité Ejecutivo que pudiera hablar en nombre de los catalanes cuando fuese necesario. El 17 de julio de 1940, Batista i Roca escribió a Dr. Trueta diciéndole que era urgente la constitución del Consell Nacional Català. A finales de julio, Batista i Roca le comunicaba que ya se había constituido [justo la noche del primer ataque alemán sobre el puerto y ciudad de Londres] y que la ejecutiva contaba con seis miembros, siendo Trueta uno de ellos [10]. El Dr. Trueta rechazó ser el presidente del C.N.C. e incluso miembro del mismo, para no comprometer sus relaciones con importantes personalidades de la política británica, entre ellos algunas del Foreign Office. Por esta razón, el Consell acabó actuando bajo el liderazgo del ex-alcalde de Barcelona, Carles Pi i Sunyer. El

Dr. Trueta, aceptó finalmente formar parte de la ejecutiva del C.N.C., a condición de que su nombre apenas apareciese mencionado. Tras su constitución, se convirtió en el mismo rector de los catalanes exiliados en los distintos países a los que llegaron. En el C.N.C. estaba también Feraí Vergés.

Finalmente, acabó disolviéndose en 1945, cuando las instituciones catalanes cuyos líderes se encontraban en la Francia ocupada por Alemania, recobraron su libertad de acción [11].

Los objetivos del Consell eran laborar por la unidad de todas las tendencias políticas constituidas por los catalanes en el exilio, en pos del derecho de Cataluña a la autodeterminación; una autodeterminación que no excluía la colaboración con la democracia española. Este proyecto político fue aceptado por una mayoría; pero los grupos independentistas lo descalificaban, al igual que los que propugnaban un retorno a la política estatutaria. Esta diferencia de objetivos condujo al Consell Nacional a algunas crisis, como la que se produjo en el verano de 1942.

En las decisiones del Comité Ejecutivo catal siempre hubo acuerdo entre sus miembros. Destacó Batista i Roca en sus esfuerzos para mantener viva la existencia de Cataluña en la conciencia pública [12], tal como lo demuestran algunas de sus publicaciones.

Ración terminada la guerra mundial, desde el Foreign Office se hizo saber a Pi Sunyer que los exiliados catalanes y españoles no recibirían ninguna ayuda británica si se admitía la entrada de comunistas en el Gobierno catalán o en el republicano en el exilio [13]. La presencia de comunistas en las instituciones que mantenían los exiliados republicanos preocupaba en el Foreign Office. Carles Pi Sunyer se vio obligado a hacer concesiones políticas, admitiendo un ministro comunista en su gobierno, dada la gran participación que habían tenido en la resistencia francesa. Esto no gustó al Dr. Trueta, que había dado su palabra al Foreign Office de que Pi Sunyer no formaría parte de un gobierno así constituido. Desde entonces, el Dr. Trueta se olvidó del C.N.C., entregándose de lleno a la investigación y a la cirugía; pero sin olvidar la situación en que estaba Cataluña.

3.2. El Casal Català de Londres.

El Casal Català era la sede londinense de la parte de los exiliados catalanes partidarios del Consell Nacional, pero sólo al principio incluyó a algunos integrantes de la izquierda del espectro político, que luego ingresaron en Ujar Catalana. Entre los militantes del Casal Català y del Consell Nacional se contaban las figuras más prestigiosas entre los exiliados catalanes llegados a Gran Bretaña, como el Dr. Trueta, Batista i Roca, Carles Pi Sunyer, Feraí Vergés, Sala Planel·l, Ramon Peysera, Josep Pi Sunyer, Tomás Bartoll, Roc Bartolomé, Alcoverro, Pere Voltó, Joan Jordà, A. Martí i Ventura (presidente del Casal Català), Bosch

Gimpera, J. Tejada Barceló, F. Alba Albert, Dr. Jaume Elias, el poeta Domènec Ferramon, J. Riu, J.P. Fàbregas, Marius Armengol, Jordi Vilanova (muerto a comienzos de los años 80 en Barcelona), Francesc Dalmau (ex-alcaldé de Palamós que escapó de España por Gibraltar), Rafael Borí, etc.

Cuando el 25 de enero de 1942, en plena II Guerra Mundial, se inauguró el Casal Català, que contaba con 100 socios. El local social estaba situado en el n.º 3 de Hamilton Terrace. (Londres N.W. 8)

Con tal motivo, hubo notable asistencia del Cuerpo Diplomático Sudamericano. Al poco tiempo de la inauguración, se celebró una exposición de dibujos del dibujante catalán Marius Armengol.

La Junta directiva del Casal, en el momento de su constitución, estaba compuesta por: Jaume Elias, Arcadi Sala Planell, G. Alcoverro-Falcó, J. Tejada-Barceló, Joan Jordà, Antoni Martí i Ventura, Pere M. Voltó, Josep Pi-Sunyer, Josep Vendrell, y Josep Riu i Finestres [14]

En agosto del mismo año de 1942 ya contaba con 141 socios, pero parece que llegó a tener 170 ó 180 socios. Se estimaba que esta cantidad representaba aproximadamente el 90% de los catalanes que estaban en Gran Bretaña, la mayoría de los cuales, había participado en la guerra española. Había socios del Casal que residían en Escocia, en Irlanda del Norte y en casi todos los condados británicos.

Cuando se constituyó el Casal, se acordó poner unas cuotas de 1 chelín, 6 peniques semanales, lo que equivalía a la suma de 3 libras y 18 chelines anuales. De este modo se atenderían los gastos del local social, equipado con radio, teléfono, una biblioteca de más de 600 volúmenes en varias lenguas, local para clases de inglés, salón para teatro y conferencias, una pequeña cafetería, salón de juegos. Se organizó también una Mutua. Los socios colaboraron muchos en la puesta en marcha del local social, donando libros, muebles, avanzando cuotas, etc.

En la asamblea constitutiva de esta institución, asistieron algunos socios catalanes que eran soldados del ejército británico, y estaban encuadrados en el 'Pioneer Corps'. En representación de otros soldados del 'Pioneer Corps', participaron en los debates e hicieron interesantes sugerencias [15]

Los objetivos del Casal eran "donar a los catalanes de la Gran Bretaña, un lloc on, tot i lluny de la Patria, hi troben un caliu fraternal, un ambient espiritual i patriotic" [16]

"Casal Català no exclou ... cap català ... ni rebutja cap ideologia mentre sigui catalana" ... "El Casal Català simpatiza amb les noves corrents del nacionalisme català, les quals no admeten fronteres espirituals entre els diferents països de parla catalana, i propugna un nacionalisme amb horitzons més àmplis que ajunti catalans, valencians i mallorquins" [17]

Casal Català no tenía mucha relación con otras organizaciones de exiliados, exceptuando a los vascos. De hecho, no era un partido político, sino una confraternidad de organizaciones democráticas catalanas, unidos por las raíces culturales comunes.

Pronto se celebraron fiestas en la sede social. También ciclos de conferencias. En el primero de ellos, participaron los siguientes conferenciantes:

- 1) R. Perera (ingeniero industrial), con "Elements bàsics de salut industrial".
- 2) Prof. Joan Mascaró, con "Valors espirituals de l'Orient".
- 3) Feraí Vergés (periodista), habló sobre la conmemoración del 14 de abril.
- 4) Mrs. Cook, sobre el tema "La India".
- 5) J.M. Ordeig (abogado) sobre "L'Europa de demà".
- 6) Dr. Durán Jordà, sobre temas generales.
- 7) Dr. J.M. Batista i Roca, sobre "Reflexions d'un català sobre el divuit de juliol".

El 25 de octubre de 1942, se conmemoró en el Casal Català el 2º aniversario del fusilamiento de Lluís Companys. En el acto conmemorativo, pronunciaron discursos los siguientes oradores: Tomás Bartolí, Pere Voltó, Lluís Pascual, Joan Jordà, Feraí Vergés, J.M. Batista i Roca, el nacionalista vasco Manuel de Irujo, y Carles Pi Sunyer.

Los exiliados catalanes tuvieron buenas relaciones con los exiliados vascos y con las instituciones que estos crearon también en Gran Bretaña. El domingo 21 de octubre de 1945, el Casal Català organizó un acto en la sede de Eusko-Etxea (la Casa Vasca), para conmemorar el 5º aniversario del fusilamiento del Presidente Lluís Companys. En dicho acto pronunciaron discursos Roc Batllori, Ignacio de Lizaso, Ramón Perera (discurso leído por Pilar Perera, por ausencia de Ramón), Vicente Alvarés-Buylla, y el exiliado portugués Armando Cortesao. SENYERA dedicó un número especial para divulgar los discursos pronunciados en dicho acto. No obstante, las relaciones de Casal Català con Llar Catalana no fueron siempre buenas. El 13 de diciembre de 1941 representantes de partidos y sindicatos catalanes, entre los que se incluían el P.S.U.C., la C.R. del Trabajo (sección de C.N.T.), la Unión de Rabasaires, y la U.G.T. de Cataluña, acordaron y firmaron un documento de 8 puntos, por el que sólo reconocían la República del 31, y el Estatuto de Cataluña de 1933, con el Presidente de la Generalitat, Josep Irla, como único representante legal. En legislación, sólo reconocían lo realizado hasta 1939 en Cataluña. No reconocían ninguna legalidad ni autoridad al Consell Nacional de Catalunya que lideraba Carles Pi Sunyer [18]

En octubre de 1942, en SENYERA [19] se exponía el malestar existente en el Casal Català por los ataques y polémicas contra Casal Català, surgidas desde "l'organ d'informació dels catalans aplegats a Hoyer Español

[organizados en torno a L'lar Catalana], porque habían abandonado su línea política.

Por otra parte, dentro del trabajo de espionaje a los exiliados republicanos, organizado por el embajador franquista en Londres, duque de Alba, entre otras posibles estrategias y maneras de obtener información de los exiliados, de momento desconocidas, la organización franquista constituida en Gran Bretaña consiguió una cierta colaboración de un sacerdote afiliado a Casal Català. En noviembre de 1942, incluso estaba considerando la posibilidad de colaborar con algunos artículos en GENEVA (Boletín del Casal Català) para ganarse la confianza de los exiliados. Las convocatorias para participar en actos organizados en la sede social del Casal, y los Boletines editados por dicha organización catalana, que este sacerdote recibía, al igual que los demás afiliados, acababan en manos del duque de Alba; y, finalmente, en Madrid. No obstante, se desconocía la duración de esta colaboración, así como la relevancia y tipo de información que, de este modo, se llegó a poner en conocimiento del duque de Alba.

Del Boletín GENEVA no se editaron muchos números desde 1942 hasta, por lo menos 1945. No parece que había mucha gente de acción en Casal Català. Además, su producción costaba muy cara: por el se pagaba medio corona al mes (10 chelines y medio); y al final, siempre acababan con deudas.

Con motivo de la ruptura de relaciones de Francia con el régimen franquista, tras el fin de la II Guerra Mundial, un nuevo problema se añadió a los muchos que afectaban a los exiliados republicanos. Muchos exiliados catalanes seguían manteniendo correspondencia con sus familiares de España, a través de Gran Bretaña. Fue de esta manera como Pere Mitjà realizó una gran labor desde el Casal Català de Londres. Pere Mitjà estuvo recibiendo un promedio de 25/30 cartas a la semana de catalanes desconocidos, exiliados en Francia, y desde Londres les reexpedía a España (20).

Un momento importante para los exiliados catalanes en Gran Bretaña fue la organización de los Juegos Florales en septiembre de 1947. El acto central tuvo lugar el 11 de septiembre en el Moore Memorial Hall, Church House, Westminster, al que asistió una concurrencia de un centenar de catalanes. Ellos más otros republicanos y británicos totalizaron una cifra en torno a las 150 asistentes (21).

En el discurso que pronunció Carles Pi Sunyer, denunció que, en Cataluña, se estaba persiguiendo a la lengua catalana al estar prohibidas todas las publicaciones o exposiciones en dicha lengua. También pronunció otro discurso P. de A. Gall i Fàbrega.

El acto resultó ser brillante según informes y comentarios de los exiliados; y --no podía ser de otra forma-- un acto sin interés ni brillantez, según los informes de la Embajada franquista en Londres. Lo que sí que es cierto es que la B.B.C. emitió para España varios de los pasajes más interesantes de los juegos.

La reina de los juegos fue la Sra. Elizabeth Gill, esposa del editor y propietario de "Dolphin Books", Joan Gill. Dadas de la corte fueron las Sras. Manresa, Antonio, Costa, Pi Sunyer, Trueta, Shierloh, Vinyals y Alcoverro. Los mentederos fueron el Rev. H.J. Chaytor, el Prof. J.B. Trenchard, el Sr. Lluchera y el orientalista mallorquín Joan Mascaró. El secretario fue Joan Gill. Resultaron premiados Joan Rebull, Rovira i Virgili y Josep Carner, entre otros. La flor natural fue para un poema de Mercè Rodoreda. Hubo también un premio para el Dr. Trueta por el libro que había publicado en el exilio, titulado: THE SPIRIT OF CATALONIA.

En el verano de 1950 se cerró temporalmente el Casal Català londinense, teniendo muy poca actividad en la década de los 50. Hasta 1962, en que se constituyó la Agrupació Nacionalista Catalana, no hubo apenas organizaciones catalanistas activas, exceptuando la Anglo-Catalan Society constituida a comienzos de los 50.

En un informe del Encargado de Negocios de la Embajada franquista en Londres, 26 de julio de 1950, se decía que habían tenido que cerrar por falta de local. Hasta junio de 1950 había compartido un local con los militantes del P.S.U.C. en Regent Street; pero a consecuencia de las diferencias entre ambas organizaciones, Casal Català decidió instalarse por su cuenta, lo cual le costó conseguir.

El 20 de abril de 1952 con una hoja informativa, Casal Català convocaba a los afiliados a un acto en el local del n.º 10, Great Newport street, Leicester Square, (Londres W.1), para conmemorar el 14 de abril y 'la Diada de Sant Jordi'. Además, en abril de 1952 Carles Pi Sunyer anunció que se iba a vivir a Venezuela. Con él, los exiliados catalanes en Gran Bretaña perdían a su líder más importante durante toda la década anterior, y ese mismo año, el Casal acabó cerrando sus puertas.

Tras el cierre de la Delegación Vasca y Euzko-Errea, en 1952 le siguió el Casal Català. Ante la creciente consolidación y perspectiva de una larga permanencia del general Franco en el poder, los exiliados empezaron a experimentar una creciente desmoralización, a causa de la cual acabó hundándose su actividad política. Solo escasas decenas permanecieron activas, reuniéndose cada domingo en el West End.

3.3. Asociación Protectora de l'Ensenyança Catalana.

En realidad se trataba de la Delegación en Gran Bretaña constituida por antiguos socios de esta asociación ya existente en Cataluña. Tenía su sede en el Casal Català (n.º 2, Hamilton Terrace). El acta de la constitución de dicha Delegación la firmaron el 30 de septiembre de 1942, entre otros, Carles Pi Sunyer, J.M. Barriola i Roca, Pere Voltó Curbellé, Josep Trueta, Joan P. Fabregas, Tomás Baróli, A. Sala Planell, Joan Gill, Ramón Perera, Jaume Elías y Marius Arrengol.

Su objetivo en el exilio era prestar especial atención a todo lo que permitiera un mayor y mejor conocimiento de la lengua catalana, utilizando para ello todos los medios a su alcance: divulgación de la gramática de una forma abreviada, publicación --si fuese posible-- de libros u opúsculos en catalán, organización de cursos sobre lengua y cultura catalanas, así como de ciclos de conferencias, etc. Se admitía en dicha Delegación a catalanes, valencianos y exiliados procedentes de las islas Baleares, así como aquellos interesados por la lengua y cultura catalanas. Esta Delegación fue el precedente de la Anglo-Catalan Society, constituida en los años 50. De hecho, el editor Joan Gili fue socio de ambas.

3.4. Llar Catalana

Estaba constituido por exiliados comunistas catalanes llegados a Gran Bretaña, militantes del P.S.U.C. El 17 de octubre de 1941 se había inaugurado el Hogar Español. El 20 de octubre del mismo año, se celebró la primera asamblea ordinaria de Llar Catalana, para discutir y dar a conocer las directivas de funcionamiento de dicha organización. Finalmente, fueron aprobadas por unanimidad, y elegida la junta directiva. Uno de los acuerdos fue publicar un boletín clandestino que se denominaría CATALUNYA.

Uno de sus fundadores fue Salvador Martorell, ingresado en el P.S.U.C. hacia julio de 1936, que pudo escapar en Gandia (Valencia) de la represión franquista, embarcando en el "Galatea", con la Junta de Casado [23]

Salvador Martorell fue el representante del P.S.U.C. en el acto de conmemoración de la muerte de Pablo Iglesias, celebrado el 10 de diciembre de 1942 en el Kingsway Hall de Londres. Como tal delegado, pronunció un discurso. En 1945, Martorell asistió como delegado en el Congreso constitucional de la Federación Sindical Mundial (F.S.M.); después, participó desde Francia, en la actividad de apoyo logístico a la lucha antifascista en el interior de España. Salvador Martorell era en septiembre de 1945, el Secretario de la Delegación de U.G.T. en Gran Bretaña. Ideológicamente, estaba próxima al Dr. Negrín. Otros catalanes militaban en esta organización, entre ellos un tal Batlle.

El 4 de enero de 1942, Llar Catalana organizó en la sede del Hogar Español una fiesta con baile de sardanas, canciones y recital de poesía. Se iba a organizar también una tombola, para recaudar fondos para la organización.

El 25 de enero de 1942, Angel Coll habló, en representación de "Llar Catalana", en el acto de homenaje a las Brigadas Internacionales celebrado en la sede colectiva del Hogar Español.

En el acto del 4 de abril de 1942, Francesc Albert, en representación de Llar Catalana, pronunció un discurso en el homenaje al líder comunista José Díaz, muerte recientemente [23]

El 9 de noviembre de 1945, Llar Catalana iba a ofrecer una recepción a Pau Casals en su sede: el Hogar Español de Londres.

Númericamente, la militancia de Llar Catalana no era elevada; y realizaban una actividad discreta. Tenía su sede en el Hogar Español (nº 22, Inverness Terrace). Sus objetivos también eran la consecución de la unidad de los exiliados catalanes. En noviembre de 1943, su Presidente era F. Albert, y el Secretario, M. Solana. La constitución de Llar Catalana fue posterior a Casals Catalá, pues algunos de los que a primera hora militaron en Casals Catalá, formaban parte, posteriormente, de Llar Catalana. Esta organización tenía un cariz más político, aunque no cerraban las puertas a nadie. El socialista Gonzalo Díez les definía como "no separatistas": "hasta donde puedan ser no separatistas los del P.S.U.C." [24]

Su actividad recordaba la realizada en los centros obreros catalanes: conferencias, coloquios, mítines, escenas teatrales. La coral del Hogar Español cantaba en las cuatro lenguas españolas. Los fines de semana había una concurrencia grande de afiliados en la sede social del Hogar Español.

Por lo que se refiere a la Delegación del P.S.U.C. en Gran Bretaña, tenía su sede en el nº 16, Scala Street, Londres W.1. Al igual que otras organizaciones de exiliados, el P.S.U.C. editaba en catalán un boletín clandestino. Uno de los números vistos tenía fecha de 30 de diciembre de 1945 y constaba de 14 páginas. En este boletín hacían muy poca referencia a su actividad en Gran Bretaña. Casi que hacían una referencia permanente a la situación interior de España en aquellos momentos, y a las relaciones internacionales. Reproducía declaraciones de Joan Comorera, que estaban en Francia, artículos emitidos en Radio Moscú, ataques contra la Junta de Casado, contra el P.O.U.M., o contra lo que entendían eran maniobras pactistas de Indalecio Prieto.

3.5. Agrupació Socialista Catalana de la Gran Bretanya. (A.S.C.)

La A.S.C. en Gran Bretaña tenía una orientación trotskista, y representaba al Movimiento Socialista Catalán. Eran miembros del Comité Ejecutivo de esta organización en Gran Bretaña, A. Sala-Planell, Ramon Perera [Dunbar], Placa Park Beckenham --Kent--], Pere Voltó y J. Ametller [Trinity Court, Gray's Inn Road, Londres W.C.1]. Por su orientación trotskista, los militantes del P.S.U.C. lanzaban su maquinaria propagandística de su boletín contra ellos, a finales de 1945.

Cosmo representantes de la A.S.C., dirigieron una carta el 26 de noviembre de 1945 a Mr. Morgan Phillips, del Labour Party británico. En ella solicitaban una entrevista para establecer relación oficial con el British Labour Party. Pero, finalmente, de este intento no parece que resultó nada positivo, pues el Movimiento Socialista Catalán no tenía

apenas militancia entre los exiliados en Gran Bretaña; y el Labour Party, asesorado por Mancelao Carrillo, decidió no prestarles el reconocimiento que solicitaban. Según algunas fuentes, tan sólo contaban con un pequeño núcleo organizativo de media docena de elementos.

El "Catalan Freedom Front" estaba integrado en el "Freedom Front of the Spanish Resistance Movement". Aunque con otro nombre, en Gran Bretaña, eran los mismos trotskistas, componentes de la Agrupación Socialista Catalana de la Gran Bretaña. De hecho, aunque se les había invitado a afiliarse, no pertenecían al P.S.O.E., y rehusaban afiliarse; pero sí que deseaban colaborar con este partido. El P.S.O.E. mantenía con ellos un contacto distante.

El delegado del C.F.F. en Gran Bretaña era Andreu Cortines (Secretario General de la Acció Co-operativa Catalana) Como delegado, pronunció un discurso en el mitin internacional celebrado el 1º de mayo de 1946 en el Holborn Hall, para realizar un llamamiento al pueblo británico.

Los orígenes de este Catalan Freedom Front se remontan a 1941, cuando apareció en Barcelona el primer periódico de la resistencia. Componían esta organización tres grupos de activistas político-sociales: 1) demócratas socialistas; 2) "ugelistas"; y 3) elementos del movimiento cooperativista. Era pues un movimiento de resistencia interior, que tenía sus agentes propagandísticos en Gran Bretaña y en otros países. Su objetivo era divulgar sus puntos de vista y conseguir apoyos para la actividad que se desarrollaba en el interior.

A comienzos de 1946, pretendían dirigir la oposición contra el régimen franquista y dar al conocer al mundo al problema español. No obstante, había una diferencia entre el Freedom Front y el Movimiento Socialista de Cataluña. El primero trataba de llevar a la gente a la acción para derrocar a Franco y conseguir la libertad en un sentido amplio, pero no pretendían controlar el Estado. El segundo movimiento era una organización socialista específicamente.

La Delegación en Gran Bretaña del Front Nacional de Catalunya tenía su sede en el n.º 8, Golborne Gardens (londres W.10). Desde allí se editaba un pequeño boletín bilingüe: CATALAN NEWS, cuyo n.º I, año IV, era de marzo de 1950. De ello se deduce que empezó a publicarse en 1947. En 1950 se editaba en versión bilingüe, a dos columnas por folio; una en catalán y otra en inglés. En dicho número, se felicitaban de que la Generalitat de Catalunya en el exilio hubiese decidido constituir delegaciones catalanas en países de América.

Las funciones de esta Delegación consistían en mantener el espíritu de Cataluña, y fomentar su conocimiento en los distintos países. Fomentaba también las actividades patrióticas, culturales y de asistencia social. Por otra parte, las delegaciones tenían que estimular y coordinar la acción de todos los exiliados catalanes de la demarcación, en pro de la causa antifranquista. En estos boletines se daba predominantemente información sobre el interior; algo que los

exiliados siempre demandaban, más ahora, a los once años de exilio. Los exiliados se encontraban ya cansados de vivir de esperanzas de retorno a la patria. Los objetivos políticos del F. N. de C. podrían resumirse en esta cita:

"Volem el restabliment de les Institucions a Catalunya i la Democràcia a tot Espanya (car els destins de tots els pobles hispànics aconsegueixen una actuació conjunta) i demanem que es pagui el deute contractat durant la guerra, deixant d'ajudar al règim del general Franco, que avui encara ocupa Catalunya militarment i fa un esforç sistemàtic per a destruir la seva personalitat nacional, prohibint l'ús del català a les escoles, etc. ..."[25]

4. TRES FIGURAS DE INTERÉS, EXILIADAS EN GRAN BRETAÑA.

Por limitaciones de espacio no podemos abordar con amplitud el apartado de la producción intelectual de los catalanoparlantes llegados a Gran Bretaña. Ciertamente existen figuras ampliamente conocidas y de mucho interés, como los Doctores Trueta y Duran Jordà, Carles Pi Sunyer, Bosch Gimpera y otros más. En esta ocasión intentaremos rescatar del olvido a tres exiliados -uno de cada Comunidad Autónoma actual-, que quizás para muchos no sean muy conocidos.

4.1. Domènec Ferranec.

Nació en Canet de Mar el 20 de mayo de 1906, aunque su familia pronto se trasladó a vivir a Arenys de Mar [26]. Su padre poseía una fábrica textil, por lo que Domènec y otros hermanos crecieron y se formaron para atender el negocio familiar. Con la II República, Domènec llegó a ser funcionario de la administración de la Generalitat. Trabajó un tiempo en el Departamento de Agricultura, para llegar a ser después, jefe de los servicios administrativos del "Consell de Sanitat de Guerra" hasta febrero de 1937. Desde entonces fue encargado por la Consejería de Agricultura del Servicio de Prensa y Radio y del de Publicaciones de dicha Consejería. A principios de 1938 se reincorporó al ejército republicano, fue adscrito al Cuartel General del Ejército del Ebro, y destinado a la Escuela de Capacitación de Mandos, prestando sus servicios en el Comisariado político de dicho centro. A finales de 1938 fue destinado a la Sección de Prensa del Cuartel General, encargándosele la Secretaría de Redacción de "El Combattente del Ebro". Allí permaneció hasta que recibió órdenes de cesar la publicación y pasar a Francia [27].

Con la huida hacia la frontera francesa, fue internado con sus hombres en el Campo de Saint Cyprien. De la situación terrible en que llegó a estar, salió por la intervención de Rafael Díezte. Pensaba marcharse a América Latina, su llegada a Inglaterra en marzo de 1939, fue totalmente

azarosa y en absoluto planificada. La larga permanencia posterior en dicho país significó un exilio a América repetidamente frustrado. La estancia en Gran Bretaña que en principio no contaba, acabó abarcando toda la vida de Domènec Ferramon hasta su muerte, acaecida en Londres el 1 de febrero de 1976. Sólo sus restos mortales pudieron regresar a su Arenys de Munt natal.

En Gran Bretaña, vivió, junto con otros refugiados republicanos (Perni Vergés, Pedro Garfias, etc.), en Eaton Hastings, en una propiedad rural cercana a Oxford de Lord Farringdon. El 'British Committee for Spanish Relief' que les había ayudado a salir de los campos del sur de Francia les daba una pequeña cantidad de dinero, para pequeños gastos, ya que estaba prohibido que realizasen ningún tipo de trabajo retribuido. Esta experiencia en Eaton Hastings no fue mala. Allí, en medio del campo, escribió muchos poemas; y de hecho, constituyó uno de los períodos productivos de su trayectoria poética.

Posteriormente Ferramon y otros exiliados estuvieron en Londres, acogidos por la cirujana Dra. D. Collier.

Con el comienzo de la II Guerra Mundial, la vida diaria se hizo difícil para los propios británicos y más para los exiliados republicanos, pero se les permitió que ocupasen puestos de trabajo que quedaban libres por la movilización de combatientes. Así fue como Domènec Ferramon llegó a trabajar al servicio de Lord Queensborough, en una propiedad rural. Este fue otro período productivo poéticamente, provocado por la tranquilidad y su contacto con la naturaleza, y por los hermosos jardines de la propiedad.

A comienzos de 1944, Ferramon empezó su trabajo como secretario de D. Manuel Maples Arce, Cónsul General de México y Encargado de Negocios para los exiliados checos. Maples Arce era también un poeta y escritor. La amistad surgida fue duradera, y cuando Maples Arce fue nombrado Embajador en Panamá, pidió a Ferramon que fuese con él; lo cual no fue posible, porque el único modo de llegar hasta Panamá en plena guerra mundial era, a través de Estados Unidos. Pero Estados Unidos no estaba dispuesto a conceder el visado de tránsito a un republicano español [segundo intento frustrado de ir a América Latina].

En el transcurso de la guerra española, la suerte de García Lorca le conmovió visiblemente. Dedicado al poeta granadino escribió un poema.

Ideológicamente se consideraba socialista. Poéticamente, admiraba sobre otras poetas a Rilke. Al comienzo de la guerra española copiaba y hacía circular la obra de Rilke "Cartas a un joven poeta", obra que siempre tuvo cerca de él, hasta su muerte. Admiraba también mucho a Shakespeare y a Dante. Con frecuencia extraña del autor italiano las citas para 'els Jocs Florals'.

Exiliado en Gran Bretaña, estuvo relacionado con Carlos Pi Sunyer, con el Dr. Trueta, con Batista y Roca, con el editor Juan Luis Gili, etc. El pintor Marius Arsenbol y el Dr. Jaume Elías eran también amigos suyos, igualmente

exiliados en Gran Bretaña. Serra Moret era otro amigo suyo, exiliado en Argentina. En opinión de Pi Sunyer, Ferramon miraba demasiado el aspecto oscuro de las cosas; pero le fascinaban las rimas que conseguía. A comienzos de los años 40 solía visitar el Hogar Español y la sede de los exiliados catalanes. En ésta última hizo entrega a Pau Casals del poema "Romanç de Festa Major". Sus muchas ocupaciones laborales para la B.B.C. y trabajos de oficina le fueron alejando de los lugares de reunión de los exiliados, a quienes trató de ayudar en lo que pudo, bien como traductor, bien acompañándoles a hospitales, ayudándoles a gestionar pensiones de invalidez, a encontrar escuelas para sus hijos, etc.

La evolución de la situación española siempre estuvo en su punto de mira, dentro del particular orgullo que tenía de su origen catalán. La muerte del general Franco hizo nacer en Ferramon nuevas ilusiones de volver a su tierra natal, pero la muerte le sorprendió en febrero de 1976, cuando preparaba el ansiado regreso.

Su producción intelectual en el exilio contenía escritos en inglés, en castellano y especialmente en catalán. En esta producción se interrelacionan varias facetas:

1. Como colaborador de la B.B.C.

Desde 1944 hasta el fin de la guerra mundial, Ferramon trabajó para el Servicio de la B.B.C. para América Latina, adoptando el pseudónimo de "Pedro Vega Ramón", y escribiendo en castellano. Dentro de esta colaboración produjo 'features' [dramatizaciones] como las tituladas:

1. "Uno entre muchos" (episodio de guerra),
2. otro sobre "Atahualpa" (una obra de teatro original, para la celebración del Día Nacional de Educador)
3. "La araña"
4. "The Chandelier" (en colaboración con su esposa Brenda)
5. --se emitió en inglés para el Home Service de la B.B.C., así como en castellano, para América Latina--,
6. "Cantata de Paz" (en verso, para celebrar el fin de la guerra mundial).

2. Traducciones y adaptaciones.

También para el Servicio de la B.B.C. para América Latina tradujo una serie de obras escritas en inglés, de diferentes autores británicos. Podemos destacar entre otras las siguientes obras:

1. "Asesinato en la Catedral", de T.S. Eliot
2. "Hidalgo", de Gordon Glover (para la Fiesta Nacional de Méjico)
3. "Marie Rosa", de Sir James Barry
4. "El hombre que podía hacer milagros", de H.G. Wells
5. "Pyramus and Thisbe" (Midsummer Night's Dream), de Shakespeare
6. "La Cámara profética", de Lance Sieveking

7. "El ojo de Apolo", de G.K. Chesterton
 8. "El muerto n.º 4", de Ambrose Bierce.
 9. "La confesión del ajusticiado", de R.F. Benson
 10. "Gales, País de leyenda", de Howell Davies
 11. "El Circo", de Somerset Maugham
 12. "El Espectro nublado", de Noel Coward
 13. También adaptó y tradujo una obra clásica de la literatura inglesa como es "The Wind in the Willows", de Kenneth Grahame; la versión de esta obra para niños que algunos creen que era intraducible, la efectuó Perramon con éxito -al decir del Director del Servicio para América Latina de la B.B.C.-. Para ello introdujo estrofas nuevas, totalmente concordantes con el espíritu original de la prosa poética de la obra.

3. Producción poética.

El fin de la II Guerra Mundial significó el cierre casi total del Servicio de la B.B.C. para América Latina. A raíz de la falta de trabajo, sobrevivieron tiempos difíciles para Perramon, que tuvo que buscar otro empleo de oficina en la empresa de un famoso peletero británico, y posteriormente en la oficina de un restaurante español. A pesar de ello, continuó con su producción poética en catalán, iniciada antes de la guerra civil, continuada durante su estancia en la propiedad de Lord Parrington en Baton Hastings y como empleado de Lord Queensborough.

Mientras trabajaba en el restaurante español sufrió un accidente de tráfico en el que resultó gravemente herido. Como consecuencia, quedó incapacitado para trabajar.

Antes del comienzo de la guerra española había preparado una colección de sus poemas para ser publicados. El proyecto tuvo que ser abandonado con el estallido de la contienda.

Poemas de Perramon aparecieron en las siguientes publicaciones:

1. en "REBROGEMENT" (de agosto de 1916 a 1941; en mayo de 1941, mayo de 1943, y junio de 1944)
2. en CATALUNYA (mayo y octubre de 1941)
3. en ADAM (en el n.º de septiembre de 1948, dedicado a escritores catalanes. Gracias a las observaciones de Pau Casals, algunos poemas de Perramon fueron incluidos en este pequeño volumen, para el cual, Kathleen Mott tradujo los poemas titulados "Colour of sleep" (pág. 7) y "Goodbye to the Women in White" (pág. 11)
4. "Ofrena a París" fue editada por editorial Albor en 1948)
5. CATALUNYA (septiembre de 1960)
6. una Antología Poética de Domènec Perramon fue editada en 1977, en Barcelona por la Editorial Curiel; promovida por su viuda y los amigos del poeta: los Dñes. J. Riu Porta, J. Ferrás Ribera, J. M. Font y el escultor Canas. Marià Manent tuvo una importante

participación en esta edición; y Octavi Saltor escribió la introducción.

Con frecuencia, el paisaje y la naturaleza toda inspiraban sus producciones poéticas. También elaboró composiciones amorosas, y otras dedicadas por el recuerdo de la guerra pasada, por la nostalgia de la patria lejana o por la tristeza. Al final de su vida, los temas sociales predominaron en sus producciones poéticas.

Parte de su producción aún no es conocida. Pero el auténtico significado, calidad y originalidad de la poesía de Perramon nos lo proporcionan el elenco de premios que recibió por su producción poética: 18 primeros premios y 17 segundos premios recibidos entre 1929 y 1943, en los distintos certámenes literarios en los que participó, entre los que se encontraban los siguientes:

1932 - Barcelona	Viola d'Or i d'Argent
1932 - Lleida	Piur Natural
1933 - Barcelona	Accésit al Premi Dolores Monserrada
1934 - Barcelona	Premi Extraordinari del Consistori
1935 - Girona	Piur Natural
1936 - Barcelona	Premi Extraordinari de Poesia
1941 - Buenos Aires	Piur Natural, Englantina, Viola
1943 - Santiago de Chile	Englantina
1944 - Habana (Cuba)	Viola
1954 - Mendoza (Argentina)	Piur Natural
1960 - Buenos Aires	Englantina

Abundando más en sus méritos como poeta, hay que decir que Perramon fue uno de los escasos poetas que han conseguido los tres premios en el "Jocs Florals", junto con Guimerà; y en diversos certámenes de los Juegos Florales se hizo acreedor de ser "Maestre en Gal Saber" en tres ocasiones.

4.2. José Estruch.

El valenciano José Estruch, aun teniendo dificultades para caminar, salió a pie de Barcelona a comienzos de 1939. Como tantos otros republicanos, acabó refugiado temporalmente en un campo de concentración del sur de Francia. Durante los ocho meses que permaneció en él, estaba con su amigo José García Lora, entre otros. En el campo pensaban realizar distintos proyectos. Ambos eran estudiantes, y habían tenido contacto con LA BARRACA. Pretendían hacer algo similar: un proyecto que denominarían EL CARROZATO, para actuar en distintos países, realizando montajes teatrales, musicales, y poéticos. Con tal fin se pusieron en contacto con el poeta Quiroga Plá, -muerto relativamente joven en París-, y localizaron a otra gente interesada; pero, tras ocho meses en el campo, el proyecto no pudo hacerse realidad, pues cada

uno siempre se iba por su lado. No obstante, Estruch siguió guardando la idea para el futuro.

El mismo año de 1939, reclamado por un británico, junto con su amigo José García Lora (sic), llegó a Inglaterra, donde estuvo viviendo hasta enero de 1949. Primeramente fueron llevados a vivir a un palacio que su protector tenía en Oxford --una antigua abadía del siglo XVI--, pero rápidamente se marcharon de allí para ir a colaborar gratuitamente --como tantas veces hizo a lo largo de su vida--, como maestros, cocineros, etc., en la colonia de niños vascos de Oxford, que aún no habían podido ser repatriados desde Gran Bretaña. Esta colonia se cerró en octubre de 1939, con el comienzo de la II Guerra Mundial, por lo que Estruch y García Lora acabaron marchándose a Londres donde estuvieron cavando zanjas, dentro de lo que eran preparativos de guerra. Posteriormente el 'Basque Children's Committee' les dio un pequeño trabajo de repartir paquetes, para acabar trabajando de noche en otra colonia de niños vascos, donde los niños y maestras tenían mucho miedo a los bombarderos (que ya conocían de la guerra española). En un principio, Estruch fue algo rechazado por el comité, por ser excesivamente izquierdista; pero finalmente, apreciaron su dedicación a la atención de los niños vascos y se le admitió plenamente.

La experiencia de Estruch como exiliado en Gran Bretaña, se circunscribe sólo a 10 años (la década de los 40), de los 30 que vivió exiliado.

Políticamente, Estruch era militante de la Juventud Socialista Unificada; y luego, del P.C.E. Su misión, desde el año 1940 o 1941 fue educar a los niños vascos, estar con ellos, mantener sus señas de identidad cultural. La odisea de los niños vascos evacuados a Gran Bretaña es uno de los aspectos de interés de todo el exilio republicano llegado a Gran Bretaña. En noviembre de 1943 quedaban solo 411 de estos jóvenes y niños en Gran Bretaña, del total de 4.000 evacuados en mayo de 1937. El resto había sido repatriado a España, no sin incidentes; pues desde el mismo momento de su llegada a Inglaterra, el Gobierno franquista ya estuvo reclamando su repatriación. Está se fue realizando poco a poco, pero hacia el final de la guerra española una comisión británica descubrió que no era verdad que algunos de los niños que estaban siendo repatriados hubiesen sido reclamados por sus padres, por lo que pararon las repatriaciones: quedaban en Gran Bretaña algo menos de un millar de estos niños.

Hasta el comienzo de la II Guerra Mundial, habían sido asistidos en colonias de distintas instituciones británicas. Pero a partir de finales de 1939, la mayoría de las colonias se cerraron, y muchos chicos pasaron a vivir con familias británicas que los aceptaron voluntariamente. Solo tres colonias continuaban abiertas; y una de las personas con responsabilidad en el funcionamiento de la colonia 'The Culvers' en Carshalton (Co. de Surrey), era el pedagogo valenciano José Estruch, cuyas raíces familiares lejanas parece que se remontaban a cartógrafos catalanes del siglo XV.

Por contra, las raíces familiares más próximas emergían en Ador (a unos 5 kms. de Gandía--Valencia--), de donde era originario su abuelo; mientras que su padre había sido médico en Valencia. De personalidad bastante utópica y desinteresada por lo material, raras veces tuvo Estruch un sueldo fijo; y, en la colonia, vestía con la ropa que llegaba, enviada por los menonistas de Canadá.

Estruch había asistido a cursos de formación con Ana Freud. En lo político, era militante del grupo comunista llegado a Gran Bretaña, estando próximo al núcleo organizativo que giraba en torno al Dr. Negrín. Durante los diez años que permaneció en Inglaterra, trató de permanecer al margen de los enfrentamientos entre los distintos grupos. Fue más bien espectador de las conductas, y finalmente, acabó alejándose algo del grupo de Gran Bretaña del P.C.E., a causa de las consignas que daba de no saludar a unos o a otros.

En la colonia de 'The Culvers' se atendía a una veintena larga de jóvenes vascos que no habían podido ser repatriados a España; era también los fines de semana, el punto de encuentro de otros jóvenes de 17 o 18 años, que estaban dispersos, trabajando en el área de Londres. En esta colonia se empezó a confeccionar un semanario: el 'BOLETIN de 'The Culvers'. Y se empezó a enviar a los muchachos que estaban más alejados, para mantener contacto con ellos. El centro cultural de estos muchachos era la colonia, pero participaban también mucho en los actos que se celebraban en el Hogar Español republicano de Londres.

El modo de dirigirla ha sido considerado desde diversas fuentes consultadas, como un experimento interesante. La experiencia de lo acontecido (pues la colonia se acabó cerrando a comienzos de 1948), se recogió colectivamente en 6 volúmenes de diarios; y es, a mi entender, todavía ilustradora y de interés para cualquier intento educativo con pretensiones.

Una de las dificultades con que se encontraba la colonia al principio era la constante rotura de muebles. Pues bien, desde el momento en que los fueron animados a hacerse sus propias mesas y otros muebles, con lo que aprendían cuál era el valor de las cosas, se acabó la racha de desperfectos.

Tenían también un modo de organización de la colonia, que resultó ser efectivo. Había cuatro grupos de chicos, clasificados por edades. Un representante de cada grupo, más un representante de los adultos formaban el Comité de la Casa. Dicho comité se encargaba de decidir las normas de funcionamiento: horarios de comidas y trabajo, horarios de descanso y de visitas, actividades a realizar, normativa de funcionamiento interno, etc. Cuantos conocieron el experimento coinciden en considerarlo como positivo y de interés; y desde luego, el cariño que le muestran por José Estruch, aquellos jóvenes --hoy ya en su madurez-- a los que contribuyó a formar en Carshalton, muestra, más que muchas palabras, el auténtico espíritu de lo que se hacía en dicha

colonia. De este modo, este modelo de escuela/residencia se convirtió en un hogar confortable donde vivir en el exilio. De hecho, José Estruch tuvo un papel clave en la educación de muchos de estos "niños" vascos; realizó una acción educativa mucho más importante que lo que hicieron las propias familias de aquellos niños y jóvenes vascos.

Otro de los problemas con que se encontraron estos niños vascos fue la carencia de unas ciertas orientaciones vitales; alejados como estaban de sus familias. Bastantes muchachos sintieron esta carencia. Por esta razón, decidieron agruparse y crear la revista "AMISAD/FRIENDSHIP", a través de la cual intentaban dar unas directrices ideológicas y de variada índole a otros muchachos que se sentían igual de perdidos.

Por su parte, en la colonia de Carshalton, José Estruch impulsó la creación de un grupo de teatro, que unía y utilizaba esta sensación de carencia de puntos de referencia cultural, ideológica, etc. que tenían algunos de estos jóvenes que no habían podido ser repatriados con sus familias. Con el que llevo a cabo diversas actividades teatrales con estos jóvenes vascos, como método para mantener vivo su dominio de la lengua castellana. En este cometido les ayudaron actores becados por la B.B.C. para los programas destinados a América Latina, como los chilenos María Meluenda y Roberto Parada.

La actividad del grupo artístico fue muy potenciada. Colaboraron en múltiples actos culturales y políticos, a veces dirigidos por los maestros Martínez Torner, Manuel Lazareno u otros. En "The Culvers" ensayaron muchos espectáculos, que luego representaban en teatros Londres y en otras ciudades del centro de Inglaterra, o en centros sociales de los exiliados republicanos; principalmente, el Hogar Español. Tenían preferencia por obras del género menor: pasos de Lope de Rueda, entremeses de Cervantes, adaptaciones de obras clásicas que los jóvenes vascos realizaban, como EL SOMBRERO DE TRES PICOS y otras muchas, siempre en castellano.

Estos jóvenes vascos formaron también un grupo folklórico que estuvo dirigido primero por el profesor Martínez Torner, y luego por el profesor Manuel Lazareno. Incluía su repertorio canciones y bailes tradicionales de las culturas ibéricas. Sus "spata dantzak" tenían mucho éxito. Estaba organizado a imagen de otros grupos formados por jóvenes de otros países, exiliados en Inglaterra: alemanes, austriacos, austriacos, checoslovacos, etc., con los que tenían mucha relación (en especial con los austriacos). Toda esta actividad estaba teniendo lugar en plena II Guerra Mundial; que, en Gran Bretaña, trajo múltiples restricciones de todo tipo: de alimentos, de papel, etc.

En José Estruch conviven claramente la faceta de pedagogo, tal como lo demostró sobradamente en la colonia de Carshalton --de una manera completamente desinteresada en lo económico--, junto con la faceta de director teatral. Como se ha visto anteriormente, organizó varios montajes

teatrales durante los años 40, con los jóvenes vascos que habían quedado en Gran Bretaña.

El teatro, en efecto, fue y es una de las pasiones de Estruch; llegando a hacer varios montajes durante su estancia en Inglaterra y en América del Sur. Uno de los montajes que intentaron fue con la obra de Salvador de Madariaga, DON JUAN Y LA DONJUANA; pequeña pero graciosa, muy compleja intelectualmente, pues en un encuentro fortuito, Madariaga reunió en un mesón a los Don Juanes de Molière, de Tirso, de Zorrilla, de Byron de Pushkin y el D. Giovanni; y cada uno hablaba en prosa o en verso --o cantaba-- según el modo personal como le concibieron sus respectivos autores en sus obras originales. Finalmente, la repentina marcha de Estruch al Uruguay frustró la puesta en escena.

Pero hay que recordar todavía una faceta más: José Estruch, junto con Domingo Ricart, secretario del Embajador Republicano en Londres, D. Pablo de Arcaute, fueron encargados por el Dr. Negri para que comenzasen los primeros pasos organizativos de una institución de interés en el exilio británico: "Juan Luis Vives Scholarship Trust". La Fundación "Juan Luis Vives" [28], que apoyó con becas para que completasen sus estudios académicos o profesionales a un número de jóvenes exiliados de Estruch en Inglaterra, en

Entre otras actividades de Estruch en Inglaterra, en una ocasión participó en una conferencia de homenaje a Federico García Lorca, realizada en una universidad británica. Intervino junto con un profesor británico; el uno leyendo poemas de García Lorca en castellano y el otro, en inglés. También hizo televisión en Inglaterra en los años posteriores al fin de la II Guerra Mundial. Participó en tres programas, y su primer trabajo lo realizó en un estudio del Crystal Palace, aprovechando que su inglés era bueno y fluído y a la vez un tanto imperfecto, como para que se viera que no era británico. Participó igualmente en la versión de EL QUIJOTE, realizada por Angel Ara para la B.B.C. Estruch daba voz al personaje de Camacho. Fue esta una experiencia muy interesante para constatar cómo un personaje que se ha universalizado, toma una serie de nuevas características, según la cultura que lo interpreta, que nada tienen que ver con el personaje original.

En 1949, la enfermedad de su padre, médico valenciano exiliado en Uruguay, le reclamó en aquellas tierras americanas. Lo que fue un viaje para volver al cabo de dos o tres meses a Inglaterra, acabó convirtiéndose para José Estruch, en una larga estancia de varios años en Uruguay. La nueva experiencia americana le puso en contacto con Bergamín, con el escultor Pablo Serrano, con la actriz catalana Margarita Xirgu...

Finalmente, Estruch volvió a España, residiendo en la actualidad en Madrid. Tras la muerte de Franco, uno de los objetivos de Estruch fue la repatriación de la obra de la actriz Margarita Xirgu, muerta en Uruguay. Con esta finalidad, recibió una ayuda del Ministerio de Cultura para el montaje en América Latina de un espectáculo sobre la actriz

catalana, a raíz del cual se acabó repatriando sus restos a Cataluña.

4.3. Joan Mascaró.

Nació el 8 de diciembre de 1897, en una casa de campo del pueblo de Santa Margalida (Mallorca). Allí asimiló costumbres y valores ancestrales, y aprendió la lengua materna, rica en términos campesinos y en fábulas ("rondalles") de gigantes y brujas.

En 1908 sus padres emigraron temporalmente a Argelia, a causa de la crisis económica existente en Mallorca a principios de siglo. Joan Mascaró quedó entonces bajo la protección de un tío paterno suyo, que vivía cerca del mar, en el barrio de San Pere de Palma de Mallorca [29].

Entre 1904 y 1908 estudió en la escuela de frailes de La Salle. Durante 6 años estudió en la Escuela Superior de Comercio (situada en el antiguo "Consulat de Mar", junto a la Lonja). Alumno de memoria prodigiosa, a los 15 años obtuvo la titulación de Perito Mercantil, y a los 17 años era profesor Mercantil. En este tiempo estudió alemán, y se despertó su interés por los idiomas. En su adolescencia empezó también a tomar gusto por conocer la naturaleza de Mallorca, y por la filosofía oriental. La lectura, cuando contaba con 13 años, de una traducción de "El Bhagavad Gita", que resumía las principales corrientes filosóficas y religiosas de la India, le gustó mucho; y por lo que se ve, determinó toda su vida posterior. A través de este libro empezó a familiarizarse posteriormente con el Sánscrito.

En 1914, junto con su amigo Marià Jaquotot, participó en el X Congreso de Esperanto [30]. Los estudios mercantiles le parecían poca cosa, por lo que empezó a adentrarse también en la poesía.

En los años 1919-1921 fue ayudante de inglés en la Escuela de Comercio de Palma. En Mallorca no había Universidad, y aunque no tenía apenas posibilidades de desplazarse, deseaba estudiar. La oportunidad de su vida se presentó cuando un paisano de Santa Margalida, Joan March i Ordinas, le pidió si quería acompañar a su hijo Joan al extranjero. De este modo Joan March y Joan Mascaró estuvieron en Bélgica. Mascaró le sugirió que fuese a Inglaterra, y finalmente llegaron a Cambridge, donde Mascaró preparó el ingreso en la Universidad, escogiendo francés y castellano como lenguas modernas. Allí conoció a Dámaso Alonso, pues ambos vivían en la misma pensión; y, a partir de entonces, conservaron su amistad.

En 1929 Mascaró terminó su licenciatura en lenguas orientales (sánscrito y pali). Como estudiante había recibido el Premio de Sánscrito, aunque el resto de su vida no se prestó mucho a recibir otros. En 1930, el Departamento de Salvador de Madariaga, del que llegó a ser buen amigo, le llevó a la Universidad de Oxford. Allí, Mascaró dio ciclos de conferencias sobre místicos españoles. Cuando la

ofrecieron quedarse en el Departamento de Español de la Universidad de Oxford, Mascaró no se decidió.

En 1931 se fue a la isla de Ceilán donde fue nombrado vicedirector y jefe de estudios de inglés en el Parameshvara College (colegio de Segunda Enseñanza de Jaffna) la estancia en Ceilán duró hasta finales de 1932 [31].

En enero de 1933 llegó a la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona, donde impartió cursos de inglés y sánscrito. Entre sus amigos estaban Gabriel Alomar y Miguel Ferrá; entre sus alumnos de sánscrito, el Rev. Ramón Paniker, luego profesor en California. Colaboró también con la Escuela Normal y con el Instituto-Escuela de la Generalitat, pionero en la renovación pedagógica. A finales de enero de aquel mismo año de 1933, la Universidad de Cambridge le otorgó el grado de Doctor.

A finales de junio de 1935, en el Teatre Grec de Montjuic se celebró una manifestación artística que llevaba el título de "La India Clásica". En su preparación tuvo una clara colaboración Joan Mascaró. Pero a la vez que llevaba a cabo toda esta actividad, cultivaba también su lengua materna (catalán) y estudió sus tradiciones literarias. En diciembre de 1935 apareció publicada su traducción de el XI Canto del Bhagavad Gita (Edit. Nostra Terra). Desde 1934 a 1954 trabajó en la traducción del "Bhagavad Gita", guiado por un impresionante afán de perfección que le llevó a analizar primero las traducciones anteriores, y, en ocasiones, a traducir un mismo verso más de 20 veces. Por otra parte, animaba a Francesc de Borja Moll en los momentos difíciles de la publicación de su diccionario. Años después, Moll se convirtió en uno de los editores de la obra de Mascaró.

La continuidad de su actividad intelectual la frustró la sublevación militar de julio de 1936, que le sorprendió de vacaciones en Mallorca. De naturaleza pacífica, le disgustaba la guerra española. Con la ayuda de su amigo Faust Morell y Gual, en octubre de 1936 embarcó rumbo a Marsella, para pasar luego a Argelia, a la propiedad de sus padres en Arbatsche (Fondouk) [32]. Durante la guerra civil, Mascaró vivió en Argelia y en Inglaterra, y siguió sentiendo una amplia correspondencia con amigos suyos que estaban en España. En 1939, terminada la guerra, se estableció permanentemente en Inglaterra: al principio, cerca de la abadía de Tintern; después fue a vivir a Comberton, en una casa del siglo XVII situada a unas 10 millas de Cambridge. En este lugar encontró el silencio y la paz necesarios para su trabajo.

Desde 1936, se dedicó de lleno al estudio del Bhagavad Gita. Mascaró confesaba que este poema dirigió su vida, pues por él, llegó a la Biblia y a otros libros sagrados de religión, arte y poesía de culturas muy diferentes.

En el exilio, Joan Mascaró no participó mucho en las conmemoraciones organizadas por los exiliados republicanos en Gran Bretaña; no era un militante político ni activista de ningún partido u organización. Aunque siempre conservó y cultivó las raíces culturales que le ligaban a Mallorca,

ista que visitó con frecuencia, incluso anualmente mientras pudo, ante todo se sentía ciudadano del mundo.

A finales de 1942, dentro del ciclo de conferencias políticas organizadas por A.R.E. (Acción Republicana Española) en Londres, Mascaró, aunque no era militante de A.R.E., fue invitado a dar una conferencia que tituló "Problemas de Educación" [33]. En el verano del mismo año de 1942 dio otra conferencia en el Casal Català de Londres, titulada "Valores espirituales de l'Orient" [34].

Antes, en la primavera de 1941, dio un ciclo de conferencias en la Universidad de Liverpool. En agosto de 1942 dio otra conferencia titulada "Poesía y religión". En la segunda semana de septiembre de 1942, la B.B.C. emitió un debate en castellano para América Latina, sobre el tema de la India. Además de todo ello, Mascaró continuaba realizando sus trabajos literarios y lecturas.

El 13 de septiembre de 1943, Rafael Martínez Nadal, 'Spanish Programme Assistant' en la B.B.C. escribió por primera vez a Mascaró ofreciéndole la posibilidad de colaboración en la preparación de algunas charlas para el Servicio Español de la B.B.C., "por donde ya han pasado gran número de españoles y casi todos los hispanistas ingleses".

El 31 de diciembre de 1943 la B.B.C. emitió una charla para oyentes mallorquines, con poesía mallorquina y música de las islas. Algunos comunicantes reconocieron la voz de Mascaró en dicha emisión, y el gesto de Mascaró gustó mucho en Mallorca. A partir de entonces, se le estuvo sugiriendo a la B.B.C. que hiciese más emisiones, completamente en catalán, y distintos oyentes pedían que Gran Bretaña no se olvidase de Cataluña en la organización de una nueva Europa.

De 1943 a 1944 Mascaró preparó una serie de guiones para charlas que fueron emitidas por la B.B.C., sobre el alienario de Castilla. En la B.B.C. también dio clases de castellano, uno o dos cursos, para británicos. En 1943, el Consejo de Castilla y León le pidió los guiones para publicarlos, pues en estas charlas, Mascaró defendía un clima de convivencia entre todos los españoles. Una de ellas, emitida en enero de 1944 se titulaba "Unidad en la diversidad", y, al parecer, es antológica de su pensamiento.

El 17 de marzo de 1944, Mrs. H. Grant le propuso que preparase algún guión sobre "Literary and other values in England" o sobre "Some Spanish Themes". Le pidió también una charla sobre Luis Vives, que gustaría a catalanes, mallorquines y valencianos.

A finales de marzo de 1944, la B.B.C. le comunicó a Mascaró que algunas de las charlas (en especial una sobre Mallorca), realizadas con guiones de Mascaró, habían sido muy bien recibidas en España, y se estaban recibiendo desde enero de 1944, cartas emocionadas de oyentes mallorquines y catalanes. Desde la B.B.C. decían: "hemos recibido opiniones muy conmovedoras desde España". Mascaró sugirió así mismo que se explicase la política que se llevaba a cabo con la India; idea bien acogida en la B.B.C.

A finales de mayo de 1944, Mascaró estaba recibiendo felicitaciones de la B.B.C. por haber sido elegido miembro de la Royal Society of Literature. Por entonces, Mascaró había publicado un artículo en la Cambridge Review. Por otra parte, desde la B.B.C. le proponían que preparase algunas charlas sobre estos temas:

- 1) Luis Vives
- 2) George Borrow
- 3) The English Language
- 4) La Lengua Catalana en Inglaterra, ultimo programa de una serie reciente que la B.B.C. había estado emitiendo sobre las nacionalidades españolas, y sobre Cataluña; pero, para que no se enojasen los vascos, gallegos, andaluces, etc., preferían interrumpir temporalmente otras emisiones sobre este tema.

El 28 de junio de 1944 se emitió la charla de Mascaró titulada "England and India". Ahora se le sugería que preparase otra sobre Japón y el lejano Oriente, y alguna en especial sobre Filipinas. En julio de 1944, Mascaró aceptó preparar la charla sobre Japón.

A mediados de septiembre de 1944, Mascaró propuso a la B.B.C. realizar dos charlas de 10 ó 12 minutos, sobre estos temas: 1) "Cómo entender a los ingleses", y 2) "Mis impresiones de Inglaterra".

Hellen Grant, 'Senior Spanish Talks Assistant', le pidió a Mascaró, a finales de noviembre de 1944 que escribiese algo sobre China y las actitudes de los chinos respecto a la guerra, la vida, etc. Mascaró le había propuesto emitir una charla para Mallorca el 31 de diciembre de 1944, y estaba siendo estudiado por la B.B.C.

Por otra parte, la Sra. H. Grant le felicitaba porque, en plena guerra mundial, al hermano más joven de Mascaró le habían concedido la Cruz de Guerra.

A comienzos de junio de 1945, Hellen Grant le solicitó de nuevo que escribiese algo sobre China para los oyentes españoles de la B.B.C. Gran momentos en que Mascaró dejó de colaborar temporalmente para la B.B.C. a causa de la enfermedad de su padre. El 24 de junio de 1945 escribió el guión para una charla en la B.B.C., titulado "China y la guerra en Asia". En este artículo, comparando poblaciones de países de Asia, hacía un repaso de las grandes naciones de la tierra que, por su propio peso demográfico, iban a influir en los destinos de la humanidad. Destacaba la existencia de naciones pacíficas por cultura, religión y tradiciones milenarias en aquella zona del planeta. En este guión, Mascaró analizaba el idealismo de la India, y el equilibrio de Japón entre acción y belleza, destruido por el militarismo y el capitalismo moderno. De China destacaba su carencia de un espíritu práctico, su incapacidad para sacar provecho a descubrimientos científicos fundamentales, obtenidos mucho antes que Europa. La vena pacifista de Mascaró aflora en su escrito cuando constata que se puede ser feliz despreciando el militarismo, como hacía China. Esta constatación le lleva a concluir que el espíritu antimilitarista chino era igual a

un tipo de espíritu cristiano, aún no conocido ni practicado en Europa.

En todo el guión aflora el conocimiento de Mascaró de la filosofía oriental, como cuando cita la sentencia de Confucio, según la cual, si gobernase, en su primer acto de gobierno "empezaría por definir las palabras y darles un sentido exacto".

Finalmente, recordaba Mascaró, el Taoísmo era la verdadera filosofía nacional, aunque el budismo estuviese prosperando hacia mediados de siglo; y concluía que, debajo de las reformas pro-occidentales que realizaba China, se seguía pensando como hacia miles de años.

En esta misma charla, Mascaró anunciaba que iba a preparar otra próxima sobre "algunas de las ideas que han formado el alma china".

El 30 de mayo de 1947, Josep Manyé aún agradecía a Mascaró desde la B.B.C. el envío de un guión cuyo tema no se mencionaba.

En enero de 1949, para felicitar a los mallorquines por las fiestas de Navidad, preparó un programa que emitió la B.B.C., con poesía de Mallorca: incluía poemas de Antonia Salvà, Costa y Llovera, y Alcover.

En 1951 se casó con Miss Kathleen Ellis. De esta forma, se modificaba algo la vida de pensador solitario que Mascaró había llevado hasta entonces. El matrimonio tuvo dos hijos: Martí y María.

El 28 de agosto de 1954, por invitación de la reina Juliana de Holanda, Mascaró dio una charla sobre "Una estrellita del Este", un comentario personal sobre el Bhagavad Gita, que gustó mucho y acabó imprimiéndose en Cambridge. Mascaró se estaba convirtiendo, poco a poco, en una autoridad mundial en filosofía y mística orientales.

En los años 50, Mascaró solía asistir a las reuniones anuales de la "Anglo-Catalan Society". En 1955 asistió al banquete que esta asociación celebró en el restaurante Mallorca de Londres [35]

En 1962 fue nombrado profesor de la Universidad de Cambridge. Entonces dio un curso para profesores de la Facultad, sobre "Valores literarios y espirituales de la Biblia inglesa de 1611".

El 12 de marzo de 1966, una carta firmada por Joan Mascaró, "M.A.: Member of Regent House, University of Cambridge", apareció publicada en THE TIMES. En dicha carta, Mascaró se declaraba contrario a la creciente utilización de investigadores en la industria armamentística de "defensa". Decía que estos investigadores podrían haberse dedicado a la defensa de la cultura y de la paz, a la industria civil que genera prosperidad económica. Criticaba que cada año se gastaba gastando en Gran Bretaña mucho dinero en "defensa", y ya se llevaba así un período de 20 años. Concluía afirmando que, si Gran Bretaña hubiese permanecido imparcial, se habría convertido en el líder de la gente de buena voluntad, amante de la paz [36]

Al jubilarse en 1967, contaba 70 años de edad; y aún estaba en plenas facultades. Durante los siguientes 20 años fue supervisor de inglés de los estudiantes del Trinity College y del Newton College; y de castellano para los estudiantes del Jesuit Christ's College, a la vez que continuaba con sus traducciones, clases de inglés y conferencias sobre la Biblia inglesa [37]

El 2 de abril de 1979 participó en el programa de T.V.E "La Clave", emitido el 14 de abril, sobre el tema de las religiones.

En mayo del mismo año de 1979 dio una memorable conferencia en el Institut Politécnic de Palma.

Su actitud vital y su labor profesional contribuyeron a la aparición en los países anglosajones en las décadas de los años 60 y 70, del interés por el conocimiento de la filosofía y la mística de la cultura oriental. Posteriormente, ese interés se extendió por otras áreas culturales del planeta. En Méjico se tradujeron al castellano las obras de Mascaró, originalmente publicadas en inglés.

Mascaró era un escritor de ritmo lento, pero que exponía con claridad sus ideas. Su pasión por la búsqueda del pensamiento religioso o filosófico que ilumina la vida del hombre, le convirtió, a la vez, en un genuino filósofo y en un poeta. Toda su vida trabajó constantemente, meditando sobre los grandes temas de la existencia del hombre: la fe, la vida, el amor... Pero además, Mascaró fue también un gran conferenciante. Gustaban especialmente sus conferencias sobre la Biblia. Sus principales intereses, aparte de los mencionados, eran la gente con la que vivía y su trabajo en la Universidad de Cambridge. Era feliz con todo tipo de personas, aunque no sentía una especial necesidad de estar con exiliados republicanos llegados a Gran Bretaña; aunque sí que se relacionó con Moreno Báez en Cambridge, y, ocasionalmente, con el Dr. Trueta, o con Bosch Gimpera, que le visitaba cuando venía de Méjico.

La amistad siempre fue algo que Mascaró cuidó con esmero, y cultivó por medio de largas cartas --correspondencia por ahora desconocida-- Figuras conocidas se contaron entre sus amigos, como el poeta y traductor William Radice, Sir Martin Ryle (Premio Nobel de Astronomía e inventor del radio-telescopio), William Butler Yeats (Premio Nobel de Literatura), el poeta indio Rabindranath Tagore, el Dr. H.D. Rouse (traductor, erudito y educador), el Dr. S. Dasgupta (historiador indio), Radhakrishnan (pensador hindú y primer Presidente de la India independiente), Pandit Nehru y su hija Indira Gandhi, Rajiv Gandhi (al que conoció en Cambridge), Leon Brittain (antiguo alumno y luego ministro del Interior británico), Joan March i Ordinas, Pompeu Fabra, Joan Estelrich (Director de la Fundació Bernat Metge), Francesc de Borja Moll (Editorial Moll), Jorge Guillén (una amistad que se remontaba, por lo menos, a 1930, cuando, estando en Oxford, le dedicó su obra Cántico. Todavía en junio de 1975, contando 82 años, Guillén felicitaba a Mascaró por la traducción del Upanisheds. Guillén le decía:

"Ud. es un habitante de la luz". Otros amigos de Mascaró fueron Dámaso Alonso, Gabriel Alomar, Carles Riba, Josep Carner, Roselló, Porcel, Salvador de Madariaga, el Dr. Trueta, Gregori Mir (de Mallorca) [38]

Mascaró comenzó en 1931 la producción intelectual que recogemos a continuación:

1. (1935): *Ideals of Education in Modern Ceylon* (Conferencia en la que explicaba sus ideales educativos) Editada en Ceilan.
2. En 1931, Joaquín Casaldueño y Juan Mascaró tradujeron la obra de F.A. Kirkpatrick: *Compendio de la Historia Argentina*. Cambridge, Edit. by Cambridge University Press.
3. (1935): *Canto XI del Bhagavad Gita* (Traducción del sánscrito al catalán) Edit. en Barcelona.
4. (1938): Traducción de *The Upanishads*. Editado en Londres por John Murray.
5. (1942): Un largo artículo en , recordando al pensador y amigo Gabriel Alomar, muerto en agosto de 1941, el mismo día en que había muerto otro amigo de Mascaró: R. Tagore.
6. (1943): *Canto II del Bhagavad Gita*. Editado en Cambridge.
7. (1954): *Poems by John Keats: A Selection and Introduction by Joan Mascaró*. Edit. por F. de Borja Moll en la Col. "Exemplaria Mundi", con ilustraciones de Lola Anglada.
8. (1954): *A Star from the East*. Edit. en Cambridge.
9. (1958): *Lamps of Fire*. Edit. por F.B. Moll (330 poemas o fragmentos de poemas, seleccionados de libros sagrados, traducidos por Joan Mascaró en prosa al inglés, para mostrar las coincidencias de escritores alejados entre sí)
10. (1958 y 1973): "*Lamps of Fire*" se editó también en Londres.
11. (1962): *The Bhagavad Gita*. Traducción del sánscrito con introducción. Edit. en Londres por Penguin.
12. (1965): *The Upanishads*. Traducción del sánscrito con introducción. Edit. en Londres por Penguin.
13. (1973): *The Dhammapadam*. Traducción del pali con introducción. Edit. en Londres por Penguin.

La obra de Mascaró empezó a ser conocida por el mundo castellano y catalanoparlante en los años 70 y 80, respectivamente:

1. (1972): Lámparas de Fuego [Traducción al castellano de María de Bellarín] México, Ed. Diana.
2. (1973): Los Upanishads [Traducción al castellano de Ricardo Crespo y Josefina Maynada] México.
3. (1976): El Dhammapadam [Traducción al castellano de María de Bellarín] México.
4. (1979): El Bhagavad Gita [Traducción al castellano del Dr. Rubén Vasconcelos, revisado por el propio Mascaró]

5. (1981): El Dr. Vasconcelos tradujo al castellano y publicó con el título de Tao, la selección de pensamientos de Tao Te King que figuraba en *Lamps of Fire*.
6. (1984): El Bhagavad Gita [Traducción al catalán por Elisabet Aboya y revisado por el propio Mascaró]. Edit. Moll, Colecc. "Raixa".
7. (1985): *Llambies de Foc* [Traducción al catalán de Elisabet Aboya] Edit. Moll.

Además publicó muchos opúsculos y artículos, dispersos por diarios y revistas como y . Ya se ha expuesto anteriormente cual fue la importancia que tuvo en su vida el Bhagavad Gita (Canto del Universo o Canto de Dios) por la traducción que realizó Mascaró de este libro, recibió una carta de felicitación de Rabindranath Tagore, fechada el 22 de diciembre de 1938. A Tagore le gustaba que no hubiera hecho una traducción literal, como habían hecho tantos filólogos, sino más libre; aunque manteniendo el tono y el espíritu del original. Esta obra y los Upanishads son diálogos creados por los poetas y pensadores durante muchos siglos. Otro de los libros a los que dedicó atención y trabajo fue el Dhammapadam (Camino de la Verdad, de la luz, del amor y de la vida). Todos ellos están valorados hoy a un nivel no inferior a Platón o Kant. Las traducciones que Mascaró hizo de estos libros al inglés fueron editadas por Penguin Books (Colec. Classics), superándose ampliamente el millón de ejemplares vendidos.

En 1983, Mascaró estaba escribiendo una obra titulada *Una nova vida*. Los últimos años de su vida estuvo trabajando para reducir unas 5.000 páginas de escritos anteriores, a unas 500 páginas [39]

El 20 de julio de 1985, la Universidad de la Laguna nombró a Mascaró Doctor "Honoris Causa", y el Ayuntamiento de Santa Margalida, "Hijo Ilustre".

Sus escritos estaban en 1987 en poder de un profesor de Oxford, cuya viuda deseaba preparar una publicación de los mismos, sólo parcialmente editados en España por su amigo Francesc de B. Moll.

N O T A S

- (1) *SENTERA* (Organ del Casal Català) Londres, octubre de 1942, pág. 12.
- (2) Elisenda Cugnet: "Un testimoni dels Catalans a l'exili: L'Agrupació Nacionalista Catalana completix 22 anys", en *PLACA GRAN*. Granollers, 8 de març de 1984, pág. 3.
- (3) Llista de Embarque del "Galeas". Archivos de la Fundación Pablo Iglesias, Madrid.
- (4) *SPANISH NEWS LETTER* (Organ del Hogar Español) Londres, verano de 1942.
- (5) Antonio Vilanova (1969): *LOS OLVIDADOS: LOS EXILIADOS*

- ESPAÑOLES EN LA SEGUNDA GUERRA MUNDIAL. París, Edit. Ruedo Ibérico, pág. 341.
- (6) Roy Farran (1964): OPERATION TOMBOLA. London, Edit. by A Four Square Book [La 1ª edición es de Collins, 1960]
- (7) Ibídem, pág. 19.
- (8) Entrevista a Mr. "John Colman" [Juan Torrents]. Londres, agosto de 1987.
- (9) SENYERA. Any IV, Londres, octubre de 1945.
- (10) Dr. Josep Trueta (1980): SURGEON IN WAR AND PEACE (THE MEMOIRS OF JOSEP TRUETA, M.D., F.R.C.S., D. Sc.) London, Edit. by Victor Gollancz, pág. 160.
- (11) Para más información sobre el funcionamiento y consultarse las memorias de Carles Pi Sunyer:
1. (1975): LA REPÚBLICA Y LA GUERRA: MEMORIAS DE UN POLITICO CATALAN. México, Ediciones Oasis.
2. (1978): EL CONSELL NACIONAL DE CATALUNYA. 1940-1945. Barcelona, Ediciones Curial. [Primer volumen de memorias de su exilio]
3. (1979): EL GOVERN DE LA GENERALITAT, PARIS 1945-48. Barcelona, Ediciones Curial. [segundo volumen de memorias de su exilio]
- (12) Dr. Josep Trueta. Op. Cit. pág. 165.
- (13) Ibídem, pág. 165.
- (14) SENYERA. Londres, agost de 1942, pág. 5.
- (15) Ibídem, pág. 6.
- (16) Ibídem, pág. 4.
- (17) Elisenda Cuquet. Op. Cit. pág. 3.
- (18) Boletín de U.G.T.- Delegación de Gran Bretaña. N.º 2. Londres, enero de 1942, págs. 16-17.
- (19) SENYERA. Londres, octubre de 1942, pág. 4.
- (20) Entrevista al Sr. Pere Mitjà. Londres, agosto de 1987.
- (21) Carta del Marqués de Santa Cruz, Encargado de Negocios de la Embajada Española en Londres, al Ministerio de Asuntos Exteriores. Londres, 19 de septiembre de 1947. Docum. R - 2764 / Exp. 114. (año 1947). Archivos del Ministerio Español de Asuntos Exteriores, Madrid.
- (22) Ricard Vinyes: "Salvador Martorell Vives, la vida británica del comunismo catalán", en AVUI. Barcelona, 25 de juny de 1987, pág. 13.
- (23) ESPAÑOLES (Boletín del Hogar Español), n.º 10. Londres, agosto de 1942, pág. 2.
- (24) Carta de Gonzalo Díez a Ramón Lamonedá (Méjico). Londres, 18 de septiembre de 1942. Archivos de la Fundación Pablo Iglesias, Madrid.
- (25) CATALAN NEWS. 4th year, n.º 1. London, March 1950, pág. 3
- (26) Carta de Mrs. Brenda Hudson-Perramon (viuda de Doménec Perramon). Gosport (Hants.), 10 de noviembre de 1988.
- (27) Informe-resumen realizado por Doménec Perramon en 1943?
- (28) Entrevista al Sr. José Estruch. Madrid, septiembre de 1987.
- (29) Joan Maimó i Vadelí (1985): "Joan Mascaró trovador de

- la llum, de l'amor i de la vida" [Discurs amb motiu de la seva proclamació com a fill il·lustre de Santa Margalida] (folleto) Edit. per l'Ajuntament de Santa Margalida, pág. 8.
- (30) Ibídem, pág. 10.
- (31) Ibídem, pág. 14.
- (32) Ibídem, pág. 18.
- (33) Boletín de A.R.E. (Circular n.º 1) Londres, 7 de noviembre de 1942.
- (34) SENYERA. Londres, agosto de 1942, pág. 6.
- (35) Docum. R - 5942 / Exp. 15. Archivos del Ministerio Español de Asuntos Exteriores, Madrid.
- (36) Carta de Joan Mascaró a THE TIMES. Londres, 12 marzo de 1966.
- (37) Entrevista a Mrs. Kathleen Mascaró (viuda de Joan Mascaró) Cambridge, agosto de 1987.
- (38) Joan Maimó i Vadelí. Op. Cit., pág. 26.
- (39) Ibídem, pág. 29.

"Exili infantil" de la guerra d'Espanya: socialització traumàtica (Apunts per a una estratègia de recerca àmplia).

Pere Solà, Barcelona

En el marc d'aquest Congrés, vull assenyalar diversos aspectes a considerar en l'estudi en profunditat encara per fer de l'exili infantil i juvenil "de la nostra darrera guerra". Al mateix temps, discuteixo algunes passes del que pot ser una recerca coordinada de llarg alé. No cal dir que, en aquest tema, no he aïssat sentit ciurmescuriure's a la població infantil i juvenil evaquada estrictament dels Països Catalans i l'exòde infantil de la guerra afectà comparativament molts més no catalans que catalans. Molts infants no catalans- ara cal precisar quants- una part dels quals va passar un llarg segment de guerra a la reraguarda catalana o valenciana, relativament tranquil·la als primers temps.

En primer lloc, hi ha la mateixa noció d'"exili", mot sens dubte que només es pot aplicar per "analogia", per tant mot impropri, quan parlem de l'exòde dels ciutadans petits.

En segon lloc, previ a l'estudi de l'exòde infantil, hi ha un treball per tal d'establir clarament quins organismes, quins organismes i en quin règim de vida va viure a la reraguarda la població infantil i juvenil evaquada i refugiada abans de 1939. En certa manera, podem considerar que l'"exòde" infantil comença des del moment que l'infant es troba arrancat de l'entorn traumàticament del seu "medi natural".

En tercer lloc cal considerar els canals i mitjans d'evacuació a l'estranger de la infància i dels seus cuidadors.

La quarta cosa a analitzar serà el procés més o menys llarg d'estada dels infants-adolescents a l'estranger (no ens ensanymem a pocs països): el procés d'aculturació, el procés d'instrucció, el procés de socialització d'aquests infants i joves.

El cinquè pas és el seu retorn o "repatriació", més o menys dificultós i llarg, sobretot en el cas dels infants de la UKSS.

El títol defineix l'exili com a "pena que consisteix a fer sortir algú de la seva pàtria amb prohibició d'entrar-hi". O com a "obligació de viure fora d'un lloc, lluny d'una persona, que hom enyora". I encara com a "sojorn obligat fora de la pàtria". Aquest sentit és el que encaixa millor amb la situació dels infants de l'exili.

Podem establir que per a molts refugiats infantils Catalunya va ser lloc de pas del seu exòde. Raons com la proximitat de la frontera, l'àgil disposició de la societat civil i de l'administració catalana a la recepció de refugiats, infants o no, així com la situació de reraguarda del Principat, expliquen la importància que la assistència infantil adquirí a Catalunya durant la guerra. Tot i així ara s'ha començat a estudiar amb pas segur la importància de les estructures d'acollida i d'ajut a la població infantil de l'estat refugiada a Catalunya i FERNÁNDEZ SORIA, J. M., 1987) i a d'altres zones de la reraguarda republicana. L'acció de les organitzacions internacionals mereixeria estudis que no s'han fet encara (SOLÀ, Pere, 1987).

Per part oficial espanyola, es posaren en marxa

totalment impossible organitzar de manera coherent el servei d'ajut als refugiats.

Pel que fa a l'assentament a l'estranger d'aquesta població infantil, cal distingir entre els casos i situacions en què hi ha una accollida preparada i organitzada (el cas dels nens bascos a Anglaterra i dels vascos, asturians i valencians o madrilenys a la URSS); el de l'allau que va a França amb tota la massa de refugiats; aquests nens no troben tan fàcilment estructures d'acollida adequades (serveis sanitaris, guarderies, escola reglada).

Previ a l'escolarització d'aquests nens, hi ha un problema d'aculturació: coneixement de la llengua, adaptació a les pautes de vida del país acollidor.

La instrucció formal va lligada al procés anterior. El cas soviètic és interessant perquè els infants espanyols viuen aïllats de la població en grups, cases o colònies que tenen educadors espanyols i educadors soviètics.

L'avaluació del procés de socialització dels infants de la guerra té a veure, en situacions com la de la URSS de Stalin, amb el fet que els joves exiliats i els seus educadors i acompanyants es van veure "immersos" de cop i volta en un món rigidament autoritari, en què qualsevol crítica als procediments pedagògics utilitzats podia ser interpretada per les autoritats com una "traïció" al sistema polític que els acollia.

La dificultat - i més o menys traumàtica - entrada en la vida adulta i funcional, és l'altre aspecte a estudiar. La "endogenèia" (l'aparellament dels joves exiliats entre ells) és un tret a destacar. Un altre sembla ser la qualitat relativa dels nivells de qualificació professional (en el cas de la URSS).

El sector infantil de la població exiliada ha anat

generant aquests darrers anys una producció historiogràfica reduïda, però interessant. Hi ha, per una part, els treballs autobiogràfics, memòries, etc., en què els "infants de la guerra" expliquen els escenaris successius de la seva accidentada entrada a la vida adulta. El cas dels infants evacuats a la URSS és especialment ric potencialment. En aquest sentit, testimonis com el de José Fernández Sánchez (1988, veg. Bibliografia) són importants, malgrat els problemes inherents a les recreacions literàries a distància en forma de memòria. Ajuden a situar els problemes a considerar, de cara a qüestionaris en profunditat que algun dia caldrà iniciar. Qüestionaris que ens permetin d'aprofundir en trets com els que enumero:

Exaltació maníaca per part dels acollits de les condicions d'acollida, la qual cosa no es contradiu amb el reconeixement objectiu que l'historiador pugui fer de la bona disposició de les entitats acollidores, sobretot en el cas soviètic i mexicà.

Megació brutal de la indefensió psicològica de la nova situació, indefensió d'altra banda palesa i evident en aspectes tan crucials com el de la "substitució" dels pares (p. 65)

Canvi de pautes culturals de comportament (p. 19)

Pressió de l'autoritarisme ambient (p. 23) a la URSS staliniana

Tensions entre el personal educador i cuidador soviètic i espanyol (p. 48)

Reubicació grupal (p. 33): pèrdua de la consciència "regional" fins a arribar amb el temps a un "mestissatge infraregional" superador de les tensions "ètniques".

Tensions de classe social: diferent origen social i

diferent nivell cultural entre els educadors i professors (espanyols, sovint intel·lectuals capaos, molt fiables des del punt de vista de la seva lleialtat inicial al règim soviètic) i els alumnes (180).

La terrible duresa de la vida dels joves evacuats durant la guerra mundial (144).

La diferència entre la vivència dels infants i la dels adults és gran: entre aquests expliquen les coses amb objectivitat (sempre relativa, és clar) i amb coneixement de les proporcions de cada cosa, l'infant/adolescent de la guerra és incapaç de diferenciar entre la realitat i els seus fantasmes infantils.

Cal comptar també amb la "memòria" d'educadors o cuidadors encara vius. O ja morts, si és que han deixat algun dietari, més o menys formal de les seves experiències. Aquest és el cas del mestre i filòleg llagosterenc (traductor del rus al català), August Vidal, gràcies a la família del qual he tingut accés a alguns fragments del mencionat dietari. Vidal havia estat secretari de la Federació Espanyola de Treballadors de l'Ensenyament (FETE) i delegat internacional d'aquest organisme a la IIE. En els seus apunts, Vidal expressa amb claretat de redacció i amb bellesa literària diversos aspectes que un jove intel·lectual militant, mestre i sindicalista amb vocació de filòleg, immers en la peripècia de l'educació dels infants evacuats, immers en el nou períple de l'evacuació que provoca la invasió nazi de la Unió Soviètica, no podia deixar de tenir en compte. Aspectes com el xoc entre la il·lusió ideològica respecte de la "pàtria del socialisme" i la realitat, amb la consegüent necessitat d'adaptacions i racionalitzacions, el conflicte d'estils pedagògics entre uns mestres formats en una tradició

liberal i el terrible autoritarisme i arbitrarietat de molts directius pedagògics en la nova situació. La lluita terrible per l'existència en plena guerra mundial, amb problemes de fam i d'haver-se de cerca continuament la vida, etc., fan d'aquests breus apunts un testimoni de primera mà. Testimoni d'un educador català que, afortunadament, hi ha la possibilitat de contrastar i completar amb el de la seva vídua, una mestra asturiana. Per exemple, l'episodi de l'adolescent basc (guisanoia?) que es va escapar en barca el 20 de juny de 1943 de la seva casa de nens espanyols a la República dels Alemanys del Volga, a la conca inferior d'aquest riu. Recordeu que la població d'aquesta zona d'origen alemany havia estat deportada a Sibèria.

La trajectòria d'aquest adolescent és evocada per Vidal i la seva dona. Vidal, al seu diari, el 18-VI-1943, parla del terrible cansament que provoca l'esforç per la vida i la manca de qüestions bàsiques. Evoca la indisciplina dels educands i la degradació de la convivència entre ells, especialment els del grup A. El 20-VI-1943 estava reunint amb els educands d'aquest grup conflictiu, quan arriba la notícia de la fuga a les 6 del matí en barca del Guisasaola, de tercer, i Camín Cos (de quart). S'organitza la seva recerca en dues línies. Durant tot el dia i la nit, se'ls busca. No apareixen fins al dia següent. El castig va ser exemplar: els dos "herois" van ser tancats i sumesos a pà i aigua. Vidal i la seva filla descriuen situacions d'excés autoritari i de clara revolta i desafiament per part dels educands. La mestra asturiana - que justament era mestra del grup de l'adolescent basc protagonista de la fugida, aporta emotives precisions sobre aquest adolescent, encara que el seu testimoni es en una sèrie d'aspectes contradictori en detalls amb el de Vidal i Vergu. Així, de manera que podria tractar-se de dos

Incidents : dos infantes diferentes:

(Fragment de l'entrevista amb A. S., juliol 1989)

"Ei nen era audaz, intel·ligent, amic d'aventures. Basc.

Tenia doze o tretze anys. Estiven al costat d'un aliuvent del canal Volga-Moscú. Tenien barques, però no es podien utilitzar sense permís, entre altres raons perquè la navegació era perillosa per als infants. Aquest nen, amb altres, va agafar unes tovalleres del menjador i amb ells, sense acompanyar-les, van fer una volta a una barca, i es van escapar fins al canal. Quan van tornar, es va convocar una reunió dels educadors, en la qual van ser acusats no només d'indisciplina sinó d'haver atemptat contra la propietat socialista. Va ser força desagradable; en definitiva, no havien trencat res. El castig va consistir a fer-los anar a menjar al menjador dels treballadors de la colònia (fusters, bombers, mecànics, dona de la neteja...). En aquest menjador, pel que sembla, es menjava força pitjor que al nostre menjador, el dels infants, mestres, educadors, personal sanitari.....

El nen va dir: - " si anar a menjar al menjador dels treballadors és un castig, això vol dir que els treballadors mengen malament...". Això va ser prou com una provocació política o quelcom per l'escoll. Aquest nen era molt intel·ligent. Va morir voluntari als fronts de Leningrad. És dona la circumstància que els grans dels alumnes van anar a una Escola d'Arts i Oficis de Leningrad. Els més grans d'aquests es feren voluntaris al front."

El següent acurat del retorn o "repartició" dels nens evacuats, més o menys difícil i llarg, sobretot en el cas dels infants de la URSS, constitueix una altra passa a seguir metodícament. Llevar dels treballs de Piquer (PIQUER, 1946, p. ex.), fàrcits de dades i pistes, però caòtics i absolutament esbiaixats

ideològicament, hi ha eut poc en aquest camp, almenys pel que fa a Catalunya. Caldrà seguir acuradament fonts diplomàtiques soviètiques, pel que fa al retorn dels que van anar a la URSS, des de 1956. Abans, la "repatriació" -concepte ambigu, per cert- a l'Espanya Nacional dels fills d'exiliats i represaliats de guerra s'havia fet bàsicament a través de les Junes Provincials de Protecció de Menors, que no solament gestionaven el seguiment dels menors interns als Grups Benèfics de Protecció, sinó que també s'encarregaven dels infants procedents dels Serveis de Repatriació de Menors de l'estranger, arribats de camps de concentració i de colònies, sobretot de França. (SOLÀ, P., 1987, final dels articles).

En conclusió, cal constituir un equip de treball estable de diversos punts (Bilbao, València, Madrid, Barcelona) que promogui una enquesta sistemàtica de tipus oral que promogui l'escorcoll d'arxius d'organitzacions privades i dels organismes públics d'atenció als infants i joves evaats. S'han iniciat passos per a la constitució d'aquest equip. Almenys un investigador basc (G. Arrien) i una professora catalana (E. Vidal) han confeccionat qüestionaris detallats a sotmetre als antics "infants de la guerra" i als seus educadors adults. D'altra banda, hi ha almenys un projecte de tesi doctoral sobre els infants de la Unió Soviètica. Diguem també que J.M. Fernández Chirra, professor valencià, ha dut a terme un meritori escorcoll de les dades de l'Arxiu de Calamanka.

La comparació entre el drama dels infants de la guerra espanyola i el de la població infantil d'altres guerres contemporànies també és rellevant. La utilització dels fons de dades de la UNESCO, UNICEF, Creu Roja Internacional, etc., permetrà avaluar en aquesta via comparativa.

El plegat pot donar aires, des de la historiografia, als arguments pacifistes respecte del terrible cost sobre la població civil, en aquest cas la franja infantil d'aquesta població, de qualsevol guerra moderna.

Pere Solà. Barcelona

Annex 1. Fragment del diari d'August Vidal

29-VI 1943

El 18 per la nit, mentre estava reunit amb els educadors del VI A, Lucio Moro me comunica que el director me espera en su despacho. Estaba el, Alejandro y Emil. Llegaron al momento, dos o tres alumnos de IX clase. A las 6 de la madrugada se habían marchado en la lancha pequeña Guisasaola (3er grado) y Camini Cos (IV grado), y aún no habían regresado. Se habían hecho pesquisas y habían resultado vanas. Eran ya las 10 de la noche - noche clara, de luna-. Se organizaron los equipos para continuar las pesquisas en dos lanchas: una tenía que ir hasta Ajamat; otra hasta (...). Mientras fui a casa para tomar un bocadillo y cambiarme los pantalones, decidieron enviar los dos grupos a (...). Al frente de ellos se marcharon Jesús y Emil. A mi me dejaron para que descansara (la jornada había empezado con trabajo en la vuelta a las 4 de la madrugada).

Al día siguiente me presenté a las 7 al director. No se me ha encontrado. A las 8 nos reunimos para continuar la búsqueda por las orillas del río. Con la barca habina pasado a 2

mujeres y a 1 joven a Ajmat. Percibieron 70 rublos. La corriente les lleva bastante lejos de Ajmat, a una isla donde unas colchonadas cubrían una bujería. Amarraron la barquita, fueron bajados a la orilla por las colchonistas y en Ajmat se apoderaron de dos caballos de una barca de pescadores para regresar. En la noche, al amanecer, en una casa de las derribadas que hay en el pueblo, escondieron los 70 rublos entre adobes. Han sido envenenados y puestos a pan y agua.

Durante la noche Ale. estaba sentada en el diván, leyendo, "sin poder pensar en otra cosa que en los 2 chicos", atormentada.

Hoy 20 se ha celebrado la fiesta de último curso y VI aniversario de la primera llegada de niños españoles a la URSS. En el VI A ha habido el siguiente régimen: diána a las 6 1/2. A las 7 desayuno: pan blanco (200 gramos); café con leche azucarado, 2 "blinis", queso. A las 10, formación. Lograr que los chicos se pusieran el pañuelo de pionero, que se reunieran en línea para el torreado al patio de la casa cdo. sonará el segundo toque de corneta, elegir al que ha de dar el informe o acompañar al abanderado, ha estado una verdadera batalla. "No queremos ser pioneros, nos hacen pioneros sólo para hacernos unos curiosos", es el que hace caso a maestros y educadores) "¡ "quiero que me acompañen al abanderado para dejarme sin comer, pues sabe que me acompañe aunque me lo mande". "No dare el informe aunque se lejan sin comer" dijo Ramón Fernández y realmente no se fue a la formación. Ha comido como los demás; pero no se ha ido a la formación, todos se reían de nosotros", "no quiero

ser responsable de la higiene, ni del trabajo; no quiero ser jefe de E.M.; no quiero ser jefe del estabón..."

Los niños odian a muerte toda esta aparatosisidad de la organización de los pioneros. Cumplen (muy mal) las órdenes que se les dan sólo a viva fuerza. No puede haber nada más educativo, más nocivo, que pretender organizar a los niños, año tras año, sin tener en cuenta sus deseos, su opinión, sus reacciones, sólo por aplicación mecánica y forzada de un esquema universal.

Ha seguido baño (el día caluroso), comida: sopa de agrietas; bajo con bñec de cerdo, compota de manzana o tazo de leche; luego, baile, cantos, en club. Habrá cena, con postres españoles para los grados que han recibido las banderas rojas (I y VII) y los alumnos sobresalientes. Si viene la esperada orquesta de niños españoles, desde Sarátov, habrá baile al aire libre hasta medianoche.

ta histórica, dirigió al presidente de la República, al gobierno de Juan Negrín y a los comités dirigentes de las organizaciones obreras, la liberación inmediata de todos los presos antifranquistas (poumistas, anarquistas, brigadistas internacionales) a fin de que todos ellos aportaran su concurso a la defensa de Cataluña. El único resultado de esta demanda fue la evacuación de los dirigentes del POUM a una pequeña cárcel improvisada en Cadaqués por orden del ministro de Justicia, el socialista Ramón González Peña, dos días antes de la entrada de las tropas franquistas en Barcelona.

En Cadaqués, el grupo dirigente del POUM (Juan Andrade, Jordi Arquer, Julián Gorkín, Pere Bonet, Uilebaldo Solano, E. Cironella, Josep Rodes, Joan Ferré y Cassó) y otros compañeros reclamaron nuevamente su liberación. Negrín, que se encontraba en Figueras. El jefe del gobierno la prometió por medio de Vicente Sol, Director general de Prisiones de la República, y hasta estuvo a punto de aceptar una entrevista con Gorkín, Andrade y Solano. Por lo visto, a él le habían impuesto el proceso y la represión los "rusos y los comunistas". En ausencia de tal entrevista y de una orden concreta de liberación, los presos del POUM decidieron liberarse por sí mismos, junto con sus propios guardianes, y tratar de pasar la frontera. La suerte hizo que fueran "descubiertos" en la Sierra de Rebullés por un comando del Partido Socialista Obrero y Campesino de Francia (el PSOP de Marceau Pivert), dirigido por el escritor Daniel Guérin y el militante Maurice Jacquier, especialista del paso de armas a España desde Julio de 1936. El emocionante encuentro fue la confirmación de la eficacia del trabajo realizado por la Delegación del POUM en París y ha sido relatado en varios libros como un espléndido ejemplo del valor de la solidaridad socialista

UN PERÍODO CAPITAL DE LA HISTORIA DEL POUM

EL PRIMER AÑO DEL EXILIO EN FRANCIA

El largo e interminable exilio que se inició en febrero de 1939 fue mucho más complejo y difícil para el Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM) que para las demás demás organizaciones obreras y antifranquistas. En efecto, cuando las tropas de Franco se acercaban a Barcelona, el POUM era un partido ilegal en todo el país, tanto en la zona franquista como en la zona republicana. Desde el 16 de Junio de 1937, día de la detención y el secuestro de Andreu Nin por la policía stalinista y la GPU, los militantes del POUM y de la Juventud Comunista Ibérica fueron objeto de una represión implacable en los frentes y en la retaguardia. Sin embargo, esto no les impidió proseguir la lucha contra Franco hasta el fin y denunciar la política de Negrín y de los stalinistas como una política que conducía a la derrota. El punto culminante de esta acción fue el primer proceso contra el POUM, celebrado en Barcelona en Octubre de 1939. Este torpe imitación de los procesos de Moscú contra la vieja guardia de Lenin, fue un fracaso completo para Stalin y para sus valedores en España.

De la Prisión de Las Corts a París, pasando por Cadaqués

Una semana antes de la caída de Barcelona, los principales dirigentes del POUM se encontraban detenidos en la Prisión del Estado de Las Corts y desde allí reclamaron, en una car-

Internacional.

Unos días después, el equipo dirigente del POUW - que, por lo demás, había funcionado como Comité Ejecutivo del partido en la propia Prisión del Estado de Barcelona, redactando boletines y manifiestos que eran difundidos en el exterior y asegurando las relaciones internacionales con las fuerzas afines - asumió en París las obligaciones que las circunstancias imponían. Por suerte, la Delegación del POUW en París, organizada por el periodista barcelonés Narciso Molins y fábrega en septiembre de 1937 para coordinar todos los esfuerzos que se realizaban en Europa y América en defensa del partido, de sus presos y de sus perseguidos, estaba más presente que nunca. Disponía de un amplio local en el 12 Impasse Compoint (Distrito 17 de París). Venía publicando desde fines de 1937 un boletín titulado "Indépendent Neuf" - Service de Presse Hebdomadaire d'Informations Franco-Britanniques. Su director, Luc. Altz, militante destacado del PSOP francés, de Marceau Pivert, lo había transformado en una verdadera agencia de prensa de información sobre España, especializada en los problemas del POUW y de las revoluciones españolas bajo el gobierno de Negrín. Las informaciones de "Indépendent Neuf" eran reproducidas y comentadas en la prensa obrera y de izquierdas de Europa y América, lo que creaba problemas ingentes a los agentes de la GPU y a la prensa stalinista.

Desde hacía algunos meses, la Delegación se había reforzado con el aporte de dos militantes jeribanos, Josep Comabella y Francisco Pelagrí, y la esposa del periodista José Escudé, detenido en la Prisión de Las Cortes. Por otra parte, al agravarse la situación militar en Cataluña, la Delegación, con el concurso del PSOP francés y del Partido

Laborista Independiente de Inglaterra, había tomado una iniciativa de la más alta importancia : crear una Commission Internationale pour l'aide aux Réfugiés Espagnols y montar en el Mediodía de Francia, con sede en Perpignan, una Delegación que organizara la ayuda a los internados en los campos de concentración y en los refugios familiares que habían establecido las autoridades francesas. Estas iniciativas previas de lo que iba a venir si no se contenía el desastre militar de Cataluña llegaron a tiempo para ejercer plenamente y sin espera alguna una importante labor de solidaridad. Sobre todo porque sus iniciadores estaban convencidos de que en las horas difíciles que se acercaban, los militantes del POUW no podían contar con las ayudas oficiales de las instituciones republicanas.

El POUW en el París de las emigraciones antifascistas

Los dirigentes del POUW llegaron a París sin grandes dificultades y fueron amistosamente albergados en domicilios de militantes conocidos del PSOP francés. Marceau Pivert y sus camaradas hicieron gestiones para legalizar la situación de sus amigos españoles. Pero, en fin de cuentas, sólo pudieron obtener una cosa muy francesa y muy frágil : la tolerancia sin compromisos y, seguramente, vigilada. Para los dirigentes del POUW se planteaba una situación sumamente delicada. Una fuerte campaña internacional, que se había extendido desde amplios sectores de la socialdemocracia hasta los anarquistas e intelectuales de izquierda famosos como André Gide, François Mauriac, André Breton, Roger Martin Du Gard, Ignacio Silone, les había salvado del franquismo y del stalinismo. Eran conocidos y muy solicitados por las organizaciones socialistas revolucionarias y los intelectuales y la prensa de izquierdas. Se abría ante ellos - que habían pasado meses

y meses de cárcel sin poder intervenir directamente en la vida política y en la lucha militar - una nueva fase de su vida política. Para ellos, pesaba menos la emigración que para otros y estaban impacientes para actuar, para aportar su experiencia, para intervenir en el movimiento obrero internacional en una situación que consideraban preñada de peligros.

Fue simbólico que la primera reunión del Comité Ejecutivo del POUM se celebrara en casa del escritor revolucionario ruso Victor Serge, amigo de Nin y de Maurín. Desde que logró salir de la URSS e instalarse en Bruselas, Victor Serge estuvo en relación constante con Nin y con la dirección del POUM. El nos previno de que se preparaba una provocación para Mayo de 1937. El organizó en París la defensa del POUM y trató desesperadamente de salvar a Nin. La reunión con Victor Serge era casi de rigor. Juntos convocamos la ausencia de Maurín (por entonces preso en Salamanca desde 1936) y de Nin, que tanto representaba en nuestro movimiento. Pero allí dejamos constancia de que éramos un equipo fuertemente cohesionado, que tenía una ventaja sobre otros : la de haberse formado en la Prisión del Estado de Barcelona tras un proceso de reflexión y de discusión sobre los grandes problemas de España y del socialismo y en particular sobre la naturaleza reaccionaria del stalinismo y los peligros de guerra que se manifestaban en el horizonte.

El C.E. del POUM, al que no tardaron en incorporarse T. Molins y Fábrega y Josep Rovira, ex-jefe de la 29 División, se fijó en seguida sus tareas : reorganizar el partido en el exilio tras la persecución stalinista, apoyar por todos los medios a su alcance a los núcleos de compañeros que permanecían en España (principalmente en la zona Centro-Levan-

ta-Andalucía), acudir en ayuda de los 6.000 u 8.000 militantes y simpatizantes que se encontraban en los campos de concentración y en los refugios familiares y reclamar para esta labor el concurso del Buró de Londres y del Frente Obrero Internacional contra la guerra, que entonces contaban con organizaciones políticas y sindicales bastante importantes en Francia, Inglaterra, Suecia, Estados Unidos, Holanda y otros países.

Las tareas de reconstrucción del Partido se iniciaron inmediatamente con un plan de organización y de publicaciones que asom-bra visto a la luz del presente. Lo primero fue reagrupar a los compañeros internados en los campos de concentración o residentes en los refugios familiares y en los lugares de Francia en los que el PSOP y el grupo belga Vereecken pudieron acoger a compañeros y hasta legalizar temporalmente su situación (casos de París, de Dijon y de Bruselas y de ciertas localidades del Mediodía de Francia). Lo segundo, facilitar la emigración a los países de América Latina a los compañeros que pudieron obtener fácilmente visados por razones personales o familiares. En materia de prensa y publicaciones, elementos fundamentales de organización y de información, el C.E. decidió seguir publicando "Independient News" y lanzar las siguientes publicaciones : un Boletín de Información, un Boletín de Documentación Internacional, un Boletín latinoamericano y un Boletín de la Juventud Comunista Ibérica. A fines de Febrero salió el primer Boletín de Información que contenía una resolución política sobre la derrota militar de Cataluña, preparada por Gorkín, un llamamiento a todos los militantes del Partido en el que se daban numerosas informaciones sobre los problemas materiales de la emigración, se exponía el plan de publicaciones en el que,

por cierto, con un optimismo excesivo, se hablaba de la posibilidad de publicar "La Batalla" y "La Nueva Era".

Por si fuera poco, el C.C. anunciaba una próxima reunión del Comité Central ampliado del partido y enumeraba sus actividades en el terreno internacional, que, a decir verdad, fueron muy intensas e interesantes. No hay que olvidar que París era en aquel momento, a causa de la proliferación de las dictaduras y los regímenes militares existentes en Europa, un centro internacional de la mayor importancia. Para ello dirigieron y los militantes del POUW, la emigración en París fue el momento del gran encuentro (o del reencuentro) con los militantes afines de muchos países, con figuras como Brandier y Thalheimer, directores del Partido Comunista alemán en 1922-1923, como Marcel Pivert, Lucien Hazard y Michel Collinet, creadores del PSOP francés, como Jay Lovestone y Bertam D. Wolfe, líderes de la Liga Socialista Independiente de los Estados Unidos, con el movimiento de emancipación nacional de las colonias inglesas que sostenía Fenner Brockway y, en general, con los intelectuales europeos de izquierda que nos habían defendido contra la columna y con los autores de las emigraciones alemana, austriaca, italiana, griega, rumana, polaca y del movimiento trotskista internacional (Pierre Naville, Jean Rous, J.Cannon).

Salvar los cuadros políticos y ayudar a los refugiados

La actividad internacional del POUW se dividió en dos partes estrechamente ligadas: desarrollar la labor de la Comisión Internacional para la ayuda aux Refugiados españoles en la cual³ habían agrupado personalidades políticas e intelectuales prestigiosas como el profesor Paul Rivet, los escritores André Breton, Ignacio Silone, Marc Bernard y Henry Poëlle, los abogados Gérard Rosenthal, Paul Smiror y An-

dré Weil-Curiel, James Maxton y varios diputados del Partido Laborista Independiente de Inglaterra, Alfred Rosmer y Jean Molenet, Lucie Collard y Simone Kahn, el dirigente holandés Henk Sneevliet y el norteamericano Bertram D. Wolfe, e intervenir activamente en el Buró Internacional de Unidad Socialista Revolucionaria (Buró de Londres) y en el Frente Obrero Internacional contra la guerra.

Como muchos compañeros habían supuesto, las diversas organizaciones de ayuda⁴ a los refugiados políticos españoles que fueron surgiendo poco a poco tenían un carácter político sectorial y, por lo general, salvo raras excepciones, sólo ayudaban a sus adherentes o a sus afines. Pero el caso más interesante fue el del llamado Servicio de Evacuación de los refugiados españoles creado por Negrín y los stalinistas españoles. Este organismo, el SERE, según un documento del POUW del 6 de Mayo de 1939, "se había apoderado con el mayor desenfado de los fondos que durante el transcurso de la Revolución y para fines de guerra habían sido evacuados y de las divisas procedentes de las suscripciones de ayuda a España", y los administraba con arreglo a su lógica sectorial. Por lo demás, había obtenido el reconocimiento por el gobierno de México y el derecho a seleccionar a los refugiados llamados a emigrar a dicho país. Ciertamente, México rectificó más tarde y exigió que el SERE estuviera formado por representantes del Frente Popular y dos delegados de Cataluña y Euzkadi, mas esto no supuso la menor ventaja para el POUW. Así las cosas, el POUW se dirigió directamente a las autoridades de México y Frida Kahlo, esposa de Diego Rivera y miembro eminente de la Comisión Internacional creada por nuestros compañeros, operó también por su cuenta y resalvió innumerables dificultades con gran entusiasmo.

En fin, la Comisión Internacional lanzó una importante suscripción que tuvo gran resonancia en países como Francia, Inglaterra, Bélgica, Estados Unidos, Suecia, Suiza, México e incluso en Palestina, Africa del Sur y Egipto. Y el 25 de Abril de 1939 publicó un boletín muy completo dando cuenta, en un gráfico que adjuntamos al final de este escrito, de los españoles de distintos campos, refugios y ciudades que estaban bajo su protección. Eran cerca de 2.000 y la mayor parte se hallaban todavía en los campos de concentración de Argelís, ~~Buzza~~ Barcarés, Saint Ciprien, Septfonds, Vernet, Bram, Arles, Agde y Mazeres. Otros estaban hospitalizados o encarcelados y muchos más habían logrado instalarse en condiciones más o menos precarias en diversos pueblos y ciudades de Francia. Pese a todo, la Comisión Internacional le prosiguió su actividad hasta la crisis internacional que estalló tras el pacto Hitler-Stalin, el ataque a Polonia y la segunda guerra mundial. Sus boletines dan una idea de su inmensa labor. Que se nos permita aquí manifestar nuestro profundo reconocimiento a todos sus animadores, a los que desahparecieron y a los que viven todavía y, al propio tiempo, lamentar que nadie haya sido capaz todavía de expresarnos, con actos tangibles, la amistad y la simpatía de nuestro país por todo cuanto hicieron para aliviar los sufrimientos de los refugiados de 1939 en su largo exilio multinacional.

Problemas y tensiones políticas

Insistimos en que toda esa labor hubiera sido imposible sin el prestigio internacional del POUM y su actividad en el Buró de Londres y en el Frente Obrero Internacional contra la guerra. En sus Boletines de información, el C.E. informó ampliamente a todos los militantes y simpatizantes sobre la significación de estos organismos. Esta información fue

completada con un número del Boletín de Documentación realmente excepcional en el que se hacía un resumen de los hechos que se habían producido en la URSS desde los procesos de Moscú : las ejecuciones y deportaciones (con una lista de las víctimas más significativas, todas ellas rehabilitadas ahora durante el período de la perestroika), las dificultades del plan quinquenal, los asesinatos de comunistas extranjeros (casi todos en curso de rehabilitación) y un artículo en el que se analizaba - ¡ya! - el viraje progresivo de Stalin hacia la alianza con la Alemania hitleriana en el momento en que los stalinistas franceses y españoles defendían la "gran alianza de las democracias contra el fascismo". Esta documentación tenía por objeto informar a los militantes sobre la evolución de la URSS y facilitar la discusión que se había abierto en el POUM sobre el papel del stalinismo en la Revolución Española.

Porque, como era natural, tras la rica y dura experiencia vivida, todo el mundo hacía balance y se fijaba perspectivas. En la primera reunión que el Comité Central ampliado celebró en París a comienzos de Marzo hubo un apasionado debate sobre la situación internacional y sobre los organismos en que el POUM participaba. Poco antes, el Buró de Londres se había trasladado a París y Julián Gorkin había reemplazado a Fenner Brockway en la secretaría general y el Buró Internacional de las Juventudes Revolucionarias, que funcionaba con bastante independencia, había reelegido a Wilebaldo Solano en su función de presidente. Ambos actos constituían un homenaje especial al POUM. Pero muchos militantes consideraban aun el Buró de Londres ya no correspondía a las exigencias del momento y había sido superado por el Frente Obrero Internacional contra la guerra, que era un organismo más

empleado y más eficiente. El C.E. del POUm decidió intervenir preferentemente en el Frente Obrero Internacional contra la guerra, que había probado su eficacia desde su fundación en septiembre de 1938, reconoció que el Buró de Londres había sido superado y propuso organizar una conferencia internacional destinada a fundar un Centro Marxista revolucionario independiente. Los temas de esta conferencia tenían que ser: la experiencia de la Revolución española, la lucha contra el imperialismo, el fascismo y la guerra, el carácter del fascismo, la cuestión colonial y la URSS y el stalinismo.

El Boletín de Información del 15 de Marzo (Nº 2) ofrecía una copiosa información sobre el debate internacional y publicaba una Resolución política sobre los acontecimientos del Centro de España, una propuesta de conferencia internacional en favor de los refugiados españoles al objeto de reaccionar contra las campañas de difamación de la prensa reaccionaria de Francia, Bélgica y otros países contra el exilio hispano y las normas generales de organización del partido aprobadas en la reunión. Mes no se refería a las primeras tensiones políticas que se manifestaron en los debates. El C.E. que había actuado desde la prisión de Las Corts (Andrade, Gorkin, Gironella, Bonet, Arquer, Solano) no fue objeto de críticas políticas especiales, pero después de la incorporación de Rovira, la situación se modificó. Rovira, Pelauri y Comabella, sostenidos por Joan Ferré, impusieron la cesantía de Molins y Fabrega, contra el que formularon muchas críticas por su gestión al frente de la Delegación en París, y comenzó a circular la teoría de que Andrade, por su carácter y su "particular personalidad" podía ser "nocivo" o lo había sido durante el periodo de la Revolución. Su fuerte presencia en el C.E. molestaba. Al propio tiempo,

se trató de desarticular el C.E. de la Juventud Comunista Ibérica, considerado como demasiado independiente e "izquierdista", bajo el pretexto de que una organización juvenil no era necesaria en el exilio. Esta situación alteró un poco el frénético ritmo del trabajo y resultó bastante perjudicial para el POUm, que era atentamente observado por sus aliados internacionales. No tenía nada de particular que en el POUm hubiera tendencias. Las había habido durante el periodo 35-39 y la experiencia ha probado que las condiciones de vida especiales de todas las emigraciones políticas han dado lugar siempre a querrelas políticas y personales. Ahora bien, el sentimiento general de los militantes era que, en las dramáticas condiciones de un exilio sin precedentes en los tiempos modernos, había que inspirarse en una voluntad de cohesión y de camaradería fundamental. Sobre todo en un partido como el POUm que iba a ser perseguido por todas las policías de Europa, como ^{dió} George Orwell, y al que Stalin y su aparato burocrático internacional no iban a dar tregua alguna.

A comienzos de Abril, poco después de la victoria de Franco, se reunió nuevamente el Comité Central ampliado del POUm. Unas semanas antes, el C.E. había hecho un balance terrible: más de la mitad de los 41 compañeros elegidos para el Comité Central en el congreso de fusión del Bloque Obrero y Campesino y de la Izquierda Comunista habían sido asesinados por Franco, estaban encarcelados en España o mantenían la lucha en Madrid, en Levante y en Andalucía. En tales condiciones, se decidió invitar a la reunión a una veintena de compañeros que habían ejercido responsabilidades importantes durante la guerra y la Revolución y que se hallaban en Francia. No todos pudieron responder al llamamiento. Sin embargo,

La reunión de Abril fue más representativa que la de Marzo y aprobó, tras larga discusión, una resolución política general sobre España presentada por Gorkin en la que, curiosamente se decía, entre otras cosas, que "el POUM no se opone, por principio, a la firma de pactos circunstanciales entre la URSS y los países capitalistas, como ya se hizo bajo la dirección de Lenin; pero se niega rotundamente a aceptar los pactos stalinianos que sacrifican los principios socialistas y los intereses del proletariado y convierten a la URSS en un factor de guerra imperialista en el juego de las potencias"; una resolución sobre el hundimiento de la España antifranquista presentada por Solano, en la que se condenaba por igual la política de Negrín y el golpe de Casado y se denunciaba el supuesto "resistencialismo" del Partido Comunista, que solicitaba también "la paz" pero bajo su control; una resolución condenando la tentativa de mantener, a través de la Diputación Permanente de las Cortes, reunida el 1º de Abril, el tinglado de Negrín y de un Parlamento que ya no podía representar nada y que, como todas las instituciones republicanas, tenía que dar cuenta de su gestión y dejar paso a la voluntad de reconstrucción de las fuerzas obreras y democráticas representativas que querían superar los desastres que habían conducido a la derrota de los pueblos de España.

El negro horizonte del fascismo y de la guerra

El Comité Central del POUM reconoció que era muy difícil reunir un congreso del partido en las circunstancias en que se hallaban sus militantes, en pleno proceso de dispersión, pero decidió organizar un referéndum para elegir un nuevo Comité Central más representativo. En realidad, la persistente actividad de los militantes del POUM en los campos de concentración y en la calle no podía ocultarles la agravación

de la situación internacional y sus repercusiones en las emigraciones políticas existentes en París. Brandier y Falheimer, líderes de la Oposición Comunista alemana, considerado como bujarinista, asustados ante la perspectiva de un viraje de Stalin hacia la Alemania hitleriana, abrieron una discusión sobre la "guerra revolucionaria contra Hitler", recordando que Marx había tenido una posición positiva ante las guerras revolucionarias del siglo XIX. Esto creó problemas en el seno del Frente Obrero internacional contra la guerra, que el POUM enfrentó con la autoridad política que tenía. Más tarde, al ingresar en el PSOP francés los trotskistas, el POUM se vio obligado a arbitrar, no siempre en buenas condiciones, las tensiones entre los llamados "pacifistas" y los partidarios de la IV Internacional.

La decisión de elegir un nuevo Comité Central por referéndum y de aplazar sine die el Congreso del POUM, provocó un cierto malestar y aparecieron, animados por José Rebull, "Comités pro Congreso". Las vicisitudes de la emigración y el peligro de guerra agravaron todos los problemas. En el POUM surgieron finalmente tres tendencias: la Izquierda, defendida en un documento político por Andrade, Solano y Molina y Fábrega, la derecha inspirada por Rovira, Pelegrí y Ferrás y el centro, que apareció, según Gorkin, Bonet y Rodas, como una tentativa de "desdramatización". No todo era ^{tan} fútil como podía parecer, pero hay que haber vivido aquellos meses dramáticos en que el horizonte parecía cerrarse para los españoles refugiados para comprender algunos de sus juegos políticos.

Pese a todo, el POUM no descuidó su tarea esencial: salvar a sus cuadros militantes, librarlos de los campos, facilitarles la emigración a América o la instalación en los dos o tres países europeos que ofrecían algunas posi-

bilidades. El local del 12 Impasse Compoint, cercano a la Place de Clichy, fue el hogar de una actividad incesante. Por allí desfilaron muchos militantes cenetistas y de la Izquierda Socialista de Largo Caballero. Y en particular Luis Araquistáin, quien nos trajo, para que se publicara en "Independent News", su célebre carta a Diego Martínez Barrio, en la que, después de hacer una crítica demoleadora del ex-gobierno Negrín y de sus representantes en el extranjero, exigía cuentas y responsabilidades y renunciaba a toda posición oficial. "Independent News", siempre en la brecha, abrió sus columnas a todos los que tenían algo que decir.

En el mes de Mayo, la Comisión de ayuda del POUW envió un largo informe a todos sus militantes en el que se resumían las tareas de reconstrucción del partido y las formas de trabajo adoptadas, se daban indicaciones precisas sobre todos los organismos de solidaridad y sobre las posibilidades de trabajo en Francia, en particular el proyecto de crear cuatro granjas agrícolas; se actualizaban las posibilidades de emigración a América Latina y las iniciativas adoptadas para eludir la selección practicada por el SERE y los stalinistas y se hacía un balance del esfuerzo de solidaridad internacional con el POUW y la JCI.

La Escuela de Verano del Partido Laborista Independiente en Fort Mahon Plage, en el norte de Francia, fue la última ocasión de una actividad internacional pública antes de la guerra. Se celebró a mediados de agosto de 1939 y allí pude con hablar y concertar a los elementos más significados de las organizaciones pertenecientes al Centro Marxista Revolucionario Independiente y del Frente Obrero Internacional contra la guerra. Unos días después, el 23 de Agosto, estalló la bomba del pacto germano-soviético. El asalto a Polonia

y la declaración de guerra a Alemania por parte de Francia e Inglaterra crearon un enorme desconcierto en todas las organizaciones políticas revolucionarias, francesas y emigradas. El gobierno francés aprovechó la ocasión para tratar de desmantelar a las organizaciones de la emigración española. La policía se incautó de la edición entera de un folleto de Juan Andrade sobre el asesinato de Min, lanzado por "Spartacus". Hubo que cerrar el local del 12 Impasse Compoint. La tolerancia se convirtió en reprobación. Los miembros más conocidos del POUW fueron asignados a residencia en localidades como Chartres y Melun. Al fin, legalizaron nuestra situación de una manera suave, con documentos de valor limitado y relativo, puesto que incluso para viajar a París se necesitaba un salvoconducto especial. En tales condiciones, la emigración entró en una nueva fase -una de las más difíciles, sobre todo a partir de 1940. Los campos de concentración comenzaron realmente a vaciarse cuando se necesitó mano de obra para las industrias de guerra. Sólo muy pocos lograron salir para América. Los que quedaron resistieron y combatieron contra el nazismo desde el primer momento. En 1941, un tribunal militar especial condenaba en Montauban a largas penas de trabajos forzados o de prisión a un numeroso grupo de militantes del POUW, entre los que figuraban algunos de los que habían salido de la Prisión del Estado de las Cortes un día ciego de Enero de 1939.

Wilfredo Solano

Barcelona, 25 de Septiembre de 1989

112, Impasse Compoinet
PARIS - XVII.
Telephone : MARcadet 21-69
E. S. P. PARIS 2044-40 Lucien Morte

EVALUATION IN PROGRESS - TOP SECRET - FRODO SPECIAL

ST. JOSEPH
25 APR 1939
0-0-0-0-0-0

SCENARIOS :

Pourquoi la COMMISSION INTERNATIONALE ALE D'UNE AUX REFUGIES EST-ELLE a été créée.

Le premier manifeste. Les premières tâches.

Les réfugiés secourus par cette Commission.

Résumé des dons reçus et des dépenses.

Los camps de concentration : la situation des réfugiés internés dans los camps en France.

Les réfugiés espagnols en France. Les décrets-lois sur les étrangers. L'impossibilité de travailler. Le danger d'être renvoyés en Espagne.

L'émigration. Les possibilités d'émigration en Amérique Latine et les difficultés économiques relatives à cette émigration.

Les différentes organisations de Solidarité et leur aide effective aux réfugiés antifascistes espagnols.

Les organismes de l'ancien Etat Républicain espagnol et l'emploi des richesses sauvées d'Espagne.

Comment résoudre le problème de nos réfugiés espagnols ?

[illegible]

Step 14 postscript 's

[illegible]

Bureau d'Informations Franco-Britanniques, Dirigido por Lucien
Witz, Paris 1937-39.

Manifestantes del Comité Ejecutivo del POUW, París, 1939

Carnets personales.

Documents

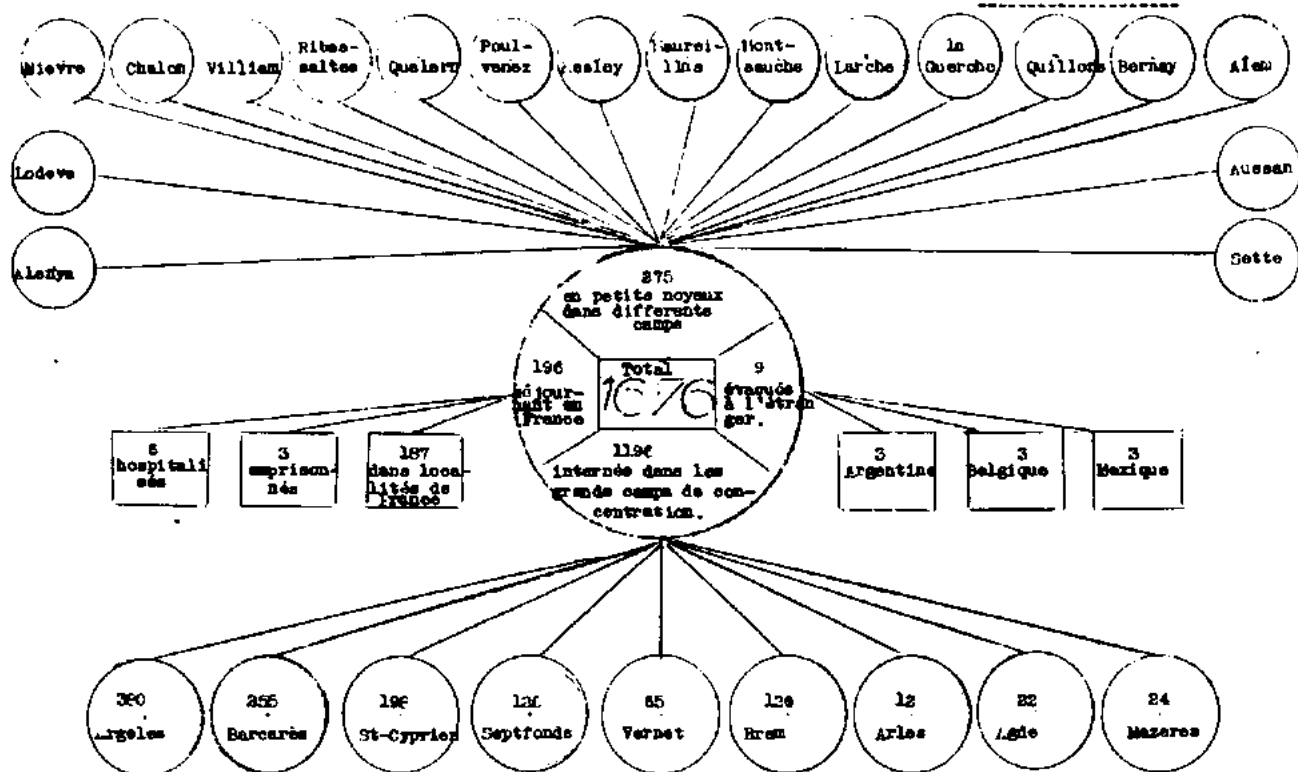
portada del Boletín de la Comisión Internacional por la

ayuda a los refugiados, en francés

Esquema de la Distribución de los refugiados

sostenidos por la Comisión Internacional.

Distribution des réfugiés
soutenus par cette Commission
---International d'Aide---

El resatge a França dels dirigents del Partit Obrer d'Unificació Marxista i llur esponentament.

Considerem dirigents els que van formar part del Comitè Executiu. En primer lloc els nomenats quan la unificació entre el Bloc Obrer i Camperol-Federació Comunista Ibèrica i l'Esguerra Comunista el dia 29 de setembre del 1935, com els que s'hi van cooptar en tres ocasions per suplir les vacants degut a les detencions sofertes. Els primers fóren: Joaquim Maurín, secretari general i Enric Adroher (Gironella), Jordi Arquer, Pere Bonet, Josep Coll, Josep Rovira i Tomàs Tusó (precedents del BOC) i Andreu Nin i Narcís Molins i Pàbregas (de l'Esguerra Comunista). El 19 de juliol del 1936 — degut l'absència de Maurín bloquejat a Galícia — hi fóren cooptats Juan Andrade i Julián Gorkín. Nin fou nomenat secretari polític. El primer de juliol del 1937 — en motiu de les detencions d'Andrade, Arquer, Bonet, Coll, Gorkín i Nin — el Comitè Central va designar a Joan Farré, Josep Martí, Joan Quer, Josep Rodés i Wilebaldo Solano. El 19 d'abril del 1938 aquests cinc fóren detinguts i el 22 de juliol també van ser agafats Adroher i altre cop Arquer que s'havia escapat al sortir de la presó de València. El Comitè Central llavors va decidir que Frederic Godàs i Josep-Maria Tarafa del Comitè Local de Barcelona i Sebastià Balaguer, Carmel Rosa (Roc), i Antoni Solé del Comitè Executiu de la Joventut Comunista Ibèrica (branca juvenil del POU) formessin part de l'Executiu provisionalment.

El motiu d'aquestes arrestacions fou per la repressió començada després de les luctuoses jornades del 3 al 6 de maig del 1937 a Barcelona, promogudes per la provocació del Cap de la Jefatura Superior de Policía Eusebi Rodríguez Salas, per ordre del seu partit, el Partit Socialista Unificat de Catalunya de prendre per la força pública l'edifici de la Telefónica de la plaça de Catalunya, central intervinguda pel sindicat de Telefons de la Confederació Nacional del Treball.

El Partit Comunista d'Espanya i el Partit Socialista Unificat de Catalunya van aprofitar aquestes trágics esdeveniments per augmentar de manera delirant la campanya empresa feia temps contra el POU i els seus dirigents els tractava d'agents de Franco, Hitler i Mussolini i altres epítets de tota mena.

Durant tot aquest període repressiu que durà fins l'acabament de la guerra civil també fóren empresonats més de 500 militants, dels quals no més fóren jutjats Adroher, Andrade, Arquer, Bonet i Gorkín, el dia 22 del mes d'octubre del 1937, éssent condemnats pel Tribunal Especial d'Epíctetes i Alta Traïció a 15 anys de "separación de la convivencia social". En un dels "otrosis" de la sentència diu: "Se deduce de lo que precede que todos tienen una larga y conocida fama como antifascistas, que han contribuido con sus esfuerzos a la lucha contra la insurrección militar, y que su acción — de la que se ratifican — responde únicamente al propósito de suprimir la República Democrática para instaurar el régimen basado en sus propias concepciones sociales". Els altres dos encartats en el judici, Josep Escudé i David Rey, en el curs d'aquest, el fiscal va retirar l'acusació éssent alliberats totseguit.

Forces companys fóren deslliurats al ser movilitzats o per manca de proves. No obstant uns 50 van ser deslliurats abans de caure a Barcelona.

Les detencions dels dirigents van ésser d'aquesta manera:

- El 16 de juny del 1937 un grup de cinc policies comunistes vinguts de Madrid van anar a Nin davant del local del Comitè Executiu a la Rambla dels Estudis, éssent conduït en automòbil a Madrid i després a una presó d'Alcalá de Henares utilitzada per la NEVE (ex-GRU) comandada pel general soviètic Alexandre Orloff, l'italià Vittorio Vidale i l'espanyol Francisco Ordoñez. D'allà ja no en va sortir viu. S'ignora si va morir durant les tortures dels seus botxins en algun interrogatori o fou fredament assassinat per ordre de Stalin. En tot cas el seu cadàver no ha estat mai retrobat.

- En aquest mateix dia també foren detinguts Juan Andrade, Jordi Arquer, Pere Bonet, Julián Gorkin, David Roy, Josep Escudé i Josep Coll, i forces altres militants. Els sis primers van ésser conduïts en automòvil a València a la Direcció General de la Seguretat dirigida pel coronel comunista Ortega que havia donat l'ordre de detenció. Foren tancats a la presó Modelo i posats a disposició del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Traïció. El jutge d'instrucció — no trobant proves suficients per inculpar-los — els feu alliberar, però a la sortida de la presó vuit policies els van detenir novament, menys Arquer que es va poder escapar. Foren emmenats a Madrid a la Brigada Especial, després a una "treca" del carrer d'Arocha, més tard a la presó de San Antón. A finals del mes van ésser retornats a València.

Modelo i posteriorment a la presó de l'antic convent de Santa Clara. Uns dies més tard foren conduïts en un autovia especial a Barcelona i tancats en l'exconvent de monges situat al carrer Déu i Kata utilitzat com presó d'estat, on hi havien uns 400 empresonats la majoria franquistes.

Els altres detinguts en aquest dia — entre ells Coll — van ésser internats a l'Hotel Falcón que el POUm havia requisat i que la Jefatura de Policía el convertí en presó provisional dels poulletes. Els custodiat per guàrdies de seguretat, molts coneixent al Coll per haver estat secretari d'Ordre Públic de Catalunya. El capità el féu transferir a l'enfermeria de l'hospital Militar, d'on el tinent de la guàrdia li indicà com tenia de fer per escapar-se.

En la reunió del Comitè Central celebrada clandestinament el dia 11 de juliol del 1937 es van designar cinc nous membres pel Comitè Executiu i Novira secretari polític, es va acordar que Molins i Fabregas anés a París per coordinar la solidaritat i ajuda anunciada pels partits del Comitè Internacional d'Unitat Socialista, del que el POUm en formava part, de difondre entre les notificacions sobre la repressió i posar-se en relació amb els organismes i personalitats favorables a la causa republicana. La seva acció fou molt eficaç pel partit.

En el mes de gener del 1938 Josep Coll va rebre una missiva de l'espòsa de Maurín comunicant-li que el seu marit era viu, que havia estat detingut a Jaca i estava empresonat a Salamanca esperant un judici. El Comitè Executiu va decidir que Coll anés a París per ajudar a Joana Maurín, el seu germà Boris Souvarine i Molins i Fabregas per les gestions que es podessin fer per intentar que el procés es retardés com més temps millor i tractar d'ampliar la seva sort.

- El 19 d'abril, en el pla de l'advocat Rafael Font i Farran, foren agafats: Joan Farré, Josep Martí, Joan Quer, Josep Rodes, Wilfredo Solano i 15 companys més, éssent uns internats a la presó Déu i Kata i altres a la Modelo.

- El 3 de juny va tenir lloc l'auto-processament contra altres dirigents acusats d'haver actuat clandestinament. Hi éren encarcerats: Jordi Arquer, Joan Farré, Joan Quer, Josep Rodes, Josep Novira, "Elbardo Solano i 16 altres militants. Quatre foren posats en llibertat i els altres van ser processats pel delictes d'alta traïció, espionatge i derrotisme. Aquest procés no arribà a efectuar-se.

- El 22 de juliol foren arrestats altres militants entre ells Enric Adrover i, altra volta, Jordi Arquer, éssent internats a la presó Déu i Kata, éssent posats a la disposició del Tribunal d'Espionatge i Traïció.

- I en el mes d'octubre van ser enxarxats Frederic Godes i Josep Novira que foren encarcerats a la Modelo. Novira va ésser posat a mans del mateix Tribunal.

Dels dirigents que no foren detinguts: Rosa, Solé, Tarafa i Tusó, els tres primers vivien clandestinament amb documentació falsa i camuflat sovint de domicili. El doctor Tusó ja no tenia cap activitat en el partit per ser metge municipal. També era un dignatari dins la franc-maçoneria. Fets per això no fou mai molestat.

Durant tot aquest temps forces companyes anaven éssent alliberades perquè llurs llores éren mobilitzades. D'aquests — com dels que estaven a la 29 Davidó quan fou dissolta — que van tenir la mala sort d'ésser

incorporats en unitats controlades per comunistes, forces les van passar malament, àdhuc alguns d'ells van ésser assassinats com els mestres Joan Hervàs i Jaume Trespas, el caporal Lluís Juder i el tinent Giné. Possiblement n'hi va haver d'altres que no n'hem tingut coneixement.

A principis del desembre Coll, de París es traslladà a Perpinyà, on amb Bartomeu Costa i Amic que ja hi era, van organitzar un lloc de contacte on els responsables del partit podessin adreçar-se al passar la frontera. Aquest punt era en el Café Continental de Perpinyà de la plaça Aragó, lloc de reunió dels membres del partit germà "Parti Socialiste Ouvrier et Paysan", adherit com el PCOM, al Comitè Internacional d'Unitat Socialista. Coll va llogar una masia ("ferme") a la rodalia de la ciutat en el lloc dit "Jardins de Saint Jacques" per allotjar-hi provisionalment els companys.

Durant el període clandestí el Comitè Executiu, a més del treball d'ajuda als presos i altres afers, va publicar una vintena de números de "La Batalla" i "Juventud Obrera" i algun manifest.

El dia 23 de desembre l'exèrcit franquista va començar la seva ofensiva contra els fronts de Catalunya trencant les línies republicanes en diversos indrets dirigint-se vers Barcelona. Malgrat que les forces governamentals al·lentien bastantament el seu impuls el 21 de gener del 1939 unes columnes feixistes no éren gaire lluny de la capital catalana.

En aquest dia a la presó Déu i Mata Gorkín va demanar al Director, Vicente Fernández Sánchez, un socialista asturià, que alliberés els presos del PCOM perquè temien que els comunistes assaltessin la presó i els assassinessin. El director li va dir que ho demanaria al Ministre de la Justícia el socialista Lluís González Peña.

El dia 23, per ordre del Ministre, el senyor Fernández va demanar a Santiago Garcés, cap del "Servicio de Investigación Militar", que facilités mitjans per evacuar els presos "punistes". Aquest li va respondre: "Para los presos del PCOM no hay camiones. ¡Que los fusile Franco!".

L'endemà altra volta Gorkín demanà per parlar amb el Director o amb el Cap de Serveis, Esteban Pérez Rubio. L'Administrador li va dir que els dos éren en missió. Durant la nit aquest i un oficial de presos va reunir els punxistes comunicant-los-hi que el Director i el Cap de Serveis éren a Cadaqués, on s'hi havia traslladat la Direcció General de Presons i que ells hi serien transferits aquella mateixa nit i que només disposava d'un sol camió que el Director havia enviat des de Cadaqués. A les tres de la matinada empenygueren la marxa l'administrador, els 18 punxistes presos i 17 oficials de presó a peu dret i amb l'equipatge reduït al mínim. Quinze hores de viatge sense menjar. A les sis de la tarda van arribar a Cadaqués, on els esperaven el Director i el Cap de Serveis, éssent instal·lats en una casa en construcció prop del port, un edifici sense portes, ni finestres ni mobles. De bon matí s'hi van presentar uns oficials de marina que els van fer marxar cap a l'edifici era requisat per l'Armada. Després d'atravesar tot el poble es poderen acomodar en una antiga fàbrica d'albarques (sabates de sola de pneumàtic).

El dia 26 Gorkín va demanar per parlar amb el Director General de Presons Vicente Sol per demanar-li que els alliberessin. Aquest li va dir que cercava el Ministre de la Justícia per saber què devia fer. Durant la nit Gorkín va comunicar al senyor Fernández que comunicés al Director General de Presons que si l'endemà a les cinc de la tarda no els havien tret d'allà, ells marxarien amb uns soldats de la guàrdia que s'els havien ofert per fer-ho. Vicente Sol els va dir que ell no els podia alliberar sense ordre superior, però que no s'oposaria a la seva fugida i que àdhuc els proporcionaria dos camions. Els punxistes van acceptar-ho. A les cinc de la tarda van marxar amb el Director, el Cap de Serveis, els oficials de presó i quatre soldats, acompanyant-los el senyor Sol.

A les nou de la nit van arribar a Campmany, on el Director va demanar al Comandant Militar de la plaça que permetés a l'expedició de pernoctar allà fins que fos de dia. Aquest era el coronel comunista Enrique

l'inter que ho va acceptar a condició que els presos fossin custodiats pels seus serveis. El Director s'hi negà rotundament fent marxar el comissari totseguit cap a La Jonquera no podent-hi arribar car la carretera estava plena de vehicles i els carabiners desviaven la circulació. No gaire lluny van albirar una casa i Andrade, Gorkin i el senyor Fernán-dez hi van entrar. Una persona molt ben plantada els va dir que no s'hi podien quedar perquè el xalet era requisat per l'Ambaixada Soviètica. Després van entrar en una masia i la mestressa els va oferir un sac d'agrans que els hi va coure a la llar.

L'endemà dia 29 els dos camions van marxar fins a Aguilana, trobant una casa buida i desmantellada, en la qual s'hi havien refugiat unes dones del partit entre elles Antonia Adroher i les esposes de Cirionella, Rodes, Farré i Gayola que havien vingut de Oirona en un camió.

El dia següent es van reunir Vicente Fernández, Esteban Pérez, Antonio Abaunza (que a Barcelona era el metge de la presó i que havien trobat a Aguilana) i cinc pumistes i van convenir que el millor era passar la frontera com més aviat millor. Un primer grup format per Jordi Arquer, Joan Quer i dos guàrdians va partir a la matinada. Van passar la frontera pel coll del Ily i seguint la carretera departamental 13, de les Illes van arribar a Saint-Jean-Pis-de-Corts, on en un cafè que el propietari era un socialista els va observar amb un àpat pantagruèlic. D'allà van telefonar al Café Continental de Perpinyà, on Bartomeu Costa els va dir que no es moguessin que uns amics del PSOP els enllenen a cercar en una camioneta camuflada com el fòssil vinçatelles, que els va portar a la masia del Coll. Quer hi va passar una nit i l'endemà va marxar en tren cap a París. Arquer, la seva esposa i altres companys uns dies després també hi van anar en un camió d'un membre del PSOP que era transportista.

Tornant amb el grup que s'havia quedat a Aguilana el dia primer de febrer pel matí es presentà a la casa un policia dient que el Director es presentava a la comandància militar, on li van comunicar que transferís

la presó itinerant en un altre poble on no hi haguessin organismes oficials. El senyor Fernández -cansat de tantes de canvis i mals de cap- va proposar als pumistes aquest desmament: aquella nit ell aniria... a dormir a casa d'un militar amic seu deixant allà el seu maletí i que ells durant la nit marxessin, denunciant al fets al Director General de Presons l'endemà. Van acceptar-ho i el Director es va despedir de tots abraçant-los. Dins del maletí hi havia el títol de Director de Presó d'Estat i una fulla de paper en blanc de la Direcció General de Presons i un tanyó de cautxú de la Presó d'Estat. Amb aquestes fulls Gorkin va extindre una orfere de llibertat per cadascun.

L'entrestant un pumista del poble els va trobar un guia per acompanyar-los tots: ex-captius, les dones i guàrdians fins la frontera. De bon matí van marxar i després d'unes hores de caminar el guia es va parlar al costat d'una pedra termenera dient-los-hi: "aquesta és la fita 562 ja sou a França". Els va indicar el camí per arribar a Laurellas poble més aprop. Un parell d'hores més tard hi van arribar i establint un pont una gendarme els van escorcollar per si enien armes. Van entrar en un cafè on la mestressa els va obsequiar amb una cervesa i una velina amb un pa de quatre killos. Després en un embrancament vers el Boulou una vintena de gendarmes els van parar. Sense voler escoltar les explicacions de Gorkin el capità va ordenar les dones de seguir fins el poble i els homes els obligà a pujar en un autobús que els va conduir al Força, on foren entregats a un capità republicà espanyol de recuperació que els va dir de presentar-se a l'autoritat militar de La Jonquera.

Prop d'aquesta vila el doctor Abaunza, Esteban Pérez i els quatre guàrdians de presó van decidir de separar-se del grup i entrar totseguit al poble. Els pumistes van preferir anar-hi de nit i es van ajugar en un sotabosc. La carretera estava plena de vehicles de tota mena plens de doctes, criatures, vells i ferits úniques persones que les autoritats franceses deixaven passar la frontera. A la Jonquera hi rene-

va un caos indiscernible, milers de persones esperant, plens els carrers sense cap ordre ni concert, la policia i els carrabiners incapaços de posar un mínim d'ordre.

L'endemà van decidir d'intentar de passar de nou la frontera. A la matinada empenygueren la marxa tot cercant aglams per menjar i guiant-se amb el pic nevad del Carigó. Van trobar un ramat de quatre cabres i un cabrit no gaire lluny d'una masia, on van entrar i ja hi havien una vintena de soldats desertors. Van demanar al masover si els volia vendre el cabrit i els contestà que no era seu. La masovera va corre un perol de mongetes per ells i els soldats. A mig menjar es presentà Farré amb el cabrit ja escorxat i els masovers el van rostir. Com que era seu li van donar 300 pessetes. Un cop tips varen dormir a la pallerà.

A la matinada van partir vers la frontera i -després de caminar una bona estona- van topar amb la coneguda pedra fita de l'altre dia. Una vegada a França van marxar una llarga estona fins trobar una masia en ruïna i abandonada, on es van acabar de menjar el restant del cabrit. Llavars van decidir que Adroher, Farré i Treve anessin cap a Perpinyà i que els altres esperarien allà durant cinc dies. Si després no en tenien notícies és que haurien estat detinguts i veurien què farien.

Aquests tres van seguir el rierol la Coume Bouquère fins el poblet de Riunoguès, d'on van poder telefonar a Perpinyà al Café Continental. Els amics del PSOP van anar a recollir-los amb una camioneta, conduint-los a la masia del Coll.

Els que s'havien quedat van passar quatre dies fent vida silvestre menjant aglams i castanyes que fèien torrar. Al fer-se foc del quart dia van oír unes veus que els cridaven. Eren quatre francesos del PSOP, dos parisencs i dos perpinyanesos que hi anaven per trobar-los. Els portaven pa, llonganisses, xocolat i cigarretes. Gorkin va marxar amb el seu auto a Perpinyà i després a París amb els dos parisencs. L'endemà un camió va anar a recollir-los arribant a la masia del Coll sense cap

impediment car els amics del PSOP havien obtingut per mitjà del diputat socialista Henri Nogueres que el Prefecte els lliurés un salconduït personal per anar fins a un sanatori de la regió parisenca.

Ara tornem enrera per explicar l'alliberament i el pas de la frontera d'altres companyes empresonats a Barcelona.

El dia 25 de gener els pumistes encarcerats al soterrani d'una torre del carrer de Muntaner fóren deslliurats per un grup de joves del partit amb l'ajuda d'un guàrdia simpatitzant. Entre la dotzena de presos hi havien: Josep-Maria Tarafa, Miquel Geyollà, Jaume Ros i Isabel Peiró (emposa de Gironella). Aquesta i Geyollà van marxar a peu cap fins a Girona, podent pujar a un camió d'un conegut que els conduí a casa.

També en aquest jorn un grup d'oficials pumistes amb Lluís Utges i Albert Aranda van deslliurar les companyes tancades a la presó de dones. Igualment al matí Josep Rovira -que es trobava a la presó "Kodelo" - entrà en relació amb el director de la mateixa per l'alliberació dels empresonats antifeixistes, car aquest tenia que la presó fos assaltada. Rovira facilità una llista dels presos republicans que fóren posats en llibertat tot seguit. Rovira intentà de trobar algun company i a casa de Rafael Bardà poté entrar en contacte amb Miquel Utges, capità d'intendència, el qual va requisar pel seu compte una camioneta de l'aviació amb la qual va dur fins a Girona a Rovira a casa de Miquel Geyollà.

Rovira havia estat detingut en el curs del mes d'octubre del 1938 i posat a la disposició del Tribunal Especial d'Espionatge i Alta Treialla. Pel fet d'haver estat comandant de la 29 Divisió era la secció militar que el devia jutjar, cosa que començà a fer-ho durant el mes de desembre demanant el fiscal la pena de mort. El Ministeri de Justícia va suspèn-dre el judici, passant Rovira a la disposició del Tribunal Popular, el qual no va tenir temps de fer un nou judici.

A Girona Rovira es va reunir amb els membres del Comitè Local, Antònia Adroher, Antoni Farré, Miquel Geyollà i Joan Soler, acordant que Ro-

vira i Gayolà anessin a visitar al general Villalva, comandant militar de Girona, per informar-se de la situació, aconsellant-los-hi aquest de passar la frontera com més aviat millor.

Després d'haver organitzat i evacuació dels militants que volien marxar Gayolà, Payró i Rovira van marxar a Figueres amb la camioneta d'Urges allotjant-se a casa del company doctor Retamal Briones director de l'hospital de sang comarcal. Un dia mentre estaven en un refugi durant un bombardeig aeri Rovira fou reconegut per un penquista membre del Servei d'Investigació Militar. Aquest organisme ja havia pres el control de la ciutat vigilant les sortides. Calia doncs marxar-ne aviat. Briones els va maquillar com si estessin ferits. Rovira amb el cap embolicat, Gayolà un braç enguixat i Payró una cama ben embenada. El company Rafael Garcia, capità d'intendència, va obtenir de Jaume Miravittles, Comissari de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, que els prestés el seu uniforme oficial amb el xòfer uniformat, per conduir-los fins a Badel·la, on el pare de Payró era el guardià de la central elèctrica. A la casa del director s'hi havien allotjat un grup de militars soviètics consellers d'aviació esperant l'autorització per entrar a França.

L'endemà Urges els va anar a cercar amb la camioneta portant-los a Castejells de d'on — passant pel coll de la Vignasse — van arribar al poble francès de Saint-Artrain-de-l'Albère on foren detinguts pels gendarmes que els van afegir a una columna de soldats refugiats que es dirigia a peu vers el camp d'internament d'Argelers-sur-Mer. Quan travessaven el poble de Saint-Artrain, aprofitant una parada per descansar, es van poder escapar entrent en un cafè que el propietari els va amagar dins unes viñes, després d'haver telefonat al Cafè Continental. Els amics del PSOP van anar-hi a recollir-los amb la camioneta. Després de passar la nit a la casa del coll, l'endemà Rovira va marxar en tren cap a París. Gayolà amb a l'Albère on hi havia la seva esposa i uns dies més tard marxà vers París amb cinc companys més en tren fins a Toulouse i en canvi després.

Carmel Rosa i Antoni Solé van anar fins a Figueres, on també el doctor Briones els va maquillar com si fossin ferits. A l'atravesar la frontera foren detinguts pels gendarmes i internats al camp d'Argelers, d'on es poderen escapar anant a amagar-se a la masia del coll. Uns dies després van marxar vers París en tren.

El doctor Rusó va passar a França en un grup de franc-maçons sense impediments. Foren rebuts i albergats pels seus col·legues francesos que s'havien movilitzat per recollir-los.

Uns dies després van sortir de Perpinyà vers París dos camions d'un membre del PSOP que tenia un magatzem de mobles amb forces companys entre ells: Archer, Andrade, Arquer, Bonet, Farré, Martí, Neball, Rodas, Solano i els ex-captius de la presó Déu i Bata: Ariño, Aguilari, Oltre, Pampió, Pascual, Bernal i Vallès i algunes dones.

Una vegada aprofitats a la regió parisense — uns allotjats a casa de militants del PSOP o en uns locals agenciats per ells — a mitjans del febrer del 1939, el Comitè Executiu va tenir una primera reunió amb Archer, Andrade, Arquer, Bonet, Coll, Gorkin, Kolins, Quer, Rodas i Rovira. L'Executiu va fer anar a París els membres del Comitè Central que va poder localitzar, tenint aquest diverses reunions en les quals es va discutir i aprovar un pla de reorganització del partit presentat per Rovira. Tots tenien prou feina per a resoldre la seva situació personal i familiar. Amb l'ajuda del PSOP molts van poder trobar treball fora de París.

Rovira va posar en marxa una oficina en un local del PSOP a l'"Impasse Compotin" prop de l'avinguda de Clichy, en la qual hi van prestar llur col·laboració benévola Jordi Arquer, Andreu Cortines, Josep Comabell, Antoni Solé, Josep Felegrí i algun altre quan podien. Aquest grup es cuidà de localitzar els companys que volien seguir en el partit, la majoria dels quals estaven internats en els camps de refugiats del sud de França, de repartir la mitjana ajuda que es rebia dels partits fran-

mans i algun organisme de socors als refugiats espanyols. Aquesta oficina va funcionar fins l'armistici de l'any 1940, marcant la majoria després vers la zona lliure del sud de França, sobretot a Montauban i Toulouse.

Es un deure de reconèixer que la solidaritat del PSOP als pòmistes en el conjunt de totes les seves seccions fou magnífica i digne de lloança i agraïment.

El 26 de febrer del 1941 a Montauban foren detinguts Andrade, Coll, Rodas, Solano de l'antic executiu i Capella, Comabella, Buiría, Iglesias, Pons i sis militants més. El 18 de novembre foren jutjats per "constitució d'associació estrangera il·legal i subversiva" i condemnats a forces anys de presó. Altres com Bonet, Aguilera, Braun, Carreras, Garcia i Rosa van ser condemnats per contumàcia. Uns foren reclusos en diverses presons i altres internats al camp de càstic del Vernet d'Ariège, d'on alguns com Josep Comabella, Josep Capella, Ignasi Iglesias, Josep Rodas i Cesàreo Zayuelas van anar a parar als camps de concentració alemanys, on també van ésser deportats una trentena de pòmistes.

Rovira s'havia instal·lat a Saint Etienne on treballava de paleta i poc temps després va reunir allà els pocs membres del Comitè Central en llibertat i amb condicions de poder assistir-hi: Arquer, Bonet, Carreres, Vila i algun altre que no en tinc esment. Van acordar constituir el Front de la Llibertat, com un organisme de lluita antifranquista, popular i de masses, sense practicar accions violentes i evitant posicions dogmàtiques i sectàries. El seu camp d'acció devia ser a Catalunya on el partit ja s'havia reestructurat.

En el curs de l'any Jordi Arquer que treballava a Lyon va entrar a la xarxa de resistència francesa "Croix de l'Homme", va posar en relació Rovira amb l'avocat parisenc Pierre Stibbe per fer passar fins a Barcelona el cap d'aquesta xarxa el també advocat parisenc André Weil-Curiel. Aquest una vegada a Londres va recomenar a Rovira al cap dels

serveis secrets britànics, el qual va enviar a França al Major anglès Victor Gerson dit "Vic" per organitzar una xarxa d'evasió de França. Aquest va demanar a Rovira de constituir un grup per acompanyar fins el Consolat Britànic de Barcelona agents secrets, resistents i militars que li serien confiats. Aquest grup prengué el nom de "Martin" (nom de guerra de Rovira) i fou compost de militants del partit i amics personals de Rovira.

Durant l'any 1942 un bon nombre de pòmistes van embarcar vers el continent americà i entre ells els dirigents: Adroher, Arquer, Carreres, Costa, Gorkín, Martí, Molins, Solé, Vila i Tusó. Després de l'alliberament de França Adroher, Arquer i Gorkín hi varen retornar. Gorkín es va afiliar al PSOE, Arquer al MSC i Adroher al POUM. També en el curs de l'any foren detinguts diversos companys a França i entre ells Bonet.

També durant aquest any —d'acord amb els membres del Comitè Central que Rovira podé posar-se en relació— van decidir que el Comitè Executiu residís a Barcelona i designat pels companys de l'Interior i que aquest nomenés a Rovira delegat del C.E. a l'exterior amb plens poders. Tot fou acceptat. Totseguit Rovira va posar el partit a França en dormilença, o sigui cap més comitè, ni reunions, ni grups constituïts, només una delegats per mantenir el contacte i relació amb els militants.

Aquest acord i la missió del grup "Martin" no fou aconseguit amb gaires bons ulls per alguns militants com: Antònia Adroher, Bonet, Bassols, Capdevila, Lluís Garcia, Mané, Oltra, Rosa, Romans i Pasión entre altres, els qual es van organitzar autòndicament del grup Rovira, establint inicials relacions directes amb l'organització de Catalunya. Això no impedí que els dos sectors col·laboressin junts en determinats moments ajudant-se mútuament. Els contactes entre ambdós grups foren casi sempre efectuats a través dels companys Andreu Cortines i Carmel Rosa. Aquest sector autòndic nom va celebrar dues reunions a Burdeus en el curs dels anys 1942-1943.

La diferència política entre aquestes dues posicions era que, mentre el sector Rovira creia que es tenia de posar tot l'esforç per ajudar a

l'Interior aprofitant l'acció del grup "Martí", sobretot per fomentar l'expansió del Front de la Llibertat, els altres temien que aquest suplantés el partit i que el treball de l'esmentat grup portés perjudici al mateix o posés en perill algun militant. Tamboc volien que a França fos suprimida tota activitat del partit. També s'anava perfilant un afluïment ideològic entre les dues posicions. Mentre el sector reformista s'acostava vers el socialisme democràtic, l'altre s'obstinava en la teoria del socialisme revolucionari.

Aré tornem enrera per explicar la reorganització del partit a Catalunya. El maig 1939 a Barcelona es va formar un grup al voltant de Mercé Gelada i Ernest Díaz. Poc després dins de la presó Modelo es va crear un noull a redost de Ramón Fernández Jurado, David Rey i Llorenç Vila. A començament del 1940 va retornar de França Miquel Utges reconstituint el partit; el 1941 ho féu Rafael Sarda i el 1942, també ho féren Joan B. Bellasola i Josep Pallach, reforçant l'equip dirigent. Els quatre estaven d'acord amb la posició de Rovira. Durant aquell temps van ser desmoltats o desallunyats de presons i camps d'internament forces militants que es van adunar a la direcció del partit com: Jesús Estarén, Pere Pagès (Victor Alba), Josep Pané i Enriquer Rodríguez.

El novembre 1943 va tenir lloc a Valldoréix la primera Conferència del partit amb delegats de Barcelona, Girona, Igualada, Lleida, Manresa, Tarragona i Valles representant uns 300 militants. S'hi va elegir un Comitè Executiu format per: Jesús Estarén, Josep Pallach, Josep Pané, David Rey i Enriquer Rodríguez. Aviat van sorgir discrepàncies entre ells Estarén, Pallach i Pané feren partidaris que el treball pel Front de la Llibertat fos primordial i els altres, Manuel Alberich, David Rey, Joan Rocobert i Enriquer Rodríguez volien que el Front fos només un apèndix del partit per ajudar-lo al seu desenvolupament.

El febrer del 1944 Rovira féu un viatge clandestí a Barcelona per trobar-se amb el major Victor Gerson, viuent de Londres per passar-lo

a França. Rovira es va reunir amb la direcció del partit per explicar-l'os-hi la seva posició no contrariant al sector diem-ne "continuista" entestat a seguir amb el POUF fins que es podés celebrar un congrés amb assistència de tothom, cosa molt aleatòria.

El juny següent va tenir lloc a Barcelona la segona Conferència an la que s'hi acordà un compromís entre les dues tendències: reaparició de "la Batalla", reduir el Front de la Llibertat com una publicació d'agitació i combat, i renovació del Comitè Executiu amb representants dels dos corrents amb Manuel Alberich, Jesús Estarén, Josep Pallach, Enriquer Rodríguez i Miquel Utges.

Durant aquest entrevall França fou alliberada completament de l'ocupació de l'exèrcit alemany i reestablerta la llibertat.

L'agost del 1944 Rovira va enviar als militants de França una comunicació anunciant que reestructurava el partit. El 12 de novembre va tenir lloc a Toulouse la Primera Conferència amb assistència dels delegats de les seccions constituïdes amb militants de les dues tendències. Rovira hi va proposar la creació d'un reagrupament dels grups socialistes catalans. També s'hi va elegir un Comitè de França compost només de partidaris de Rovira amb aquest, Josep Coll, Antoni Iborra i Joan Quer.

En el mes de novembre es celebrà a Toulouse la primera reunió per estudiar la possibilitat d'una entesa dels grups socialistes democràtics catalans assistint-hi: Marcel·lí Antich, Andreu Cortines i Josep Rovira pel POUF, Joan Aleu, Josep Bruñau i Ambrós Carrion pels ex-militants de l'antiga Unió Socialista de Catalunya, i Albert Fornat i Pere Rigat de l'ex-Federació Catalana del Partit Socialista Obrer Espanyol.

El 14 de gener del 1945 es va constituir a Toulouse el Moviment Socialista de Catalunya (front orgànic del Socialisme Català) amb el lema "Federació, Democràcia i Socialisme". S'hi va designar un Secretariat amb Joan Aleu i Josep Coll i més tard s'elegí un Consell Directiu amb Joan Aleu, Marcel·lí Antich, Enric Bruñau, Ambrós Carrion, Josep Coll Antoni Iborra, Joan Quer, Josep Pallach, Josep Rovira i Salvador Serra.

El 15 de març següent va tenir lloc a Toulouse una reunió dels secretaris polítics departamentals del POUM acordant-se ampliar el Comitè de França amb vuit representants regionals dels quals tres éren del sector "continuista".

Durant el mes de maig el Comitè Executiu del POUM va enviar una delegació a Toulouse formada per Manuel Alberich del corrent "continuista" i Miquel Utges de l'afí al MSC, per intentar d'impedir el trencament definitiu d'ambdues tendències. Al mateix temps els companys emprats a la Model de Barcelona —entre ells Maurín— van signar un document dit de "conciliació" proposant de mantenir el POUM com un moviment perifèric a Catalunya i considerar l'Aliança Nacional de Forces Democràtiques de Catalunya (creada el mes d'abril en la qual el POUM havia aderit) com el sol front d'unitat antifeixista i, també, reeditar "la Batalla" com presència política i orgànica del partit. Com es de suposar els partidaris del MSC van refusar-ho.

El 24 de juny va tenir lloc a Burdeos una reunió dels partidaris del manteniment del POUM. S'hi va acordar de "reconstituïr" el POUM subvertit per la creació del MSC, nomenant una comissió reorganitzadora amb: Pere Bonet, Lluís Garcia i Willelmo Solano. Posteriorment aquest POUM "renovat" va tenir diversos congressos elegint sempre a Solano secretari general.

El 21 d'octubre a Catalunya es celebrà la tercera conferència en la qual es va produir el trencament definitiu entre els dos grups. La majoria es pronuncià per la continuació del POUM i els altres es van escindir creant el Moviment Socialista de Catalunya de l'interior amb: Alexandre Cirici, Emili Llosada, Josep Pané Josep Pallach i Lluís Utges al seu front.

El 10 de març del 1946 va tenir lloc a Toulouse la segona Conferència del sector del POUM adherit al MSC, en la qual s'hi va acordar que tots els militants s'integrassin al Moviment, donant per acabada la unitatització del nom de POUM, quedant aquest sector definitivament incor-

porat dins del Moviment Socialista de Catalunya.

En el curs del 1948 el POUM de l'Interior va sofrir una profunda crisi; les tensions amb l'organització de França es van aguditzar car aquesta tenia unes posicions més radicals que a Catalunya i les hi volia imposar. Després en l'any 1952 —arvan de les detencions d'una vintena de dirigents— el partit va quedar desfet. Poc temps després es reorganitzà un grup a l'entorn de Marius Llaget.

A finals del 1956 van tenir lloc a París unes reunions dites de "Confrontació Socialista" per discutir els problemes del socialisme català i trobar un terreny d'entesa que permetés la creació d'un sol partit a Catalunya. Hi van assistir: Ambrosi Carrión, Josep Coll i Josep Rovira del sector "minoritari" del MSC, Jordi Costa, Josep Osorio i Josep Pallach de la tendència "majoritària" del mateix, Antònia Adroher, Pere Bonet i Carmel Rosa del grup del POUM partidari d'una entesa socialista, Enric Adroher (aleshores fora del POUM) i Joaquim Marles (antic dirigent del PSUC "comorerista"). No es va arribar a cap acord perquè les interpretacions éren massa divergents.

El novembre del 1967 va passar a França el darrer dirigent Joaquim Maurín, que l'any 1946 havia beneficiat de la llibertat condicional, però no va obtenir un passaport. Després de sojornar uns dies a París —on es va entrevistar amb Adroher, Arquer, Rosa i Rovira— va marxar a Nova York amb la seva esposa i fill que hi residien des de feia molts anys.

Poc abans de la desaparició del règim franquista el grup del POUM de Barcelona es va revascular amb Pelai Pagès, Ignacio Ubierna, Javier Virós i Joaquim Valls i altres, però no passà mai d'ésser que un grup testimonial, cada vegada més reduït.

També el POUM a França —com tots els partits a l'exili— tenia una vida molt esllanguida. A l'octubre del 1976 va tenir una nova escissió dels partidaris de la unitat socialista al voltant d'Antònia i Enric Adroher, Enric Ariño, Pere Bonet, Pau Cusidó, Josep Rebull i Carmel Rosa. Aquest grup —junt amb una vintena d'antics militants de Barcelona a re-

dost de Manuel Alberich, Ramon Fernández Jurado, Lluís Portela, Frederic Godàs i Joan Rocabert — van entrar com un col·lectiu d'"antics del POUW" a la creació del Partit Socialista de Catalunya (Congrés).

El POUW va continuar amb Andrade, Bixriu, Ballester, de Cabo, Sebastià Garcia i Solano al davant, de manera que la disgregació i el desmoronament convertint-se en un grup sense donar cap senyal de vida, el qual corre el perill que algun dia uns despareguts s'aprofitin del seu nom. Seria llastimós i repenint que no tingui una fi normal: funció o desolació oficialment.

El POUW va tenir alguns errors importants. El primer fou ja la seva creació. El Bloc Obrer i Camperol va despatxar per voluntat de Maurín i no la dels seus militants que no fóren comunistes pel canvi de nom. Aquesta equivocació la va reconèixer el propi Maurín en la carta enviada a Víctor Alba l'octubre del 1971. Una altra fallada fou la creació de la Federació Obrera d'Unitat Sindical. Els sindicats controlats pel POUW havien d'entrar a la Unió General de Treballadors en la qual alguns sindicats i federacions regionals foren ja orientats per punyistes i no fer-ho — obligats per les circumstàncies — set mesos després i en pèssimes condicions. També sobre l'actuació del partit després del 19 de juliol del 1936, Maurín en la carta esmentada escriu: "Quedé desconcertat per la serie de burradas (no merecen otro calificativo) cometidas por la dirección del partido. Actuaron como una capillita de "amateurs" políticos no como un partido responsable. El Comité Ejecutivo no comprendió nunca que lo primero era ganar la guerra..."

No obstant tot això cal sobresortir que durant la persecució que va sofrir el POUW va tenir una activitat digna d'un partit obrer. Va sobre-viure sense cap trencament (que potser s'hauria produït d'haver-se pogut celebrar el seu primer congrés ajornat per dues vegades), ni tenir grans tribunes vers els comunistes. Això al forces afillats — la majoria ingressats durant la guerra — van abandonar-lo. Durant tot aquest temps l'evolució ideològica de molts dels seus militants es va accelerar vers

el socialisme esdevinquent democràtic i àdhuc reformista per alguns.

Com hem explicat els dirigents del partit van passar a França menys Frederic Godàs, David Rey i Josep-Maria Tarafa empaitats per raons personals i de malaltia.

Segons les nostres avaluacions el POUW tenia abans de la guerra oficial una 6 a 7 mil militants. El juny del 1937, al començar la repressió, de 30 a 35 mil adherents. Van refugiar-se a França el 1939/40 prop de dos mil, no éssent tots controlats per l'oficina de París. El 1945 s'hi van reincorporar uns 900. Un bon nombre havia emigrat al continent americà, altres retornaren a Catalunya, pocs moriren en aquest lapse de temps, i una infime minoria van passar a grups trotskistes o als comunistes. Dels restants uns cinc cents van optar pel Moviment Socialista de Catalunya i al voltant d'uns 250 van quedar en el POUW quan l'escissió del Moviment.

Els dirigents esmentats els podríem classificar en dues categories: els "històrics" (els nomenats quan la creació del partit) i els "de guerra" (designats quan aquesta). Van optar pel MSC: Arguer, Coll, Molins, Quer, Rovira i Tusó i van seguir en el POUW: Adroher, Andrade, Delaguer, Bonet, Godàs, Rodes, Rosa, Solano, Solé i Tarafa. Avui són en vida: Coll dels "històrics", Godàs, Quer, Rosa, Solano i Solé dels "de guerra". Pocs menys Solé (que viu a Amèrica apertat de tot) i Solano militen avui en el Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE), com també Miquel Cayola degà dels ex-militants.

Per acabar cal remarcar que en l'antic POUW s'hi van plasmar elements nous de molta value alguns havent passat pel MSC. W'esmenteren només els avui desapareguts: Miquel Casablanques, Ramon Fernández Jurado, Josep Pellach, Josep Pané, ^{Miguel} ~~André~~ Uiges i Josep Vidal (Pep Jui), els quals formen una ferma lluitadors per la unitat del Socialisme Democràtic a Catalunya.

Perpinyà, setembre del 1989

JOAN SOLER I CIRONELLA

EL CONSELL NACIONAL DE CATALUNYA,
UN GOVERN A L'EXILI?

Introducció

Tot i que dins l'estudi de l'exili polític català de 1939 a 1975, el Consell Nacional de Catalunya, altrament dit, Consell de Londres, ocupa un lloc destacat, encara a hores d'ara manca un estudi exhaustiu que faci conèixer quina va ser la seva transcendència històrica. Certament hi ha nombroses aportacions que en parlen, i la referència a ell, ni que sigui succinta, és obligada en tots els treballs sobre la resistència anti-franquista a l'exili. Tanmateix no es pot dir que hi hagi un que tingui per objecte central la seva anàlisi aprofundida. Aquesta comunicació pretén encetar aquest camí d'investigació. No farem, però, la simple cronologia de la seva actuació (la qual d'altra banda és inajornable), sinó que ens proposem inscriure el Consell Nacional de Catalunya, i més concretament, el seu pensament polític, dins la història del Nacionalisme Català, i així ens adonem que representa un pas endavant vers la clarificació política en la lluita per la Llibertat del Poble Català. Aquest pas naturalment és produït pel terrible tràngol que suposa la derrota i l'exili, de les quals es treuran unes lliçons quant a l'acció política, però sobretot és impulsat per la certesa de la victòria aliada en la Guerra Mundial, de la qual la Guerra Civil només havia estat el pròleg, i que en conseqüència es produirà l'alliberament de la Pàtria i la construcció d'un nou sistema polític que de passaria la legalitat constitucional republicana i l'autonòmica. El plantejament que sosté el Consell de Londres és que quan arribés l'alliberament, no es podia tornar a la situació de 1931-2, perquè massa coses havien canviat i molts errors havien de ser subsanats i, doncs, que en comptes de mirar enrera, calia mirar endavant. Aquest plantejament polític tindrà els seus formuladors explícits en els catalans exiliats a Londres, però com veurem, es dona paral·lelament en altres àmbits de la diàspora catalana, de manera que anirà prenent una força insospitada que qual

CONGRES SOBRE L'EXILI POLITIC ALS PAISOS CATALANS
1939-1975

Barcelona, 9-11 octubre 1989

COMUNICACIÓ

EL CONSELL NACIONAL DE CATALUNYA,
UN GOVERN A L'EXILI?

AUTOR

JOSEP SORT I JANE
c/ Mallorca, 211, 3er. 2a.
tlf. 253.90.80

l'arà en un ampli moviment popular de resistència que tindrà els seus eixos en el triangle format per Londres, on resideix el Consell (1), Amèrica, amb el protagonisme de les activitats Comunicats Catalans (2), i finalment, l'integrior, on actuarà el Front Nacional de Catalunya (3).

Carles Pi i Suñer, en les seves Memòries de l'exili, resumeix quins són els trets més destacats que caracteritzaren el Consell (4).

- a) Contribuï a forjar la unitat d'un ampli sector de catalans.
- b) Acollia un pensament ideològic (polític).
- c) Articula un moviment nou, el de les Comunitats d'Amèrica.
- d) Tingué la representació de Catalunya dins la política internacional - durant els anys de la Segona Guerra Mundial.

Tanmateix a aquests trets caldria afegir el propòsit d'establenir el nucli d'un futur govern a l'exili. Precisament l'oblit d'aquest esment demostra que és el central, car implicava el trencament efectiu (no únicament verbal) amb el període anterior, i doncs, amb les seves institucions representatives. La dissolució d'ambagatots i cuita-corrents del Consell pel seu President no pot fer oblidar, si llegim atentament els textos de l'època i no ens basem únicament en les Memòries fetes a posteriori i que com tothom sap sovint s'alteren per racionalitzar o justificar les possibles encoherències en les actuacions personals, que certament el propòsit de la formació d'un govern nou, en base al Consell Nacional de Catalunya, tal i com exigien els exiliats d'Amèrica, existia.

PRIMERA PART

1.1 Autodeterminació i legalisme

Sintèticament podem dir que aquestes foren les dues postures que existien dins la política catalana de l'exili i a la clandestinitat en els primers anys del franquisme. Intentarem ara esbossar els principals trets de cadascuna d'elles.

L'autodeterminista bàsicament fou sostinguda pel propi Consell Nacional de Catalunya, els Catalans d'Amèrica i el Front Nacional de Catalunya i derivava directament de la signatura de la Carta de l'Atlàntic, el 1940, entre Churchill i Roosevelt, que defensava el dret d'autodeterminació dels pobles. Com ja s'ha dit, partia de la consideració que l'estatut del 32 i la pròpia constitució havien quedat superades per la força dels fets:

"Catalunya avui no té lleis, ni té President. Per dissort els arguments jurídics han deixat de tenir cap fonament - per ella. El pacte constitucional està trencat i no és - pas Catalunya la responsable d'aquest estat de dret i de fet (...) La situació de 1931 no és la mateixa que la de 1941" (5)

Així doncs, Catalunya, un cop es produí l'alliberament, havia d'exercir el seu dret a l'autodeterminació previ per després concretar, si s'esquela, les formes de col·laboració amb les altres nacions peninsulars. De fet doncs, hi havia un rebuig implícit a tot tipus de pactes previs, com fou el cas del Pacte de Sant Sebastià, que comprometessin la Sobirania Nacional, en fer-la dependre dels pactes interns dins la política espanyola.

La legalista, defensada pels exiliats a França, l'URSS i alguns de Mèxic, sostenia la total vigència de l'ordenament de la 2a. República i de l'Estatut. Aquesta postura creia que tot intent de qüestionar la seva legitimitat només podria provocar la divisió de la política catalana i a l'hora, donava una mala imatge a nivell internacional. Tanmateix els legalistes es trobaven en una aparent contradicció, car tot i la seva ferma voluntat, existien divergències, car mentre alguns sostenien la plena vigència de l'autonisme, els altres remarcarven la necessitat d'evolucionar cap el model federal.

1.2. Els "Quaderns" de Perpinyà

La disputa entre les dues tendències esclatà es desenvolupà entre 1944 i 1945, fomentada per l'aparició de la Declaració Política del Consell, i per l'alliberament de França que permeté la mobilitat del grup d'exiliats més nombrosos, entre els quals es trobaven els membres de les institucions autonòmiques. Amb tot, cal dir, que les discussions, no tingueren un to tallant, de divisió o d'exclusions, sinó que consistien sobretot en una cursa de qui aconseguia més suport dins el món polític català. De fet, ambdues remaraven sempre i sovint, la voluntat de preservar la unitat del màxim nombre de catalans.

Les postures oposades al Consell, argumentaven que un cop es produís l'alliberament, era necessari, per evitar el buit de poder, la instauració automàtica del règim republicà, per assegurar un traspàs de poder, i que així s'evitaria l'indeterminisme que traspuava la iniciativa del Consell de Londres, que, argumentaven, podia suposar que novament els radicalisme d'un o altre color s'apoderessin de la política catalana, com havia succeït durant la guerra (6).

Entre els diversos mitjans de comunicació que tractaren la qüestió, mai d'una forma neutral, sinó que prenen clarament caries en l'assumpte (7), hem consultat una revista de gran prestigi com són els Quaderns d'Estudis Polítics Econòmics i Socials, editats a Perpinyà pel Grup d'Estudis Polítics (8). Els Quaderns en els seus primers números es farà un ampli ressò d'aquests debats i recollirà en les seves pàgines les aportacions d'un i altre bàndol. Malgrat la seva declaració d'apartidisme, és evident que Quaderns pren una clara postura institucionalista (legalista), tal i com es demostra pel ressò que dona a les iniciatives com la reconstrucció del Consell Assessor i sobretot arran l'aparició de la Solidaritat

Catalana feta per Tarradellas (9). Homes com Claudi Ametlla (10), Camps i Arboix, Tasis i Marça, Ferran Culto, Rovira i Virgili (11), entre d'altres sosteniran el posicionament favorable a la legalitat, bé que sovint amb arguments diferents. Particularment dur és l'article signat per X.Z. que amaga a un català - de l'interior, el qual titlla d'inoportuna la Declaració del Consell abans esmentada (12).

En sentit contrari trobem els articles del propi Batista i Roca, de Rubió i Tudurí i del diputat F. Arreu i Cortina (13). Rubió i Tudurí argumenta que

"l'etapa autonomista del catalanisme històric -l'liguista i republicà- és depassada. Ja no es tracta d'aconseguir unes "concessions" d'un Estat meridional, suposat per tant; sinó de partir de l'hipòtesi de l'espontaneïtat d'aquell estat i de la seva substitució per una nova Espèria de tipus confederal. En 1937, el President Companys havia dit que el confederalisme era esdevingut "l'espina dorsal de la resistència". Ara el Consell de Londres fa, del confederalisme, l'espina dorsal del catalanisme en marxa" (14)

La principal acusació als legalistes era la seva incoherència, car com diu - el propi Pi i Suñer, la defensa aferrissada de la Constitució del 31

"és una posició política desenvolupada en els darrers anys, i que no respon al pensament polític català ni durant la guerra ni després. Resultaria almenys paradoxal que els polítics catalans que durant la guerra - lluitaven de tancar una posició de fricció contínua amb els governs de la República, perquè aquests els retallaven que davant les imposicions del moment havien eligit el marc de l'Estatut, ara es convertissin en fidels guardadors de la seva integritat" (15)

En la mateixa direcció, però personalitzant molt més, Miquel Ferrer, un dels més entusiastes seguidors del Consell Nacional a Mèxic, argumenta,

"Tarradellas, que en ser membre del Govern de la Generalitat, havia signat decrets que depassaven amb molt les competències estatutàries, esdevingué, a l'exili, el més estricte defensor de la legalitat republicana, no se sap per quines forces raons" (16)

SEGONA PART

2.1. Els textos del Consell Nacional de Catalunya

Contràriament al que diuen alguns detractors del Consell, el seu posicionament de superació del marc legal estatutari, no és fruit de l'oportunisme dels anys de l'alliberament d'Europa, sinó que és un plantejament ja present en els primers documents redactats en els foscos anys 40 i 41, en plena batalla d'Anglaterra i doncs, en situacions poc avantatjoses. Els textos que hem estudiat són tal vegada els més característics, però tanmateix no podem dir que els hàgim consultats tots. En concret són: La carta de Pl i Sunyer a Martínez Barrio (18 d'agost de 1941); el Discurs de Pl i Sunyer amb motiu de l'11 de setembre de 1941; el manifest signat per Pl i Sunyer amb el títol "Primeres Paraules" (setembre de 1943); la Declaració Política del Consell Nacional de Catalunya de 24 d'agost de 1944 (17). Noci's aquí el gran protagonisme que té el President Pl i Sunyer, fet que, creiem, és bàsic per comprendre la dissolució posterior del Consell. També cal aclarir que ara ens ocupem únicament dels textos que fan referència estrictament a la política catalana, i no a les gestions que -- com a representant internacional de Catalunya fàu davant de diverses instàncies -- des del mateix govern britànic fins a la famosa "Agència a les Nacions Unides", d'abril de 1945, que fou, segurament, la darrera gesta d'aquest organisme.

Seguidament passem a exposar els trets més característics del pensament polític del Consell de Londres, segons deduint de la lectura d'aquests textos.

2.2. Superació del marc legal de la 2a. República

Com ja s'ha dit anteriorment, la posició política del Consell de Londres es caracteritza per considerar superada la legalitat republicana. En la carta de Pl i Sunyer a Martínez Barrios, trobem una llarga cita que fixa clarament la posició i les motivacions que dugueren als membres del Consell a aquesta ruptura. La carta és la resposta del President a una anterior del polític espanyol en la qual li preguntava quina seria la seva actitud i la del Consell en cas que s'arribés a un acord generalitzat entres les diferents forces exilades en base a la Constitució del 31 i l'Estatut del 32. La resposta no pot ser més explícita.

"Como programa cuando nos proponiam llegar a un acuerdo en base de la Constitución de 1931 y su régimen estatutario. Véase la Constitución Republicana, y le ha sido fiel siempre, aún creyendo -- que como resultado de tantas transacciones y compromisos no acordó a plasmar en una obra eficaz y fecunda el fervor emotivo y el anhelo de perfeccionamiento espiritual que llevó la República, y que constituiría siempre su galardón más preciado. Pero no es por ello que los catalanes no podamos aceptar un convenio a base de la Constitución siempre que ella pierda toda su fuerza ante la crueldad de la realidad. Una constitución representa un pacto implícito establecido como ley fundamental: lo es entre el individuo y el Estado, lo es también entre las colectividades con personalidad definida -- lo que ella llaman regiones -- y el mismo Estado. Pero hoy este pacto está roto. Y Catalunya no es responsable de ello. El acuerdo constitucional lo rompió la mano que por la liberación de la fuerza rasgó el Estatuto al entrar las tropas nacionalistas en Lleida; lo rompieron las balas que hicieron caer al Presidente de la Generalitat en los foscos de Montjuic. -- No existe el pacto legal, ni desgraciadamente tampoco el primer requisito que lo encarna. Ante esta trágica realidad, no puede consuestrarnos a los catalanes que propugamos un régimen que nos ofrezca las garantías necesarias para que no vuelva a repetirse la depresión que rompió el acuerdo constitucional". (18)

I continuava dient, més endavant,

"No; no puede ser un programa suficiente el restablecimiento de la Constitución del 31. Es difícil que suscite aquellas exaltaciones de entusiasmo que son indispensables dada la magnitud y la dificultad de la obra a emprender. Ofreciéndolo como único camino a la opinión pública española, parece que no haya sucedido nada de lo de entonces, cuando he sucedido algo tan tremendo como las dos guerras: la nuestra y la de ahora, dos manifestaciones de la misma causa. Como salida de esta honda y terrible conmoción, no pueden utilizarse fórmulas retrógradas que no están de acuerdo con el pensamiento ni con la significación de esta hora. Hay que ir mucho más adelante y más adelante. Es en la realización de un programa así ambicioso, donde podríamos encontrarnos todos en una colaboración más fuerte y fecunda que el simple restablecimiento del pasado" (19)

Pi i Sunyer doncs, considera poc satisfactoria l'experiència autonòmica, i amb ell tot el Consell Nacional. Així es constata també en el discurs que pronuncia l'11 de setembre de 1941 en una trobada dels exiliats a Londres,

"No és doncs d'estranyar, que quan els catalans recapitulien sobre els esdeveniments dels darrers anys, la seva reacció no tandeixi simplement a voler reconèixer, i estiguin resolts a aque aquest cop les coses es facin com es deuen fer" (20)

Car, com es diu en la Declaració Política de 1944,

"La voluntat catalana que té un pensament ampli, fet i comprensiu, no podria, però, acceptar que per interpretacions forçades d'un legalisme que els mitelozos fets tornen artificials i han superet, o per la conclusió de compromisos o pactes prematurs establerts contra el voler de la majoria dels catalans, hom hipototqués el futur de Catalunya, el seu dret natural a regir-se com el seu poble vulgui" (21)

Rest a doncs, clarament reflexat aquest posicionament del Consell Nacional. D'altra banda aquesta determinació a donar per closa l'experiència republicana i autonòmica des d'un punt de vista jurídic, no es produí únicament a Londres com

s'ha assenyalat. Aquest és el cas, fins ara no esmentat, també, d'altres destacats dirigents polítics, per exemple com en Joan Casanovas i Maristany, l'antic President del Parlament i Conseller en Cap durant la guerra civil. Casanovas, el 23 d'abril de 1939, tot just acabada la guerra, llençava ja el manifest "Per la Unitat Catalana" (22). La seva mort prematura (1942), impedí que exercís un paper rellevant en els anys posteriors.

En aquest sentit també cal recordar que el sorgiment del Front Nacional de Catalunya, l'any 1940, respon també a aquest pensament, car fou pensat com una àmplia unió de tots els catalans (i doncs dels diferents partits polítics) per lluitar conjuntament per la plena llibertat nacional superant els marcs legals republicans. D'aquí la gran compenetració entre el Consell i el Front.

2.3. El Dret d'Autodeterminació

Lligat al punt anterior trobem com a principi bàsic de l'Acció política del Consell, la defensa del dret d'autodeterminació. La Declaració Política és per dues vegades ben explícita en aquesta qüestió,

"Era en les hores més difícils de 1940, quan tot semblava troncar i els horitzons no podien ser més foscos que, en constàtur-se a Londres, el Consell Nacional de Catalunya fixà com a fonament de la seva posició patriòtica i política el principi d'autodeterminació, el dret del poble català a donar-se per ell mateix el règim que la seva voluntat democràtica determini" (23)

I més endavant,

"Per això avui el Consell Nacional de Catalunya, en llançar aquesta crida als catalans, continua proclamant com a centre del seu pensament el principi d'autodeterminació, no com un reducte tàctic ni una habilitat negociable, sinó, com l'expressió política de la voluntat nacional de Catalunya" (24)

La defensa del dret d'autodeterminació dels pobles, però, no es ven com la solució d'un problema particularista, sinó que és concebut com un principi d'aplicació universal que fomentarà la resolució dels conflictes internacionals un cop finalda la guerra mundial.

"No pretendria en esta carta esbozar siquiera las líneas de un programa que tendría que ser la obra de todos. Pero creo que nunca está de más tratar de las ideas que están en el ambiente de las posibilidades que se ofrecen a nuestro esfuerzo. Unas y otras han empezado a plasmarse en la realidad en la declaración conjunta del Presidente de los Estados Unidos y el Primer Ministro británico. Esta carta inicial del mundo de mañana pone el principio de autodeterminación como la condición básica de la paz de los pueblos. No quiero dejar de subrayar la coliciencia fundamental entre las ideas que hemos venido defendiendo, con los conceptos que parecen delinear la obra del futuro. Es conforme a dicho principio, que por medio de acuerdos voluntarios, en círculos cada vez más amplios, puede llegar se a la seguridad de todos, hasta ahora no lograda" (25)

Pel Consell Nacional, l'objectiu central és "el d'alliberar Catalunya"

(26), i un cop aconseguit això exercir el dret d'autodeterminació, és a dir,

"el dret del meu poble a dir la darrera paraula en os de la seva pròpia voluntat" (27)

Així doncs, Pi i Sunyer, tot i creure, personalment en la creació -- d'una "nova Hispània", en la qual

"la unitat orgànica de les diverses nacionalitats ha de trobar la seva expressió en una comunitat fonamentada en la independència de cadascuna d'elles i la interdependència de totes; cadascuna ha de poder regir lliurement la seva vida pròpia, i totes juntes resoldre en comú i com iguals aquestes matèries que siguin d'interès comú" (28)

subordinava aquesta preferència, a l'exercici per part del poble català - del dret d'autodeterminació, tot i que creia que Catalunya es decantaria - vers aquesta mateixa solució.

2.4. El Programa Econòmic i Social

A l'inici d'aquesta comunicació hem afirmat que el Consell Nacional de Catalunya també es caracteritzà pel propòsit d'esdevenir el nucli d'un nou govern. En les següents línies estudiarem aquest fet. En les Memòries de Pi i Sunyer, es constata l'existència de divergències dins el propi Consell de Londres, les quals es fonamentaven en el paper que havia d'exercir. Així, mentre Batista i Roca era partidari de l'elaboració d'un Programa -- d'Acció de Govern, que implicaria l'inici d'una Segona Renaixença (29),

el propi Pi i Sunyer no era de la mateixa opinió. Tanmateix, novament, trobem una contradicció entre la postura sostinguda pel Consell (i doncs per Pi) i les seves Memòries, car segons es despreu de la Declaració Política, el Consell es proposava "elaborar el gran Pla de reconstrucció nacional" (30), el qual és esbossat en una llarguíssima cita,

"Partim de l'afirmació catalana, sense desconeixer que pel caràcter polític del procés de reconeixement a veïns aquesta afirmació ha de completar-se amb un pensament polític. Nos d'era afirmar que el moviment que representa el Consell Nacional de Catalunya el té; que els que s'hi sentien identificats coincidien en uns principis bàsics. Tots fan afirmació inequívoca de fe i llibertat i democràcia i volen que cristal·litzi en un règim de forma republicana, de mutu respecte, de compromís i tolerància per a totes les idees i creences. Proclaimem els drets dels homes a vida, llibertat i benestar. Creem que la nova democràcia que sortirà de la victòria, havent-se demostrat prou forta per a vèncer als seus enemics, es sentirà també prou forta per a confessar i corregir els seus defectes, i ésser l'instrument polític, abdicatament creador, que forgi i establi les creacions de demà. Volen que la reconstrucció catalana estigui oberta a les transformacions i avenços econòmics i socials i a una més justa distribució dels béns, imperatius de justícia de la nostra època, la qual necessitat accepten avui totes les ideologies i règims. Respectem la propietat i la iniciativa individuals, però subordinant-les, dintre d'una ordenació econòmica, a l'interès col·lectiu. -- Volen pel treball organitzar una major intervenció en

les funcions estatals; i esperen d'ell, en començar a partir les tasques directores, un sentit de cooperació i responsabilitat. Proclamen el dret de tots a la seguretat social, a la salut i a la cultura, que ajunten al benestar material el progrés espiritual. No oblidem ni negligim cap dels problemes humans, que com a homes afecten també als catalans, i són sentits per ells; al contrari, pensem en tots, i els inclouem implícitament tots quan parlem com a primordial de l'afirmació catalana. Perquè aferrar el caràcter català en el nostre poble és igual com enfortir la seva estratificació democràtica, donar vida als seus anhels de llibertat, posar damunt de fonaments sans i estables la seva actitud i prosperitat econòmiques, endegar i fer possible transformacions progressives d'avenc social, estimular la potència creadora que constitueix el nervi de la seva inexaurible vitalitat. És recordant i sentint tots els problemes de l'home d'avui, que afirmem que el camí de l'exaltació i superació de la consciència catalana és el millor camí que pot portar a la seva completa harmonia i fecunda resolució. Per arribar-hi caldrà desenvolupar els principis generals de coincidència en un programa complet de caràcter polític, econòmic i social, formulat amb el concurs de tots; i que sigui la resultant del treball de tots — els que vulguin sumar-se a l'obra que emprendem. El Consell Nacional de Catalunya invita i demana a tots els catalans que pel seu desig i preparació puguin ajudar-hi, que com a primer pas en la nostra marxa i com a testimoni de capacitat política cooperin en l'obra immediata de preparar el programa-pla de reconstrucció de Catalunya." (31)

I per fer aquest Pla.

"caldrà aprofitar tots els nostres recursos humans, apel·lar a l'aptitud i capacitat de tots els tècnics catalans de tots els estaments i professions, i treballar intensament i durant anys" (32)

Precisament el propòsit d'endegar la reconstrucció política (nacional), la social i l'econòmica a l'ensens, volia evitar la reconstrucció formal i abstracta i possibilitar omplir de contingut i de participació, l'objectiu de l'alliberament de Catalunya. Aquesta perspectiva clarament social, ha estat un dels elements més atractius que donen al Consell Nacional el seu caràcter eminentment progressista i democràtic.

Resumint, la Declaració del Consell, contemplava la Reconstrucció Nacional de Catalunya, com l'obra d'un nou govern, del qual ell en seria el nucli. Aquesta reconstrucció, a banda de la vessant estrictament política, de Sobirania Nacional que hem vist en els altres apartats, contempla la realització d'importantes transformacions econòmiques i socials

2.5. La Unitat Nacional

El darrer dels trets que estudiarem és el de la reivindicació de l'àmbit nacional, és a dir, el de la unitat nacional de la Pàtria, que en la Declaració pren el nom de "Catalunya llevantina renalixent".

"En aquesta gran germanat de gent catalana no podríem oblidar, i menys excloure'n, els germans de València i de les Illes Balears. La mateixa llengua i la mateixa història ens ha unit en el passat, el mateix esperit democràtic ens anima avui, el mateix afany de llibertat sentim per al futur" (33)

Aquesta referència demostra una vegada més com el pensament del Consell Nacional depassaven els límits establerts pel marc legal (i en concret el famós article 13 de la Constitució del 31, que prohibia la federació de regions autònomes). De fet aquesta actitud serà una de les més destacades pels partidaris del Consell, com per exemple F. Arana i Cortina,

"d'aquest document, que en essència és el contingut dels mitjans concebuts de la carta, en sobresurten uns punts que els volem remarcar com a final d'aquest treball. Un d'ells és la crida a les terres germanes de Catalunya i amb les quals ens uneix una mateixa història i una mateixa llengua: Mallorca i València. L'altre és un cant de solidaritat al poble basc. I, finalment, l'exposició del nostre dret adreçat a Castella, a la possible comprensió dels polítics castellans. Tot hi és expressat amb fermesa i cavalleria" (34)

TERCERA PART

3.1. L'actitud de Carles Pi i Sunyer

Al llarg de la comunicació hem fet referència al posicionament del President del Consell, Carles Pi i Sunyer. Naturalment fora poc assenyat fer d'aquest treball una mena de judici valoratiu d'aquest comportament. Si sovint ens hem referit a Pi i Sunyer, ha estat per dues raons: en primer lloc per les possibles contradiccions que trobem entre les seves Memòries i els documents estudiats suars. Segonament pel gran protagonisme que Pi i Sunyer, com a líder polític ja en temps de la República, tingué dins del Consell.

Respecte al primer punt, el de les contradiccions, en trobem una i prou imponent, entre la postura sostinguda al llarg de la seva presidència del Consell Nacional, i el discurs que feu en l'important congrés de l'ERC, celebrat a la França alliberada el 3-4 de juny de 1945, en el qual Pi i Sunyer afirmà que

"Reconeixem la legitimitat de la Constitució i de l'estatut. Qui en dubta? Són el fruit de la voluntat popular i lliurement expressades. No podem, però, si tenim un pensament i unes possibilitats, aturar-nos aquí. Cal completar aquest punt de partida, a base d'unes eleccions en les quals el poble mostri la seva voluntat democràtica" (35)

Així tot un pensament polític elaborat al llarg de cinc anys d'exili era liquidat per la decisió personal del seu President, car evidentment aquestes afirmacions toquen de front amb els postulats que hem estudiat al llarg de la comunicació. No cal dir, com se sap, que la dissolució del Consell no agradà a homes com Batista i Roca o Josep Trueta, ni tampoc als membres de les Comunitats d'Amèrica.

Quant al protagonisme de Pi i Sunyer dins el Consell, ja s'ha pogut comprovar que era destacadíssim. Això farà que opositors seus centrin els seus esforços en fer canviar l'actitud del President del Consell.

Així Terradellas dirà,

"Tot aquest problema jo el veig més simplement, car és evident que sense Pi i Sunyer no hi ha Consell de Llibertat. Doncs bé, és aquest el problema que l'Esquerra ha de resoldre" (36)

D'altres atribuiran l'actitud de Pi i Sunyer bé a un canvi de línia política,

"Però aquesta trajectòria tan clara sembla perdre la recta després de la guerra civil. S'encorba, es desvia d'aquella direcció que li suposàvem, - fins a aquest document dens i ple de doctrina, segonament, però encara d'aquella línia de conducta que creïem la seva" (37)

bé a una influència personal d'un altre membre del Consell,

"D'altra part, no és sol a partir i a definir. - Al seu costat trobem Josep Maria Batista i Roca, català nacional acèrrim i activista. I començant Batista podem creure que el seu ideal d'arg és l'aplicació dels principis d'aquell federalisme lliure i una mica anarquista? Si als dos amics esmentats, per mi estimadíssims, passen actualment de la mateixa manera, poso les mans al foc que és Batista qui ha convertit Pi i Sunyer, i no pas Pi i Sunyer qui ha convertit Batista" (38)

Amb la dissolució del Consell, Pi i Sunyer podríem dir que tornava a mare, és a dir, a l'ortidòxia institucional que caracteritzava la pràctica totalitat dels dirigents catalans i sobretot els de l'ERC.

3.2. Final

Aquesta comunicació ha volgut estudiar en base als seus documents programàtics el pensament polític del Consell Nacional de Catalunya. Hem remarcat que aquest es fonamenta en el Dret a l'Autodeterminació i en considerar com històricament superats el règim republicà i autonòmic. També hem dit que no es conforma amb ser un organisme provisional, sinó que intentarà bastir un autèntic Pla

d'acció política per la reconstrucció nacional de Catalunya, un cop aquesta fos alliberada. Per fer possible això farà una crida patriòtica a la unió de tots els catalans amb el Consell. La resposta vindrà sobretot des d'Amèrica, amb el suport entusiàstic de les Comunitats Catalanes, i sobretot del Front Nacional de Catalunya, que farà de divulgador dels manifestos del Consell a l'interior, possibilitant així una cadena de comunicació entre l'exterior i la pàtria ocupada.

També hem dit que volíem inserir el pensament polític del Consell dins la història del Nacionalisme Català. Arribats a aquest punt podem dir que el Consell és a l'enseny heret i antecendent. És hereu de la concepció política ja esbossada en la Constitució Separatista de l'Havana de 1928, sobretot pel que fa referència al manteniment d'una política catalana sense pactes pravis amb els partits espanyols, però també en el seu plantejament confederal i clarament socialista quant a l'organització econòmica. Però també és un antecendent respecte al nacionalisme català que es desenvoluparà a partir dels anys 50-60. Així organismes com el Consell Nacional Català, creat a Mèxic el 1953, intentaran seguir la mateixa línia d'actuació que tenia el Consell de Londres. També a l'interior la seva llavor fructificarà sobretot quan es comenci a desvetllar la consciència d'unitat nacional, que com ja hem vist ja és reivindicada d'una manera destacada en la Declaració de 1944.

Però la novetat que presenta el Consell Nacional de Catalunya i per la qual cal que sigui recordat és per l'esforç per universalitzar la lluita per la llibertat de Catalunya, és a dir, situar-la dins els principis rectoris, en aquest

cas el dret a l'autodeterminació de les nacions, de la Organització Internacional de les Nacions Unides després de la Segona Guerra Mundial, defugint així el fonamentar-la en pactes o compromisos interns de la política espanyola. Es tractava doncs d'internacionalitzar la lluita de Catalunya, acudint als fòrums internacionals per denunciar el genocidi que patia el poble català.

JOSEP SORT I JANE

CITES

- (1) En aquesta comunicació no s'entra en la cronologia i els membres del Consell, però fora bo recordar que fou fundat, després de mesos de contactes entre els exiliats catalans a la Gran Bretanya, el 29 de juliol de 1940, i que els seus membres foren C. PI i Sunyer (President), J.M. Batista i Roca (Secretari); J. Trueta, F. Vergés i R. Parera (Vocals). Amb posterioritat el Consell serà ampliat amb representacions dels Catalans d'Amèrica, de partits polítics i dels antics membres del Consell de París, fundat per Companys. Sobre la dificultat de la difusió del Consell, es pot consultar el meu article a la revista LA NACIÓ num. 8, abril 1989, Batista i Roca i el Consell Nacional de Catalunya, pgs. 21-26.
- (2) CASTELLÀ, Víctor: *Catalans d'Amèrica per la Independència*, Barcelona, Proa, 1986.
- (3) DIEZ ESCULLES, Daniel: *El Front Nacional de Catalunya, 1939-1947*, Barcelona, La Magrana, 1984.
- (4) PI I SUNYER, Carles: *Membres de l'exili. I. El Consell Nacional de Catalunya, 1940-1945*, Barcelona, Curial, 1978-79, pg. 242.
- (5) PI I SUNYER, C.: *Discurs amb motiu de la Comemoració de l'Onze de Setembre dels catalans de Londres (16/9/41)*. Aquest document pot consultar-se al Centre d'Estudis Històrics Internacionals (DO 31-4-1). A partir d'ara "Discurs".
- (6) AMETLLA, Claudi: "A propòsit d'unes declaracions dels catalans de Londres" publicat a *QUADERNS D'ESTUDIS POLÍTICS ECONÒMICS I SOCIALS*, num. 1, gener 1945. A partir d'ara "Quaderns".
- (7) A banda de les publicacions dels partits, cal destacar sobretot les revistes editades per les Comunitats Catalanes d'Amèrica, que es caracteritzaven pel seu suport incondicional al Consell. Podem esmentar les següents: "EL POBLE CATALÀ" (Mèxic), "RESSONCIEMENT" (numeros Altres), "LA NOVA CATALUNYA" (La Hava-

- na) o "SEÑORADO" (Santiago de Xile).
- (8) Entre els impulsors del Grup d'Estudis Polítics, trobem figures senyeres de la política catalana: Pompeu Fabra (President), Claudi Ametlla, J. de Camps i Arbolis (Secretari de Relacions), Ferran Guitó (Secretari d'Arxius i Documentació), Juli Sunyer (Secretari de Tresoreria), Mateu Pou (Secretari de Treball), o en Joan Alavedra (President del Casal - Catalunya de Perpinyà).
- (9) Sobre el Consell Assessor de la Generalitat, veure "Quaderns" num. 2, febrer 1945. Pel que fa a la Solidaritat Catalana, "Quaderns" num. 3 març 1945 i següents.
- (10) AMETLLA, C.: *Op. Cit.*
- (11) "QUADERNS", num. 3, març 1945.
- (12) X.Z.: "La Barcelona estant" a "Quaderns" num. 3.
- (13) *Idem*.
- (14) RUBIO I TUDURÍ, Nicolau Maria: "La política del Consell de Londres", a "Quaderns" num. 3.
- (15) PI I SUNYER, C.: *Membres de l'exili*, *op. cit.*, pg. 171.
- (16) FERRER I SANJIS, Miquel: *La Generalitat de Catalunya a l'exili*, Barcelona, Aymà, 1977, pg. 86.
- (17) La carta de PI i Sunyer a Martínez Barrios de 18/8/41, es pot consultar al CEH, DO 31-4(4)1; El "Discurs", *vid. cita* (5); El Manifest "Primeres Paraulas", no l'hem pogut localitzar a Barcelona, però sí que el llegirem a Londres, a la Public Record Office, FO 371-39744 sota el títol "Catalan leaflet originating in London"; La Declaració Política del Consell Nacional, l'hem extreta de la revista "RESSONCIEMENT" num. 340, de novembre de 1944, pgs. 5531-5534. A partir d'ara "Declaració".

- (18) "Carta", pg. 2.
- (19) Idem., pg. 3
- (20) "Discurs"
- (21) "Declaració", pg. 5532.
- (22) DIEZ ESCOLTES? D.: Op. Cit.
- (23) "Declaració", pg. 5531.
- (24) Idem., pg. 5532.
- (25) "Carta", pg. 2.
- (26) "Declaració", pg. 5531.
- (27) "Declaració", pg. 5532.
- (28) Idem., pg. 5533.
- (29) PI I SUMER: Memòries, Op. Cit., pg. 159-160.
- (30) "Declaració", pg. 5534
- (31) "Declaració", pg. 5533.
- (32) Idem., pg. 5534.
- (33) Idem., pg. 5532.
- (34) ARNAU I CORTINA, Francesc: "El dret d'autodeterminació de Catalunya" a "Quaderns", núm. 3, març 1945.
- (35) "LA HUMANITAT", 2a. Època, núm. 21, 25/6.1945.
- (36) SAURET, J.: L'exili polític català, Barcelona, Proa, 1979, pg. 100.
- (37) AMETLLA, C.: Op. Cit.
- (38) ROVIRA I VIRGILI, Antoni: "Fедералs, танmateix" publicat a "Quaderns" núm.3 març 1945
